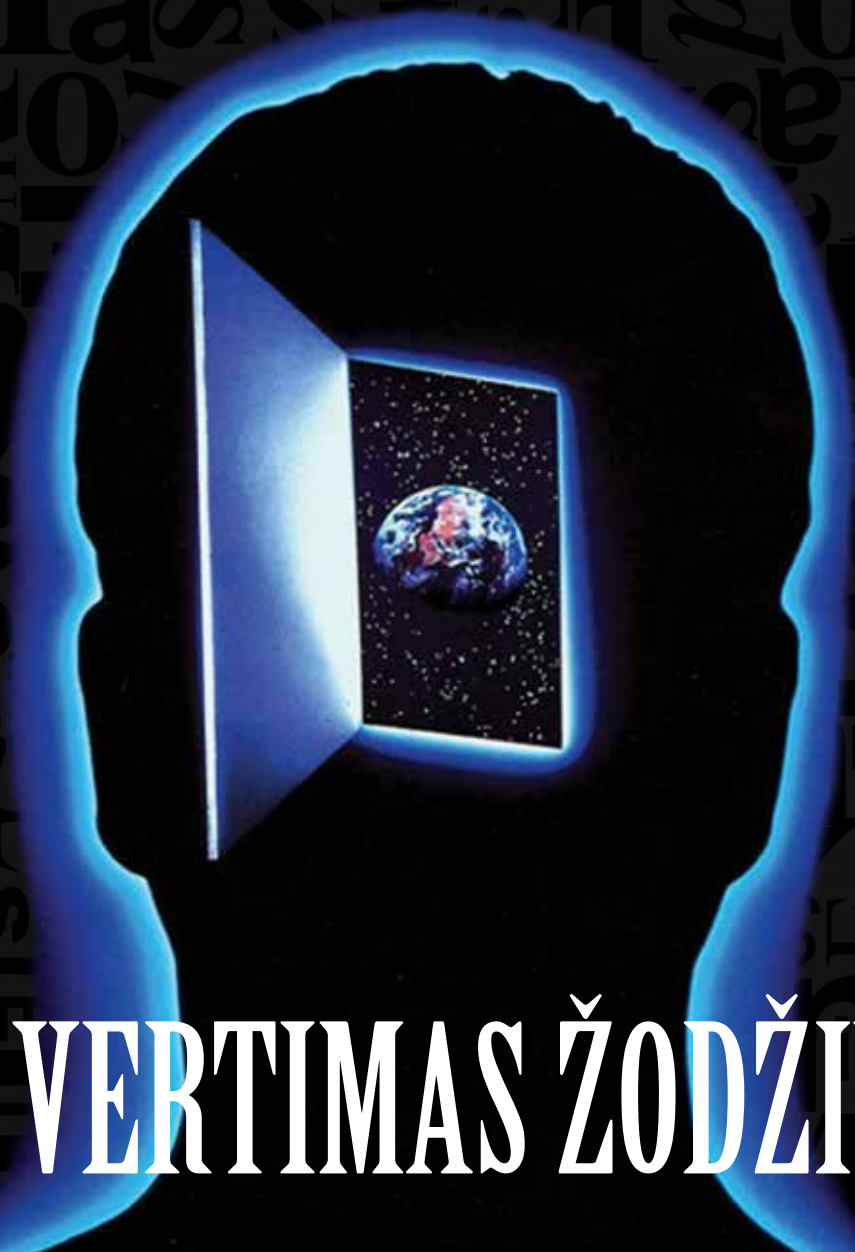


VYTAUTAS VAIŠNORAS



VERTIMAS ŽODŽIU

Vytautas Vaišnoras

Vertimas žodžiu

STUDIJŲ KNYGA

Vilniaus universitetas
2014

UDK 81'253(075.8)

Va-109



Knyga leidžiama įgyvendinant projektą „Aukštos kvalifikacijos vertėjų rengimo kokybės gerinimas ir plėtra“. Projektą vykdo Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Vertimo studijų katedra.

© Vilniaus universitetas

© Vytautas Vaišnoras

ISBN 978-9955-786-99-3

*Skiriu žmonai Audronei,
dukroms Gabrielei, Emilijai, Liucijai ir
artimiesiems*

TURINYS

Pratarmė	7
1. Vertėjas – komunikavimo proceso tarpininkas	10
2. Vertimas raštu ir vertimas žodžiu	12
3. Vertimo žodžių tipologija	14
4. Konferencijų vertimas	21
4.1. Konferencijų vertimo ištakos	21
4.2. Nuoseklusis vertimas ir sinchroninis vertimas	24
4.3. Konferencijų vertėjo profesija ir reikalavimai	29
4.4. Viešasis diskursas ir kalbų rūšys	33
4.5. Nuoseklusis vertimas	40
4.5.1. Nuosekliojo vertimo procesas	42
4.5.1.1. Receptyvioji fazė	43
4.5.1.1.1. Originalo kalbos teksto klausymas	43
4.5.1.1.2. Suvokimas (supratimas)	45
4.5.1.1.3. Įsiminimas	49
4.5.2. Vertėjo užrašai	54
4.5.2.1. Užrašų technika	57
4.5.2.1.1. Užrašų ištakos ir principai	57
4.5.2.1.2. Kur žymisi vertėjas?	72
4.5.2.1.3. Kada ir kiek žymisi vertėjas?	73
4.5.2.1.4. Užrašams keliami reikalavimai	76
4.5.2.1.5. Vertėjo užrašų kalba	79
4.5.3. Užrašų kūrimo principai	89
4.5.3.1. Minties suvokimas ir žymėjimas	89
4.5.3.2. Užrašų vertikalumas	94
4.5.3.3. Trumpinimas	101
4.5.3.4. Jungtys	108
4.5.3.5. Simboliai	114
4.5.3.5.1. Rodyklė	119

4.5.3.5.2. Skaičiai	122
4.5.3.5.3. Dvitaškis	122
4.5.3.5.4. Skliausteliai	122
4.5.3.5.5. Įstrižasis brūkšnis	123
4.5.3.5.6. Veiksmo laiko žymėjimas	126
4.5.3.5.7. Abstrakčių sąvokų semantinis laukas	128
4.5.3.5.8. Žmogaus semantinis laukas	130
4.5.3.5.9. Teisės semantinis laukas	131
4.5.3.5.10. Ekonomikos semantinis laukas	132
4.5.3.5.11. Rinkos semantinis laukas	132
4.5.3.5.12. Pramonės semantinis laukas	133
4.5.3.5.13. Produkto semantinis laukas	133
4.5.3.5.14. Darbo semantinis laukas	134
4.5.3.5.15. Kainos semantinis laukas	135
4.5.3.5.16. Politikos semantinis laukas	135
4.5.3.5.17. Valstybės semantinis laukas	136
4.5.3.5.18. Parlamento semantinis laukas	136
4.5.3.5.19. Ginkluotės semantinis laukas	138
4.5.3.5.20. Pasaulio šalių žymėjimas	138
4.5.3.6. Simbolių variantiškumas	139
4.5.4. Atkūrimas.....	141
4.6. Sinchroninis vertimas	145
4.6.1. Sinchroninio vertimo procesas	145
4.6.2. Sinchroninio vertimo būdai.....	168
4.6.2.1. Relinis vertimas	170
4.6.2.2. Vertimas į užsienio kalbą (retour).....	172
4.7. Konferencijų vertimo kokybė.....	181
5. Daugiakalbystė ES	187
6. Konferencijų vertimas ES institucijose	189
Rekomenduojama literatūra	193
Priedas.....	198

PRATARMĖ

Kalbinio, tiksliau tariant, kalbinio ir kultūrinio, tarpininkavimo profesijų reikšmė pastaraisiais dešimtmečiais labai išaugo didėjant tarptautiniams ekonominiams, technologiniams, kultūriniais ir politiniams mainams. Vertimas raštu jau neapsiriboja Biblijos tekstų, grožinės literatūros kūrinių vertimu, jis įsitvirtino ir visuose dalykinių tekstų kūrimo ir mainų etapuose. Be vertėjų žodžiu nebeįsivaizduojamos tarptautinės konferencijos, specializuoti simpoziumai ar dalykiniai seminarai. Tiesa, išaugus kalbinio tarpininkavimo paslaugų mastui šiek tiek sumenko vertėjo profesinis įvaizdis, nes, kylant visuomenės, ypač išsilavinusių jos sluoksnių, užsienio kalbų mokėjimo lygiui apskritai, įsivyrėja nuomonė, kad versti raštu arba žodžiu geba beveik kiekvienas gerai mokantis užsienio kalbą asmuo. Be to, šių laikų vertėjo atliekama tekstų kūrimo, atkūrimo ar redagavimo veikla tapo tokia įvairialypė, kad tampa vis sunkiau, o kartais ir visai neįmanoma griežtai atriboti vertėjo darbą nuo kitų kalbinio, kultūrinio, dalykinio tarpininkavimo profesijų atstovų – mediatorių – veiklos (vok. *Sprachmittler*, angl. *translator, mediator*). Iš vertėjo, kalbinio tarpininko, dažnai reikalaujama ne tik versti tekstus (laiškus, protokolus, techninius aprašus, informacinius lankstinukus ir kt.), bet ir savarankiškai juos kurti bei redaguoti, ruošti medžiagą mašininiam vertimui, redaguoti mašininio vertimo tekstus, konsultuoti terminologijos klausimais, būti užsienio svečių gidu, pagal poreikius vertėjauti derybose arba netgi specializuotuose ar dalykiniuose seminaruose. Laikantis labai griežtos nuostatos tokios papildomos veiklos gal net nevertėtų minėti šiame kontekste, tačiau vis dėlto jos ignoruoti negalima, nes ir praktikoje nubrėžti griežtos takoskyros ne tik tarp vertimo ir kalbinio tarpininkavimo, bet ir tarp vertimo būdų (vertimo raštu ir žodžiu) negalima. Kadangi vertimui atlikti reikalingos gilios dalykinės ir profesinės žinios, kurių užsienio kalbos specialistas – vertėjas ar kalbinis tarpininkas – neturi ir negali turėti, vertimo užsakymai dažnai teikiami

ir atitinkamos srities specialistams, mokantiems užsienio kalbą. Taigi, vertėjais vadinami ir tokie kalbinio dalykinio komunikavimo proceso dalyviai, nors jie nėra baigę vertimo studijų programų ir mokęsi teorinių vertimo pagrindų. Griežtai vertinant, vertėjais derėtų laikyti tik tokius asmenis, kurie yra baigę vertimo studijas ir teikia profesionalias vertimo paslaugas. Tačiau įdiegti visuomenėje tokį siauresnį požiūrį būtų sunku dar ir todėl, kad lietuvių kalboje nėra terminų, kuriais būtų galima taikliai ir aiškiai apibūdinti ir įvardyti kitus su vertimo veikla susijusius ar klaidingai siejamus kalbinio ir kultūrinio tarpininkavimo proceso aspektus. Be to, daugumoje universitetinių mokymo įstaigų vertimas yra įtraukiamas į bendrąsias filologines programas, kuriose susipina įvairiausi su vertimo veikla susiję ir mažiau susiję dėstomieji dalykai. Turint omenyje dar ir tai, kad vertimas nėra vienoje Europos Sąjungos valstybėje nėra įtrauktas į teisiškai apsaugotų reguliuojamųjų profesijų sąrašus, ir tai, kad kalbinio tarpininkavimo paslaugų poreikio vien profesionalūs vertėjai (turintys vertėjo diplomą arba autodidaktai, kuriems vertimas yra pagrindinė profesija) nepatenkins, jiems rinkoje ir toliau teks konkuruoti su neprofesionalais, kuriems vertimas yra papildomas pajamų šaltinis, atsitiktinė veikla ar hobis.

Taigi, nepriklausomai nuo to, kokios nuomonės būtų laikomasi vertimo rinkos dalyvių įvardijimo konkrečiais terminais klausimu, reikia pripažinti kiekvieno asmens teisę teikti paslaugas, išplaukiančias iš kalbinio tarpininkavimo poreikio, nors ir būtų laikomasi požiūrio, kad tekstų redagavimas, laikraščių santraukų rengimas, užsienio svečių priėmimas, laiškų, posėdžių protokolų, reklamos tekstų rašymas užsienio kalba ir kt. neturėtų būti tapatinamas su vertimu. Kita vertus, norint, kad profesionalus vertimas rinkoje įgytų didesnę svorį ir šios srities atstovams užtikrintų pastovias ir pakankamas pajamas, būtina formuoti nepriekaištingą profesionalaus vertėjo įvaizdį, teikti užsakovui aukščiausios kokybės paslaugas ir siekti deramo atlygio už jas.

Turint omenyje vertimo žodžiu veiklos specifiką, įvairialypiškumą, sudėtingumą ir sąsajas su įvairiausiomis visuomenės gyvenimo sritimis

(ekonomika, politika, teise, kultūra ir kt.) ir siekiant bent jau teoriniu lygiu atriboti profesionalų (konferencijų) vertimą nuo kitos kalbinio ir kultūrinio tarpininkavimo veiklos, šioje studijų knygoje formuluojami patys svarbiausi vertėjo žodžiu gebėjimai ir savybės, apibūdinamos pagrindinės vertimo žodžiu rūšys ir būdai, supažindinama su konferencijų vertimo ypatumais, atskirai aptariamais nuosekliojo ir sinchroninio vertimo procesų etapai ir vertėjo taikomos taktikos.

Ši studijų knyga skirta aukštųjų mokyklų vertimo programų ir filologijos studijų studentams ir visiems besidominantiems vertimu žodžiu.

Rašydamas šią studijų knygą norėjau bent pavėluotai grąžinti skolą buvusiems Vilniaus universiteto Vertimo studijų katedros studentams, kuriems teko dėstyti vertimą žodžiu ir kartu bandyti perprasti šios atsakingos, sudėtingos ir labai įdomios profesinės veiklos subtilybes.

Tikiuosi, kad ši knyga bus naudinga ir kolegoms vertėjams, kuriems dėkoju už geranoriškumą, palaikymą ir konkrečią pagalbą rašant skyrių apie vertėjo užrašus.

Autorius

vaisnoras.vytautas@gmail.com

1. VERTĖJAS – KOMUNIKAVIMO PROCESO TARPININKAS

Vertimo procese vertėjas, remdamasis parašytu ar pasakytu tekstu arba jam pateikiama sakytine ar rašytine informacija, atsižvelgdamas į jos komunikacinę paskirtį ir autoriaus tikslus kuria tekstus, kuriais sudaro sąlygas tos pačios kalbos nemokantiems komunikavimo proceso dalyviams suprasti vieniems kitus. Atlikdamas profesines užduotis vertėjas žodžiu savo iniciatyva nesako kalbų, neformuluoja minčių gimtąja ar svetima kalba, o vertėjas raštu nekuria originalių ar specializuotų tekstų. Kad vertėjas galėtų sėkmingai atlikti komunikavimo proceso tarpininko vaidmenį, jis privalo:

- būti sukaupęs turtingą bendrųjų žinių bagažą;
- išmanyti pačias svarbiausias su savo profesine veikla susijusias sritis;
- gerai išmanyti technikos pagrindus, ekonomiką, teisę, politiką, meną, literatūrą, gilintis į specialias sritis;
- labai gerai mokėti gimtąją ir užsienio kalbas, nuolat gilinti, turtinti, plėsti ir tobulinti jų žinias;
- išsiugdyti aukšto lygio bendrąją gimtosios kalbos ir užsienio kalbos šalies kultūrinę kompetenciją;
- nuolat domėtis savo šalies ir užsienio politinio, ekonominio, kultūrinio gyvenimo aktualijomis;
- turėti teorinius ir metodologinius vertimo teorijos pagrindus – mokėti analizuoti originalo tekstą, kurti adekvatų vertimo tekstą, atrinkti, pritaikyti ir savarankiškai kurti terminus.

Papildant šį nebaigtinį savybių ir gebėjimų sąrašą, reikėtų paminėti ir kai kurias vertėjo intelektualines savybes, be kurių apskritai sunku įsivaizduoti kalbinio ir kultūrinio tarpininkavimo profesijos atstovą. Viena iš tokių – loginis mąstymas ir gebėjimas analizuoti, be kurio vertėjas neperprastų verčiamo teksto esmės, tinkamai nepasirinktų vertimo strategijos ir nesukurtų adekvataus vertimo teksto. Analitiniai gebėjimai yra svarbi

prielaida reikštis vertėjo kūrybingumui, kuris būtinas siekiant adekvačiai perkelti iki galo suvoktą originalo (*source*) kalbos mintį į kuriamą vertimo (*target*) kalbos tekstą naudojant individualias kalbinės raiškos priemones. Vertėjo kūrybingumas neatsiejamas ir nuo tokių savybių kaip žinių siekis, nekonvencionalumas, gebėjimas imtis rizikos, ryžtingai veikti keičiantis darbo ritmui, prisitaikyti prie aplinkybių (atsakomybė, įtampa, temos sudėtingumas) ir nepalankių darbo sąlygų (nepakankami pranešėjo oratoriniai gebėjimai, sudėtinga raiška, pašaliniai garsai).

Dar viena savybė, padedanti vertėjui suvokti verčiamo teksto esmę ir potekstes be papildomo gilinimosi ar paieškos informacinėse sistemoje ir duomenų bankuose – intuicija. Nors pasiteisinusi intuicija didina vertėjo profesinį pasitikėjimą, vis dėlto jis turi sugebėti savikritiškai pažvelgti į savo vertimo tekstą, jį tikslinti, redaguoti ir vertimo procese, ir prieš pateikdamas užsakovui. Šiuo aspektu vertėjo žodžiu, ypač atliekančio sinchroninį vertimą, galimybės koreguoti, redaguoti savo saktą tekstą yra minimalios.

Gebėjimas greitai ir su pakankama motyvacija priimti tai, kas nauja – taip pat viena iš išskirtinių vertėjo savybių, be kurios būtų sunku gilintis į naujas dalykines sritis ir temas, jas perprasti ir adekvačiai versti į kitą kalbą.

Be šių savybių, dar vertėtų paminėti komunikabilumą, gebėjimą sklandžiai reikšti mintis (ypač svarbu vertėjams žodžiu), argumentuotai ginti savo nuomonę ir, žinoma, pasitikėjimą savimi.

Svarbios ir psichinės bei fizinės vertėjo savybės – koncentracija, emocinis stabilumas susidūrus su nepagrįsta klausytojo ar užsakovo kritika, ištvermė dirbant neribotą laiką ar viršvalandžius, lankstumas ir paslaugumas.

Šalia jau paminėtų dalykų nereikėtų pamiršti bendrųjų profesinės etikos reikalavimų, kurių turėtų griežtai laikytis kiekvienas profesionalus vertėjas – atsakomybės ir pareigingumo, punktualumo, lojalumo, konfidencialumo.

Tinkama pusiausvyra tarp santūrumo ir kuklumo bei užtikrintumo ir savivertės įmanoma tik tuomet, kai vertėjas pasitiki savo kompetencija ir sugeba argumentuotai apginti savo vertimą nuo nepagrįstos kritikos.

2. VERTIMAS RAŠTU IR VERTIMAS ŽODŽIU

Translatologija apima vertimą raštu ir vertimą žodžiu, nors kartais pasigirsta nuomonių, jog vertėtų kalbėti apie atskiras vertimo mokslo disciplinas – vertimo raštu mokslą ir vertimo žodžiu mokslą. Nesileidžiant į diskusiją dėl galimo šių sričių atskyrimo teorijoje, vis dėlto negalima paneigti, kad vertimas raštu ir žodžiu yra dvi kalbinio ir kultūrinio tarpininkavimo veiklos rūšys, kurių skirtumų nepaisyti tiesiog neįmanoma. Vertėjas raštu naudodamasis pagalbinėmis priemonėmis per darbo dieną gali išversti nuo kelių iki keliolikos puslapių, o vertėjas žodžiu be jokios galimybės naudotis žodynais, duomenų bankais ir dirbdamas didžiulės psichologinės įtampos aplinkoje gali išversti šimtą ir daugiau skaitomų pranešimų ar sakomų kalbų puslapių. Jau vien šis kiekybinis kriterijus rodo, kad vertėjai žodžiu ir raštu dirba skirtingomis sąlygomis, todėl jiems keliami profesiniai reikalavimai turėtų būti diferencijuojami, nors teoriniai vertimo proceso pagrindai iš esmės taikytini ir vertimui raštu, ir vertimui žodžiu. Vertimas žodžiu yra kompleksinis, pagal savo funkciją kryptingas ir tikslingas atkuriamojo pobūdžio kūrybinis kitakalbių partnerių kultūrinio ir kalbinio komunikavimo procesas. Šiame procese vertėjas, atsižvelgdamas į kalbėtojo intenciją, išlikdamas lojalus ir suvokdamas originalo teksto prasmę ir mintį, tiesiogiai ir nedelsdamas kuria vertimo tekstą, kuris, kiek leidžia komunikacinė situacija, turi kuo tiksliau atitikti adresato lūkesčius dėl teksto aiškumo ir kultūrinio adekvatumo (Kautz 2000, 289). Tiesioginis pobūdis, vertimo teksto kūrimas lygiagrečiai su girdimu tekstu yra esminis vertimo žodžiu skiriamasis bruožas, kurį Kade (1968) papildė nuoroda, kad verčiant žodžiu *originalo kalbos tekstas* (*source-language text*) yra sakomas tik vieną kartą vertėjui neturint galimybės jo išklausti ar pergaltvoti. Dėl tokio komunikacijos proceso negrįžtamumo *vertimo kalbos* tekstą (*target-language text*) kuriantis vertėjas patiria didžiulį laiko spaudimą ir neturi daug ga-

limybių tekstą koreguoti ar redaguoti. Taigi, pagrindiniai vertimo žodžiu skiriamieji bruožai bendrame vertimo proceso kontekste yra tiesioginis pobūdis, realus vyksmas ir beveik viena laikis vertimo teksto pateikimas klausytojui. Todėl Pöchhaker (2010, 11), labiau remdamasis vertimo proceso tiesioginiu pobūdžiu nei realaus vyksmo kriterijumi, siūlo tokią vertimo žodžiu apibrėžtį: Vertimas žodžiu yra vertimo būdas, kai pirmasis ir galutinis vertimo į kitą kalbą variantas yra kuriamas iš vienkartinio pasakymo originalo kalba (*Interpreting is a form of translation in which a first and final rendition in another language is produced on the basis of a one-time presentation of an utterance in a source language.*)

3. VERTIMO ŽODŽIU TIPOLOGIJA

Jeigu kalbinio tarpininkavimo procesus būtų bandoma suskirstyti į kategorijas, tai patį vertimo žodžiu fenomeną pirmiausia reikėtų vertinti iš istorinės perspektyvos, pasitelkiant socialinį kontekstą, visuomeninę sandarą ir situacines aplinkybes, kuriomis vyko susikalbėjimo procesai dalyvaujant vertėjui kaip komunikavimo tarpininkui (Pöchhacker 2010, 13–25). Pirmosios kalbinio tarpininkavimo užuomazgos tarp skirtingomis kalbomis kalbančių kultūrinių bendruomenių atstovų, tikėtina, atsirado ankstyvojoje senovėje, kai gentys ėmė mainytis prekėmis, pradėjo formuotis pirmųjų verslo santykiai. Būtent šie dar gana primityvūs kalbinio tarpininkavimo daigai galėtų būti laikomi *verslo vertimo* pirmtakais. Henri van Hoof (1962) vertėjavimui išimtinai verslo derybose apibūdinti pasiūlė *derybinio vertimo* (angl. *liaison interpreting*, vok. *Verhandlungsdolmetschen*) sąvoką, kuri vartojama ir dabar. Kai skirtingai kalbančių kultūros bendruomenių atstovai susitikdavo megzti ar aptarti tarpusavio politinių santykių, kalbos tarpininkai užtikrindavo *diplomatinių vertimų*. O kai situacija pasunkėdavo, kildavo ginkluoti kariniai konfliktai, vėl prireikdavo vertėjų – kalbos tarpininkų paslaugų derantis su sąjungininkais, siekiant paliaubų, apklausiant ir tardant belaisvius ir suimtuosius. Toks vertėjavimas kartais buvo vadinamas *kariniu vertimu*, nors istoriškai vertinant jis tiesiogiai susijęs su jau minėtu diplomatinio vertimu. Visuomenėms palaipsniui plečiantis, kūrėsi sudėtingesni socialiniai-politiniai dariniai, apimantys įvairiakalbius ir etninio požiūriu skirtingus gyventojų sluoksnius, todėl komunikaciniai ryšiai tarp skirtingų kalbų bendruomenių atstovų vis dažniau būdavo palaikomi pasitelkiant pagalbon vertėjus. Kad užkariauotose teritorijose ar kolonijose įsigaliotų užkariautojo teisė, kad jai paklustų ir užkariautojo administracijos kalbos nesuprantantys gyventojai, kad sėkmingai veiktų teismų valdžia, buvo naudojamosi *teismų vertėjų* (*court interpreter*) paslaugomis. *Teismų vertimas* atsirado kartu su teisėsaugos,

teisminėmis ir administracinėmis institucijomis siekiant užtikrinti, kad kiekvienas, netgi valstybėje vyraujančių kalbų nemokantis pilietis galėtų laikytis įstatymų, atsakytų už jų pažeidimus administracine, civiline ar baudžiamąja tvarka. Pirmieji teismų vertimo reguliavimo teisės aktai buvo priimti Ispanijoje dar XVI a. Teismų vertimas yra gana plati sąvoka, apimanti ne tik vertimą žodžiu teisminėse institucijose, bet ir oficialių dokumentų vertimą. Priklausomai nuo konkrečiose valstybėse nusistovėjusios praktikos, teismų vertėjais gali dirbti atitinkamą kvalifikaciją turintys, prisaikdinti arba specialius egzaminus išlaikę asmenys.

Naujausiais laikais, kai kitašaliams palaipsniui buvo atvertos darbo rinkos ir suintensyvėjo darbo jėgos migracija, susiformavo tokios vertimo rūšys kaip *viešojo sektoriaus vertimas* (*community/public service interpreting*), apimantis vertėjavimą medicinos įstaigose, ligoninėse, socialinės rūpybos ir kitose viešosiose įstaigose. Viešojo sektoriaus įstaigose verčiantis vertėjas dažniausiai tampa ne tik kalbos, bet ir socialiniu tarpininku. Jis atlieka dialoginę vertimą tikruoju laiku, lanksčiai reaguoja į nenuspėjamus skirtingomis kalbomis kalbančių vertimo situacijos dalyvių pasakymus pačiomis įvairiausiomis socialinio gyvenimo temomis.

Pagal Anderson (1976, 210), įprastinėje vertimo situacijoje tradiciškai dalyvauja bent trys dalyviai (*three-party interaction*), iš kurių vienas – dvikalbis vertėjas – atlieka vienas kito kalbos nemokančių klientų susikalbėjimo tarpininko vaidmenį. Tokia minimali vertimo situacijos dalyvių sudėtis ir kalbiniai ypatumai būdingi *dialoginiam vertimui* (*dialogue interpreting*), kuris savo pobūdžiu tapatintinas su anksčiau minėtu derybiniu (*liaison*) vertimu: *Liaison interpreting typically implies dialogic, face to face interaction and is therefore often used interchangeably with dialogue interpreting* (Munday 2009, 204). Pagal vertėjo vaidmenį ir taikomos vertimo technikos pobūdį tokiose vertimo situacijose susiduriama su paprasčiausia nuosekliojo vertimo atmaina, kai iš vertėjo reikalaujama padėti susikalbėti vienas kito kalbos nemokantiems ar nepakankamai mokantiems derybų ar diskusijos partneriams, t. y. kai tarp jų būtina „nutiesti kalbinį tiltą“. Toks vertimas laikytinas nesudėtingu,

nes jį atlikti sugeba ne tik profesionalūs vertėjai, bet ir asmenys, kuriems vertimas nėra pagrindinė profesinė veikla. Kadangi derybų ar diskusijų dalyviai po kelių sakinių ar trumpų pasąžų daro trumpas pauzes, vertėjui iš esmės neįkyla problemų suvokti ir versti aptariamus klausimus, jei-
gu jis gerai moka gimtąją ir užsienio kalbą, yra susipažinęs su aptariama
sritimi, suvokia savo, kaip kalbinio tarpininko, vaidmenį ir sugeba kon-
krečioje situacijoje jį tinkamai atlikti. Tarptautiniams komunikaciniams
ir kultūriniais mainams pasiekus apogėjų XX a. viduryje, renginių, ku-
riuose kalbinio ir kultūrinio tarpininkavimo vaidmuo vis didėjo, įvai-
rovė išskėlė papildomų iššūkių vertimo teorijai, praktikai ir didaktikai.
Mokslininkai anksčiau minėtas pagal socialinį kontekstą ar institucines
vertimo aplinkybes atskiriamas vertimo žodžiu rūšis išplėtė – įtraukė
naujų kriterijų, pvz., vertimo situacijoje dalyvaujančių asmenų sąveiką
(*constellation of interaction*). Visai kitokia vertimo situacija pagal da-
lyvių sudėtį, vaidmenį, kalbų mokėjimą susiklosto, kai tarptautiniame
renginyje dalyvauja įvairių šalių, tautybių, organizacijų atstovai. Verti-
mas tokio pobūdžio renginiuose vadinamas *konferencijų vertimu*. Šią
vertimo rūšį išskiriant į atskirą kategoriją, jau nesivadovaujama verti-
mo poreikiu vienos socialinės bendruomenės viduje (viešojo sektoriaus
vertimas, derybinis vertimas), o kaip kriterijus pasitelkiamas renginio
formatas ir tarptautinis pobūdis. Vertimo žodžiu tipologija palaipsniui
buvo papildoma vis naujais kriterijais, nes laikui bėgant atsirasdavo nau-
jų vertimo būdų. Kai konferencijose buvo pradėta naudoti vertimo įran-
ga *sinchroniniam vertimui* atlikti, kilo būtinybė jį atskirti nuo *nuosekliojo
vertimo*. Versdamas sinchroniškai vertėjas vertimo tekstą pradeda kurti
iš esmės kartu su kalbėtoju, o versdamas nuosekliai – po to, kai kalbė-
tojas pasako visą ar dalį verstino teksto. Taigi, sinchroninį vertimą lygi-
nant su nuosekliuoju, be įrangos kriterijaus, aktualus tampa ir vertimo
proceso pradžios ir tęstinumo aspektas. Verčiant sinchroniškai vertimo
procesas iš esmės yra tęstinis ir nenutrūkstamas, o verčiant nuosekliai
vertimo trukmė gali būti labai įvairi – nuo vienos ar kelių frazių iki iš-
tisai skaitomų pranešimų ar kalbų. Verčiamų atkarpų trukmė priklauso

nuo vertėjo gebėjimo įsiminti ir pasižymėti svarbiausias pranešėjo mintis. Kai nuoseklusis vertimas atliekamas kaip derybinis ar viešojo sektoriaus vertimas, vertėjas verčia trumpomis atkarpomis dviem kryptimis (iš originalo kalbos ir į originalo kalbą). Savotiška sinchroninio vertimo atmaina laikytinas *šnibždamasis vertimas* (*whispering/chuchotage*). Šio vertimo porūšio ypatybė ta, kad vertėjas konferencijoje sėdėdamas atokiau nuo pranešėjo ir pusbalsiu šnibždėdamas verčia sinchroniškai keliems arti jo esantiems klausytojams nenaudodamas techninės įrangos.

Pasitelkiant vertimo kalbos krypties kriterijų, t. y. ar vertėjas verčia tik į vieną kalbą, ar į dvi kalbas (vertėjų žargonu tariant, „į vieną pusę“ ar į „abi puses“), mokslinėje ir metodinėje literatūroje galima sutikti *vienkrypčio* (*unilateral*) ir *dvikrypčio* (*bilateral*) vertimo sąvokas (Kautz 2000, 291). Pirmuoju atveju vertėjas verčia iš *originalo kalbos* A (*source language*) į *vertimo kalbą* B (*target language*), o antruoju atveju vertėjas toje pačioje komunikacijos situacijoje gali versti pakaitomis keisdamas kalbas, kurios vienu metu gali būti originalo ir vertimo kalbos. Šiuo atveju vertėjas verčia ne tik iš užsienio kalbos į gimtąją kalbą, bet ir iš gimtosios kalbos į užsienio kalbą. Toks dvikryptis vertimas istoriškai sietinas su viešojo sektoriaus arba derybiniu vertimu, tačiau pastaruoju metu vis dažniau pasitaiko didesnio masto tarptautiniuose renginiuose, seminaruose ir konferencijose, kai vertėjas dirba dvikalbio vertimo kabinoje ir atlieka „*grįžtamąjį vertimą*“ (*retour/return interpreting*), t. y. verčia iš *gimtosios* į *negimtąją kalbą*. Vėlgi vadovaujantis vertimo kalbos krypties kriterijumi reikėtų paminėti ir tokias vertimo situacijas, kai vertėjas nemoka kalbėtojo kalbos, t. y. tiesioginio originalo kalbos, ir negali tiesiogiai versti į vertimo kalbą. Tokiais atvejais jis, naudodamas techninę įrangą, įsijungia į kitą vertėjų kabiną, klausosi kito vertėjo, kuris jau nėra tiesioginis adresantas, vertimo į jo gimtąją kalbą ir jo sakomą tekstą verčia į savo gimtąją kalbą. Toks vertimo porūšis vadinamas *vertimu per tarpinę kalbą* arba *reliniu vertimu*: relinis vertimas – tai netiesioginis vertimas per trečiąją kalbą, susiejantis dviejų (ar daugiau) vertėjų vertimą, kai vieno vertėjo vertimo tekstas kitam vertėjui tampa originalo

tekstu (*relay interpreting: indirect interpreting via a third language, which links up the performance of two (or more) interpreters, with one interpreter's output serving as the source for another*) (Pöchhacker 2004, 21). Kadangi nė vienas ES institucijų organizuojamuose renginiuose dirbantis vertėjas nemoka visų 24 oficialiųjų ES kalbų (nors yra keletas tokių, kurie savo kalbų kombinacijoje nurodo iki 10 ir daugiau kalbų!), vertimas per tarpinę kalbą Europos Parlamente, Ministrų Taryboje ir Teisingumo Teisme yra kasdienis reiškinys. Vertėjų profesiniu žargonu kalba, kuri atlieka tarpinės kalbos funkciją, vadinama *relės*, arba *tarpine kalba*, o konferencijos vienintelė tarpinė kalba yra vadinama *pivot* kalba.

Atsirandant vis modernesnės konferencijų, vaizdo bei garso perdavimo įrangos, daugiakalbių renginių salėse sinchroninio vertimo įranga kartu su vaizdo ir garso transliavimo sistemomis jau gali būti montuojama nebūtinai salėje, kur sėdi pranešėjai ir klausytojai, o visai kitose, kartais gana toli nuo renginio vietos esančiose patalpose. Toks vertimo būdas vadinamas *nuotoliniu vertimu* (*remote interpreting*). Atskirais nuotolinio vertimo porūšiais laikytinas tokio vertimo pirmtakas *telefoninis vertimas* (*telephone interpreting*), *vaizdo konferencijų vertimas* (*video conference interpreting*) ir *televizinis vertimas* (*tele-interpreting*). Siekiant užsienio kalbomis transliuojamą informaciją padaryti prieinamą užsienio kalbos nemokantiems žiūrovams arba šalies kalbos nemokantiems tos pačios socialinės ir kultūrinės bendruomenės nariams, imta naudoti įgarsinimą (*broadcast interpreting*).

Su ypatinga sinchroninio vertimo atmaina susiduriama, kai vertėjas žodžiu tikruoju laiku verčia rašytinį tekstą jo klausančiai auditorijai ir nedaro pauzių. Toks vertimas vadinamas *vertimu iš lapo* (*sight translation* arba *sight interpreting*). Šio vertimo būdo ypatumas tas, kad, priešingai kitoms vertimo žodžiu rūšims ir porūšiams, verčiamo originalo tekstas nėra sakomas ar skaitomas akustiškai, t. y. jam netaikytinas sakininės originalo ir vertimo teksto formos kriterijus. Todėl bendrame „grynųjų“ vertimo žodžiu rūšių kontekste šiam vertimo būdai tarsi neliktų vietos, nes jis, kaip tiksliai atspindi angliška sąvoka *sight translation*, turėtų būti

traktuojamas kaip mišrus vertimo raštu ir žodžiu būdas, kai originalo kalbos tekstas suformuluotas rašytine forma, o vertimo tekstas vertimo procese įgauna sakininę išraišką. Jeigu vertimo situacija ir renginio pobūdis suteikia vertėjui galimybę stabtelėti verčiant, toks vertimas išlapo gali būti laikomas ir nuosekliojo vertimo atmaina, nes vertėjas gali bent trumpai pažvelgti į tekstą siekdamas kuo labiau perprasti bent jau kitos kalbos atkarpos ar sakinio mintį, gal netgi kiek pakoreguoti, patikslinti jau išversto teksto idėją, jei pastebi, kad adresatui kilo abejonių, arba jei ankstesnio ir kito pasažų loginių sąsajų nepavyko perprasti iš karto ar tinkamai perteikti verčiant. Specializuotose dalykinėse konferencijose kabinoje sinchroniškai verčiantys vertėjai dažnai gauna pranešėjų tekstus ir verčia turėdami juos prieš akis, t. y. „skaitydami akimis“ ir klausydamiesi jų sakininės versijos per ausines. Toks vertimo būdas kartais vadinamas *sinchroniniu vertimu turint kalbos tekstą*.

Nors literatūroje ne kartą bandyta suskirstyti vertimo rūšis į kategorijas pagal tam tikrus ypatumus – „pjaustyti vertimo žodžiu pyragą įvairiais būdais“ (*to cut up the interpreting cake in many different ways*) (Mason 1999), vis dėlto socialinio konteksto, institucinės sandaros, situacinių aplinkybių, vertimo situacijose dalyvaujančių asmenų sąveikos, vertimo proceso vietos, įrangos ir techninių priemonių, paties vertimo akto pradžios, tęstinumo, kalbų krypties ir kiti kriterijai neleidžia labai griežtai atskirti vieno vertimo rūšių nuo kitų, nes labai dažnai vienas ar keli požymiai susipina su kitais. Pavyzdžiui, teismų vertimas kaip atskira vertimo rūšis buvo atskirta pagal situacinį kontekstą ir vertimo proceso vyksmo vietą, tačiau dabar jis jau nebūtinai siejamas tik su teismais ar kitomis teisminėmis institucijomis kaip vertimo proceso vieta, kai teisme išklausoma liudytojų parodymų ar kai verčiamas visas bylos nagrinėjimo procesas, vienai iš ginčo šalių visai ar nepakankamai mokant darbinę teismo kalbą. Teismų vertimas gali būti atliekamas ne tik teisminėje institucijoje, bet ir policijos nuovadoje, kai apklausiami sulaikytieji ar įtariamieji, ar administracinėse įstaigose, kai sprendžiami administracinės ar viešosios teisės ginčai. Teismų vertime dažniausiai naudojamas derybinio (*liaison inter-*

preting) arba dialogo pobūdžio vertimas (*dialog interpreting*), dvikryptis nuoseklusis, sinchroninis ir šnibždamasis vertimas. Be to, istoriškai pagrįsta teismų vertimo sąvoka (*court interpreting*) pastaruoju metu vis dažniau keičiama *teisinio vertimo* (*legal interpreting*) sąvoka, kuri geriau atspindi specializuotą vertimo sritį ir nesiejama su vertimo proceso vieta.

Tas pats pasakytina apie konferencijų vertimo sąvoką, kuri tarsi turėtų būti grindžiama renginio formato ir tarptautinio pobūdžio kriterijumi, tačiau pastaruoju metu tokia vertimo apibrėžtis taikoma apibūdinti vertimo situacijoms, kai tik profesionalus vertėjas – kalbos tarpininkas, oficialiuose didelio masto tarptautiniuose renginiuose ar konferencijose versdamas žodžiu labai tiksliai perteikia klausytojui originalo kalbą. Tarptautinės vertėjų žodžiu asociacijos (AIIC) konferencijų vertimo apibrėžtis apima nuoseklųjį ir sinchroninį vertimą (Sauer 1997), ja remiantis išryškinamas aukščiausio lygio profesionalumas, kurį turi būti įgijęs konferencijų vertėjas. Profesionalus konferencijų vertimas, Déjean le Féal (1990, 155) nuomone, turi turėti tokį pat poveikį vertimo klausančiai auditorijai kaip originalus pranešėjo kalbėjimas. Besiklausantieji vertimo turi gauti adekvatų, aiškia ir tikslia vertimo kalba perteikiamą originalo kalbos kognityvinį turinį. Vertėjo kalba ir oratorinės ypatybės turi bent jau prilygti originalui, o kartais jį pranokti, nes konferencijų vertėjai yra komunikavimo profesionalai. Šiame darbe konferencijų vertimo sąvoka vartojama remiantis profesionalumo kriterijumi.

4. KONFERENCIJŲ VERTIMAS

4.1. Konferencijų vertimo ištakos

Profesionalaus nuosekliojo vertimo pradžia siejama su 1919 m. Paryžiaus taikos konferencija. Iki Pirmojo pasaulinio karo, t. y. faktiškai per visą XIX a., visų diplomatinių ryšių ir konferencijų tarptautinė kalba buvo prancūzų kalba. Tuomet buvo galima susikalbėti ir be vertimo. Paryžiaus taikos konferencijoje buvo sukurti profesionalaus nuosekliojo vertimo standartai, pagal kuriuos vertėjas neturėjo teisės nutraukti oratoriaus. Pastarasis galėjo kalbėti, kiek nori. Tik jam nutilus vertėjas galėjo versti tai, ką oratorius spėjo pasakyti. Nuoseklusis vertimas suklestėjo tarp dviejų pasaulinių karų, kai daugiašalė diplomatija perėjo prie dviejų darbo kalbų – anglų ir prancūzų, ypač Tautų Lygoje. Susikūrus Jungtinių Tautų Organizacijai, kurioje buvo vartojamos penkios oficialios kalbos, paaiškėjo, kad nuoseklusis vertimas yra nepatogus, nes oratoriui pasakius kalbą ar jos dalį vertėjams ją reikėdavo paeiliui pakartoti kitomis keturiomis kalbomis. Šitaip atsirado sinchroninio vertimo reikmė.

Profesionalaus sinchroninio vertimo ištakos siejamos su Paul Mantoux, kuris pirmasis atliko sinchroninį vertimą 1919 m. Paryžiaus konferencijoje posėdžiavusiems karo sąjungininkams. Ši konferencija tapo svarbiu atspirties tašku pereinant prie profesionalaus sinchroninio vertimo Tautų Lygoje ir Tarptautiniame darbo biure (*International Labour Office*). Būtent šios organizacijos konferencijoje 1927 m. buvo išbandyta pirmoji sinchroninio vertimo įranga „IBM Hushaphone system“. Tačiau iki Antrojo pasaulinio karo sinchroninis vertimas, nors ir buvo naudojamas sinchroninio vertimo įranga, dar nebuvo panašus į nūdienos sinchroninį vertimą. Nors vertimo įranga leido vienu metu klausytis originalo ir transliuoti vertimo tekstą klausytojui, vertėjai dar nebuvo perpratę grynai sinchroninio vertimo technikos. Jų taikytą vertimo būdą Gaiba (1998, 31) apibūdina kaip nuosekliai sinchroninį vertimą (*simultaneous*

successive interpretation) ir sinchroninį iš anksto išverstų tekstų vertimą (*simultaneous reading of pretranslated texts*). Visi vertėjai lygiagrečiai vertė tą pačią originalo kalbą į kitas kalbas, tačiau ne sinchroniškai su pranešėju, o vienas su kitu. Tautų Lygoje ir Tarptautiniame darbo biure vertėjai pirmiausia išklausydavo pranešėjo kalbą ir užsirašinėdavo, o kai pranešėjas baigdavo kalbėti, vienas iš vertėjų tą kalbą nuosekliai versdavo į savo gimtąją kalbą, o kiti kabinose sėdintys vertėjai taip pat iš savo užrašų atkurdavo ir vienu metu perteikdavo originalo kalbos tekstą vertimo kalba. Kartais vertėjai kalbas išsiversdavo iš anksto ir skaitydavo jas vertimo kalba vienu metu su pranešėju. Abiem atvejais buvo naudojama Filene-Finlay sinchroninio vertimo įranga, tačiau ir šis vertimo būdas pagal savo pobūdį dar nebuvo panašus į šiuolaikinį sinchroninį vertimą.

Pirmą kartą sinchroninis vertimas tikrąją žodžio prasme buvo pritaikytas Niurnbergo teismo procese. Ankstesnio nuosekliai sinchroninio vertimo būdo čia buvo atsisakyta pirmiausia dėl to, kad teismo posėdžių eiga turėjo būti verčiama į vokiečių kalbą, kurią suprato visi kaltinamieji. Jeigu būtų buvę verčiama nuosekliai, procesas būtų labai užsitęsęs. Be to, kadangi anglų, prancūzų, rusų ir amerikiečių teisėjams ir prokurorams turėjo būti suteikta teisė kalbėti gimtąja kalba, apsiriboti viena darbine teismo kalba nebuvo galima. Vertėjų atranka buvo vykdoma dviem etapais: pirmiausia kandidatų užsienio kalbų žinios buvo patikrintos jų šalyse, o Niurnberge buvo tikrinami sinchroninio vertimo įgūdžiai. Atlikus atsakingą ir sudėtingą parengiamąjį darbą, Niurnbergo teismo procese pirmą kartą žmonijos istorijoje buvo pritaikytas profesionalus sinchroninis vertimas. Posėdžio dalyviai galėjo klausytis originalo kalbos arba, naudodami sėdėjimo vietose sumontuotą įrangą, nustatyti į ausines transliuojamą vertimą anglų, rusų, prancūzų ar vokiečių kalbomis (Gaiba 1998, 62). Po Niurnbergo teismo proceso vertimo srityje įvyko esminis lūžis: vertimo žodžiu paslaugos ėmė sparčiai plisti, universitetuose atsirado vertėjų rengimo programos, nuolat augo profesionalių vertėjų skaičius, kūrėsi vertėjų profesinės organizacijos. Tarptautinė konferencijų vertėjų asociacija (*International Association of*

Conference Interpreters – AIIC) 1957 m. priėmė profesinių standartų ir etikos kodeksą, kuris tapo pagrindu nustatant tarptautinius vertėjų darbo sąlygų ir kokybės reikalavimus (Pöchhacker 2004, 29). Šiuo metu asociacijai priklauso beveik 3 tūkstančiai konferencijų vertėjų iš viso pasaulio.

Konferencijų vertimo pradžia Lietuvoje laikytinas iškilmingas Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejaus minėjimo posėdis Operos ir baleto teatro rūmuose 1979 metais. Jame sinchroninį vertimą atliko Vilniaus universiteto rusų ir užsienio kalbų katedrų dėstytojai. Pranešėjų kalbos buvo sinchroniškai verčiamos į rusų, anglų, vokiečių ir lietuvių kalbas. Sąjūdžio steigiamajame suvažiavime 1987 m. Vilniaus sporto rūmuose taip pat buvo verčiama sinchroniškai iš lietuvių kalbos į rusų, anglų ir vokiečių kalbas. Po Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo 1991 m. kovo 11 d. sinchroninis vertimas palaipsniui įsitvirtino įvairiuose renginiuose, kuriuose dalyvauja svečiai iš užsienio, ir tarptautinėse konferencijose. Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, sparčiai plėtojosi tarptautiniai politiniai ir ekonominiai ryšiai, todėl atsirado kalbinių ir kultūrinių tarpininkų, vertėjų, poreikis. Jis ypač išaugo Lietuvai pradėjus NATO ir Europos Sąjungos integracijos procesus. Po to, kai Lietuva tapo NATO ir ES nare, konferencijų vertimas tapo kasdieniu reiškiniu, nors kelias į profesionalumą nebuvo lengvas. Pirmuosiuose renginiuose, kuriuose buvo užtikrinamas sinchroninis vertimas, vertėjai sėdėjo salės palubėse esančiose sinchroninio vertimo reikmėms nepritaikytose, akustiškai prastai izoliuotose patalpose, naudojosi neprofesionalia vietine vertimo įranga ir ausinėmis. Kol atsirado profesionalams skirta vertimo įranga su mobiliosiomis vertėjų kabinomis, o vėliau ir vertimo konferencijų salės su modernia ISO standartus atitinkančia konferencijų vertimo įranga ir erdviomis vertėjų kabinomis su garso izoliacija, neretai buvo naudojamos improvizuotomis vertėjų kabinomis – konferencijų salės gale ant stalo prieš vertėją pastatomomis dėžėmis su stiklo langeliu, kurios tik iš dalies apsaugodavo vertėją nuo garsų salėje, o renginio dalyvius – nuo pranešėjo ir vertėjo garsinės interferencijos.

Dabar Lietuvos Respublikos Seime, Vyriausybėje, ministerijose, įvairiuose miestuose yra daug modernių konferencijų centrų, kuriuose sėkmingai vyksta aukščiausio lygio tarptautiniai renginiai. Ypač daug jų vyko 2014 m. pirmąjį pusmetį, kai Lietuva pirmininkavo ES Ministrų Tarybai.

4.2. Nuoseklusis vertimas ir sinchroninis vertimas

Nuoseklusis ir sinchroninis vertimas yra dažniausiai tarptautiniuose kongresuose, įvairaus rango politikos, verslo, mokslo, kultūros ir kitų visuomeninio gyvenimo sričių forumuose, specializuotose konferencijose ir seminaruose naudojamos konferencijų vertimo rūšys, nors tokio pobūdžio tarptautiniuose renginiuose neretai sutinkamas ir gestų vertimas, kurį kai kurie autoriai nurodo kaip trečią konferencijų vertimo rūšį. Gestų vertimas užtikrinamas nebyliams ar klausos negalią turintiems asmenims, kurie negali suprasti originalo kalbos [...] t. y. vertimas iš gestų kalbos į sakininę kalbą ir atvirkščiai (*Sign language interpreting is provided for deaf or hearing-impaired people who cannot understand the original speech...it refers to interpreting between a signed and a spoken language*) (Phelan 2001, 14).

Kadangi gestų vertimas pagal savo pobūdį ir atlikimo techniką yra labai specifinė vertimo žodžiu rūšis, toliau bus gilinamasi tik į nuosekliojo ir sinchroninio vertimo ypatumus.

Pagal vertėjo, pranešėjų ir klausytojų komunikavimo būdą, techninės ir konferencijų įrangos naudojimą, vertimo trukmę nuosekliojo ar sinchroninio vertimo naudojimas konferencijose yra susijęs su savais pranašumais ir trūkumais (Matyssek 1989, 8–12). Abiem vertimo rūšims bendra tai, jog vertimo procesas vyksta tiesiogiai tikruoju laiku, o tai reiškia, kad vertėjas ir vienu, ir kitu atveju turi sugebėti klausyti, analizuoti, suvokti pranešimo tekstą, greitai ir adekvačiai perteikti jį kita kalba klausytojui. Kalbant apie esminius nuosekliojo ir sinchroninio vertimo technikos skirtumus, atkreiptinas dėmesys, kad nuosekliai verčiantis

vertėjas pirmiausia išklauso ir perpranta pranešėjo mintį ir tik jam nu stojus kalbėti pradeda versti. Sinchroninis vertėjas klausosi, analizuoja, suvokia kalbėtojo mintį, nukreipia ją į trumpalaikę atmintį ir verčia į kitą kalbą beveik tuo pačiu metu. Be to, sinchroninis vertėjas ne tik vienu metu klausosi, analizuoja, suvokia ir perteikia pranešėjo kalbos arba atkarpos turinį vertimo kalba, bet ir stebi, ar jo sakomas tekstas (*output*) yra logiškas, nuoseklus, gramatiškai taisyklingas ir atitinka kalbinės raiškos reikalavimus. Informacijos išklausymo, analizavimo, suvokimo pastangos verčiant nuosekliai ir sinchroniškai iš esmės nesiskiria. Tačiau verčiant nuosekliai suvokta informacija dar nėra pateikiama klausytojui, o glausta forma perkeliama į vertėjo užrašus ir į ilgalaikę atmintį, kurioje saugoma kelias ar net keliolika minučių. Informacijos fiksavimas užrašų bloknote, priešingai nei atliekant sinchroninį vertimą, dar nėra tas vienintelis ir galutinis diskurso variantas, kurį išgirsta ir įvertina klausytojas sinchroninio vertimo metu. Nuoseklusis vertėjas savo dėmesį ir pastangas per visą vertimo procesą gali paskirstyti tolygiai, nuosekliai pereidamas nuo vieno etapo prie kito. Esminis skirtumas tas, kad užrašuose fiksuojamam pranešimo kalbos turiniui nekeliami tikslumo, gramatikos taisyklių ar kalbinės raiškos reikalavimai, nes užrašai tėra tiltas, pagalbinių atminties procesų suaktyvinimo priemonė. Nuosekliojo vertimo vertėjui skaitant užrašus ir prisimenant informaciją iš ilgalaikės atminties, vertimo kalbos tekstas dar gali būti taisomas prieš pradedant versti ir redaguojamas jį sakant. Todėl sumažėja loginių klaidų, klaidingos interpretacijos, nesusikalbėjimo ir kalbinių nesusipratimų pavojus. Nuosekliojo vertimo vertėjams tenka versti įvairios trukmės atkarpos, kurių ilgis priklauso nuo konferencijos pobūdžio, pranešėjo kalbos tempo, pranešimo sandaros, temos ir, žinoma, vertėjo gebėjimo įsiminti didesnę ar mažesnę informacijos kiekį ir jo užrašų technikos. Kadangi atlikdamas sinchroninį vertimą vertėjas ima versti iš karto pranešėjui pradėjus kalbėti ir neatsilieka nuo pranešėjo kalbos tempo, sinchroninis vertimas leidžia sutaupyti labai daug konferencijos laiko. Verčiant nuosekliai renginio trukmė užsitęsia, nes pranešėjas privalo daryti pauzes ir

laukti, kol vertėjas išvers jo kalbą dalimis. Nekyla abejonių, kad dabar, kai pasaulis tampa vis globalesnis ir kasdien organizuojama dešimtys tarptautinių konferencijų, kongresų, simpoziumų, sinchroninis vertimas vis labiau įsitvirtina, ypač dideliuose ir daugiakalbiuose renginiuose. Sunku įsivaizduoti tarptautinį kongresą, kuriame dalyvauja šimtai delegatų, arba Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos konferenciją ar ES Ministrų Tarybos posėdį, kuriame nebūtų sinchroninio vertimo įrangos ir pranešimai būtų verčiami nuosekliai. Kad ir kaip profesionaliai ir efektyviai savo darbą atliktų vertėjai, konferencijų trukmė beveik padvigubėtų. Todėl akivaizdu, kodėl nuoseklusis vertimas teikiamas tik 15 proc. didelių tarptautinių renginių ir tik 10 proc. ES institucijų posėdžių. Tačiau tai nereiškia, kad nuoseklusis vertimas apskritai tampa antraeilis ir praranda pozicijas. Jis tiesiog labiau tinka ten, kur didingą plenarinių posėdžių atmosferą pakeičia apskritojo stalo diskusija, kurioje mokslininkai, politikai, verslo ar kultūros atstovai gali tiesiogiai keistis nuomonėmis, išsakyti argumentus siauresniame rate, arba ten, kur sinchroninio vertimo įrangai dėl įvairiausių priežasčių tiesiogine ar perkeltine prasme neatsiranda vietos (Eberstark 1982, 84).

Galėtų pagrįstai kilti klausimas, ar sinchroninio vertimo įsitvirtinimas tarptautiniuose daugiakalbiuose forumuose, siekiant užtikrinti kuo greitesnį ir veiksmingesnį komunikavimą, tėra neišvengiamų sparčių globalizacijos procesų ir naujų technologijų raidos pasekmė, ar vis dėlto yra kokių nors pranašumų ar trūkumų, kuriuos vertėtų bent hipotetiškai aptarti vertinant šių dviejų vertimo rūšių specifiką. Akivaizdu, kad sinchroninis vertimas visada leidžia sutaupyti konferencijų laiko, perskaityti jose beveik dvigubai daugiau pranešimų, tačiau sinchroninį vertimą vertinant pagal komunikacinio turinio perteikimo kokybės kriterijus būtų pateisinamas galbūt šiek tiek hipotetinis ar net provokuojantis klausimas, ar ta didžiulė sparta turi įtakos (ir kiek) kita kalba perteikiamo informacinio turinio kokybei. Kiekvienas respondentas, turintis bent šiek tiek vertimo tokiuose renginiuose patirties (kaip pranešėjas ar klausytojas), į šį klausimą atsakytų nevienareikšmiškai, nes vertindamas

remtusi įvairiausiais kriterijais – renginio tema, sudėtingumas, dalyvio statusas, suinteresuotumas, lūkesčiai, originalo ir vertimo kalbų žinios ir kt. Šią veiklos sritį gerai išmanantis asmuo neabejotinai pripažintų, jog verčiant sinchroniškai dėl įvairiausių objektyvių ir subjektyvių priežasčių turinio perteikimo kokybė gali nukentėti jau vien todėl, kad vertėjas, neturėdamas tiesioginio akių kontakto su pranešėju, nematydamas viso salės vaizdo, nejausdamas renginio atmosferos, dažnai yra priverstas pasikliauti tik iš kalbėtojo (nebūtinai gimtakalbio ar puikaus oratoriaus) mikrofono į ausines transliuojama informacija, kurios adresatas (nere-tai ir autorius!) sunkiai nuspėjamas. Be to, vertėjas, dirbdamas didžiulės psichologinės įtampos aplinkoje ir patirdamas nuolatinį stresą dėl laiko spaudimo, neturi menkiausios galimybės stabtelėti, pamąstyti, o kartais ir pakoreguoti į eterį jau išleistą žodį ar sakinį. Profesionalūs vertėjai, tu-rintys darbo, pvz., EP plenarinėse sesijose, patirties ir vertę spontaniškas kalbas ar paaiškinimus dėl balsavimo motyvų, pagrįstai atsakytų, kad net ir jiems su apmaudu kartais tenka pripažinti, jog semantinių, stilisti-nių, sintaksinių ar retorikos priemonių pasirinkimo galimybės verčiant tokiose situacijose yra labai ribotos, o vertėjas dažnai turi tenkintis tuo, kad apskritai pavyko informaciją perteikti adekvačiai, jos neiškraipant ir klausytojui priimtina forma. Ką jau kalbėti apie neprognozuojamų kalbų vertimą į užsienio kalbą, kuris ir palankiomis sąlygomis dėl įvai-riausių priežasčių yra didžiulis iššūkis net puikiai užsienio kalbą mo-kančiam vertėjui. Žinoma, kaip ir kiekvienu atveju, nebūna taisyklės be išimties. Pavojaus, kad sinchroniniu vertimu perteikiamos informaci-jos kokybė gali nukentėti, nelieta arba jis sumažėja iki minimumo, kai vertėjas iš anksto gauna pranešimo tekstą ar kalbą, išsamiai ją išnagri-nėja, susipažįsta su vartojamais terminais, įvertina registrą ir apmąsto vartotinas retorines priemones arba kai jis yra sukaupęs ilgametę ver-timo specializuotuose renginiuose ar tarptautinėse organizacijose (JT, EK, EP, ETT ir kt.) patirtį, kuri jam leidžia be ypatingos įtampos versti įprastų pranešėjų priimtinu tempu sakomas kalbas žinomomis temo-mis. Deja, tai netaikytina samdomiems vertėjams, kuriems dirbant

laisvojoje rinkoje vos ne kasdien tenka susidurti su naujomis temomis, skirtingų oratorinių gebėjimų pranešėjais, gilintis į naujas dalykines sritis, bent minimaliai išmokti būtiniausią terminologiją ir per trumpą laiką įsijausti į konkrečios dalykinės srities specialisto vaidmenį. Nors idealiau atveju tikėtina ir reikalaujama (Willet 1974, 87–102), kad ir ką tik kvalifikacinius atrankos kriterijus įvykdęs ir į tarptautinių daugialkalbių bei didelės teminės įvairovės renginių kontekstą patekęs nepatyręs vertėjas atlikdamas sinchroninį vertimą užtikrintų aukščiausią vertimo kokybę, tenka pripažinti, jog tokie lūkesčiai yra veikiau hipotetiniai, teoriniai. Beveik kiekvienos profesijos jaunam specialistui yra suteikiamas įvairios trukmės pasirengimo profesinei (gydytojo, teisininko ir kt.) veiklai stažavimo laikotarpis, o kvalifikacinius egzaminus išlaikiusiam vertėjui jokia stažuotė profesinei patirčiai kaupti nesuteikiama, mokslo įstaigoje įgytos teorinės žinios įtvirtinamos jau dirbant kabinoje kartu su kelerių ar keliolikos metų patirtį turinčiais kolegomis. Žinoma, vien profesinės patirties trukmė savaime negarantuoja aukščiausios vertimo kokybės, tačiau neatmestina prielaida, kad patirtis gali turėti įtakos vertimo kokybei.

Nuoseklusis vertimas dėl akivaizdaus ir nenuginčijamo laiko veiksnio negalėdamas konkuruoti su sinchroniniu vertimu vis dėlto galėtų turėti kokybės privalumų, nes nuosekliai verčiantis vertėjas nepatiria tokio laiko spaudimo kaip vertėjas, verčiantis sinchroniškai, ir sąlygiškai ramiai gali išklaudyti pranešėjo kalbos atkarpų, analizuoti jų turinį ir intencijas, pasižymėti susintetintas idėjas ir sąmoningai, parinkdamas adekvačias renginio pobūdžiui geriausiai tinkančias retorines priemones, perteikti iki galo suvoktą informaciją adresatui. Vertėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad nuosekliojo vertimo vertėjas nėra toks anonimiškas ir nepastebimas kaip vertėjas, dirbantis kabinoje. Jis yra tiesioginis renginio dalyvis ir žino savo adresatą, į kurį kreipdamasis pranešėjo vardu gali tiesiogiai pajusti reakciją į verčiamos informacijos turinį, prireikus netgi paprašyti pranešėjo pakartoti ar išplėtoti mintį. Nuoseklusis vertimas geriausiai tinka renginiams, kuriuose dalyvauja nedidelis skaičius

dalyvių. Vertėjas tokiuose renginiuose labiau įtraukiamas į diskusijas kaip tiesioginis tarpininkas tarp pranešėjų ir klausytojų, ne tik adekvačiai perteikdamas originalo kalbos turinį vertimo kalba, bet ir veikdamas kaip socialinis ir kultūros tarpininkas.

4.3. Konferencijų vertėjo profesija ir reikalavimai

Eugene Nida manymu, konferencijų vertėjais gimstama, o ne tampama – *translators are born, not made* (žr. Gile 1995, 3). Iš tikrųjų konferencijų vertėjo profesija gal ir nėra išrinktųjų profesija, tačiau akivaizdu, kad ji reikalauja talento ir ypatingų gebėjimų. Svarbiausias iš jų – gebėjimas įsiklausyti ir įsigilinti į kito asmens mąstymo eigą, atsietai nuo žodinės formos suvokti, analizuoti, susintetinti, įsiminti sakomo teksto turinį ir kūrybiškai perteikti jį klausytojui kitos kalbos priemonėmis iš karto sinchroniškai arba, išsaugojus trumpalaikėje atmintyje ir (arba) pasižymėjus užrašuose atskirų atkarpų esmę, nuosekliai, t. y. su pertraukomis. Tai, kad konferencijų vertėjui neišvengiamai būtina turėti gerą trumpalaikę atmintį, yra savaime suprantama, tačiau vien atminties nepakanka. Kiekvienam, kas galvoja apie konferencijų vertėjo profesiją, pirmiausia vertėtų įsitikinti, kad jis moka klausyti, nes klausymas yra labai svarbi girdėjimo prielaida. Tokios sąlygos formulavimas kai kam galėtų sukelti šypsena, nes klausyti ir girdėti juk sugeba kiekvienas. Tačiau šiame kontekste kalbame ne apie nesąmoningą, automatinį klausymą, o tikslingą, dėmesingą ir suinteresuotą klausymąsi, kai kalbėtojo ar pašnekovo kalba, sakoma informacija ne tik patenka į klausytojo ausį kaip garsų srautas, bet ir pasiekia jo suvokimo lygmenį. Kad taip atsitiktų, būtina sąmoningai atsiverti kalbėtojo intencijai, teksto prasminiam turiniui ir komunikacinei funkcijai. Gebėjimas klausyti reiškia intelektualinį nusiteikimą suvokti, išanalizuoti ir paversti autoriaus pasakymą savo paties kalba, kuri, žinoma, turi atitikti originalą ir išlikti tiksli pagal informacinį turinį ir komunikacinį tikslą. Kuo geriau vertėjas suvokia

pagrindines originalo kalbos mintis, tuo lengviau jas gali savais žodžiais išreikšti ir perteikti klausytojui, nebūtinai vartodamas tuos pačius leksinius vienetus, gramatines formas ar sintaksines struktūras. Kuo laisviau ir natūraliau vertėjas formuluos suvoktą mintį skaidydamas ar jungdamas sakinius, kaitaliodamas daiktavardinę ir veiksmąžodinę formas, išreikšdamas kalbėtojo mintis savo žodžiais, tuo geriau jis atliks patikėtą komunikacijos tarpininko vaidmenį. Paradoksalu tai, kad vertėjas tiksliau išverčia kalbėtojo mintį ir atspindi jos komunikacinę paskirtį būtent tada, kai jis kūrybiškai interpretuoja.

Kadangi konferencijų vertėjas, kaip ir bet kuris kitas kultūros ir kalbos tarpininkas, negali būti visų sričių specialistas, jo gebėjimas klausomam turiniui suteikti prasmę labai priklauso nuo bendrojo išsilavinimo ir žinių lygio tokiose srityse kaip politika, ekonomika, mokslas, technika, kultūra, informacinės technologijos ir kt. Be to, net ir sukaupęs didžiulį fundamentalių žinių minėtose ir daugelyje kitų sričių bagažą jis privalo jį nuolat plėsti ir gilinti, nes būtina neatsilikti nuo vykstančių pokyčių ir susieti turimas žinias su aktuali informaciniu turiniu. Aukštesnis nei vidutinis bendrasis išsilavinimas ar bendrosios žinios garantuoja vertėjui pakankamo lygio dalykinį išmanymą, išprusimą minėtose srityse, leidžiantį adekvačiai susieti specifinius terminus su aptariama tema ir informaciją klausytojui perteikti neiškraipant ir priimtina kalbine išraiška. Žinoma, tais atvejais, kai komunikavimo situacijos dalyviai ima kalbėti vien profesiniu žargonu ir vartoti siauros dalykinės srities terminus, vertėjui netgi puikiausios vertimo aprašomuoju būdu technikos nebepakanka – būtinos specialiosios dalykinės žinios ir terminų vertimo kalbomis mokėjimas. Todėl gilinimasis į konkrečios dalykinės temos turinį, terminų paieška duomenų bankuose, specializuotuose žodynuose ir išsamus jų aiškinimasis sietinas su dar viena konferencijų vertėjui būtina savybe – tikslingu ir sąmoningu pasirengimu kiekvienai vertimo užduočiai. Ši savybė turi tapti nekintama kiekvieno profesionalaus vertėjo požiūrio į darbą aksioma, nors būtų naivu manyti, kad netgi labai atsakingai ir nuodugniai darbui konferencijoje besirengiantis vertėjas

savo dalykinėmis žiniomis prilygs specializuoto renginio dalyvių ir klausytojų dalykinei kompetencijai. Kadangi specializuotose konferencijose konkrečios srities ekspertai keičiasi informacija apie naujoves ar aptaria konkrečius gilaus temos išmanymo reikalaujančius klausimus, vertėjui svarbiausia – per trumpą pasiruošimo vertimo darbui laiką sukaupti kuo didesnę bendrųjų ir specialiųjų žinių konferencijoje aptariama tema bagažą. Tai ypač svarbu vertėjui, besirengiančiam versti renginyje, su kurio tema jis susiduria pirmą kartą. Pasirengimas vertimui konferencijoje prasideda renginio darbotvarkės, dalyvių sąrašo, pranešimų temų peržiūra, ankstesnių panašių renginių medžiagos paieška ir studijavimu, gautų pranešimų tezių ar kalbų skaitymu ir tęsiasi jau pačiame renginyje, kai vertėjas gauna visą konferencijos medžiagą. Nors vertėjai visada pageidauja, kad renginio organizatoriai iš anksto atsiųstų pranešimų tekstus, dėl įvairiausių priežasčių jie į vertėjo rankas dažnai patenka iki renginio pradžios likus vos keliolikai ar kelioms minutėms, o kartais netgi prieš pat pranešėjo kalbą. Tokiems atvejams vertėjas taip pat turi būti iš anksto nusiteikęs, sugebėti mobilizuotis ir per likusį iki renginio pradžios laiką sutelkti dėmesį į tą pranešėjo kalbą, kuri bus skaitoma pirmiausia. Jei kalbos ar skaitomo referato tekste pasitaiko specifinių terminų, vertėjui rekomenduotina juos paryškinti kita spalva, įterpti jų atitikmenis vertimo kalba į tekstą, surasti ir pabraukti svarbiausius prasminius žodžius (pavadinimus, daiktavardžius, veiksmažodžius), pastebėjus citatą ar metaforą bent jau pamėginti perprasti esmę, kad vėliau netektų jos verstti pažodžiui. Kartais vertėjas kito pasirinkimo tiesiog neturi ir verčiamas aplinkybių privalo perteikti klausytojui iki galo semantiškai neapdorotą informacinį turinį tikėdamasis, kad klausytojas jį perpras atsižvelgdamas į nagrinėjamą temą ir bendrą kontekstą.

Jau anksčiau minėta, kad konferencijų vertėjo veikla yra kūrybinio pobūdžio informacijos atkūrimo ir perteikimo veikla. Nors vertėjas ne mechaniškai atkartoja, o sąmoningai perkelia suvoktą informaciją į vertimo kalbą pasirinktomis morfologinėmis, sintaksinėmis ir stilistinėmis priemonėmis, jis, kaip komunikavimo tarpininkas, dar turi sugebėti pri-

sitaikyti prie kalbėtojo kalbos stiliaus ypatumų, atsižvelgti į klausytojų auditorijos lūkesčius ir adekvačiai reaguoti į besikeičiančią komunikacinę situaciją. Be to, vertėjas turi sugebėti neutraliai reaguoti į pateikiamą informaciją, ją priimti ir objektyviai perteikti klausytojui taip, tarsi kalbėtojo mintys sutaptų su jo paties mintimis, netgi jeigu tai prieštarautų jo turimai informacijai ar išankstinei nuostatai. Konferencijų vertėjas visada privalo versti pirmuoju asmeniu ir negali atsiriboti nuo perteikiamo turinio pasirinkdamas trečiojo asmens formą ar stengtis kaip nors kitaip nesusitapatinti su kalbėtoju.

Minėtos konferencijų vertėjo asmeninės savybės ir gebėjimai atskirai būtų nieko verti, jeigu nepaminėtume nepriekaištingo gimtosios ir užsienio kalbos (kalbų) mokėjimo. Konferencijų vertėjo gimtoji ar pagal mokėjimo lygį gimtajai prilygstanti kalba vertimo terminologijoje yra vadinama A kalba. Atlikdamas savo tiesiogines vertimo funkcijas konferencijų vertėjas iš A kalbos ir į A kalbą verčia abiem būdais – sinchroniškai ir nuosekliai. Antroji pagal mokėjimo lygį konferencijų vertėjo kalba yra vadinama B kalba. Iš B kalbos vertėjas visada privalo versti į savo gimtąją arba jai prilygstančią A kalbą sinchroniškai, o į B kalbą jis dažniausiai verčia tik nuosekliai, kai atlieka derybinį ar dialoginį vertimą. Ar konferencijose vertėjui suteikiama teisė versti ir iš A kalbos į B kalbą ir koku vertimo būdu, priklauso nuo renginio pobūdžio, formato, specifikos, abiem kryptimis (iš A į B ir iš B į A kalbą) sugebančių versti ir akredituotų vertėjų pasiūlos ir kitų veiksnių. Konferencijų vertėjo C kalba yra ta kalba, iš kurios jis verčia į savo A kalbą. C kalbą vertėjas turi mokėti tokiu lygiu, kad sugebėtų adekvačiai ir tiksliai perteikti informaciją A kalba, o A ir B kalbų mokėjimas neturi apsiriboti vien gebėjimu suprasti ar sklandžiai reikšti mintis. A ir B kalboms keliami labai aukšti kokybės reikalavimai, kurių net eilinis gimtakalbis nelabai galėtų patenkinti. Tik labai gerai mokėdamas kalbą, iš kurios verčia, vertėjas sugebės adekvačiai suprasti negimtakalbį pranešėją, perpras jo vartojamas sinonimines sąvokas, idiomias, metaforas, citatas. Šalia plataus žodyno, leksinių, semantinių, sintaksinių raiškos priemonių įvairovės

būtina išsiugdyti kalbos kultūros ir sklandžios raiškos įgūdžius. Be to, iš konferencijų vertėjo tikimasi įvairaus kalbos registro ir nepriekaištingų oratorinių gebėjimų: *conference interpreters are required to be able to make speeches at a linguistic level commensurate with that of the personalities they interpret, be they diplomats, scientists, politicians, artists, or intellectuals* (Gile 1995, 5).

4.4. Viešasis diskursas ir kalbų rūšys

Daugiakalbiuose renginiuose sutinkami du pagrindiniai viešojo diskurso tipai – formalusis, oficialusis (dalykiniuose priėmimuose, iškilminguose susirinkimuose, mitinguose sakomos kalbos) ir neformalusis, neoficialusis (nedideliuose renginiuose, posėdžiuose skaitomi pranešimai, pristatymai, padėkos, proginės kalbos).

Viešųjų kalbų rūšių ir žanrų yra labai daug, todėl kiekvienas mėginimas jas susisteminti visada bus tik apytikris. Klasifikuojant viešąsias kalbas dažniausiai remiamasi jų tematika, parengimo būdu ir teksto funkcija. Pagal temą viešojo diskurso kalbos gali būti akademinės, administracinės, politinės, diplomatinės ir proginės. Jei kalbos klausosi nedidelė klausytojų grupė, lektoriaus monologinė kalba gali pereiti į dialogą, diskusiją. Diskusinė kalba iš vertėjo reikalauja papildomų pastangų, verčia ją greitai prisitaikyti prie auditorijos, įvertinti klausytojų nuotaikas, reaguoti į pokyčius, tiksliai perteikti argumentų seką. Akademinėms kalboms būdinga tiksli argumentacija, griežta logika ir aiškumas, specifiniai terminai. Administracinių kalbų tikslas – informuoti, pranešti, supažindinti, atsiskaityti. Jos pasižymi oficialumu, dalykiniu konkretumu, logiškumu, šabloniškumu. Politines kalbas sako valstybės ir politiniai veikėjai, joms būdingas programinis turinys, gerai apgalvota struktūra, logiškumas, tikslumas. Politinės kalbos priskiriamos apeliacinėms kalboms ir, priklausomai nuo komunikacinio tikslo, gali išsiskirti subjektyvumu, vaizdingumu ir jausmingumu.

Pagal komunikacinę tikslą ir funkcijas viešosios kalbos gali būti skirstomos į informacines, apeliacines ir emocines. Informacinių kalbų funkcija – informuojamoji, aiškinamoji, supažindinamoji. Konferencijose ar seminaruose jos įgauna paskaitos ar pranešimo formą. Pagal nuo komunikacinio tikslo priklausančią temos plėtojimą informacines kalbas arba sakomus tekstus linkstama skaidyti į argumentacinius, aprašomuosius (deskriptyvinius), aiškinamuosius (eksplicacinius), pasakojamuosius (naratyvinius) ir retorinius (Jones 1998, 16–24). Apeliacinėms kalboms būdingas veržlumas, gyvastingumas, emociingumas. Jomis siekiama paveikti klausytojo veiksmus, apeliuoti į sąžinę, moralines nuostatas. Informacinėse kalbose oratorius, siekdamas įtikinti klausytoją, remiasi loginiais argumentais ir pateikia savo teiginius patvirtinančių įrodymų – faktų, skaičių, citatų. Apeliacinėse kalbose naudojama daugiau retorinių kalbinės raiškos priemonių, o emocinėms kalboms būdingas pakilumas, vaizdingumas, individualumas. Retorinės kalbos sakomos ypatingomis progomis – per inauguracijas, dalykinius pietus, iškilmingas vakarienes, atsisveikinant su ilgamečiais įstaigų darbuotojais, komitetų, darbo grupių nariais. Geras oratorius dažniausiai iš anksto ruošiasi kalbai, apmąsto situaciją, adresatą ir tikslą, sudėlioja faktinę medžiagą ir paverčia ją išbaigtu rašytiniu tekstu. Jei vertėjui pavyksta iš anksto ar bent keletą minučių prieš renginį gauti kalbos tekstą, uždavinys gerokai palengvėja, nes jis susipažįsta su adresantais, tema, kalbos struktūra, pagrindiniais jos turinio elementais.

Jei kalbos tekstas būna parašytas skaityti, tuomet jo turinys yra išdėstytas logiškiau, atidžiai sudėlioti stilistiniai elementai ir retorinės priemonės. Patyrę kalbėtojai gali sakyti kalbas naudodamiesi kalbos santrauka, tezėmis, planu arba tekstus kurti spontaniškai, gyvuojų kalbos srautu. Gali susidaryti įspūdis, kad spontaniškose kalbose formai ir stiliui yra skiriama daugiau dėmesio negu turiniui. Tačiau ir vienu, ir kitu atveju vertėjas privalo labai gerai suvokti bendrą kontekstą, taisyklingai ištarti minimus vardus ir pavardes, nurodyti pareigybes, datas, adekvačiai išversti šmaikštų anekdotą, sparnuotą

posakį, klasiko citatą ar metaforą. Žinoma, verčiant tokias kalbas vertėjui atsiranda daugiau turinio improvizacijos laisvės, tačiau tenka ir atsakomybė padėti oratoriui pasiekti komunikacinius tikslus net tik atkuriant kalbos turinį, bet ir išsaugant išorinį stilių, susidedantį iš paralingvistinių elementų: balso, tarsenos, intonacijos, laikysenos, gestų, mimikos. Gerai išlavintas ir valdomas balsas, taisyklinga kalba svarbu ne tik kalbėtojui, siekiančiam patraukti klausytojo dėmesį, bet ir vertėjui, kuris privalo ne tik perteikti kalbėtojo mintis pasitelkdamas argumentus, labiausiai tinkančius konkrečiu atveju ir konkrečiai auditorijai, bet ir balsu, intonacija, mimika suteikti kalbos žodžiams tokį emocinį atspalvį, kuris konkrečioje komunikacinėje situacijoje būtų pats įtikinamiausias.

Vertėjui labai svarbu kuo anksčiau atpažinti sakomos kalbos pobūdį, nes nuo jo priklausys klausytojui perteikiamos informacijos kita kalba turinys, komunikacinis tikslas, sintaksinės struktūros, leksinės ir semantinės priemonės, stiliaus ir retorikos elementai. Įvertinęs sakomos kalbos pobūdį ir pradėjęs klausyti pranešėjo, vertėjas pirmiausia turi stengtis suvokti pagrindines kalbos idėjas, mintyse keldamas klausimus, *kas, ką* (daro ar teigia) ir *kada*, atsakymą į kuriuos bet kokiame renginyje tiki-si išgirsti klausytojas. Tačiau kadangi nė vienoje kalboje neapsiribojama vien pagrindinėmis idėjomis, vertėjas, klausydamasis pranešėjo, privalo suprasti ir antraeiles bei trečiaeiles idėjas ir tinkamai jas susieti loginiais ryšiais, kurių skaičius nėra begalinis. Atskiri kalbos elementai dažniausiai jungiami tarpusavyje nurodant loginio semantinio paaiškinimo, papildymo, alternatyvos, priežasties, pasekmės, nuolaidos, priešpriešos ryšius. Jeigu pranešėjo kalboje pasveriami argumentai „už“ ir „prieš“, jeigu pranešėjo pritarimas ar nepritaringas kokiam nors siūlymui yra siejamas su sąlygomis ar išlygomis, vertėjui labai svarbu tiksliai suvokti argumentų esmę, idėmiai stebėti jų plėtojamą kalboje ir aiškiai formuluoti pranešėjo daromas išvadas, kad klausytojui nekiltų jokių abejonių dėl kalbos logikos ir nuoseklumo. Kita vertus, pranešėjas gali reikšti savo požiūrį į aptariamą klausimą nebūtinai priešpriešindamas argumentus „už“ ir „prieš“.

o pakankamai ilgai kalbėdamas, kad supažindintų su vienu sprendimo variantu, po to sklandžiai pereiti prie kito, neakcentuodamas jo kaip alternatyvos, ir nevartodamas priešpriešą reiškiančių jungtukų, aplinkybių ar dalelių „bet“, „tačiau“, „tuo tarpu“, „vis dėlto“ ar pan. Siekdamas, kad vertimo klausantys renginio dalyviai kuo aiškiau atskirtų alternatyvas, vertėjas turi imtis atsakomybės ir pats tiksliai sudėlioti akcentus, nes jo pagrindinis uždavinys – adekvačiai perteikti klausytojui pranešėjo mintis. Kartais vertėjui pavyksta tiksliau už patį kalbėtoją suformuluoti pranešėjo mintį ir vertimo tekstą padaryti sklandesnį ir aiškesnį.

Lietuva palaiko pirmininkaujančios valstybės narės pastangas siekti politinio susitarimo PVM klausimais ir parengti visoms šalims priimtinus pasiūlymus. Mes pritariame PVM pasiūlytoms priemonėms ir jų grafikui, tačiau abejojame dėl pasiūlymo apriboti vieno langelio schemos taikymą tik tiekimų neapmokestinamiesiems asmenims atžvilgiu. Mes manome, kad tokiu atveju vieno langelio schema galėtų pasinaudoti tik nedidelė dalis verslo subjektų, tuo tarpu praktika rodo, kad didžioji jų dalis šiuo metu privalo registruotis PVM mokėtojais skirtingose valstybėse narėse būtent dėl vienkartinį ir trumpalaikį tiekimų apmokestinamiesiems asmenims. Be to, apmokestinamieji asmenys vienu metu paprastai tiekia prekes ar teikia paslaugas tiek apmokestinamiesiems, tiek neapmokestinamiesiems asmenims. Todėl manome, kad vieno langelio sistema turėtų būti pradėta taikyti vienu metu ir dėl tiekimų apmokestinamiesiems, ir dėl tiekimų neapmokestinamiesiems asmenims.

Šios kalbos pirmajame sakinyje iš pirmo žvilgsnio aiškiai formuluojamas pritarimas politiniam siekiui ieškoti visoms šalims priimtino pasiūlymo. Tačiau jau antrojo sakinio pradžia, kur kalbama apie pritarimą PVM pasiūlytoms priemonėms, priverčia vertėją suklusti ir mintyse performuluoti šį žodžių junginį į „pasiūlytoms priemonėms dėl PVM“, nes šį žodžių derinį verčiant pažodžiui ir nesusimąstant apie jo prasmę pranešėjo intencija būtų atspindėta netiksliai. Po to antrojo sakinio an-

troje dalyje pavartotu jungtuku „tačiau“ reiškiamas priešpriešos anks-tesniam pritarimui santykis, pasakant, kad abejojama dėl vieno lange-lio schemos taikymo tik tiekimų neapmokestinamiesiems asmenims atžvilgiu. Jungtukas „tačiau“ vertėjui tampa aiškiu išpėjamoju signalu apie reiškiamo pritarimo sąlygas ar išlygas, o žodžių derinys „tiekimų neapmokestinamiesiems asmenims atžvilgiu“ vėl verčia vertėją minty-se skubiai bandyti perprasti šio žodžių junginio prasmę, kurios esmė – „kai tiekimai vykdomi neapmokestinamiesiems asmenims“. Trečiajame sakinyje vartojamas jungtukas „tuo tarpu“ taip pat nėra vienareikšmis, tačiau laikantis pranešėjo argumentavimo logikos jis turėtų nurodyti priežastį („nes“, „kadangi“), dėl kurios schema pasinaudotų tik nedide-lė dalis verslo subjektų. Šios kalbos pavyzdys akivaizdžiai parodo, kad vertėjas visada privalo įdėmiai analizuoti girdimą tekstą, rasti, pagrįsti ir tinkamai susieti loginėmis jungtimis atskirų kalbos fragmentų semanti-nį turinį netgi tada, kai tos loginės sąsajos sintaksės lygmeniu išreikštos neaiškiai, o kartais netgi klaidingai. Nors verčiant aptartą kalbą vertėjui reikia papildomų pranešėjo minties išgryninimo pastangų, pati kalbos struktūra atrodo pakankamai aiški, argumentai pateikiami nuosekliai, nors sintaksinės struktūros nėra tobulos.

Versti aprašomojo pobūdžio kalbas nėra lengva dėl to, kad jose gali būti daug pažintinės informacijos, nebūtinai susietos aiškiomis loginė-mis ir semantinėmis jungtimis, pateikiama daug faktinės medžiagos, statistinių duomenų, pvz.:

Brazil has a GDP of \$ 2.48 trillion, by comparison the UK has \$ 2.43 trillion of GDP. This means that the UK's economy is 97% of the size of the Brazilian economy. 37% of Brazil's trade is with other countries in Latin and Central America. This is comparable to the UK's 40% of trade with the EU. However, there is a critical difference between Brazil and the UK. There is nobody in Brazil, who considers Brazil's 37% of trade with Mercosur as being any sort of reason at all for Brazil to enter into a Political Union. In the UK contrast, the professional politicians from Establishment Parties mouth

away incessantly that the UK's 40% of trade with the EU, - which incidentally is not only in deficit but proportionately going down, - is itself an entire for Britain to enter into a political union with the Member States of the EU.

Tokiais atvejais vertėjas turi sutelkti visą dėmesį į aprašomojo pobūdžio faktinę informaciją, išgryninti ir pasižymėti, jo nuomone, svarbiausius elementus ir teisingai perteikti klausytojui skaičius ir kitus statistinius duomenis.

Kartais kalba gali būti pagrįsta ne argumentais „už“ ir „prieš“, kuriuos apsvarsčius daroma vienokia ar kitokia išvada, o nuosekliais teiginiais, kuriais siekiama pagrįsti, pranešėjo manymu, tinkamiausią sprendimą ar padaryti vienareikšmės išvadas. Atrodytų, kad verčiant tokias vienpusio argumentavimo kalbas neturėtų kilti sunkumų, nes pakanka įsidėmėti vienas iš kito išplaukiančių ar vienas kitą papildančių argumentų seką.

Malonu konstatuoti, kad teismo bendradarbiavimo civilinėse bylose srityje Europos Sąjungoje yra pasiekta didelė pažanga nustatant jurisdikciją ir sprendimų pripažinimą bei vykdymą. Antra vertus, mums žinomi statistiniai duomenys leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje šeimos santykių su tarptautiniu elementu skaičius auga. Per pastarąjį dešimtmetį labai keičiasi migracijos kryptys ir mastai, didėja migracijos saldo. Tai neišvengiamai sukuria situaciją, kai šeimos ginčai gali turėti tarptautinį elementą ir jų sprendimui turi būti pasitelkiami ES instrumentai, reguliuojantys teismų jurisdikciją, teismų sprendimų pripažinimą ir vykdymą. Todėl mes manome, kad darbas, skirtas tolesniam teismo bendradarbiavimo civilinių bylų srityje reglamentavimui Europos Sąjungoje, turi tęstis. Tuo pačiu metu norime pažymėti, kad teisės vienodinimas Europos Sąjungos mastu yra socialiai reikšmingas, nors ir labai sudėtingas procesas. Be to, labai svarbu leisti valstybėms narėms išlaikyti jų teisinėje ir socialinėje sistemoje tradiciškai susiklosčiusį požiūrį į šeimos ir paveldėjimo teisinių santykių reglamentavimą.

Nors šioje kalboje nuosekliai pritariama ES reglamentavimo veiklai civilinės teisės srityje ir atrodo, kad vertėjui telieka vieną po kitos įsidėmėti priežastis, dėl kurių teisės vienodinimas yra neišvengiamas, vis dėlto problemų gali kilti, kai pranešėjas, turėdamas omenyje vieną, pasakoja kita. Tai pasakytina apie klaidingai kalbėtojo vartojamą priešpriešos santykį reiškiantį junginį „tuo tarpu“, vietoj kurio turėjo būti pavartotas pirmo sakinio logiką pratęsiantis jungtukas arba žodžių junginiai „tai svarbu, nes“, „tuo labiau kad“ ar kita pirmąjį ir antrąjį sakinius susiejanti loginė jungtis. Šiuo atveju vertėjas ne tik gali, bet ir privalo imtis atsakomybės ir patikslinti kalbėtojo turėtą omenyje, bet nevisiškai tiksliai suformuluotą mintį. Klausydamasis šios kalbos vertėjas turi išlikti budrus iki pabaigos, nes paskutiniame sakinyje, kuris prasideda konstrukcija „be to“, jokie papildomi pritarimą reiškiantys argumentai nėra vardijami ir gana netikėtai formuluojama išlyga, kad valstybėms būtina leisti išsaugoti tradiciškai susiklosčiusį požiūrį ir t. t.

Tokiose, atrodytų, vienpusiais argumentais pagrįstose kalbose pranešėjas gali paminėti konkretų priežasčių, kriterijų ar elementų skaičių, kurį vertėjas privalo lygiai taip pat tiksliai nurodyti. Kita vertus, kalboje gali būti remiamasi keletu konkrečių kriterijų ar faktų, nenurodant nei jų skaičiaus, nei eiliškumo. Tačiau vertėjas, norėdamas suteikti kalbai aiškesnę struktūrą ir pabrėžti svarbiausius teiginius, nenusižengs profesinei etikai, jeigu išvardydamas argumentų seką pats pridės „pirma“, „antra“, „trečia“.

Kai pasakojamojo pobūdžio (naratyvinėse) kalbose apžvelgiama kurios nors šalies ekonominė ar politinė padėtis, pristatomos valstybių kandidačių pažangos ataskaitos, supažindinama su tarptautinių organizacijų veiklos istorija ar pramonės sektoriaus pasiekimais, vertėjas visada privalo tiksliai išversti pavadinimus, datas, nepainioti laikų, laikytis įvykių chronologijos.

I believe that this is indeed a good moment to take stock of what happened in Doha and to look ahead, not only to the next COP in Warsaw

at the end of this year but also to Paris at the end of 2015. In this context, your question is very timely. The various actors – EU institutions, Member States but also the private sector and the public at large – are already starting to think about what kind of global climate regime we want to agree by 2015 for it to be in place and having effect in a post-2020 world. The EU will then need to devise how best to achieve the desired outcome by the end of 2015. It is worth noting that two EU Member States will play a leading role in the UNCCC process leading up to this new post – 2020 climate regime since, as you know, Poland and France will be the Conference hosts in 2013 and 2015 respectively.

Kartais loginiai-semantiniai ryšiai kalboje apskritai nėra tiksliai išreiškiami vartojant konkrečius leksinius konjunktorius. Pagaliau būtų klaidinga manyti, kad loginės jungtys būtinai turėtų būti reiškiamos žodžiais. Kaip jau ne kartą minėta, vertėjui svarbiausia ne atpažinti jungiamuosius žodžius, o nustatyti loginius ryšius tarp atskirų kalbėtojo minties elementų. Vertėjas negali palikti klausytojo nežinioje. Vadovaudamasis bendra kalbėtojo minčių logika jis privalo pats nuspręsti, kaip ir koku loginiu-semantiniu ryšiu reikėtų susieti atskiras pranešėjo kalbos mintis. Žinoma, jei pats pranešimas nėra pakankamai nuoseklus, jei jame akivaizdžiai trūksta loginių jungčių, tai vertėjas padarytų didelę klaidą imdamasis atsakomybės ir savo iniciatyva nutiesdamas sąsajas tarp originalo kalboje iš tiesų nesusietų teiginių.

4.5. Nuoseklusis vertimas

Nuoseklusis vertimas yra fragmentinis vertimo žodžiu būdas, kai vertėjas klauso pranešėjo kalbėjimo prasminių atkarpų originalo kalba (*source language*) ir kalbėtojai padarius pauzę išverčia informacinę turinį į vertimo kalbą (*target language*). Nuoseklusis vertimas joku būdu nereiškia, kad paeiliui verčiami žodžiai, atskiros frazės ar sakiniai. Pa-

žodinis vertimas nei verčiant nuosekliai, nei atliekant vertimą raštu neleidžia adekvačiai perteikti kalbos turinio. Kita vertus, pernelyg laisvai interpretuojant kalbėtojo mintis vertimo tekstą galima labai atitolinti nuo originalo ir padaryti jį beveik neatpažįstamą. Vertėjo tikslas – kita kalba tiksliai perteikti tai, kas pasakyta originalo kalba, nebūtinai vartojant tokias pat kalbinės raiškos priemones, išryškinti pagrindinę mintį ir dėti pastangas (akcentuojant, pabrėžiant), kad ją adekvačiai suvoktų klausytojas. Verčiant labai svarbu nepraleisti skaičių, neiškraipyti faktų, nei traukti į kalbą subjektyvaus paties vertėjo vertinimo, nors vertėjas, suvokdamas kalbėtojo intencijas ir įvertindamas vertimo situaciją, klausytojų lūkesčius ir informuotumą aptariamu klausimu, vertimo kalboje gali labiau išryškinti kai kuriuos kalbėtojo kalbos elementus pasitelkdamas retorines, gestų ar mimikos priemones. Kalbėtojo kalbos ar jos atkarpos, kurią vertėjas privalo išversti, trukmė gali būti labai įvairi – nuo kelių semantiškai susietų frazių iki keliolikos minučių ar net ilgesnė. Nuosekliajam vertimui nereikia jokios konferencijų įrangos, išskyrus įgarsinimo aparatūrą ir vertėjo darbo priemones – rašiklį ir bloknotę.

Mažiau nei prieš šimtą metų nuoseklusis vertimas buvo vienintelis ir dažniausiai naudojamas vertimo būdas tarptautiniuose renginiuose, o sinchroninis vertimas pradėtas taikyti tik po II pasaulinio karo. Nuo praėjusio šimtmečio 8-ojo dešimtmečio nuosekliojo vertimo vaidmuo tarptautinėse konferencijose palaipsniui ėmė mažėti, nes naudojant vis modernesnę konferencijų ir vertimo įrangą dažniau buvo pereinama prie sinchroninio vertimo. Nors dabar beveik visuose tarptautiniuose renginiuose sinchroninis vertimas yra tapęs savaime suprantamu dalyku kaip veiksmingas konferencijų laiko taupymo būdas, nuoseklusis vertimas iš daugiakalbių renginių darbotvarkės neišnyksta. Jis naudojamas teminiuose seminaruose, derybose, politikų susitikimuose, spaudos konferencijose, prezentacijose, apskritojo stalo diskusijose, iškilmingose ceremonijose verčiant sveikinimo ir padėkos kalbas ir įvairiausiomis kitomis progomis.

Pagal tai, ar nuosekliuoju vertimu yra verčiama tik iš vienos kalbos į kitą (B-A), ar į abi kalbas (B-A-B), mokslinėje metodinėje literatūroje

vienkrypčio ir dvikrypčio vertimo ypatumai apibūdinami atskirai (Kautz 2000, 296–335; Pöhhaker 2010, 16–21). Kadangi vertimas į negimtąją kalbą (*retour*) apskritai yra gana kontroversiška tema, jo ypatumai bus aptariami kitoje vietoje. Be to, vienkrypčio ir dvikrypčio vertimo sąvokos, atsižvelgiant į konkrečią komunikacinę situaciją, dar galėtų būti suprantamos kaip monologinis ir dialoginis vertimas. Nors ir vienu, ir kitu atveju galima išvelgti vertimo proceso ypatumų, į kuriuos turi atsižvelgti vertėjas, čia vadovaujamasi nuostata, kad nuoseklusis vertimas, ar jis būtų atliekamas verčiant į vieną kalbą, ar į dvi kalbas, yra bendras kognityvinis ir komunikacinis procesas.

4.5.1. Nuosekliojo vertimo procesas

Akivaizdu, kad kiekvienas žmogus, norėdamas aiškiai ir tiksliai išreikšti savo ar kito asmens mintis, turi labai gerai žinoti, ką jis nori pasakyti, t. y. kokią informacinę turinį ketina perteikti pašnekovui ar klausytojui. Vertėjo uždavinys – ne mechaniškai pakartoti kalbėtojo žodžius kita kalba, o suvokti, išanalizuoti jų prasmę ir perteikti suprastą mintį vertimo kalba (Jones 1998, 12). Mokslinėje literatūroje linkstama skirti dvi nuosekliojo vertimo proceso fazes: receptyviąją – klausymo ir suvokimo ir produktyviąją – atgaminimo arba atkūrimo (Kautz 2000, 297), kartais tris ar daugiau – suvokimo, analizavimo ir atkūrimo (*understanding, analyzing, re-expressing*), priklausomai nuo to, ar įsiminimas arba išsaugojimas atmintyje (vok. *Speicherung*) yra sutapatinamas su suvokimu, ar atskiriamas kaip atskira kategorija (Matyssek 1989, 23–26). Veisbergs (2009, 32) detaliau nurodo nuosekliojo vertimo proceso fazes – klausymą, supratimą, analizę (kodavimą, žymėjimąsi), atkodavimą ir atkūrimą. Keletas pirmiau minėtų vertimo proceso skyrimo į fazes pavyzdžių patvirtina, kad griežtos takoskyros tarp atskirų kognityviniame lygmenyje vykstančių reiškinių nubrėžti negalima.

4.5.1.1. Receptyvioji fazė

4.5.1.1.1. Originalo kalbos teksto klausymas

Vertimo procesas prasideda, kai vertėjo ausis pasiekia kalbėtojo siunčiami akustiniai-fonetiniai signalai, kurie suvokimo procese atpažįstami kaip reikšminiai žodžiai, frazės ar sakiniai. Kad suvokimo procesas vyktų sklandžiai, vertėjas turi sugebėti ir būti nusiteikęs klausyti pranešėjo, taip pat reikalingos objektyvios ir subjektyvios prielaidos girdėti sakomą tekstą. Girdėti gali trukdyti pašaliniai garsai, triukšmas, per didelis atstumas nuo kalbėtojo ir kiti veiksniai. Be to, vertėjas kartais gali akustiškai tiksliai neišgirsti kalbėtojo tariamo termino ar žodžio, nes jo tiesiog neatpažįsta bendrinės kalbos registre. Tokiu atveju vertėjas neprivalo nedelsdamas prašyti pranešėjo patikslinti netiksliai išgirstą žodį, bet gali pasikliauti savo intuicija tikėdamasis, kad tolesnis kontekstas padės užpildyti suvokimo spragą. Tai visai pateisinama, nes suvokimas vertimo procese yra grindžiamas ne žodžiais, o jų prasminiu turiniu, kurį vertėjas turi perteikti klausytojui. Kita vertus, dažnai vertėjui vien tik lingvistinio teksto suvokimo nepakanka. Vertėjas privalo kalbėtojo teksto klausyti tiksliai ir sąmoningai ir visada stengtis suprasti, ką jis nori pasakyti. Toks aktyvus klausymas iš esmės skiriasi nuo pasyvaus klausymo formų, tokių kaip blokuojamasis klausymas, kai stengiamasi atsiriboti nuo trukdančių garsų, triukšmo, pašalinių diskusijų, ar selektyvusis klausymas, kai iš informacijos srauto atsirenkamas tik toks turinys, kuris klausytojui dėl įvairių priežasčių gali būti įdomus – kai klausytojas yra aptariamos srities profesionalas, kai jo požiūris ar įsitikinimai sutampa su kalbėtojo požiūriu, kai pateikiama informacija yra nauja, netikėta, intriguojanti ar panašiai. Akivaizdžiausias selektyviojo klausymo pavyzdys – radijo ar televizijos kanalais transliuojamos informacijos atsirinkimas ir įdėmus ar mažiau dėmesingas klausymas. Priklausomai nuo klausytojo suinteresuotumo, lūkesčių ir informuotumo, vienam gali įstrigti informacija apie keliamus mokesčius, politinius įvykius, kitam – apie kultūros renginius

ar sporto varžybų rezultatus, trečiam – apie lėktuvo katastrofą ar prasidėjusius karo veiksmus kurioje nors valstybėje. Eilinis komunikacijos proceso dalyvis gali klausyti informacijos selektyviai, atsirinkti tik tai, kas jam konkrečiu momentu svarbu ir reikalinga, viso kito turinio tiesiog neišgirsti, o vertėjas privalo visą dėmesį skirti įdėmiam klausymui. Jis negali neįsiklausyti į kalbėtojo argumentus, dėl kurių aptariamu klausimu yra reiškiamas vienokia ar kitokia nuomonė, mintyse turi nuolat klausyti, ką kalbėtojas norėjo pasakyti ar netgi ką jis galėjo turėti omenyje, kad vėliau galėtų suvoktą mintį išversti į kitą kalbą neabejodamas, jog klausytojas ją supras būtent taip, kaip tikėjosi kalbėtojas.

Be to, vertėjas, remdamasis žiniomis ar turima informacija, negali savo iniciatyva išplėtoti kalbėtojo minties ir pakeisti jo pasakymo esmės. Vertėjo suvokimo ypatumas yra dar ir tas, kad vertėjas vertimo procese privalo netiesiogiai persikūnyti į kalbėtoją ir neutralizuoti save kaip subjektyvią nuomonę turinčią asmenybę. Žinoma, nors vertėjas versdamas kalbėtojo kalbą savo nuomonės ar požiūrio aptariama tema niekaip negali reikšti, vis dėlto jo asmeninis santykis su girdimu informaciniu turiniu yra labai naudingas suvokiant komunikacijos proceso dalyvių išsakomas mintis, nes padeda susieti girdimos kalbinės formos (*frames*) semantinį turinį su patirtimi grindžiamomis kognityvinėmis struktūromis (*scenes*). Konferencijų vertėjo suvokimo procesui būdinga dar ir didžiulė sparta, kurią diktuoja originalo teksto pobūdis ir jo pateikimo būdas. Vertėjas iš esmės neturi jokios galimybės prieš versdamas susipažinti su tekstu ir jį įdėmiai išstudijuoti, nes originalo kalbos tekstą, nors jis kartais gali būti parašytas iš anksto ir per konferenciją perskaitytas, vertėjas išgirsta jau prasidėjus klausymo ir suvokimo procesui. Be to, sakomas tekstas vertėjui yra prieinamas tik atskirais segmentais ir tik akustine forma, todėl vertėjas, bent jau vertimo proceso pradžioje, negalėdamas įvertinti jo ypatumų, privalo priimti sprendimus atsižvelgdamas į su tekstu nesusijusius veiksmus, kurie jam buvo žinomi prieš vertimą – skaitytą medžiagą renginio tema, darbotvarkę, dalyvių sudėtį, renginio dalyviams skirtą informacinę medžiagą ir pan., ir rizikuoti, kad

kai ko gali nesuprasti ar suprasti klaidingai. Tačiau turint informacijos apie renginio tematiką, tikslą ir pobūdį, dalyvių sudėtį galima tinkamai psichologiškai nusiteikti ir net negavus kalbos teksto prognozuoti kalbos gaires ir kalbėtojo ketinimus.

4.5.1.1.2. Suvokimas (supratimas)

Ilgą laiką buvo manoma, kad vertimo procese pakanka atpažinti ir suprasti originalo kalbos tekstą sudarančius ženklus ir juos pakeisti vertimo kalbos ženklais. Toks struktūristinis požiūris nepasiteisino, nes supratimas nėra tik kalbinės įvesties duomenų (*input*) atkodavimas, tai procesas, per kurį nauji kalbiniai duomenys, susijungę su atmintyje saugoma informacija, sukuria kitą bendrą, tačiau kartu skirtingą semantinę turinį kaip suvoktą tekstą. Verčiant svarbu ne atpažinti ir suprasti kalbos ženklus, o suprasti tekstą pasitelkiant kalbos ženklus (Stolze 1992, 46). Suvokimas yra esminė pažinimo proceso dalis, susijusi su dėmesiu, mąstymu ir atmintimi. Tai – kryptingas, pusiau sąmoningas atmintyje jau saugomų vaizdų ir informacijos atpažinimo bei susiejimo su nauju turiniu procesas. Be to, vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad supratimas yra individualus dalykas. Net tą pačią informaciją skirtingi žmonės gali suvokti skirtingai, nes daug kas priklauso nuo supratimo prielaidų. Viena iš jų – kalbinis informacijos suvokimas. Jau nekalbant apie užsienio kalbos mokėjimo ir supratimo skirtumus, pakaktų paminėti, kad ir gimtosios kalbos mokėjimas bei žinios gali skirtis. Jei darytume prielaidą, kad kalbančiųjų ta pačia kalba gramatikos ir sintaksės pagrindai turėtų būti panašaus lygio, vis tiek leksikos, stilistikos, dialektų, teksto struktūros lygmenyje skirtumai galėtų būti gana ryškūs. Be to, skirtingą supratimą gali lemti ir nekalbinės prielaidos – bendrosios žinios, specialiosios žinios, komunikacinės bendruomenės žinios aptariamam klausimui, požiūris į svarstomą dalyką, asmeninė ir profesinė patirtis. Be to, įtakos individualiam informacijos suvokimui gali turėti subjekto išsilavinimas, vertybinės nuostatos, psichinės savybės ir intuicija.

Tai, kas pasakytą apie eilinio žmogaus supratimo procesą, taikytina ir vertėjui, tačiau pastarojo supratimui būdingas suinteresuotumas, vertimo užsakyму pagrįstas noras suteikti girdimam tekstui prasmę, nes būtent prasmės perteikimas yra pagrindinis jo, kaip komunikavimo tarpininko, atliekančio konkrečią vertimo užduotį, tikslas. Supratimas vertimo kontekste galėtų būti apibūdinamas kaip pusiau sąmoninga kryptinga veikla siekiant suvokti kalbėtojo tikslingai formuluojamų minčių prasmę.

Tačiau kadangi net kalbėtojai kalbant normaliu tempu niekas negali pažodžiui įsiminti ilgesnio nei dviejų trijų minučių sakomo teksto, vertėjas turi stengtis suprasti taupiai, t. y. ne sutelkti dėmesį į žodžius, o perprasti sakomą mintį ir susieti ją su atmintyje saugomu informaciniu turiniu ar semantinėmis struktūromis. Tai ypač svarbu, kai tenka išversti kelias dešimtis, kelis šimtus ar net tūkstančius rišlaus pranešimo žodžių. Kuo ilgesnis sakomas tekstas, tuo sunkiau vertėjui įsigilinti į atskirų žodžių reikšmę, mintyse ieškoti pavienių sąvokų atitikmenų. Todėl kuo greičiau atsiribojama nuo žodžių, tuo sėkmingiau vyksta suvokimo procesas. Jei pranešėjas moka kalbą, į kurią verčiama, tai būtent jis pats geriausiai gali įvertinti vertimo kokybę. Nors skaitydamas pranešimą ar kalbėdamas laisvai jis artikuliuoja žodžius, klausydamasis vertimo jau būna juos pamiršęs, nuo jų tarsi atsiriboją ir iš vertėjo tikisi tik tinkamai perteikiamos pasakytos atkarpos prasmės. Vertimu kalbėtojas bus patenkintas tada, kai vertimo kalboje atpažins savo ką tik išsakytas mintis, kai kita kalba pasakytas posakis ar metafora sukels tokią reakciją, kokios jis laukė iš klausytojų. Be to, neatmestina, kad vertėjas vieno ar kito žodžio apskritai gali nesuprasti. Tuo stebėtis nereikėtų, nes ir gimtakalbiai nežino absoliučiai visų savo kalbos žodžių, ką jau kalbėti apie vertėją, kuris verčia iš užsienio kalbos. Be to, vertimo praktikoje gali pasitaikyti atvejų, kai vertėjas tiesiog nesupranta visos ar dalies pranešėjo teksto atkarpos, nes teksto kalbinė forma (*frames*) jo sąmonėje nesisieja su žinojimu ar patirtimi pagrįstu turiniu (*scenes*). Jeigu taip atsitinka, kai pranešimas yra skaitomas ir kai pertraukti pranešėjo kalbos ir paprašyti patikslinti mintį nėra galimybės, vertėjas turi pasikliauti savo intuicija ir,

rizikuodamas, kad gali suklysti, suteikti tekstui tokią prasmę, kuri bent jau neprieštarautų bendram kalbos kontekstui. Mažiau patyrę vertėjai tokiais atvejais linksta išsaugoti originalo kalbos sintaksę ir versti pažodžiui tikėdamiesi, kad klausytojas, remdamasis savo žiniomis, patyrimu, informaciniais lūkesčiais, pats atkoduos mintį. Tai – pateisinamas elgesys, ypač tokiose situacijose, kai vertėjas negali imtis teksto interpretavimo rizikos dėl nepakankamo temos išmanymo, specialiųjų žinių trūkumo ar didžiulės atsakomybės, kai verčiama ekspertų auditorijai.

Praktikoje gali pasitaikyti atvejų, kai vertėjas, atidžiai klausydamasis pranešėjo ir suvokdamas jo kalbos esmę, pastebi, jog kalbėtojas akivaizdžiai suklydo. Jei vertėjas yra įsitikinęs, kad pranešėjas turėjo omenyje vieną, o visai netyčia pasakė kita, tai tokią apsirikimo klaidą jis gali ištaisyti savo iniciatyva, to neparodydamas nei kalbėtojui, nei klausytojui. Tačiau jei vertėjas nėra tikras, jog klaida buvo padaryta nesąmoningai, jis turėtų versti tai, ką girdi, ir tikėtis, kad pranešėjas pats ar paskatin-tas klausytojų reakcijos vėliau ištaisys savo klaidą. Derybinio ar dialogo vertimo situacijoje vertėjui tokiais atvejais rekomenduotina paprašyti kalbėtojo patikslinti mintį.

Vis dėlto tai nereiškia, kad žodis apskritai tampa nereikšmingas, nes vertėjas visada turi stengtis perteikti kalbėtojo mintį, o ne žodžius. Jeigu vertėjas automatiškai gali vartoti jam įprastas sintaksines struktūras, yra įvaldęs konkrečios srities terminus ir jeigu išlikdamas paviršinėje kalbos struktūroje jis vis dėlto sukuria prasmingą tekstą, tai toks vertėjo elgesys gali būti visai pateisinamas. Tačiau jeigu kalbėtojas kalba greitu tempu arba vartoja tokius terminus, kurių vertėjas negali automatiškai perkelti į kitą kalbą, reikia atsakyti žodžių ir pirmenybę teikti prasminiam formulavimui. Kadangi nuosekliai verčiantis vertėjas visada verčia ne ištisą tekstą ar kalbą, o atskirus nuosekliai sakomus jos segmentus, tai nuo semantinės girdimų žodžių analizės prie sąmoningo teksto suvokimo turi pereiti kuo greičiau. Iš anksto susipažinęs su konkrečią komunikacinę situaciją lemiančiais veiksniais – renginio pobūdžiu, tikslais, dalyvių sudėtimi, aptariamomis temomis, jis turi stengtis girdimam teksto

segmentui kuo greičiau suteikti prasminį turinį, įvertindamas papildomus, nebūtinai kalbinius signalus – skaidres, diagramas, lenteles ir kt.

Vertėjui geriau suvokti kalbėtojo tekstą padeda ne tik aiški pranešimo ar kalbos struktūra, logiška sintaksė, adekvati leksika, registras, bet ir neverbalinės raiškos priemonės – pranešėjo kalbėjimo maniera ir tempas, balso tembras, intonacija, pauzės, veido išraiška, gestai, kūno kalba. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad tuomet, kai verbalinė kalba nesutampa su neverbaline, klausytojai labiau linkę pasikliauti neverbaline. Todėl vertėjui labai svarbu sugebėti šifruoti pranešėjo neverbalinę kalbą. Psichologiniai tyrimai rodo, kad verbaliniu, t. y. žodiniu, būdu įprastinėse komunikavimo situacijose perduodama nuo 20 iki 40 proc. informacijos, o neverbaliniu būdu – nuo 60 iki 80 proc. Neverbalinis elgesys gali atspindėti oratoriaus jausmus, ketinimus, nuostatas: žiūrėdamas į klausytojus, jis savo kūno judesiais gali išreikšti dėmesingumą, nusiteikimą išklausti argumentus. Pasirinkdamas atstumą tarp savęs ir auditorijos ar pašnekovo, pranešėjas gali reguliuoti pokalbio pobūdį: jei pokalbis formalus, dažniausiai pasirenkamas didesnis atstumas, jei labiau asmeniškas – mažesnis. Pasirinkdamas balso intonaciją, stiprumą, kalbos tembrą, kalbėdamas garsiai pranešėjas dažniausiai pabrėžia reikšmingus žodžius, sustiprina argumentų poveikį auditorijai. Balso jėga ir aukštis yra svarbūs signalai vertėjui, siekiančiam nuolat šifruoti pranešėjo informaciją. Pavyzdžiui, entuziazmas, džiaugsmas, nepasitikėjimas dažniausiai išreiškiami aukštesniu balsu, pyktis – taip pat aukštesniu garsu, tačiau platesniu tonu ir stipriau. Nuovargį, liūdesį atspindi minkštas prislopintas balsas, silpnos intonacijos. Jausmus išduoda ir kalbos greitis. Paprastai greitai kalba susijaudinę, susirūpinę ar mažai laiko kalbai turintys pranešėjai. Tais atvejais, kai pranešėjui nesuteikiama pakankamai laiko ir iš anksto paruoštos kalbos tekstas tiesiog greitai perskaitomas, vertėjas neturi jokių galimybių adekvačiai išversti visą kalbos turinį. Todėl jis, įvertindamas neverbalinės kalbos elementus, gali tik pasistengti perteikti esminius kalbos teiginius, nenukrypdamas nuo pranešėjo komunikacinio tikslo. Tačiau tokiose situacijose, vertėjui

dedant ir pačias didžiausias pastangas, lieka nepatenkinti visi komunikacijos proceso dalyviai – klausytojas, kad iki galo nesuvokė pranešėjo minties, pranešėjas, kad nebuvo teisingai suprastas, ir pats vertėjas dėl to, kad nesugebėjo padaryti neįmanomo.

4.5.1.1.3. Įsiminimas

Atmintis yra viena iš svarbiausių, pagrindinių smegenų funkcijų. Be atminties nesugebėtume išmokti, neprisimintume jau sukauptos informacijos ir žinių, nesugebėtume jomis naudotis. Be to, atmintis atsakinga už kasdienę žmogaus veiklą ir veiksmus. Literatūroje kartais nurodomi trys atminties tipai (Veisbergs 2009, 33–35): *darbinė, trumpalaikė ir ilgalaikė atmintis*, nors nėra visiškai aišku, kur yra jas skirianti riba. Literatūroje (Kautz 2000, 310) minima ir *momentinė atmintis* (vok. *Ultrakurzzeitgedächtnis*), kurios funkcija – išsaugoti patį jutiminį pojūtį tol, kol jis patiriamas. Kartais ši sensorinė atmintis tiesiog tapatinama su selektyviu dėmesiu. Joje saugomos informacijos trukmė matuojama sekundės dalimis ir trunka ne ilgiau kaip 20 sekundžių. Ši atmintis veikia selektyviai ir atlieka informacijos filtro funkciją – į trumpalaikę atmintį nukreipiama tik ta informacija, kuri yra svarbi konkrečiu momentu vykstančiam informacijos apdorojimo, susiejimo ar atgaminimo procesui. Darbinė atmintis yra tai, į ką tam tikru momentu nukreipiamas dėmesys, kai smegenys gauna greitai kintančios informacijos signalus.

Trumpalaikė atmintis apdoroja tam tikrus informacijos elementus, pavyzdžiui, skaičius, raides, skaičių sekas, skiemenis arba net ištišus žodžius, kurie suvokiami kaip visuma. Aštuonių skaitmenų telefono numerį lygiai taip pat sunku įsiminti kaip ir aštuonis tarpusavyje nesusijusius skaitmenis. Tačiau jeigu aštuoni skaitmenys būtų padalyti į du blokus po keturis, trumpalaikė atmintis juos įsimintų kur kas lengviau. Pavienių elementų grupavimas į didesnes susijusių vienetų grupes anglų kalba vadinamas *chunking*. Toks grupavimas veiksmingai padeda padidinti trumpalaikės atminties talpą. Be to, trumpalaikės atminties veikla

priklauso nuo to, ar naujos informacijos elementai suvokiami kaip žinomi ir konkretūs dalykai, ar kaip nežinomi ir abstraktūs. Tyrimais įrodyta, kad lengviau prisimenami dažniau vartojami ir atpažįstami žodžiai arba vaizdai, nes trumpalaikė atmintis, norėdama išsaugoti, juos atkar-toja. Kitaip tariant, išgirstas žodis pašamonėje atkartojamas daug kartų, kad trumpalaikė atmintis galėtų jį atkurti. Tas vidinis žodžių kartojimas pašamonėje yra vadinamas *fonologiniu ciklu*. O pašamonėje atkuriamų vaizdų reiškiny tapatinamas su *vizualiąja piešimo lenta*. Taigi žodinė, vaizdinė ir kita informacija gali būti išlaikoma trumpalaikėje atmintyje, jeigu ji periodiškai atkurama nevalingo kartojimo procesais, o jeigu atkūrimas dėl kokios nors priežasties blokuojamas, prisiminimas apie naujai gautą informaciją išnyksta vos per kelias sekundes. Taigi smegenys taiko du skirtingus mechanizmus – žodžių prisiminimo ir vaizdinių prisiminimo. Būtent todėl, kad už skirtingo pobūdžio informacijos prisiminimą atsakingi skirtingi smegenų centrai, vieni dalykai prisimenami lengviau, o kiti sunkiau.

Trumpalaikės atminties informacija perduodama į ilgalaikę atmintį, kuri leidžia pažadinti didžiulius informacijos klodus, saugomus remiantis žiniomis ar patirtimi. Informacija ilgalaikėje atmintyje gali būti saugoma minutes, valandas, dienas, metus ar ilgesnį laiką. Ji gali būti labai paprasta ir labai sudėtinga: pradedant vardais, skoniais, spalvomis ir baigiant sudėtingomis formulėmis, užsienio kalbų žiniomis, filosofinėmis idėjomis, iš esmės viskuo, ką žmogus yra patyręs. Ilgalaikė atmintis, priešingai negu trumpalaikė, gali sukaupti neribotą informacijos kiekį. Kol trumpalaikė atmintis atkuria naują informaciją ją nuolat kartodama, ilgalaikė atmintis tarsi klausosi fonologinio ciklo ir stebi vizualiąją piešimo lentą. Supaprastinant būtų galima pasakyti, kad trumpalaikė atmintis greitai perpranta, tačiau sunkiai prisimena, o ilgalaikė atmintis lėtai pildoma informacijos, tačiau gerai ją išsaugo ir prisimena. Kadangi visiems ilgalaikės atminties mechanizmams būdingas neuronų pokytis, informacijos įrašymas į ilgalaikę atmintį yra ilgas procesas, galintis trukti net kelias valandas. Tačiau kai nauja informacija įrašoma į smegenis,

ji tampa nuolatinė. Informacija lengviau įsimenama nustatant loginius ryšius tarp atskirų faktų ar susiejant ją su turimomis žiniomis asociatyviniais ryšiais. Rasti loginius ryšius, susisteminti elementus galima tik tada, kai išvelgiama vidinė informacinio turinio struktūra, idėja ar bendra prasmė. Kad informacija būtų įrašoma į ilgalaikę atmintį, ją reikia atkurti daug kartų. Būtent pasitelkdama fonologinį ciklą ir vizualiąją piešimo lentą ilgalaikę atmintis pati atkuria naują informaciją po to, kai ji perimama iš trumpalaikės atminties. Ilgalaikę atmintis taip pat gali būti skirstoma į tipus (Tulving 1972). *Epizodinė atmintis* saugo prisiminimus, potyrius, asmeninę patirtį. *Semantinė atmintis* kaupia faktines ir bendrąsias žinias apie pasaulį. Epizodinė ir semantinė atmintis gali būti sujungiamos į bendrą kategoriją, *deklaratyviąją atmintį*, apimančią visą sąžmonę ir kaupiančią iš esmės visą žinomą informaciją. *Procedūrinėje atmintyje* saugomi prisiminimai apie tai, kaip reikia atlikti įvairius veiksmus, kitaip tariant, įgūdžiai. Visiems trims ilgalaikės atminties tipams bendra tai, kad jie leidžia prisiminti, kas patirta, išmokta, sukaupta žinių ar informacijos pavidalu, todėl jie kartais apibūdinami apibendrinamuoju *retrospektyvinės atminties* terminu ir atskiriami nuo *perspektyvinės atminties*, leidžiančia prisiminti dalykus, kuriuos ketinama atlikti ateityje. Ilgalaikę atmintį sudaro dvi saugyklos – aktyvioji ir pasyvioji. Iš aktyviųjų rezervų informaciją galima pasitelkti bet kuriuo metu, o iš pasyviųjų – tik veikiant tam tikriems stimulatoriams. Sąžmonėje glūdinti informacija gali būti suaktyvinama ją mobilizuojant, perkeltant į sąžmonės lygmenį asociacijomis, užuominomis arba susiejant ją su kita gaunama informacija.

Kaip jau minėta, nuosekliojo vertimo ypatumas yra tas, kad vertėjas, išklauses ir suvokęs kalbėtojo sakomą informacinį turinį, privalo jį įsiminti ir tik po to, kai pasakoma visa atkarpa, kita kalba perteikti jį klausytojui. Įsimintinos informacijos kiekio vertėjas pats nustatyti negali, nes kalbos atkarpų, po kurių kalboje daroma pertraukėlė, ilgis priklauso nuo renginio pobūdžio, pranešėjo kalbos tikslo, trukmės, pasitikėjimo vertėju ir kitų veiksnių. Jeigu vertėjas bandytų įsiminti šimtus

ar tūkstančius žodžių, kuriuos savo kelių ar keliolikos minučių kalboje pavartojo pranešėjas, jam prireiktų labai daug laiko ir didžiulių pastangų. Bandydamas įsiminti atskirus žodžius ir jų seką, vertėjas nenoromis turėtų jiems priskirti ir konkrečią semantinę reikšmę, kuri konkrečioje situacijoje gali būti nevysiškai tiksli. Todėl kuo anksčiau vertėjui pavyks ta atsiriboti nuo žodžių, tuo labiau jis sutelkia dėmesį į prasmę ir suvoktas kalbos turinio atkarpas perkelia į atmintį. Užuoat mintyse šifravęs pavienių žodžių reikšmę, vertėjas gali sutaupyti labai daug laiko girdimam tekstui suteikdamas prasminį turinį. Kalbėtojo kalbos prasmei suvokti ir įsiminti prireikia tiek pat laiko, kiek užtrunka kalbos atkarpa. Taip pat reikėtų nepamiršti, kad net ir labai išlavintą atmintį turintis vertėjas be užrašų gali prisiminti tik apie 70 proc. ar net mažiau girdimos informacijos turinio, ypač tuomet, kai sakomos kalbos struktūra nenuosekli, kai vartojami sudėtingi terminai, pavadinimai, skaičiai ir pan. Todėl vertėjas, siekdamas nepraleisti svarbių kalbos turinio elementų, loginių jungčių, faktinės informacijos ir iš anksto galvodamas apie sklandų informacijos perteikimą kita kalba klausytojui, naudoja individualią užrašų techniką, apie kurią išsamiau kalbėsime šiek tiek vėliau.

Kaip vertėjas turėtų apdoroti sakomos kalbos idėjas, kad galėtų jas kuo glausčiau veiksmingai nukreipti trumpam saugoti į atmintį ir po kiek laiko jas tiksliai atgaminti? Jones (1998, 33–37) rekomenduoja taikyti mnemoninę techniką – įsiminimo ir atsiminimo būdų sistemą, pagal kurią girdima informacija asociacijomis susiejama su ilgalaikės atminties vizualiojoje piešimo lentoje jau saugomais vaizdiniais. Tačiau kadangi ne visų vertėjų atmintis veikia vienodai, kai kuriems patogiau priskirti atskirus kalbos prasminius elementus skaičių sekoms, sugrupuoti pagrindines ir šalutines mintis į hierarchines struktūras ir nutiesti tarp atskirų elementų logines jungtis. Kaip konkrečiai tai daryti, nusprendžia pats vertėjas. Vienas girdimo teksto turinį įsimeina vaizdais, kitas mintyse piešia sakomos kalbos struktūrą kaip gyvenimo medį su nuo kamieno (pagrindinė informacija) atsišakančiomis šakomis (antraeilė informacija) ir atšakomis (papildoma informacija) bei viršūne (apibendrinimas,

išvados), trečias prasmės elementus priskiria simboliams, sutartiniams ženklams, asociatyvinėms sąvokoms. Kad ir koku įsiminimo metodu vertėjas vadovautųsi, svarbiausia, kad jis sugebėtų išgryninti pagrindines kalbos idėjas ir susietų jas tinkamomis loginėmis jungtimis. Jeigu vertėjas sugebės mintyse nusipiešti kalbos struktūrą, kurioje aiškiai sudėlioti kalbos pradžios ir pabaigos informaciniai elementai, tai ir papildoma antraeilė informacija bus automatiškai susiejama su atitinkamu semantiniu turiniu ir nukreipiama į trumpalaikę atmintį. Ypač svarbu išgirsti ir teisingai suvokti kalbos pradžioje sakomą informaciją, nes nuo to priklauso tolesnis argumentų ir juos siejančių loginių jungčių pobūdis, ir baigiamuosius apibendrinimus arba išvadas, kuriomis dažnai dar kartą labai trumpai reziumuojamas kalbos turinys. Jeigu vertėjas dėl kokių nors priežasčių neišgirsta ar tiesiog nesuvokia apibendrinamųjų išvadų, tai sunku tikėtis, kad jam pavyks atkurti loginę kalbos argumentų seką ir įtikinti klausytoją. Jei klausydamas pranešėjo vertėjas neišgirsta skaičiaus, nėra tikras dėl minimo pavadinimo ar tiesiog nepagauna minties dėl įtampos, vyraujančio triukšmo, kalbėtojo tarties ar kitų priežasčių, jis turi žaibiškai apsispręsti, ar stabdyti pranešėją ir paprašyti jo pakartoti nenugirstą skaičių, patikslinti mintį, ar tiesiog palaukti kalbos ar jos segmento pabaigos ir tada įvertinti, ar trūkstama informacija gali pakenkti kalbėtojo ir klausytojų komunikacijai. Jeigu vertėjas vis dėlto nuspręstų, kad pasitikslindamas trūkstamą informaciją jis geriau atliktų savo, kaip kalbinio tarpininko, uždavinį, klausimą pranešėjui jis turėtų formuluoti labai tiksliai, konkrečiai ir jokių būdu neprašyti pakartoti ištiso kalbos pasažo. Žinoma, viskas priklauso nuo konkrečios situacijos, renginio oficialumo, iškilmingumo, dalyvių skaičiaus ir kalbos tipo. Jeigu renginys – techninio pobūdžio darbinis seminaras ar apskritojo stalo diskusija, vertėjas gali lanksčiau reaguoti į situaciją, vykstant diskusijai pasitikslinti neaiškius faktus, skaičius, pavadinimus, o oficialiuose priėmimuose, konferencijose, diplomatinuose renginiuose prašyti pranešėjo ar kalbėtojo pakartoti praleistus ar netiksliai išgirstus teiginius rekomenduotina tik išimtinai neišvengiamais atvejais.

4.5.2. Vertėjo užrašai

Jau anksčiau minėta, kad nuosekliai verčiamų kalbų trukmė gali būti labai įvairi, todėl vertėjas, nors ir puikiai išanalizavęs išgirstą informaciją, įsiminęs ir nukreipęs į trumpalaikę atmintį, negalėtų jos idealiai atkurti nepasižymėjęs svarbiausių teiginių, raktinių žodžių, pavadinimų, skaičių, loginių jungčių. Todėl kiekvienas profesionalus vertėjas, kuriam tenka versti ilgesnes nei penkių minučių trukmės kalbas, naudoja individualią žymėjimosi techniką. Vertėjo užrašai iš esmės skiriasi nuo paskaitose daromų užrašų ar konspektų, prie kurių įpratęs kiekvienas studentas. Konspektų paskirtis – kuo daugiau informacijos užsirašyti tikintis, kad vėliau bus galima grįžti prie sukonspektuotos paskaitos medžiagos, ją išanalizuoti, suprasti ir išmokti. Jeigu vertėjas taip pat stengtųsi užsirašyti kuo daugiau girdimos informacijos, tai realioje komunikacinėje situacijoje pranešėjui kalbant net įprastu natūraliu tempu bet koks mėginimas sukonspektuoti visą jo kalbą baigtųsi pavienių žodžių ar neužbaigtų sakinių užsirašymu. Kita vertus, jeigu vertėjas visą dėmesį skirtų tik užrašams, o ne klausymui, analizei, įsiminimui, tai tokiaame paviršutiniškame tekste galėtų pasitaikyti esminių loginių netikslumų ar net vienas kitam prieštaraujančių teiginių.

Pagrindinių pranešėjo kalbos elementų pasižymėjimas užrašų bloknote yra visai kitokio pobūdžio veikla nei stenografija, kurios tikslas – pažodžiui užrašyti girdimą tekstą su visais niuansais, pasikartojimais, neišleidžiant nė menkiausio segmento, kitaip tariant, popieriuje protokoliškai atkartoti visą pranešėjo kalbą. Stenografui tikslus kalbėtojo teksto perkėlimas į protokolą yra baigtinė veikla, o vertėjui pranešėjo kalbos pagrindinių minčių fiksavimas bloknote tėra pagalbinė priemonė, aktyvus pasiruošimo etapas prieš atliekant pagrindinę užduotį – tiksliai išversti originalo kalbą. Jeigu vertėjas imtųsi stenografavimo, tai jis visą savo energiją turėtų skirti mechaniniam greitraščiui. Jam tiesiog neliktų laiko aktyviam girdimos informacijos suvokimui, įsiminimui, susiejimui su atmintyje sukaupta informacija, jis greitai pamirštų logines sąsajas, kurias

viena ar kita forma visada privaloma pasižymėti užrašuose. Be to, būtina iššifruoti stenografijos greitrašį prieš perkeltant į protokolus, o vertėjas laiko užrašams šifruoti neturi. Pranešėjui vos pabaigus kalbėti, vertėjas privalo tiksliai, aiškiai, sklandžiai, neabejodamas ir nesikartodamas perteikti vertimo kalba jo išsakytas mintis. Todėl šiame kontekste žymėjimo-si, užsirašymo ir užrašų technikos sąvokas bus vartojamos netapatinant jų nei su stenografija, nei su išsamiais užrašais ar konspektavimu.

Žymėjimasis vertimo situacijoje kai kuo panašus į pasakoje „Jonukas ir Grytutė“ miško takelyje sąmoningai išmėtytus akmenėlius, kurie gūdžiam miške paklaidintiems našlaičiams vis padėdavo sugrįžti į namus. Šiuo atveju tie vertėjo bloknote sąmoningai išdėlioti pranešėjo kalbos semantinį turinį atspindintys „akmenėliai“ padeda išsaugoti kalbos hierarchinę struktūrą, tinkamai susieti pagrindinę ir šalutinę informaciją, o per atkūrimo procesą suaktyvinti vertėjo atmintį, atkurti asociacinius ryšius tarp atskirų kalbos turinio elementų. Žymėjimasis reiškia, kad vertėjas, suvokęs ir perpratęs žodžiais reiškiamą semantinį turinį, tikslingai perkelia jį į popieriaus lapą pagrindinių idėjų, „akmenėlių“, koncentruotų atmintį suaktyvinančių signalų (vok. *Gedächtnisstütze*, *Eselsbrücke*, *Abrufsignal*, *Zündkerze*) pavidalu. Vertėjo užrašai yra individualiems poreikiams pritaikyta spontaniška mnemoninė priemonė (van Hoof 1962, 65), padedanti įsiminti girdimą informaciją, tačiau nėra skirti jai išsamiai konspektuoti: *les notes de consécutive sont par nature personnelles et fugaces, support de souvenirs et non transcription d'informations* (Seleskovitch 1989, 45). Kartais vertėjui pakanka vienintelės užuominos užrašuose, kad jis atsimintų visą sudėtingą mintį, kurią, klausydamasis teksto, suprato ir loginėmis jungtimis susiejo su kita mintimi ir bendru kontekstu. Kaip teigia Jean Herbert (1952, 36), žymėjimas užrašų bloknote negali tapti savitiksliu. Užrašai turi padėti vertėjui tiksliai išversti pranešėjo mintis, prieš tai jas išanalizavus, suvokus ir nukreipus į kognityvinę atmintį.

Įvairiuose šaltiniuose nurodoma, kad gerą atmintį turintis profesionalus vertėjas apie 60–80 proc. girdimos informacijos sugeba nukreip-

ti į trumpalaikę atmintį, ją išsaugoti ir po kurio laiko atkurti vertimo kalba. Likusieji 20–40 proc. (priklausomai nuo informacinio turinio sudėtingumo, sakomų atkarpų trukmės, kalbos tempo), turėtų tapti gana sudėtingu iššūkiu net ir labai ištreniruotą atmintį turinčiam vertėjui. Jeigu vertėjas neturėtų geros atminties ir nesisengtų jos gilinti ir plėsti (kas, kalbant apie profesionalų vertėją, nėra tikėtina), tai jam nepadėtų net labai išstobulinti užrašai, nes net ir naudojant stenografovimo techniką (kuri vertėjams nerekomenduotina) užrašuose pavyktų užfiksuoti ne daugiau kaip 80 proc. pranešėjo kalbos turinio. Kadangi išsamiai konspektuojant veikia ne kognityvinė, bet mechaninė žodinė atmintis, tai pagrindinis dėmesys sutelkiamas į žodžių, teksto užsirašymą, o pagrindinė mintis, kalbėtojo kalbos intencija lieka neišryškintos. Nepatyrusiam, žodžių trumpinimo ir suglaudinto žymėjimosi principų neišmokusiam vertėjui, besistengiančiam stropiai užsirašyti kuo daugiau girdimos informacijos, į užrašų bloknotę pavyktų perkelti gal tik 40–50 proc. pranešimo teksto turinio nevysiškai užrašytų žodžių, spontaniškų trumpinių ar simbolių pavidalu. Žinoma, tiek vienu, tiek kitu atveju užsirašomos informacijos procentinės dalies negalima suabsoliutinti. Įsimenamos, užsirašomos, į kognityvinę atmintį nukreipiamos informacijos kiekis ir pobūdis priklauso nuo temos sudėtingumo, pranešėjo oratorinių gebėjimų, vertėjo išprusimo, dalykinės kompetencijos, gebėjimo susieti girdimą informaciją su ilgalaikėje atmintyje sukauptomis žiniomis ir patirtimi (Seleskovitch 1975, 87). Kadangi kiekvienas vertėjas žymėjimosi sistemą susikuria tik sau pagal asmenines savybes ir poreikius, išprusimą, įsiminimo procesų individualumą, fizinę ištvermę, rašymo įgūdžius, įsiminimo poreikį, taip pat vertimo situaciją, turinį ir temą, būtina pabrėžti, kad vertėjo užrašams neišvengiamai būdingas individualumas. Vienas vertėjas gali atsiminti skaičius, girdimą informaciją su visais niuansais, kitas pirmiausia stengiasi suvokti turinį, įsiminti pranešėjo minčių seką, išgryninti pagrindinę mintį ir susieti ją su bendresniu kontekstu, o skaičius visada pasižymi, kad jie netaptų atmintį apkraunančiu balastu. Be to, vienas vertėjas geriau įsimena gir-

dimąją informaciją, o kitas ją bando susieti su optiniais vaizdiniais. Kita vertus, pripažįstant vertėjo užrašų individualumą nevertėtų mestis prie kito kraštutinumo ir manyti, kad užsirašymo technikos negalima apskritai išmokyti, nes kiekvienas vertėjas, atsižvelgdamas į savo poreikį, gebėjimus, asmenines savybes, turėtų sugebėti pasižymėti tiek, kiek to reikalauja konkreti vertimo situacija, arba savarankiškai susikurti tik sau pritaikytą užrašų sistemą. Iš dalies galima pritarti Matyssek (1989, 44) požiūriui, kad to, kas yra suvokiama, gali būti mokoma ir išmokstama: *dass das, was begreifbar sei, auch lehr- und also auch lernbar sein müsse.*

4.5.2.1. Užrašų technika

4.5.2.1.1. Užrašų ištakos ir principai

Nuosekliajam vertimui tampant vis profesionalėse konferencijų vertimo veikla, pirmieji pripažinimą pelnę profesionalūs vertėjai, vertėjų rengimo centrų pedagogai, universitetų dėstytojai pradėjo kurti užrašų technikos teorinius ir metodinius pagrindus, kurie buvo apibendrinami straipsniuose, pranešimuose, metodiniuose ir moksliniuose leidiniuose. Per pastaruosius keletą dešimtmečių buvo sukurti pakankamai solidūs teoriniai ir metodiniai užrašų technikos pagrindai, susiformavo keletas esminių principų, kurių rekomenduojama laikytis kuriant individualią žymėjimosi sistemą. Kaip vienas iš užrašų metodikos ir technikos pradininkų paminėtinas Jean Herbert, 1952 m. Ženevoje išleidęs vadovėlį *Handbuch für Dolmetscher. Leitfaden für den Konferendolmetscher*, kuriame ne tik samprotavo apie vertėjo žodžio profesiją, jos ypatumus ir iššūkius, bet ir trumpai apibūdino savo požiūrį į vertėjo užrašų paskirtį ir pobūdį, paminėjo, jo manymu, svarbiausius užrašų technikos principus ir pateikė pranešėjo diskurse dažniausiai pasitaikančių žodžių ir reikšminių sąvokų sąrašą. Kalbėdamas apie užsirašymo principus Jean Herbert (1952, 16) teigė, kad jie ne tik nulemia visą nuosekliojo vertimo techniką, bet sistemingai taikomi ir tobulinami gali atnešti stebėtinų rezultatų. Jo manymu, gera

užrašų technika gali kompensuoti ir tam tikrus vertimo įgūdžių trūkumus, todėl į šią profesinio pasirengimo sritį verta įdėti kuo daugiau pastangų. Jean Herbert bene vienas iš pirmųjų atkreipė dėmesį į tai, kad užrašų technika sietina su vertėjo charakteriu, asmeninėmis savybėmis, žymėjimosi įpročiais, įsiminimo metodais ir būdais, todėl jai būdingas individualumas. Tai, kad vertėjo užrašai ir užrašų technika yra labai subjektyvi ir individuali veikla, pabrėžė ir vėliau šia tema rašę autoriai, pvz., van Hoof (1962, 72).

Kaip ir dauguma autorių, Jean Herbert teigia, kad vertėjas neturėtų stengtis užsirašyti visos girdimos informacijos pažodžiui, o klausydamasis pranešėjo analizuoti, suvokti ir sutrumpintai pasižymėti pagrindines mintis bloknote. Kad informacijos atkūrimas būtų sklandesnis, autorius rekomenduoja informacinius blokus užrašuose išdėstyti struktūrizuotai, vaizdžiai, atskirus elementus pažymint įtraukomis arba susiejant loginėmis jungtimis. Kalbėdamas apie simbolių naudojimą, Jean Herbert nerekomenduoja jais perkrauti užrašų, nes po tam tikro laiko atkuriant originalo teksto mintį jiems užsirašant suteikta reikšmė gali pasimiršti. Spontaniškų trumpinių ir simbolių autorius ragina apskritai vengti, o giminingas sąvokas ir sinonimus pasižymėti kasdieniame gyvenime vartojamais simboliais, ženklais ir trumpiniais, konkrečioje vertimo situacijoje suteikiant jiems platesnę prasmę.

Kalbant apie užrašų technikos ištakas negalima nepaminėti Jean Francois Rozan knygelės *La prise de notes en interprétation consécutive*, kuri iš esmės buvo pirmasis bandymas pateikti nuoseklią, užbaigtą, inovatyvią, bet kartu paprastą, nesunkiai perprantamą ir individualiems poreikiams pritaikomą žymėjimosi sistemą, kurios autorystės Rozan neprisiskyrė vien sau, teigdamas, kad tai nėra jo sukurta, o iškilių vertėjų, su kuriais jam teko dirbti, sistema. ([1956] 1984, 7). Jean Rozan nuomone, užrašuose glausta forma turi būti fiksuojamos pagrindinės kalbos mintys, idėjos, o ne žodžiai (...*a chaque instant de la prise de notes il faut se concentrer sur l'idée maitresse et la transposer de façon simple et directe* ([1956] 1984, 15). Tačiau kad vertėjas užrašų bloknote atsiribotų nuo žodžių, jis, klausydamasis originalo teksto, privalo jį tiksliai išanalizuo-

ti, skaidyti į semantinius elementus, suvokti, kokia pranešėjo mintis yra pagrindinė, svarbiausia konkrečioje diskurso atkarpoje, kokios jos sąsajos su kitais prasmziniais kalbos elementais, o kokia mintis yra antrinė, papildanti, pratęsianti pirmąją. Kitaip tariant, autorius skatina vertėją perprasti kalbėtojo logiką – skaidyti girdimą semantinį turinį į minties segmentus (elgtis panašiai kaip medicinos studentai anatomijos laboratorijoje), suvokti jų tarpusavio ryšį labiau pasikliaujant logine analize negu atmintimi. Autoriaus įsitikinimu, jeigu vertėjas perpras pranešėjo logikos grandinę ir apibendrinta forma adekvačiai ją atspindės užrašuose laikydamasis originalo kalbos struktūros, vėrčiant beliks suteikti pasižymėtoms idėjoms žodinių apvalką. O konkrečių žodžių, frazių pasirinkimas jau priklausys nuo vertėjo gebėjimo sklandžiai ir tiksliai reikšti mintis, jo žodyno dydžio, išprusimo, aptariamų temų išmanymo, proto skvarbumo ir lankstumo. Nors vertimo kalbos diskursą iš esmės lemia minėtos vertėjo individualios savybės ir profesionalumas, vis dėlto vertėjui, kaip ir muzikos instrumentu grojančiam menininkui, būtina automatizuoti tam tikrus įgūdžius. Nepaisant fakto, kad to meto nuosekliojo vertimo profesionalai buvo labiau linkę pasikliauti atmintimi, vis dėlto jau buvo sukaupta ir nemažai žymėjimosi žodžiais, santrumpomis ir simboliais patirties, kurią Jean Rozan apibendrino kurdamas nuoseklią, išbaigtą ir prie individualių poreikių pritaikomą užrašų technikos sistemą. Remdamasis Jean Herbert įžvalgomis, Jean Rozan suformulavo septynis pagrindinius principus, kurių turėtų laikytis kiekvienas vertėjas, kurdamas individualią užrašų sistemą.

1. Minties (ne žodžių) žymėjimasis

Pagrįsdamas reikalavimą žymėtis ne žodžius, o pagrindines apibendrintas mintis, Jean Rozan ([1956] 1984) atkreipė dėmesį į tai, kad jeigu 10 puikių vertėjų verstų tą patį tekstą iš prancūzų kalbos į anglų kalbą, tai kiekvieno išverstas tekstas būtų skirtingas pagal sintaksę ir žodžių vartoseną, nors originalo mintis vertimo kalba būtų perteikta teisingai.

Būtent faktas, kad kiekvienas iš dešimties vertimo kalbos tekstų būtų suformuluotas skirtingai, rodo, jog vertimo procese originalo kalbos idėjai turi būti skiriamas ypatingas dėmesys. Kadangi vertėjas tekstą vertimo kalba kuria nedelsdamas, jis privalo atsiriboti nuo žodžių ir užrašuose būtinai pasižymėti prasminius kalbos elementus. Savo teiginiui pagrįsti Jean Rozan pateikia paprastą pavyzdį: *Il y a de fortes chances pour que* (*there is a very good chance that*), ir teigia, kad vertėjas, sutelkdamas dėmesį į žodžius, turėtų užrašuose pasižymėti *chance*, tačiau žinodamas, jog girdimą tekstą jis turės atgaminti po kelių, o gal net po keliolikos minučių, nuo žodžio *chance* jis turėtų atsiriboti ir pasižymėti *probably*, kad po kurio laiko versdamas į anglų kalbą ir pažvelgęs į užrašus neabejodamas pasirinktų *there is a chance that, it is likely that, in all likelihood that*, o ne *by chance* ar panašiai. Nors vienas iš pagrindinių Jean Rozan rekomenduojamų žymėjimosi principų, kad vertėjas privalo versti ne žodžius, o mintis – *qui compte c'est de traduire l'idée et non le mot* ([1956] 1984, 14) – yra pamatinis principas verčiant žodžiu apskritai, vis dėlto darant užrašus negalima jo taikyti beatodairiškai, kad *oubliez le mot* („pamiršk žodį“) nenuvestų prie kito kraštutinumo, kai siekiant glaustumo spontaniškai kuriami vienkartiniai simboliai arba originalo kalbos žodžiai pasižymimi kito semantinio lauko sąvokomis.

2. Trumpiniai

a) Žodžių trumpinimas

Jeigu vertėjas turi laiko ir suspėja, Jean Rozan ([1956] 1984, 15) rekomenduoja trumpus žodžius užsirašyti netrumpinant, tačiau ilgesnius nei keturių penkių raidžių žodžius pataria trumpinti pasižymint pirmąsias ir paskutines žodžio raides, o ne kuo daugiau pirmųjų žodžio raidžių. Autoriaus siūlymu, tokius žodžius kaip *spécialisée* sutrumpintai reikėtų pasižymėti ne *spec*, o *spsé*. Kad trumpinys būtų kuo vizualesnis, trumpinamo žodžio galūnę jis rekomenduoja grafiškai atskirti pakeliant

aukštytyn: *spst*. Pavyzdžiui, tik iš pirmųjų žodžio raidžių sudarytas trumpinys *Prod* galėtų reikšti *Produit*, *Producteur*, *Production*, *Productivité*, o nurodžius galūnę abejonių dėl sutrumpinto originalo kalbos žodžio nekiltų: *Pr^{it}*, *Pr^{eur}*, *Pr^{ion}*, *Prdt^t*. Trumpinys *Com* taip pat galėtų reikšti ir *Commission*, ir *Comité*, o trumpiniai *Coⁿ* ir *C^e* būtų daug aiškesni.

b) Laiko ir giminės žymėjimas

Trumpiniu, simboliu ar ženkle žymintis žodį ar sąvoką kartais naudinga nurodyti laiką ir giminę. Pavyzdžiui, jei frazę *Je parle* pasižymėtume *Iⁿ* (*I* – angl. „aš“, o kabučių simboliu trumpinama sąvoka „kalbėti“), tai *Je parlerai plus tard* būtų galima pasižymėti *I^{ai}* arba *Iⁿ* nenurodant *plus tard*, nes galūnė *ai* arba *a* yra pakankama nuoroda į ateityje vyksiantį veiksmą. Būtąjį laiką galima nurodyti prie trumpinio ar simbolio pridėdant prancūzų arba anglų kalbos praeities laiko galūnes *és* arba (*e*)*d*. Todėl Jean Rozan pataria užrašuose *ce qui sont mentionnés* ekonomiškai pasižymėti trumpiniu *rf^s* arba *rfr^d* (*referred*), o ne *rf*, nes toks trumpinys be praeities laiko nuorodos reikštų dabartyje vykstantį procesą (*ceux qui mentionnent*). Giminės kategorijai pažymėti autorius rekomenduoja *e* (moteriškosios giminės galūnę), o skaičiaus kategorijai – *s* nuorodą virš trumpinio ar simbolio.

c) Sakinių trumpinimas

Tais atvejais, kai įmanoma, Jean Rozan ([1956] 1984, 16) pataria sakinius ar ilgesnius sintaksinius junginius pasižymėti kuo trumpesniu žodžiu ar sąvoka, pvz.:

qui ont apporté leur contribution (kas įnešė savo indėlį / padėjo) – *aid*
qui méritent notre attention (kas nusipelno mūsų dėmesio) – *int^t*
(intéressant)

Afin d'en arriver à l'énoncé de nos conclusions (kad galėtume pateikti išvadas) – *to end*

Compte tenu de la situation telle qu'elle se présente à l'heure actuelle
(atsižvelgiant į dabartinę padėtį) – *as sit^{on} now*

3. Jungtys

Jean Rozan ([1956] 1984, 16–17), remdamasis Jean Herbert, pabrėžė, kad klausantis pranešėjo diskurso vertėjui svarbiausia teisingai suvokti minčių seką, o sudėtingiausia – tinkamai ir aiškiai pasižymėti logines sąsajas. Pranešėjo mintis gali būti visiškai iškreipta, jeigu ji logine jungtimi nebus tinkamai susieta su ankstesne mintimi. Todėl žymintis užrašuose niekada negalima praleisti loginių jungčių, nes jas tinkamai ir aiškiai pasižymėjus pagrindinę mintį jau galima užsirašyti supaprastinta forma beveik automatiškai. Vietoje gana ilgais ir sudėtingais prancūzų kalbos žodžių junginiais reiškiamų loginių jungčių Rozan rekomenduoja atskirus kalbos elementus tarpusavyje jungti vartojant kuo trumpesnius angliškus ar prancūziškus jungiamuosius žodelius ir simbolius, nurodančius loginį semantinį ryšį:

paaikškinimo: *as, car, why*

priežasties ir pasekmės: *tho*

priešpriešos ar ribojimo: *but*

sąlygos: *if*

susiejimo: *as to*

apibendrinimo: *asi*

Atitikties ar tapatumo: *=*

Neatitikties ar priešingybės: *≠*

Patikslinimo ar papildymo: *de+*

4. Neigimas

Remdamasis Jean Herbert (1952, 46–47), Jean Rozan teigia, kad užsirašant būtina aiškiai ir kuo ekonomiškesnėmis priemonėmis pasižymėti semantinį neigimo turinį. Neigiamą informaciją Rozan rekomenduoja atspindėti tiesiog įstrižai perbraukiant teigiamos semantikos žodį, trumpinį

ar simboli. Žodelis *ok* plačiaja prasme užrašuose gali būti vartojamas sutikimo, pritarimo semantinio lauko sąvokoms pasižymėti, o nepritarimą, nepalankų vertinimą galima pasižymėti tuo pačiu *ok* jį įstrižai perbraukiant. Jean Rozan manymu, pasižymėtos sąvokos semantiniam turiniui paneigti užrašuose galima vartoti ir labai trumpą žodelį *no* prieš žodį.

5. Pabrėžimas

Norint pabrėžti sąvokos, žodžio ar žodžių junginio, reiškiamos minties ar teiginio svarbą, Rozan rekomenduoja pabraukimą vienu, dviem ar netgi trimis brūkšniais arba pabraukimą punktyru:

(l'étude) est très intéressante: *in*^{le}

(l'étude) est extraordinairement intéressante: *in*^{le}

l'important question: ?

6. Vertikalumas

Vertikalų informacinių elementų išdėstymą Jean Rozan laiko vienu iš pamatinių vertėjo užrašų struktūros principų. Vertikaliai išdėstant žymenis, žodžiais ar trumpiniais reiškiamus prasminius pranešėjo kalbos elementus daug lengviau sugrupuoti, susieti tarpusavyje arba atskirti nuo kitų, su jais nesusijusių elementų. Pavyzdžiui, išvardijamus vienarūšius teiginius ar žodžius užsirašant vertikaliai vienas po kitu, daug paprasčiau juos visus iš karto susieti su kitu kalbos elementu. Sakinys *puisque les délégations de la France, du Royaume-Uni et des Etats-Unis ont proposé...* (...kadangi Prancūzijos, Jungtinės Karalystės ir JAV delegacijos pasiūlė...) užrašuose galėtų įgauti tokią struktūrą:

FR
As UK *prop*^é
USA

Kiekvienoje kalboje yra pagrindinius teiginius papildančios informacijos, kuria pranešėjo mintis yra pagilinama, sukonkretinama, patikslinama nekeičiant pagrindinės logikos. Nors tokie elementai yra antraeiliai bendrame pranešimo kontekste, vis dėlto jų vertėjas negali išleisti ir privalo paminėti atkurdamas pranešėjo diskursą vertimo kalba. Taikant užrašų vertikalumo principą ir atskirus prasminius elementus pasižymint vieną po kitu, pagrindinę sąvoką rekomenduotina papildyti ar sukonkretinti jos turinį skliausteliuose po ją žyminčiu žodžiu ar trumpiniu:

...ce qui a conduit à de nouveaux investissements, surtout dans le domain des transports

(...tai lėmė naujas investicijas, konkrečiai – transporto sektoriuje)

→ + inv^{ts}
(T^{brt})

7. Skaidymas blokais (*Le décalage*¹)

Informacijos skaidymas blokais ir vertikalus išdėstymas bloknote yra du svarbiausi Jean Rozan užrašų sistemos principai. Skaidant informaciją blokais ir ne tik vertikalčiai pasižymint esminius jos segmentus vienas po kitu, bet ir vizualiai susiejant vienas kitą papildančius elementus, išvengiama pakartotinio tų pačių sąvokų ar žodžių užsirašymo. Logiškai atskyrus pranešėjo kalbos informacinius elementus, pasižymėjus juos užrašų lape vadovaujantis vertikalumo principu ir tinkamai sudėliojus logines jungtis iš esmės visą išgirstą informaciją minimaliomis sąnaudomis galima sėkmingai perkelti į užrašus. Informacijos skaidymo blokais principą Jean Rozan ([1956] 1984, 22) iliustruoja tokiu pavyzdžiu:

¹ Vertėjo užrašų kontekste *le décalage* nederėtų painioti su *le décalage* sinchroniniame vertime, kur šiai sąvokai suteikiama visai kita prasmė. Versdamas sinchroniškai vertėjas šiek tiek atsilieka nuo pranešėjo ir tas sekundėmis matuojamas atsilikimas vertėjų žargonu nusakomas būtent ta pačia *le décalage* sąvoka.

Au cours de l'année 1954, les prix ont subi une augmentation, sans pour cela atteindre celle des revenus, de sorte que le revenu net de la population s'est trouvé accru.

(1954 m. laikotarpiu kainos kilo, tačiau ne tiek, kiek padidėjo pajamos, o tai reiškia, kad gyventojų grynosios pajamos padidėjo.)

Suskaidžius šį sakinį į atskirus informacinius blokus, užrašuose reiktų atspindėti šias tris pagrindines mintis:

- a) 1954 m. kainos kilo;
- b) kainos kilo ne tiek, kiek padidėjo pajamos;
- c) gyventojų grynosios pajamos didėjo.

Sudėliojus tinkamas logines jungtis užrašuose, šį sakinį Jean Rozan rekomenduoja pasižymėti štai tokioje tripakopėje vertikalioje struktūroje:

54, *prix* ↗

but ----- no = income
so ----- Pop^{on} ↗

Vertikalaus žymėjimosi privalumas dar ir tas, kad susijusius informacinius elementus pasižymint vieną po kitu ne tik vizualiai atskiriami žymenys, bet ir išvengiama pakartotinio tų pačių elementų žymėjimosi. Pirmiau pateiktame pavyzdyje vietoj pakartotinai žymėtinos sąvokos *income* yra nubrėžtas brūkšnys.

Jean Rozan savo užrašų sistemoje siūlo neperkrauti užrašų simboliais. Per daug dėmesio sutelkus į sąvokų žymėjimąsi simboliais, jo manymu, gali nukentėti girdimo teksto analizė. Jean Rozan apsiriboja 20, jo nuomone, svarbiausių simbolių. Jis rekomenduoja trijų rūšių simbolius:

1. 4 raiškos simboliai

- | | |
|--------------------------------|------|
| a) galvojimo, mąstymo | [:] |
| b) kalbėjimo, sakymo | ["] |
| c) diskusijos, dialogo, derybų | [O] |
| d) sutikimo, pritarimo | [ok] |

2. 3 judėjimo simboliai

- | | |
|-----------------------------------|--------|
| a) krypties, tendencijos, raidos | [→][←] |
| b) augimo, vystymosi, didėjimo | [↑] |
| c) mažėjimo, silpnėjimo, atžangos | [↓] |

3. 6 ryšio arba santykio simboliai

- | | |
|--------------------------------------|------|
| a) dalies, priklausomybės | [/] |
| b) tapatybės, atitikties, lygybės | [=] |
| c) priešybės, neatitikties, skirtumo | [≠] |
| d) papildymo, patikslinimo | [[]] |
| e) daugiau | [+] |
| f) mažiau | [-] |

Daiktavardžiams žymėti Jean Rozan siūlo vartoti toliau pateikiamus simbolius, tačiau pabrėžia, kad jie yra tik rekomendacinio pobūdžio ir bet kuris iš jų gali būti keičiamas kitu – vertėjui labiau pagrįstu ar motyvuotu.

- | | |
|---------------------------------------|-----------------------|
| Valstybė, šalis, tauta (nacionalinis) | □ |
| Užsienis (tarptautinis) | X |
| Pasaulis (pasaulinis, globalus) | W (<i>world</i>) |
| Darbas, veikla, darbuotojas | w (<i>work</i>) |
| Narys, dalyvis | Ms (<i>members</i>) |
| Prekyba, prekybos ryšiai | TR (<i>trade</i>) |

Jean Rozan nuosekliai laikosi nuostatos, kad gilinimosi į pranešėjo išsakomas mintis procesas turi būti visiškai baigtas, kai pradedami skaičiuoti užrašai. Todėl vertėjas, prieš pradėdamas versti, turi būti iki galo suvokęs diskurso teksto turinį ir perpratęs logines sąsajas. Užrašai jam tik padeda prisiminti pagrindines kalbos mintis, jų dėstymo seką ir sklandžiai formuluoti tekstą vertimo kalba.

Jean Rozan metodinė priemonė paskatino vėlesnes diskusijas apie nuosekliojo vertimo užrašų technikos principus, metodus ir būdus, kuriais remiantis buvo kuriamos naujos sistemos atsižvelgiant į vertėjų sukaupytą patirtį ir plėtojant Jean Rozan suformuluotus principus.

Prisimenant žymėjimosi technikos ištakas ir pradininkus, negalima nepaminėti Minjar-Beloručev, kuris tuometinėje Sovietų Sąjungoje taip pat suformulavo keletą esminių žymėjimosi principų ir taip padėjo formuoti rusakalbių vertėjų užrašų techniką. Iš pirmo žvilgsnio Minjar-Beloručev užrašų technikos principai labai paprasti ir aiškūs: pranešėjui kalbant vertėjas žymisi informaciją užrašuose, o paskui pasitelkdamas juos išgirstą ir suvoktą informaciją atkartoja vertimo kalba. Tačiau autorius atkreipia dėmesį, kad užrašai ne visada garantuoja adekvatų minties perteikimą, nes vertėjas, klausydamasis ir stengdamasis kuo greičiau ir daugiau užsirašyti, patiria didžiulę įtampą, dėl kurios neretai nukenčia užrašų kokybė. Todėl, norint, kad užrašai taptų vertėjui „atminties sužadavimo kibirkštimi“, būtina juos darant laikytis tam tikrų taisyklių ir prasminius pranešėjo kalbos elementus fiksuoti pagal bendrą sistemą, pagrįstą 3 principais:

1. Minties suvokimas:

- pranešėjo minties perpratimas, „raudonos gijos“ išryškinimas, vaizdingas ir trumpas prasminių elementų pasižymėjimas;
- esminės sąvokos, pavadinimai, skaičiai, dienos, datos, pavardės;
- sintaksinių struktūrų ir leksinių vienetų perdaros, sinonimai, stilistinis originalo teksto trumpinimas;
- visų esminių žodžių ir sąvokų išryškinimas.

2. Trumpinimas

Siekiant taupyti laiką, prasminius elementus Minjar-Beloručev rekomenduoja pasižymėti trumpiniais, informatyviais ženklais ar simboliais. Minjar-Beloručev pataria trumpinant rusų kalbos žodžius išleisti

balses, ypač kai jos pasitaiko žodžio viduryje, pvz., првт (*привет*), o ilguose žodžiuose atsisakyti ir priebalsių: кнстця (*конституция*). Autoriaus nuomone, trumpinimo principams perprasti ir veiksmingai sistemai sukurti gali prireikti dviejų trijų savaičių nuoseklių pratybų, tačiau investuotas laikas ir pastangos su kaupu atsiperka.

3. Užrašų vertikalumas

Vertikalaus žymėjimosi principą Minjar-Beloručev perėmė iš Jean Rozan ([1956] 1984), kuris, kaip ir daugelis kitų autorių, vertėjo užrašus laikė vizualine pagalbine atminties sužadinimo priemone. Minjar-Beloručev taip pat teigė, kad vertikalieji žymintys sakinius, juos grafiškai atskiriant vieną nuo kito geriau išryškinami esminiai elementai, o tikslinamosios sąvokos turi būti pasižymimos laikantis griežtos hierarchinės tvarkos, pagal kurią pagrindinė sąvoka (daiktavardis) užsirašoma pirmiausia horizontaliai, o patikslinantys semantiniai žymenys – po ja vertikalieji. Autorius siūlo kiekvienai prasmei sakinio daliai numatyti pastovią vietą hierarchinėje užrašų struktūroje, o jungiamųjų žodžių žymėjimosi apskritai atsisakyti, logines sąsajas nurodant skliausteliais, dvitaškiais, rodyklėmis, ženklais. Klausiamojo ir šaukiamojo pobūdžio teiginius Minjar-Beloručev siūlo žymėti apversto klaustuko (¿) ir šauktuko (¡) žymenimis prieš sakinį. Autorius taip pat pabrėžė sistemingo užrašų sistemos kūrimo ir tobulinimo kaip nuolatinio proceso svarbą.

Dėmesio nusipelno Danilos Seleskovitch (1975) ir van Hoof (1962) samprotavimai apie nuosekliųjų vertimą apskritai ir apie užsirašymo santrumpomis, ženklais ar simboliais pranašumus ir trūkumus.

Ir galiausiai privaloma atiduoti duoklę anksčiau ir dabar prieštaringai vertinamam nuoseklios žymėjimosi sutartiniais ženklais ir simboliais metodikos autoriui Heinz Matyssek, kuris savo didelės apimties dvitomyje *Handbuch der Notizentechnik für Dolmetscher* (1989) ne tik apžvelgė pagrindines vertimo žodžiu rūšis, konferencijų vertėjui kelia-

mus profesinius reikalavimus ir asmenines savybes bei gebėjimus, bet ir pateikęs apibendrintą įvairių autorių žymėjimosi principų bei metodinių rekomendacijų apžvalgą pasiūlė išsamią žymėjimosi simboliais sistemą ir sudarė atskirą simbolių žodyną. Matyssek, kaip ir dauguma autorių, atkreipia dėmesį į tai, kad vertėjui būtina turėti gerai išlavintą loginį mąstymą, sugebėti atsiriboti nuo žodinio apvalkalo (*Worthülse*) akustinio skambesio ir žymėtis ne žodžius, o mintį, prasminius vienus. Pranešėjo kalbą vertėjas aiškiau ir sklandžiau atkurs vertimo kalba, jeigu turės galimybę iš anksto susipažinti su aptariama tema, renginio pobūdžiu ir pranešėjo pateikta medžiaga. Neturint informacijos apie renginio, kuriame atliekamas nuoseklusis vertimas, pobūdį, iš anksto negavus konferencijos ar seminaro medžiagos, pagalbinės atminties skatinimo priemonės (*Gedächtnisstützen*) vertėjui tampa neišvengiamos. Tokia patikima pagalbine priemone gali tapti vertėjo užrašai, jei jie bus daromi racionaliai, metodiškai ir greitai. Pasitelkdamas trumpalaikę atmintį ir automatinę užrašų techniką, vertėjas gali visą pranešėjo kalbos turinį prisiminti ir atkartoti be didelių pastangų (Matyssek 1989, 25). Apibendrinęs nuosekliojo vertimo pirmtakų patirtį ir kritiškai įvertinęs kitų autorių rekomendacijas, Matyssek pasiūlė užrašų sistemą, kuri, jo manymu, gali ne tik padėti vertėjui prisiminti pranešėjo mintis, bet ir būti veiksminga pagalbinė priemonė patikimam, logiškam, teisingam, kalbiniu ir retoriniu požiūriu nepriekaištingam, komunikavimo partneriui priimtinam vertimui atlikti: *...zu einer zuverlässigen, in sich schlüssigen,...sachlich richtigen, sprachlich einwandfreien und rednerisch dem Kommunikationspartner entsprechenden Verdolmetschung beitragen soll* (Matyssek 1989, 26). Kartu Matyssek pabrėžia, kad vertėjas, norėdamas sėkmingai teikti profesionalaus vertimo paslaugas, turi įdėti nemažai pastangų ir laiko kurdamas saugią, patikimą beveik automatinę su konkrečia kalba nesiejamą ir sutartiniais ženklais bei simboliais grindžiamą užrašų sistemą. Matyssek sistemoje simboliams suteikiama ne konkretaus žodžio, o sąvokos reikšmė, kurią galima išplėsti, patikslinti, sukonkretinti keletą simbolių sujungiant į vieną, atskirus jų elementus

susiejant su trumpiniais, ženklais arba sąvokomis. Matyssek, kaip ir kiti autoriai, teigia, kad vertėjo užrašams būdingas individualumas, todėl į šiuos savo sukurtus simbolius jis siūlo žvelgti kūrybiškai ir neatmeta galimybės vertėjui pačiam apsispręsti, ar įtraukti juos į savo užrašų sistemą, ar kurti kitus, remiantis asmeniniu patyrimu ir atsižvelgiant į savo charakterio ypatybes ir atminties gebėjimus. Pripažindamas vertėjo užrašų individualumą Matyssek teigia, kad vertimo programų studentams reikia suteikti bendrųjų ir sisteminių žinių (*generalia* ir *sistematica*) apie užrašų technikos principus. Jo manymu, studentus būtina supažindinti ne tik su bendraisiais visuotinai taikomais užsirašymo technikos principais, bet ir su alternatyviais žymėjimosi technikos būdais, kuriuos studentas gali priimti arba atmesti. Savo simboliais pagrįstos vertėjo užrašų sistemos jis nevertina kaip absoliučiai taisyklingos ar tobulos, tačiau yra įsitikinęs, kad ją išmokus per visą nuosekliojo vertimo procesą galima jaustis saugiai ir tvirtai.

Prieš supažindindamas skaitytoją su esminiais savo užrašų sistemos principais ir užrašų technikos elementais, Matyssek dar kartą primena pagrindinius nuosekliojo vertimo proceso etapus (Matyssek 1989, 35):

- a) klausymasis;
- b) pranešėjo kalbos minties perpratimas ir nukreipimas į ilgalaikę atmintį, susiejant naują informaciją su atmintyje sukaupta informacija ir žiniomis;
- c) informacijos išsaugojimas atmintyje ir pagrindinių sąvokų žymėjimasis užrašuose atmintį sužadinančiais sutartiniais žymenimis;
- d) tikslus, tačiau nepažodinis pranešėjo minties perteikimas vertimo klausytojui.

Matyssek pritaria įvairių autorių nuostatai, jog žymintis užrašuose ir verčiant būtina atsiriboti nuo žodžio, bet tai nereiškia, kad originalo kalbos žodžių žymėjimosi užrašuose ir jų pasikartojimo vertimo kalboje reikėtų visais būdais vengti. Jis nemano, kad principą *oubliez le mot* reikėtų suprasti kaip raginimą pamiršti bet kokius žodžių atitikmenis

ir užrašuose vengti žymėjimosi žodžiais, tarsi taip būtų nusižengiama pagrindiniams nuosekliojo vertimo principams. Matyssek *oubliez le mot* raginimo siūlo nesuabsoliutinti ir vertimą studijuojančiam studentui tiesiog paaiškinti, kad vertimo procese svarbiausia – ne įsiminti žodį, kurį ištaria pranešėjas, o suvokti jo reikšmę. Tačiau tai nereiškia, kad visomis išgalėmis būtina stengtis kuo mažiau tiesioginių žodžių atitikmenų perkelti iš originalo kalbos į vertimo kalbą. Tuo labiau kad kiekvienoje kalboje yra daug jungiamųjų žodžių, dalelių, terminų, kuriuos tiesiog būtina pasižymėti užrašuose ir rasti jų atitikmenis vertimo kalboje, siekiant tiksliai atspindėti pranešėjo mintis.

Kritiškai vertindamas raginimą *oubliez le mot*, Matyssek savo sukurtoje užrašų sistemoje įdiegia ne tik nuo žodžių, bet ir nuo kalbos atsietą (vok. *sprachlos*) žymėjimosi metodiką, pagrįstą keliomis esminėmis prielaidomis (Matyssek 1989, 38–39):

a) atsiejimas nuo žodžio ir kalbos pateisinamas tik tada, kai konkrečios vertimo srities (temos) pagrindines sąvokas reiškiantys žodžiai pakeičiami nežodiniais trumpiniais, ženklais ar simboliais;

b) simboliais kaip ženklais žymimi ne konkretūs žodžiai, o semantiniai laukai (pvz., < galėtų būti naudojamas įvairiausioms „sakymo“, „kalbėjimo“ semantinio lauko sąvokoms žymėti: *kalbėti, sakyti, reikšti nuomonę, pranešti, informuoti, pabrėžti* ir t. t.); jie gali būti sistemiskai modifikuojami išplečiant semantinę aprėptį arba juos sujungus su kitais ženklais ir simboliais naujam žymeniui gali būti suteikiama kita reikšmė;

c) tai, kad kuriant vis naujus simbolius didėja jų skaičius, nereiškia, jog konkretūs žodžiai užrašų sistemoje pakeičiami simboliais, kuriuos vertėjas privalo atmintinai išmokti lyg mokydamasis naujos kalbos. Šios sistemos simboliai yra tik rekomenduojamojo pobūdžio, jie negali būti suvokiami kaip absoliučiai tinkami ir nekintantys. Priešingai – kiekvienas iš jų turi atitikti vertėjo individualios užrašų sistemos poreikius.

Kaip matyti iš šios trumpos apžvalgos, minėtų autorių požiūris į nuosekliajame vertime naudojamus užrašus iš esmės nesiskiria. Visi autoriai vertėjo užrašus laiko neatskiriama klasikinio nuosekliojo ver-

timo sudėtine dalimi (Pöchlhacker 1999, 367) ir laikosi nuomonės, kad vertėjo užrašai yra pagalbinė atmintį skatinanti priemonė, ypač verčiant ilgas pranešėjo kalbos atkarpas. Herbert (1952) suformuluoti pagrindiniai užrašų technikos principai, kuriuos savo kuriamojo žymėjimosi sistemoje perėmė ir šiek tiek patobulino Jean Rozan ([1956] 1984), tapo šiuolaikinių vertėjo užrašų sistemų teoriniu pagrindu. Remdamiesi šiais principais ir abiejų autorių įžvalgomis apie žymėjimosi tikslą ir paskirtį, Minjar-Beloručev ir Matyssek sukūrė išsamias vertėjo užrašų sistemas ir metodiką. Abu autoriai laikosi nuomonės, kad kiekvienas vertėjas, išmokęs pagrindinius užrašų technikos principus, privalo įdėti daug nuoseklių pastangų ir skirti nemažai laiko individualiai, asmeniniams poreikiams pritaikytai žymėjimosi sistemai kurti.

4.5.2.1.2. Kur žymisi vertėjas?

Patyręs vertėjas kiekvienoje komunikacinėje situacijoje, kurioje galima tikėtis nuosekliojo vertimo, turi būti pasiruošęs pasižymėti pagrindines mintis, skaičius ir pavadinimus netgi tais atvejais, kai tikimasi, jog bus verčiama „sakinyis po sakinio“, nes pranešėjas, užsimiršęs, kad jo kalba yra verčiama, ar tiesiog matydamas, jog vertėjas sugeba išversti vis ilgesnes jo kalbos atkarpas, gali pradėti kalbėti nesustodamas ir tęsti savo kalbą kelias minutes. Taigi, vertėjas visuomet turi turėti po ranka keletą rašiklių (geriausiai tinka tušinukai) ir bloknotą. Atrodytų, kad rašymo priemonė ir bloknotas yra nereikšmingi vertėjo darbo įrankiai, vis dėlto profesionalus vertėjas niekada nesirinks pieštuko, jeigu versiti teks ne posėdžių salėje, o priėmimo, oficialioje vakarienėje ar stovint prie mikrofono per iškilmingą ceremoniją. Kadangi tokiose situacijose bloknoto negalima pasidėti ant stalo ir jį tenka laikyti rankoje, pieštuku greitai rašyti nepatogu, nes jis neslysta lapu, kartais gali net strigti, be to, jį neišvengiamai tenka padrožti ir t. t. Pasirinkdamas žymėjimosi bloknotą vertėjas pirmiausia turėtų pagalvoti apie tinkamiausią konkrečiai situacijai formatą. Nors literatūroje rekomenduojama naudoti DIN A5

ar DIN A6 formatą, vis dėlto vertėjo pasirinkimą turi nulemti konkre-
ti vertimo situacija, renginio pobūdis ir kiti objektyvūs bei subjektyvūs
veiksniai. Jei vertėjas iš anksto žino, kad teks versti stovint ir jis negalės
užrašų bloknoto pasidėti ant stalo, bloknotą reikėtų rinktis kuo mažes-
nį, telpantį į švarko kišenę, kieta nugarėle, patogų laikyti vienos rankos
delne. Versdami posėdžių salėje ir sėdėdami vertėjai kartais pirmenybę
teikia DIN A4 formatui, nes ant didelio popieriaus lapo patogų pasi-
žymėti daugiau informacinių blokų, aiškiai išdėstyti juos hierarchinėje
struktūroje ir susieti tarpusavyje loginėmis jungtimis. Be to, kad blokno-
to lapai nekristų ir sklandžiai atsiverstų bei užsiverstų, rekomenduotina
naudoti spirale įrištus, o ne suklijuotus bloknotus. Kita vertus, nereko-
menduotina naudoti labai mažo formato bloknotų, žymėtis smulkiaraš-
čiu, suspausti eilutes nepaliekant tarpų, nes atkuriant informaciją bus
sunku iššifruoti užrašus. Be to, geras komunikatorius niekada neskai-
to užrašų nepakeldamas galvos, jis stengiasi užmegzti akių kontaktą su
klausytojų auditorija, pasirenka tinkamą stovėseną, pritaiko savo kūno
kalbą, gestus, balso tembrą. Todėl ir vertėjas, kaip kalbos ir kultūros tar-
pininkas, turi tai turėti omenyje, kai žymisi pagrindines kalbos mintis.
Atkurdamas kalbą jis galės laisvai komunikuoti su klausytoju, jei pakaks
tik retkarčiais nukreipti žvilgsnį į lapą ir jis iš karto atpažins „atminties
mazgelyje“ – žodyje, trumpinyje, simbolyje – užkoduotą semantinę tu-
rinį. Tačiau svarbiausia to sąlyga – žymėtis netaupant popieriaus, rašyti
pakankamai dideliais simboliais ir nesistengti viename lape sutalpinti
kuo daugiau kalbėtojo minčių ir prasminių segmentų.

4.5.2.1.3. Kada ir kiek žymisi vertėjas?

Atvykęs į renginį versti nuosekliai, vertėjas visada turi būti pasi-
ruošęs žymėtis užrašuose. Tačiau ar jis išsitrauks rašiklį ir bloknotą ir
ims žymėtis, priklauso nuo renginio pobūdžio, diskurso temos, kalbos
arba jos atkarpų trukmės ir daugybės kitų veiksnių. Trumpą sveikini-
mo žodį, įžanginę ar užstalės kalbą vertėjas gali išversti ir nedarydamas

užrašų arba pasižymėdamas tik kreipinius, raktinius žodžius, pavardes, pavadinimus, skaičius. Versdamas nesudėtingas kalbas vertėjas pradeda žymėtis vadovaudamasis intuicija ir žymisi tiek, kiek jam atrodo reikalinga konkrečioje vertimo situacijoje. Kai verčiama aukšto lygio susitikime, dalykinėje konferencijoje ar seminare, kuriame yra sakomos ilgos kalbos ar skaitomi pranešimai, vertėjas gali a) pradėti žymėtis iš karto vos tik pradėjęs suvokti pranešėjo minties eigą ir tęsti užrašus nelaukdamas, kol pranešėjas iki galo suformuluos mintį, arba b) atsilikti nuo pranešėjo ir laukti, kol jis užbaigs mintį, ir, iki galo suvokęs jos esmę, pasižymėti bloknote esminius elementus. Abu žymėjimosi metodai turi savo pranašumų ir trūkumų, todėl kiekvienas vertėjas turi pats pasirinkti priimtina variantą. Tikėtina, kad pirmajam metodui pirmenybę teikia pradedantieji vertėjai, baimindamiesi praleisti svarbų teiginį ar sąvoką, manydami, kad kuo greičiau pradės žymėtis užrašuose ir kuo daugiau informacijos užsirašys, tuo saugiau galės jaustis versdami. Tačiau kyla pavojus, kad pasižymėjus iki galo nesuprastą idėją ar teiginį gali kilti abejonių perteikiant pranešėjo tekstą klausytojui. Antrasis metodas gerokai efektyvesnis, nes vertėjas pasižymi tai, ką mintyse išanalizuoja, suvokia ir savais žodžiais ketina perteikti klausytojui. Tą momentą, kai vertėjas suvokia, ką pranešėjas savo teiginiu, pasakyta kalbos atkarpa ketino išreikšti, būtų galima įvardyti „aha“ („supratau“) efektu. Juk kasdienėje situacijoje įdėmiai klausydamiesi draugo, kolegos, pašnekovo pasakojimo mus dominančia tema esame linkę reaguoti pritariamai linkčiodami galva ir garsiai ar mintyse ištardami žodelius „taip“, „aha“, „supratau“ ir t. t., kuriais patvirtiname, kad išgirdome, suvokėme, užfiksavome sakomos informacijos dalį ir su dideliu dėmesiu laukiame pasakojimo tęsinio. Todėl ir vertėjas turėtų išlaukti to „aha“ momento, kai pradeda užčiuopti kalbėtojo idėjos, minties, intencijos kryptį ir, pasitikėdamas savo nuovoka, atsižvelgdamas į bendrą kontekstą ir, žinoma, šiek tiek rizikuodamas, kad nesuspės, pradėti žymėtis bloknote.

Norėdamas neatsilikti nuo pranešėjo kalbos tempo, vertėjas privalo sutelkti visą dėmesį į girdimą tekstą, valdyti stresą, mąstyti aiškiai ir grei-

tai. Beje, reikia pripažinti, kad vertėjas, laukdamas „signalų“, po kurio apibendrinta forma (žodžiu, ženklu ar simboliu) pasižymi suvoktą mintį, patiria didžiulę įtampą, kuri atsiperka tik užrašų skaitymo etape, kai jam pavyksta išsamiai, užtikrintai ir sklandžiai perteikti klausytojui pranešėjo kalbos tekstą vertimo kalba. Jei pirmasis metodas reikalauja daugiau užsirašymo pastangų ir nėra toks patikimas kaip antrasis, natūraliai kyla klausimas, kam apskritai pratintis prie metodo, kurio anksčiau ar vėliau bus atsisakyta. Esmė ta, kad nubrėžti aiškos takoskyros tarp šių metodų neįmanoma, tuo labiau kad vertėjui kaupiant patirtį ir įgyjant daugiau pasitikėjimo vis geriau pavyksta suvaldyti ranką ir neleisti jai žymėtis vos tik išgirdus pirmuosius pranešėjo žodžius. Kita vertus, šis procesas vyksta palaipsniui, o didėjant užtikrintumui ir augant pasitikėjimui, vertėjas pats to nepastebėdamas pereina prie valdomo žymėjimosi. Jeigu vertėjas ir toliau taiko pirmąjį, ankstyvesnio, išsamesnio žymėjimosi metodą, tai jokių būdu nereiškia, kad jis pažeidžia nekintamas užrašų technikos dogmas. Kadangi kiekvienas vertėjas susikuria individualią jo charakteriui, mentalitetui, įgūdžiams ir įpročiams pritaikytą užrašų sistemą, bet koks žymėjimosi metodas yra pateisinamas, jeigu jis neša sėkmę profesinėje veikloje. O sėkmingu laikytinas toks vertimas, kuriuo pavyksta perteikti vienas kito kalbos nesuprantantiems komunikavimo partneriams visą pranešėjo kalbos informacinį turinį adekvačia kalbine raiška.

Atsakant į klausimą, kaip išsamiai vertėjas turėtų žymėtis, galima siūlyti vadovautis nuostata, jog pasižymėti bloknote reikia tiek, kiek būtina, kad atkuriant originalo kalbos tekstą vertimo kalba nekiltų abejonių dėl jo turinio nei užrašus skaitančiam vertėjui, nei jo klausytojui. Taigi, principas „kuo daugiau, tuo geriau“ nerekomenduotinas, nes juo vadovaudamasis vertėjas gali padaryti meškos paslaugą pats sau. Jeigu vertėjas, ypač susidūręs su sudėtingai ar neaiškiai formuluojamomis kalbėtojo mintimis, imtųsi pažodžiui konspektuoti pranešėjo kalbos tekstą, tai daugiau pastangų įdėtų rašydamas greitraščiu ir mažiau dėmesio skirtų tikslingam ir suinteresuotam klausymui bei išgirsto teksto suvokimui. Bloknote išsamiai pasižymimo teksto apimtis gali itin išaugti

tada, kai vertėjas netikėtai susiduria su nepažįstamomis temomis. Siekdamas bent dalinai užpildyti savo bendrųjų ar specialiųjų žinių spragas, vertėjas, ypač pradedantysis, griebiasi žodžio kaip gelbėjimosi šiaudo, tikėdamasis išsisukti iš keblios padėties. Pagunda užsirašyti kuo daugiau vertėjui kyla ir tuomet, kai pranešėjas kalba nenuosekliai, neaiškiai, o kartais prieštarauja pats sau. Visą dėmesį ir pastangas į žodžių užsirašymą sutelkęs vertėjas neretai pavėluotai suvokia, kad pats tapo chaotiško pranešėjo kalbėjimo auka. Tokiais atvejais vertėjas turėtų laiku imtis daug veiksmingesnio gynybos būdo – kuo atidžiau analizuoti sakomą, nors ir labai chaotišką tekstą, suvoktas idėjas žodžiais, trumpiniais ar simboliais perkelti į bloknotą ir susieti atskirus informacinius blokus kuo aiškesnėmis loginėmis jungtimis.

4.5.2.1.4. Užrašams keliama reikalavimai

Pagrindinis žymėjimosi tikslas – sutrumpinta forma (žodžiu, ženklu, simboliu) užrašyti pagrindines idėjas, jas siejančias ar skiriančias jungtis. Kad užrašai vertėjui tarnautų kaip pagalbinė priemonė iš atminties atkuriant ir į kitą kalbą verčiant pranešėjo kalbą, kitaip tariant, atliktų atminties sužadinimo, specifinio degiklio, kibirkšties funkciją, jie turėtų įgauti supaprastintos, glaustos, aiškos, vienareikšmiškos, greitai atpažįstamos informacinio turinio suvestinės pavidalą.

Atidžiai klausydamasis pranešėjo kalbos ar pranešimo, pagrindines mintis vertėjas gali įsiminti ir jų nepasižymėdamas jau vien dėl to, kad jos sudaro kalbos esmę. Tačiau žymėjimasis naudingas ne tik siekiant įsiminti, bet ir iš anksto galvojant apie tikslų informacijos atgaminimą ir jos sklاندų atkūrimą. Sutrumpinta forma pasižymėdamas pagrindines kalbos mintis, susiedamas jas tinkamomis jungtimis, vertėjas užrašų bloknote užfiksuoja kalbėtojo minčių ir argumentų loginę seką, popieriaus lape atkartoja originalo kalbos struktūrą, kurios būtina laikytis ir vertimo kalboje. Jei kalbos ar pranešimo semantinis ir struktūrinis karkasas sutrumpinta ir suglaudinta forma tinkamai perkeliama į užrašų blo-

knotą, vertėjui atkuriant informaciją belieka trumpai žvilgtelėti į užrašus ir sklandžiai perteikti informaciją vadovaujantis pasižymėta struktūra ir loginėmis jungtimis, susiejant vienas iš kito išplaukiančius ar atskiriant nesusijusius teiginius ar argumentus. Kai pranešėjas kalba aiškiai ir logiškai, vertėjui nekyla sunkumų pagrindines idėjas tinkamai susieti loginėmis jungtimis. Kartais pagrindinę idėją pakanka pasižymėti vieninteliu žodžiu, apibendrinta sąvoka ar simboliu, tačiau įvairaus semantinio turinio jungiamuosius, vieną mintį nuo kitos atibojančius elementus rekomenduotina žymėti visada. Labai svarbu užrašuose pasižymėti ir kalbėtojo reiškiamą subjektyvią nuomonę ar požiūrį į aptariamą turinio aspektą. Jau anksčiau minėta, kad klausytojas visada laukia atsakymo į klausimus, kas, ką ir kada, todėl žymintis labai svarbu tiksliai nurodyti veiksmo laiką – praeitį, dabartį ar ateitį. Žymintis veiksmažodžius būtinai tiksliai nurodyti laiką (dabartis, praeitis, ateitis), nuosaką, modalumą (modaliniai veiksmažodžiai). Trumpesnių kalbų pagrindines mintis ir sąsajas tarp jų vertėjas galėtų prisiminti ir nieko nepasižymėjęs, bet jo kiu būdu nevertėtų apkrauti atminties skaičiais, nes abstrakčios sąvokos nelengvai susiejamos su ilgalaikėje atmintyje saugomais vaizdiniais. Jų užsirašymas tampa tiesiog būtinas, ypač tada, kai greitu tempu vardiujamos ištisos skaičių sekos. Taip pat labai svarbu tiksliai užsirašyti šalių, miestų, įmonių, organizacijų pavadinimus, nes klausytojas juos dažniausiai atpažįsta net nemokėdamas originalo kalbos ir tikisi vėl išgirsti vertimo kalboje ta pačia fonetine išraiška. Gali atsitikti ir taip, kad kalbėtojas neaiškiai ištaria pavadinimą ar pavardę ir, jeigu vertėjui tas pavadinimas nėra žinomas, jis turi pats nuspręsti, ar bandyti išsisukti neaiškiai artikuliuojant kaip pranešėjui, ar paprašyti jo patikslinti pavadinimą. Tas pat pasakytina apie vardiujimus, kuriuos būtina pasižymėti sakoma eilės tvarka pagal galimybes nieko neišleidžiant. Jeigu vis dėlto minimame sąraše lieka spragų, vertėjas turėtų užrašų lape palikti tarpą ir paprašyti pranešėjo pakartoti išvardijimų sąraše trūkstamą nuorodą po to, kai jis užbaigs savo kalbą ar stabtelės, suteikdamas galimybę vertėjui išverti kalbos atkarpą.

Laikydamasis šių užrašams keliamų reikalavimų vertėjas turėtų stengtis užsirašyti kuo paprasčiau, vengti sudėtingų konstrukcijų, žodžius, trumpinius, ženklus, simbolius ir kitokius žymenis įtraukti į tokią hierarchinę struktūrą, kurioje labai aiškiai atsispindėtų pagrindiniai ir šalutiniai pranešėjo minties elementai ir jų tarpusavio ryšys. Vertėjo užrašuose negali likti turinio spragų, dviprasmybių, loginių prieštaravimų, sunkiai įskaitomų žodžių ar trumpinių, daugiareikšmių spontaniškų simbolių. Užrašai bus patikimi, informatyvūs ir lengvai įskaitomi, jei vertėjas taikys individualią užsirašymo strategiją, pakankamai automatizuos greito rašymo, žodžių trumpinimo įgūdžius, stengsis sudėtingomis kalbinės raiškos priemonėmis (sintaksės konstrukcijomis, pastoviais žodžių junginiais, frazeologizmais ar tiesiog ilgais žodžiais) reiškiamam semantiniam turiniui suteikti kuo paprastesnį, trumpesnį, apibendrintą pavidalą, pasižymėti mintį trumpesniu, bendresnės semantikos žodžiu, trumpiniu, vienareikšmiu sutartiniu ženklu, žymeniu ar simboliu. Pvz., kalbėtojai sakant *we are of the opinion*, *wir vertreten den Standpunkt* ar *mes laikomės nuomonės* vertėjas, taupydamas laiką ir nenorėdamas atsilikti nuo originalo kalbos tempo, užrašuose neturėtų stengtis užsirašyti visos frazės ar atskirų jos žodžių *opinion*, *nuomonė* ar *Standpunkt* arba bandyti juos spontaniškai sutrumpinti, bet paieškoti abstraktesnio, trumpesnio, galvojimą, manymą reiškiančio žodžio, ženklo ar simbolio. Tai galėtų būti *think*, *glauben* ar dažnai vertėjų tokiais atvejais naudojamas simbolis †. Arba žodžių junginių *under the condition that*, *unter der Voraussetzung/Bedingung dass*, *su sąlyga, kad* semantinis turinys užrašuose galėtų būti atspindėtas daug trumpesne forma – jungtukais *if*, *wenn* arba *jei*. Žodžių trumpinimo taisyklės, simbolių ar sutartinių ženklų kūrimo, darybos ir praktinio pritaikymo galimybės bus aptariamos vėliau. Šiais pavyzdžiais tik norėta parodyti, kad vertėjas turėtų stengtis idėjas pasižymėti kuo glausčiau, ekonomiškiau, nors ir abstrakčiai, bet pakankamai aiškiai ir neklaidinančiai. Žinoma, kiekvienoje originalo kalboje yra daugybė leksinių ir sintaksinių vienetų, kuriuos taip pat sėkmingai, visa ar sutrumpinta forma, galima greitai perkelti į užrašų blok-

notą nesiekiant bet kokia kaina atsiplėšti nuo girdimo žodinio apvalkalo. Kartais konkrečių žodžių, ypač terminų, mechaniškas perkėlimas į vertėjo užrašus ir pažodinis jų vertimas yra tiesiog neišvengiamas.

Nepriklausomai nuo to, kokia forma vertėjas užrašuose žymės svarbiausius minties elementus, vertėjo užrašai turėtų būti:

- paprasti;
- ekonomiški;
- aiškūs;
- informatyvūs;
- neklaidinantys;
- patikimi;
- vaizdingi;
- lengvai įskaitomi.

4.5.2.1.5. Vertėjo užrašų kalba

Šiame kontekste vertėtų pasamprotauti ir apie tai, kokia kalba turėtų būti žymimasi, tuo labiau kad metodinėje literatūroje nuomonės šiuo klausimu išsiskiria. Herbert (1952, 11) laikosi požiūrio, kad žymėtis reiktų vertimo kalba, t. y. ta, į kurią verčiama. Jo manymu, pagrindines mintis užrašuose pasižymėjus vertimo kalba pagreitėja vertimo procesas, nes sutaupoma laiko ieškant atitikmenų vertimo kalboje. Rozan jam pritaria (ten pat, 15), tačiau nemano, kad žymėjimasis vertimo kalba turėtų tapti taisykle: *de préférence dans la langue dans laquelle l'interprétation se fera, mais ce n'est pas du tout indispensable*. Nors Matyssek nuo žodžių atsietoje užrašų sistemoje remiamasi simboliais, vis dėlto autorius laikosi nuomonės, kad žymėjimasis gimtąja kalba tam tikra prasme vertėjui gali suteikti daugiau pasitikėjimo nei žymėjimasis užsienio kalba (Matyssek 1989, 132–138). Kitos autorių grupės (Kirchhoff 1979; Ilg 1988; Alexieva 1993; Gile 1995) nuomone, žymintis originalo kalba mažiau pastangų skiriama pačiam užsirašymo procesui, įdėmiau klausomasi, daugiau dėmesio sutelkiama į kalbos visumą, o ne atskiras atkar-

pas ar pavienius žodžius. Minjar-Beloručev laikosi nuomonės, kad gebėjimas disponuoti dviejų kalbų leksiniais elementais leidžia neatsilikant nuo kalbėtojo tempo daryti užrašus gimtąja kalba nepriklausomai nuo kalbos, į kurią verčiama: *(Возможность располагать лексическими эквивалентами двух языков (языка восприятия и родного языка) в момент восприятия речи позволяет без потери темпа вести запись на родном языке, независимо от языка восприятия)* (1969, 21). Tačiau autorius neatmeta galimybės atskirus žodžius žymėtis užsienio, arba vertimo, kalba, ypač tada, kai jie pranešėjo kalboje kartojasi arba kai rusų kalboje nėra jų tiesioginių atitikmenų. Nors Jones (1998, 66) nedidelę pirmenybę teikia žymėjimuisi vertimo kalba, jis išvengia privalumų žymintis ir originalo, ir vertimo kalba. Anot jo, žymintis originalo kalba visas dėmesys sutelkiamas į kalbos struktūrą ir kalbėtojo minčių dėstymo eigą, nebandoma iš anksto ieškoti atitikmenų kita kalba, stengiamasi kuo tiksliau sudėlioti „atminties kibirkštis“ užrašų bloknote. Žymėjimasis originalo kalba ypač pasiteisina tada, kai kalbėtojo pranešime pasitaiko terminų, sąvokų, metaforų, kurių tiesioginių atitikmenų vertimo kalboje nėra arba vertėjas tikslaus atitikmens nežino ar versdamas jo tiesiog neprisimena. Tokiais atvejais vertėjas kalbos ir kultūros tarpininko vaidmenį atliks sėkmingiau, jei užrašuose tiksliai pasižymės tokius terminus, sąvokas, metaforas originalo kalba ir jų prasmę klausytojui perteiks aprašomuoju būdu. Kita vertus, žymintis originalo kalba vertėjui gali kilti pagunda užsirašyti kuo daugiau žodžių ir kalbėtojo minties perpratimą, giluminį suvokimą atidėti iki vertimo proceso pradžios. Nepakankamai išanalizavus girdimą tekstą, apskritai linkstama žymėtis daugiau, tačiau didesnė užrašų apimtis negarantuoja sėkmės atkūrimo procese. Žymėjimasis vertimo kalba kartais gali tapti vertėją drausminančiu, sutelkiančiu veiksniu, neleidžiančiu atsipalaiduoti ir verčiančiu visą dėmesį skirti klausymui, analizei, atitikmenų ir adekvačių kalbinės raiškos priemonių paieškai vertimo kalboje.

Būtų idealu, jei vertėjas sugebėtų ne tik akimirksniu suvokti kalbėtojo mintį, bet ir nedvejodamas suteikti jai užrašuose supaprastintą

pavidalą kita kalba. Tačiau turint omenyje, kad vertėjas vienu metu klausosi, analizuoja, suvokia ir į trumpąją atmintį nukreipia naują informaciją, sunku tikėtis, kad jis, suvokęs mintį, visada sugebės rasti ekonomiškiausią žodį ar trumpinį ne originalo, o vertimo kalba. Jei vertėjas yra dvikalbis ir vienodai gerai moka ir vertimo, ir originalo kalbas, jam apskritai nekils klausimas, kuria kalba žymėtis. Manytina, kad atsižvelgiant į didžiulę kompleksinių klausymosi, analizavimo, suvokimo, abstrahavimo procesų spartą žymėjimasis gimtąja kalba turėtų sukelti mažiau papildomos įtampos vertėjui negu žymėjimasis užsienio kalba, ypač tais atvejais, kai verčiama iš gimtosios į užsienio kalbą. Praktika rodo, kad pradedantieji ir tvirtų užsirašymo įgūdžių dar neįgiję vertėjai dažniausiai žymisi originalo kalba, t. y. ta kalba, kuria kalba pranešėjas. Kita vertus, žymėjimosi kalbos klausimas tampa ne toks aktualus tais atvejais, kai užsirašoma ne tik žodžiais ar jų trumpiniais, bet kai užrašų sistemoje tarpusavyje derinamos įvairaus pobūdžio žymos – žodžiai, ženklai, simboliai, piešiniai, skaičiai, laiko nuorodos ir kt. Tada dažniausiai atsiribojama nuo konkrečios kalbos – juose gali būti įvairių kalbų (nebūtinai konkrečioje vertimo situacijoje vartojamų!) žodžių ir trumpinių. Svarbiausia, kad vertėjas jiems priskirtų konkretų semantinį turinį ir nedvejodamas jį atpažintų atkūrimo procese.

Kadangi nuoseklusis vertimas yra konkreti kalbinio tarpininkavimo veiklos rūšis, o vertėjo užrašai, kaip ką tik paminėta, nesietini su konkrečia kalba, tai aptariant vertėjo užrašų ir natūraliųjų kalbų santykį kyla papildomų aspektų. Viena vertus, vadovaujantis semantiniu požiūriu, nuosekliojo vertimo sėkmę nulemia vertėjo gebėjimas giliai suvokti originalo kalbos turinį kaip deverbaliuotą (neverbalinį) tekstą (Seleskovitch 1988; Seleskovitch & Lederer 1989). Kita vertus, aplinkybė, kad vertėjo užrašų žymenys (žodžiai, trumpiniai, ženklai, simboliai) nėra siejami su konkrečia kalba, t. y. jiems būdingas kalbinis neutralumas (Matyssek 1989), reiškia, jog vertėjas gali atsiriboti nuo originalo kalbos paviršinės struktūros. Kitaip tariant, vertėjas nepriva-

lo vadovautis kurios nors konkrečios natūraliosios kalbos gramatikos, sintaksės, morfologijos, fonetikos, žodžių darybos, skyrybos taisyklėmis, kurdamas individualią užrašų sistemą jis gali remtis visomis vertėjo darbo (ir ne tik!) kalbomis (Rozan [1956] 1984, 9) ir nekalbiniais šaltiniais.

Toliau gilinantis į vertėjo užrašų fenomeną vertėtų pasvarstyti, ar jie yra natūraliųjų kalbų leksiniais ištekliais ir kitais nekalbiniais šaltiniais pagrįsta užrašų technika, ar vis dėlto, remiantis kalbos ir diskurso suvokimu kognityvinėje teorijoje² (Inčiuraitė 2013; Mikulskas 2009), nuosekliojo vertimo procesas galėtų būti suprantamas ir kaip specifinis tikruoju laiku kuriamas diskursas. Vertinant kognityvinės lingvistikos požiūriu, kalba yra įvairiausių asmens raiškos priemonių – garsų, žodžių, žodžių junginių, gramatinių struktūrų – visuma, kuria kalbėtojas reiškia savo mintis, o klausytojas jas suvokia. Taigi, užrašų sistema galėtų būti suvokiama kaip specifinė daugialypė, plataus spektro žymenų, turinčių leksinę, sintaksinę ir pragmatinę reikšmę, žymėjimosi kalba. Į šį „nenatūraliosios kalbos“ fenomeną gilinasi tik keletas autorių – Kirchhoff (1979), Allioni (1989) ir Kalina (1998). Pagrindinė natūraliųjų kalbų leksemų paskirtis – nustatyti santykį su jomis žymimais daiktais, procesais, reiškiniais, ypatybėmis, suteikiant jiems denotacinę reikšmę, o kognityvinės lingvistikos atstovai teigia, kad žodis kalboje nurodo reikšmę, kuri pirmiausia yra pažintinės (kognityvinės) veiklos rezultatas (Mikulskas 2009,

² Kognityvinio požiūrio šalininkai žodžių reikšmę siūlo laikyti tam tikra mentale struktūra, arba suvokiniu. Pasak jų, žodis kalboje žymi reikšmę, kuri visų pirma yra pažintinės arba kognityvinės veiklos rezultatas. Ši veikla apibrėžiama kaip mąstymo procesas, kuriame žodiniai stimulai susiejami su atmintyje saugomomis žiniomis. Tiems žodiniams stimulams įvardyti konkrečioje kalboje parenkami pavadinimai. Kognityvinėje lingvistikoje nelinkstama kalbėti apie žodžių reikšmę kaip atskirą reiškinį, nes laikomasi požiūrio, kad kalbėjimo procese generuojamas reikšmės suvokti padeda kuriamas tekstas kartu su konkrečiam diskursui aktualiomis žinių sistemomis, kartais vadinamomis domenais, scenomis, scenarijais. Kognityvistai, pripažindami tik kalboje generuojamą reikšmę, išsiverčia be reikšmės ir prasmės sąvokų priešinimo, atsietai netraktuoja leksinių reikšmių ir jas suprantą kaip atvirą struktūrą. Suvokiant tekste vartojamų žodžių reikšmes ir jų tarpusavio ryšį, visada išeinama į platesnes žinojimo sritis. Todėl laikantis požiūrio, kad reikšmė atsiranda tik kalbant (rašant), struktūralistų idiegta skirtis tarp kalbos kaip sistemos (pranc. *langue*) ir kalbėjimo kaip proceso (pranc. *parole*) tampa neaktuali.

39–40). Žodžio reikšmė mentalinėmis kategorijomis įvardijami objektai, būsenos, veiksmai, būklės ir ypatybės, kurių suvokimą lemia įvairūs kultūrinės, socialinės aplinkos ir konteksto veiksniai. Taigi, žodžio reikšmė aprėpia ne tik apibūdinamo reiškinių turinį, bet ir būdą, kuriuo kalbėtojas apibūdina tą turinį. Reikšmė perteikiama sakytiniame ar rašytiniame diskurse, t. y. tekste, kuris yra sakytinės arba rašytinės medžiagos dalis. Tai galioja ir vertėjo užrašų kalboje vartojamiems žodžiams, ženklams ir simboliams, kuriais arba pažymimas įprastinis jų santykis su denotatu, arba, priklausomai nuo konteksto, jų reikšmė gali būti keičiama, plečiama arba siaurinama. Todėl Jean Rozan pastabą, kad reikia versti ne žodį, o mintį ([1956] 1984, 14) reikėtų suprasti ne kaip raginimą užrašuose visai atsisakyti žodžių, o tiesiog kaip skatinimą paieškoti trumpesnio, talpaus to paties reikšmės lauko leksinio vieneto atitikmens pranešėjo mintims pasižymėti. Kai kam galėtų atrodyti, kad įdėmiai klausydamasis kiekvienas vertėjas pagrindinę diskurso idėją turėtų prisiminti ir nieko neužsirašydamas. Tačiau vertėjas, bloknote pagrindines idėjas pasižymėdamas leksiniais vienetais arba sutartiniais žymenimis, ne tik sąmoningai dėlioja atmintį aktyvinančius „akmenėlius“, bet ir tiksliai atspindi originalo kalbos struktūrą. Jeigu atminties sužadinimo dirgikliai bus sudėlioti logiškai, trumpai ir aiškiai, tai jie padės vertėjui ne tik tiksliai atkurti girdėtą informaciją, sklandžiai pereiti nuo vienos minties prie kitos, bet ir taikliai pasirinkti tokias vertimo kalbos raiškos priemones, kuriomis originalo kalbos tekstas bus teisingai perteiktas ir turės tokį poveikį klausytojui, kokio tikėjosi kalbėtojas. Todėl, nors vertėjas užsirašydamas atsiriboja nuo konkretaus originalo kalbos žodžio ir jo reikšmę pasižymi daug platesnio semantinio lauko leksiniu vienetu ar žymeniu, atkūrimo procese jis vis tiek sugeba tiksliai prisiminti pranešėjo pavartotą žodį, frazę, žodžių junginį. Būtų neracionalu ir neekonomiška, jei vertėjas kurdamas individualią užrašų sistemą nesinaudotų neišsemiamais natūraliųjų kalbų ištekliais ir diegtų tik naujas minties ir sąvokų raiškos priemones. Todėl suprantama, kad vertėjo užrašuose tikslingai pritaikomi natūraliųjų kalbų žodžiai, trumpiniai, jungiant juos su kitais žodžiais, ženklais, piešiniais, simboliais

ir paverčiant sąvokomis. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad vertėjo užrašų kalba grindžiama ir specifiniais, tik žymėtis užrašų bloknote sukurtais ir pritaikytais žymenimis, kurie iš esmės skiriasi nuo natūraliųjų kalbų sintaksinių struktūrų ir leksinių vienetų, nes vertėjo užrašų kalboje vartojami žymenys turi kuo geriau atitikti greito, tausaus, veiksmingo ir informatyvaus žymėjimosi reikalavimus. Be to, vertėjo užrašų kalba kuriama atsižvelgiant į vertėjo asmenines savybes, patirtį, atmintį, imlumą, rašyseną bei įgūdžius ir daugelį kitų veiksnių. Tai, kad vertėjas į užrašų kalbą savo nuožiūra įtraukia įvairiausias paties sukurtas, iš kitų užrašų sistemų ar iš natūraliųjų kalbų perimtas, profesinius lūkesčius geriausiai atitinkančias minties raiškos priemones, pabrėžia jos įvairiapusiškumą, spontaniškumą ir individualumą. Dėl savo specifikos vertėjo užrašų kalba, palyginti su natūraliosiomis kalbomis, yra ne tik neturtinga, bet ribota ir skurdi. Todėl pagrįstai galėtų būti klausinama, ar ji padeda ir kaip padeda susikalbėti vertimo procese. Atsakymo tektą paieškoti aptariant diskurso fenomeną³.

Vertinant iš kognityvinio požiūrio, diskursas suvokiamas kaip sako-
mo teksto turinio mentalinis atspindys klausytojo (adresato) sąmonėje. Priklausomai nuo vykstančių suvokimo procesų gilumo, tas mentalinis turinio atspindys susideda iš įvairaus lygmens žodžių ir žodžių junginių tekstinės, propozicinės, ilokutyvinės reikšmės ir holistinio teksto supratimo konkrečiame kontekste. Kalbos žinios ir suvokimo lygis, bendrosios žinios, konkrečios komunikacijos situacijos specifika taip pat laikomi reikšmingais diskurso teksto suvokimo veiksniais. Taigi, tekstą suvokiant kaip procesą (pasak kognityvistų, tekstai kuriami, jie niekad nebus sukurti!) rašytinė arba sakytinė diskurso išraiška laikytina tekstu

³ Emile Benveniste, įtvirtinęs diskurso terminą prancūzų kalbotyroje, sieja diskursą su sakymo raiška ir pasakymo „gaminimo“ veiksmu. Prancūzų *discours* yra kilęs iš lotynų *discursus*, kurio pirminė reikšmė yra „bėgiojimas šen ir ten“, o antrinė – „pasisakymas, samprotavimas“. Veiksmažodis *discourir* (kalbėtis, postringauti) etimologiškai taip pat susijęs su vietos keitimu: lotynų *discurrere* pirmiausia reiškia „išbėgioti, išsisklaidyti, išsiskirstyti“ ir tik po to „pasisakyti, samprotauti“. Sakymo metu „bėgiojantis“ reikšmės takais individas paverčia kalbą diskursu. „Prasmė“ apsivelka „žodžiais“, kalba prisipildo reikšmių (<http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/6096-kestutis-nastopka-sakymas-ir-diskursas>).

tik tada, kai adresatas juo remdamasis savo sąmonėje sugeba sukurti juo perduodamos minties adekvatų atitikmenį (Kohn, Kalina, 1996). Komunikavimo tarp žmonių fenomenas ypatingas tuo, kad bendravimo procese kalbinėmis formuluotėmis pasakoma labai nedaug, daug daugiau informacinio turinio į diskurso tekstą įdedama netiesiogiai, klausytojui jį numanant. Vertėjui klausantis kalbėtojo ir stengiantis suvokti tikruoju laiku kuriamo diskurso mintis, į pagalbą pasitelkiamos lingvistinės ir nelingvistinės žinios, vyksta gilūs mentaliniai turinio aiškinimo ir numanymo procesai.

Būtent čia ir susiduriama su vertėjo, kaip netiesioginio kalbos adresato, suvokimo individualumu. Priklausomai nuo bendrųjų žinių, aptariamų temų išmanymo, pasirengimo vertimo užduočiai, vertėjas, nors ir nėra tiesioginis adresanto teksto gavėjas, juo reiškiamas mintis gali suprasti skirtingai arba visai jų nesuprasti. Todėl diskursą vertinant iš nuosekliai verčiančio vertėjo perspektyvos būtina aptarti, viena vertus, jo kuriamo užrašų kalbos teksto aiškumo, išsamumo, informatyvumo, ir, kita vertus, glaustumo, ekonomiškumo, abstraktumo santykį. Kadangi žymintis užrašuose lemiamas veiksnys yra laikas, vertėjas privalo ne tik apsiriboti pačių svarbiausių diskurso teksto (minties) elementų užsirašymu bloknote mažiausiomis rašymo sąnaudomis (trumpiniai, ženkilai, simboliai), bet ir rasti pusiausvyrą tarp aiškiai (*explicit*) reiškiamos ir numanomos (*implicit*) žymenų reikšmės.

Vertėjui kuriant užrašų tekstą, minties paaiškinimo ir numanymo procesai vyksta daug giliau, sparčiau ir spontaniškiau nei natūraliosiose kalbose. Todėl nestebina, kad vienas užrašų kalbos žymuo gali būti pritaikomas ne tik vienai sąvokai, o minčių blokams, įvykiams, procesams, kurie atkuriant informaciją vertimo kalboje įgauna ištiso sakinio ar pastraipos pavidalą, pažymėti. Pavyzdžiui, kartais vertėjo užrašų kalboje vartojami pasveikinimo simboliai konkrečiame vertėjui žinomame kontekste tampa ne tik įprastų pasisveikinimo žodžių ar frazių (*sveiki atvykę, sveikiname atvykus, norime pasveikinti* ir kt.) užuomina, bet ir nuoroda, jog verčiant reikės pasakyti, kad kalbėtojas sveikina kitos šalies

prezidentą, konkrečia proga atvykusį į jo šalį, kad jis lankosi ne pirmą kartą ir yra visada laukiamas svečias arba kad EP pirmininkas, kreipdamasis į EP narius, ne tik nuoširdžiai sveikina į plenarinę sesiją atvykusį Ukrainos prezidentą Porošenko, bet ir primena istorinio įvykio, kai vienu metu Ukrainos sostinėje Kijeve ir Europos Parlamente ratifikuojama ES ir Ukrainos asociacijos sutartis, svarbą. Kad vertėjas pasižymėdamas vienintelį daugiareikšmį ženklą kaip minties sužadinimo kibirkštį galėtų juo pasikliauti ir iš atminties išsamiai atkurtų kalbėtojo žinią, jis tikruoju laiku kuriamo teksto atkarpos mintį turi susieti su konteksto žiniomis. Todėl, žymėdamasis užrašų bloknote, jis pasirenka tokius kalbinius ar nekalbinius žymenis, kurių denotacinę reikšmę pagal poreikį galima išplėsti, susiaurinti arba konkrečiame kontekste priskirti kitam denotatui. Tai, kad užrašų kalboje atsiranda galbūt jokioje natūraliojoje kalboje nevartojami leksiniai vienetai, ženklai ir simboliai, netrukdo tokiais žymenimis užkoduotą informaciją vertimo kalboje atkurti tik kalbinėmis priemonėmis – sakiniiais, atitinkamo registro žodžiais, žodžių junginiais.

Gali pasirodyti, kad vertėjui užrašų kalbos tekste sutartiniais žymenimis kondensuotai pasižymint kertinius kalbėtojo minties elementus ir jais remiantis kaip atminties žadinimo priemonėmis pakanka atkurti tik pagrindinę originalo teksto idėją ir kalbėtojo intenciją. Iš vertėjo tikimasi, kad jis, priešingai nei eilinis renginio dalyvis, išsamiai ir teisingai perteiks visą verčiamos kalbos turinį (Seleskovitch 1988, 6–7). Tai reiškia, kad renginio dalyviui klausantis iš vertėjo užrašų atliekamo vertimo nepakanka suprasti tik kalbos esmę. Vertėjas privalo perteikti ne tik apibendrintą pranešėjo kalbos turinį, o visą informaciją su skaičiais, teiginiais, faktais, sąsajomis ir netgi numanomais dalykais, kurių kalbėtojas savo kalboje aiškiai neįvardijo ar neišplėtojo. Taigi, kalbinėmis priemonėmis neišreikšta arba nepakankamai aiškiai išreikšta kalbėtojo informacija taip pat turi būti atskleista klausytojui. Nuosekliojo vertimo pratybose teko išgirsti vertimo kurso studentės paaiškinimą, kodėl ji versdama praleido kai kuriuos pranešėjo kalbos turinio elementus, t. y. perteikė ne visą informaciją, nepaminėjo kai kurių faktų, jos manymu,

antraeilės informacijos. Studentė teigė literatūroje skaičiusi ir iš vertimo kurso dėstytojų girdėjusi, neva vertėjas savo darbą atliks sėkmingai, jei klausytojui perteiks bent 80 proc. originalo kalbos turinio. Tai sakydama studentė galėjo turėti omenyje ką kita. Metodinėje literatūroje vertėjams rekomenduojama stengtis taupyti informacijos atkūrimo laiką ir verčiant neužtrukti ilgiau nei kalbėtojas. Turint omenyje, kad kiekvieno pranešėjo kalboje yra pauzių, pasikartojimų, konkretaus semantinio turinio neturinčių frazių, kamšalų, pertarų, kurių neįmanoma nei pasižymėti bloknote, nei pakartoti verčiant, vertėjas beveik visada originalo kalbos turinį vertimo kalba perteikia per trumpesnę laiką nei pranešėjas (su sąlyga, kad nepraras laiko šifruodamas užrašus ir performuluodamas). Tai, kad vertėjas atkurdamas originalo kalbos turinį užtrunka trumpiau, bet išverčia absoliučiai viską, parodo jo profesionalumą – gebėjimą analizuoti, suvokti, įsiminti ir atkurti išgirstą informaciją greitai, sklandžiai ir tiksliai.

Labai glaustas, supaprastintas ir suprimityvintas vertėjo užrašų kalbos tekstas, palyginti su natūraliųjų kalbų tekstais, pašaliečiui gali pasirodyti neįprastas. Tai neturėtų stebinti, nes šis tekstas yra kuriamas tikruoju laiku ir skirtas naudoti tik konkrečiam vertėjui ir tik ribotą laiką. Tai, kad užrašų kalbos tekstas kuriamas ir sakomas tik nuosekliojo vertimo sąlygomis ir tik nuosekliajam vertimui atlikti, yra svarbiausias jo ypatumas ir skirtybė. Be to, šios rūšies teksto adresantas ir adresatas yra tas pats asmuo – vertėjas. Būtent todėl jame nėra ir neturi rasti tokios lingvistinių minties raiškos priemonių gausos, kuri būdinga natūraliųjų kalbų tekstams, nes juos turi suprasti kitas asmuo, o ne pats adresantas. Vertėjo teksto specifiką nulemia vertėjo elgsena ir žymėjimosi taktika, kurią jis pasirenka atsižvelgdamas į vertimo situacijos išorės ir vidaus veiksnius. Išorės, arba objektyviems, veiksniams priskirtini kalbėtojo teksto struktūra, kalbėjimo tempas, oratoriniai ypatumai, garso kokybė, pašaliniai garsai, o kaip subjektyvūs veiksniai minėtini bendrosios ir dalykinės žinios, originalo kalbos mokėjimo lygis, terminų išmanymas, nuovoka, susitelkimas, streso įveika, motyvacija, atminties geba, nuovar-

gis ir kt. Nors iš vertėjo pagrįstai tikimasi, kad jis giliai supras originalo kalbos tekstą, vis dėlto, atsižvelgiant į minėtus veiksnius, neatmestina, jog supratimo lygis gali kisti. Net ir taupant laiką vertėjui kartais pravartu pasižymėti keliais trumpais, paprastais ir aiškiais žymenimis informacijos segmentus, kad jie būtų nusiunčiami į darbinę atmintį, nors ta informacija vertėjui ir taip žinoma. Tai rekomenduojama baigiantis ilgai ir varginančiai konferencijai, kai vertėjo imlumas dėl kognityvinių procesų sulėtėjimo pradeda silpnėti. Kita vertus, išsamiai ir skrupulingai žymintis kyla pavojus, kad vertėjas, laikydamasis originalo kalbos teksto struktūros, atkūrimo procese nukryps į pažodiškumą, nors kartais (pavyzdžiui, derybose, dalykiniuose seminaruose) jis pateisinamas, ypač kai originalo kalbos tekste vartojami specifiniai leksiniai vienetai, sąvokų apibrėžtys ar terminai. Kita priežastis vertėjo užrašuose laikytis originalo kalbos paviršinės struktūros atsiranda tada, kai vertėjas nesupranta pranešėjo kalbėjimo. Kai vertėjo žinios aptariamam klausimui nėra pakankamos, jo sąmonėje vykstant kognityviniams procesams originalo kalbos teiginiai neįsitvirtina, todėl nelieka nieko kita, kaip kuo tiksliau pasižymėti kalbėtojo teksto struktūrą ir leksinius vienetus tikintis, kad profesionalūs klausytojai supras, ką kalbėtojas norėjo pasakyti. Iš to galima daryti išvadą, jog minimalaus žymėjimosi principas ne visada įgyvendinamas praktikoje, tuo labiau kad vertėjo užrašų technikos tobulinimo ribų nėra. Kaip minėta, vertėjo užrašų informacinis užtaisas gali kisti atsižvelgiant į tai, ar kalbant pranešėjui rodomos skaidrės, kuriose atsispindi kalbos struktūra, nurodomi pavadinimai, pateikiami statistiniai duomenys, išvados ir apibendrinimai, ar vertėjui jau yra tekę versti kito (ar netgi to paties!) kalbėtojo kalbas panašia tema, ar jis prieš renginį galėjo susipažinti su seminaro ar derybų medžiaga, ar gavo kalbėtojo pranešimo tekstą iš anksto.

Vertėjo užrašų kalbos tekstas atlieka tik minties tarpininko tarp originalo kalbos teksto ir vertimo kalbos sistemos funkciją, todėl jam nebūdinga didelė leksinių vienetų įvairovė, sinonimų, frazeologizmų, metaforų gausa. Tačiau tai nereiškia, kad juo remdamasis vertėjas kal-

bėtojo mintis taip pat perteiks supaprastintai, primityviai ir neišraiškingai. Vertėjas, iš sudėtingais kognityviniais procesais grindžiamo užrašų kalbos teksto kūrimo etapo persikėlęs į vertimo kalbos sistemą, naudodamasis neišsenkančia sintaksinių, leksinių, semantinių, morfologinių, pragmatinių, reikšmės perteikimo priemonių įvairove, pakeis užrašų kalbos tekstą vertimo kalbos tekstu. Kadangi vertimas apibrėžiamas kaip „kalbėjimo ar teksto viena kalba (pa)keitimas kalbėjimu ar tekstu kita kalba išlaikant tą pačią ar beveik tą pačią reikšmę (tiksliau sakant, sistemą reikšmių, kurias išreiškia pirminis kalbėjimas arba tekstas)“ (Pažūsis 2014, 11), tai vertėjas profesionaliai atliks savo užduotį vertimo kalba pasakydamas (beveik) viską, ką originalo kalba pasakė kalbėtojas.

4.5.3. Užrašų kūrimo principai

4.5.3.1. Minties suvokimas ir žymėjimas

Jean Rozan nuosekliai laikosi nuostatos, kad pradedant skaityti užrašus gilinimosi į pranešėjo mintis procesai turi būti visiškai pasibaigę. Todėl vertėjas, prieš pradėdamas versti, turi būti suvokęs diskurso teksto turinį ir perpratęs atskirų jo atkarpų logines sąsajas. Užrašai tik padeda vertėjui prisiminti pagrindines kalbos mintis ir dėstymo seką, kad jis vėliau teisingai ir sklandžiai suformuluotų tekstą vertimo kalba. Beveik kiekvienas apie nuoseklųjį vertimą (ir sinchroninį vertimą) rašantis autorius arba nuosekliojo vertimo kursą dėstantis dėstytojas primena, kad vertėjas privalo žymėtis ir versti ne žodžius, o mintis. Todėl, klausydamas kalbėtojo, vertėjas visą dėmesį turi skirti pagrindinių minties nešiklių (vok. *Bedeutungsträger*) paieškai, suvokimui ir apibendrinimui. Kai metodinėje literatūroje kalbama apie idėjos, minties žymėjimąsi, turima omenyje, kad būtina ne tik išgirsti žodžius, suprasti jų reikšmes, bet jas suvokti kaip rišlius teksto turinio segmentus, kuriais išreiškiama kalbė-

tojo kalbos atkarpos ar visos kalbos mintis, kitaip tariant, suvokti, ką kalbėtojas turėjo omenyje.

Kad vertėjas galėtų kalbėtojo kalboje atskirti tas idėjas ir sutrumpinta forma pasižymėti bloknote, rekomenduojama klausantis kalbėtojo mintyse klausti, kas ir ką daro / veikia ir kam / ką / su kuo (*who does what to whom?*) (SVO – *Subject, Verb, Object*) (Gilles 2005, 35). Tuo jokių būdu nenorima pasakyti, kad vertėjo uždavinys klausantis – būtinai surasti ir užrašų bloknote tiksliai pasižymėti sakinio dalis: veiksnį, tarinį, papildinį ir aplinkybes. Tokias pastangas reikėtų suprasti kaip vertėjo sąmonėje vykstantį kognityvinį procesą, kuriuo siekiama identifikuoti girdimo teksto turinio atkarpų reikšminius dėmenis (propozicijas, teiginius), t. y. nustatyti subjektą (veikėją) ir predikatą (veiksmą), įvertinti jų tarpusavio ryšį bei papildomas veiksmo aplinkybes – vietą, laiką, trukmę, pobūdį ir kt. Vertėjui taip pat labai svarbu suvokti kelių to paties subjekto atliekamų veiksmų tarpusavio santykį ir skirtingų subjektų veiksmo (veiksmų) santykį su kitų subjektų atliekamu veiksmu (veiksmais). Kitaip sakant, vertėjas privalo nustatyti logines sąsajas ir jas pasižymėti bloknote gramatinėmis, leksinėmis priemonėmis ar tiesiog žymenimis, kuriems priskiriama konkreti loginio santykio reikšmė. Kadangi vertėjas klausosi kalbėtojo sakomo teksto konkrečioje kalbinėje situacijoje, kurioje ne tik klausytojui pristatomas semantinis turinys, žinia, bet ir reiškiamas paties kalbėtojo požiūris į visą turinį ar jo atkarpas, vertėjas negali nekreipti į jį dėmesio ir taip pat turi turėti savo užrašų kalbos arsenale priemonių modalumui pasižymėti.

I believe that this is indeed a good moment to take stock of what happened in Doha and to look ahead, not only to the next COP in Warsaw at the end of this year but also to Paris at the end of 2015.

Pajuodintu šriftu tekste paryškinti žodžiai, kuriais reiškiamos pagrindinės mintys, kurias vertėjas privalo įsiminti ir (arba) pasižymėti. Ar užrašuose bus žymima žodžiais, trumpiniais, ar simboliais, priklauso nuo laiko

veiksniu ir vertėjo užrašų technikos bei įgūdžių. Taupydamas laiką, vertėjas turėtų paieškoti trumpesnių žodžiais arba žodžių junginiais reiškiamų minčių žymėjimosi būdų (Rozan *oubliez le mot!*). Todėl, pavyzdžiui, *believe* (turima omenyje ne pats žodis, o juo reiškiamą modalumo sąvoka) būtų galima pasižymėti giminingos denotacinės reikšmės leksiniu vienetu *think* arba anksčiau minėtu simboliu †, vietoj *good moment* pakaktų pasižymėti *ok t*, atsiriboti nuo *take stock* junginio ir jo reikšmę perkelti į trumpesnę to paties semantinio lauko žymenį (nebūtinai anglų kalba), reiškiantį apibendrinimą, įvertinimą, pvz., įvert., *aptart.*, *discus* ar pan., *of what happened* paversti *results*, vietoj *look ahead* pasižymėti *plan*. Taigi, to paties sakinio minties elementai užrašuose galėtų atsispindėti ir tokioje suvestinėje:

subjektas	veiksmas	objektas
kas?	ką daro / veikia?	kam / ką / (su) kuo?
(I)	†	
<i>It is ok t</i>	<i>disc</i>	<i>rslts Doha</i>
	<i>plan</i>	<i>kt COP Varš (end š.m.)</i>
		<i>Paris (end 2015)</i>

Jei vertėjas išmano bendrąjį kontekstą, pasitiki savo žymenų informatyvumu, tai šio sakinio pagrindines idėjas galėtų pasižymėti dar glausčiau, skliausteliuose įterpdamas nuorodas su papildoma informacija:

(I)	†	
<i>Ok t</i>	<i>disc</i>	<i>Doha</i>
		<i>COP (Varš end š.m)</i>
		<i>Paris (end 2015)</i>

*We have **had** a productive **discussion** on the current **situation** in the **car industry** and the future **policy direction**. All stakeholders have **agreed** on a common **diagnosis** of the existing **situation** and we have unanimously **adopted** a set of forward-looking **conclusions**. Their **implementation** should **help ensure** that the **European car industry** will **emerge** from the current **market downturn** stronger than ever and will **continue** as the **world leader** in high quality, clean, safe and affordable **motor vehicles**.*

*It is clear that the **economic crisis** which **started** in the **financial sector** is now reaching the **mainstream sectors** of the **real economy**. The **European car market** is being exposed to the **downturn** early and **low consumer confidence** has **led to** a substantial **decline in car sales**. Unfortunately, **the situation** is **likely** to get **worse** in the **short term**. **2009** will be a **difficult year** for the **automotive industry**.*

Šiame tekste pajuodintu šriftu pažymėti žodžiai, iš kurių reikšmių susideda idėjos (tai, ką kalbėtojas pasako, turi omenyje). Į suvestinę pabrauktieji teksto žodžiai neįtraukti ne todėl, kad jie neturi konkretaus semantinio turinio ar nėra svarbūs reiškiant idėjas, o todėl, kad jie yra pagrindines sąvokas papildantys leksiniai-semantiniai vienetai. Įdėmiai klausydamas ir supratęs pagrindinę kalbėtojo mintį, vertėjas papildomą, patikslinančią informaciją dažniausiai įsimesna nesizymėdamas arba, jei spėja, pasižymi skliausteliuose.

- *We discussed the situation in the car industry and future policy*
- *All stakeholders agreed on the diagnosis and adopted conclusions*
- *Their implementation will help the European car industry emerge from downturn and continue as a world leader in motor vehicles*
- *Economic crisis started in the financial sector and reached mainstream sectors of the real economy*
- *The European car market downturn and low consumer confidence led to decline in sales*

- *Situation can get worse, 2009 will be a difficult year for the car industry*

Vertėjas, tikruoju laiku klausydamas kalbos, nuosekliai atskirdamas kalbėtojo teiginius vieną nuo kito ir suvokęs, ką kalbėtojas turėjo omenyje („aha“ efektas), užrašuose pasižymės tiek, kiek jam atrodys reikalinga ir kiek pavyks taikant individualią užrašų techniką. Nors kalbėtojo idėjų suvestinės teiginiai, palyginti su originalo kalba, suformuluoti glaustesniais sakiniais, vis dėlto tikėtina, kad vertėjas net nebandys jų išsamiai ar sutrumpintai užsirašyti, o naudos individualizuotas kalbines ir nekalbines minties perkėlimo į užrašų bloknotą priemones.

Noriu padėkoti už galimybę pristatyti Lietuvos pirmininkavimo Ministrų Taryboje prioritetus Ekonomikos ir pinigų politikos komitetui, kuris yra pagrindinis įstatymų leidybos partneris, ir išreikšti viltį, kad konstruktyviai bendradarbiausime nuo mūsų šalies pirmininkavimo pradžios iki pabaigos.

Mums tenka pirmininkauti iššūkių kupinu laikotarpiu, kai, nepaisant fiskalinės konsolidacijos, Europos Sąjungos ekonomikos ir verslo, situacija ir toliau išlieka sudėtinga. Tikėtina, kad priėmus politinius sprendimus ekonomikos augimas 2014 metais įgaus pagreitį, tačiau privalome išlikti budrūs ir siekti, kad prognozės išsipildytų – pagerėtų smulkaus ir vidutinio verslo finansavimas, būtų sparčiai kuriamos naujos darbo vietos, ypač jaunimui.

Mūsų pirmininkavimas bus grindžiamas patikimos, augančios ir atviros Europos siekiu. Šia proga norėčiau pasveikinti Kroatiją tapus 28 Europos Sąjungos valstybe nare. Kroatijos įstojimas yra didžiulis pasiekimas ne tik pačiai Kroatijai, bet ir visai Europos Sąjungai. Be to, šis įvykis dar kartą parodo Europos Sąjungos integracijos procesų patrauklumą ir patvirtina Europos vystymosi modelio gyvybingumą ir sudėtingos krizės laikotarpiu.

Šioje kalboje šalutinės informacijos labai nedaug, beveik visi teiginiai yra vienodos svarbos, todėl turi atsispindėti ir pagrindinių idėjų suvestinėje:

- *Dėkoju už galimybę pristatyti LT pirmininkavimo Taryboje prioritetus Ekonomikos ir pinigų politikos komitetui*
- *Ekonomikos ir pinigų politikos komitetas – svarbus partneris įstatymų leidyboje*
- *Tikiuosi konstruktyvaus bendradarbiavimo visą pirmininkavimo laiką*
- *Laikotarpis sudėtingas, daug iššūkių*
- *Nors vyksta konsolidacija, ES ekonomikos ir verslo situacija sudėtinga*
- *Viltis: po politinių sprendimų ekonomika sparčiai augs 2014 m.*
- *Bet: išlikti budriems, finansuoti MVĮ, kurti darbo vietas, ypač jauniui*
- *Pirmininkavimo siekis – patikima, auganti Europa*
- *Sveikinu Kroatiją = 28 ES narė. Pasiekimas jai ir ES*
- *Įrodo – ES integracija patraukli, Europos modelis gyvybingas ir krizėje*

4.5.3.2. Užrašų vertikalumas

Jeigu vertėjas užsirašinėtų kaip sekretorė ar konspektuotų kaip studentas, tai jis ne tik užsirašytų per daug, bet ir neišryškintų atskirų idėjų, kurios gal net liktų nesuprastos, nes vertėjas dėl įtampos ir didelės skubos kuo daugiau užsirašyti nesugebėtų jų suvokti. Nevykstant suvokimo ir minties apdorojimo procesams, vertėjas geriausiu atveju užsirašytų ištisus sakinius ta pačia seka, kaip jie buvo suformuluoti kalbėtojo, arba atskirus žodžius. Jeigu atkuriant kalbą vertėjui ir pavyktų pakartoti visus kalbėtojo ištartus sakinius ta pačia seka, tai toks vertimas būtų laikomas pažodiniu, kuriam būdingas mechaninis sintaksės struktūrų perkėlimas į vertimo kalbą ir leksinių vienetų reikšmės iškraipymas ar neatitikimas.

Net jeigu vertėjas vertimo kalba pasakytų viską, ką pasakė kalbėtojas, kalbėtų sklandžiai, jis nesudėliotų loginių akcentų, neišryškintų kalbos minties gijos, klausytojui toks vertimas būtų nepakankamai informatyvus ir tikėtina, kad jis aiškaus atsakymo į klausimą, ką kalbėtojas turėjo omenyje, neišgirstų.

Herbert, Rozan, Minjar-Beloručev, Gilles, Matyssek ir kitų autorių minimas vertėjo užrašų vertikalumo principas, pagal kurį žymenys užrašų bloknoto lape išdėstomi ne horizontaliose eilutėse, o vertikaliuose blokuose su pakankamai dideliais tarpais, galėtų pasirodyti nereikšminga smulkmena, tačiau nuosekliai jį taikant netrunkama įsitikinti privalumais. Pirmiausia reikėtų patikslinti pačią užrašų vertikalumo sąvoką. Kaip jau minėta, pirmasis ją pavartojo ir patį vertikalumo principą užrašuose pritaikė Jean Rozan ([1956] 1984, 19). Jo nuomone, šis principas leidžia a) logiškai sugrupuoti idėjas ir skaitant užrašus jas greitai atpažinti, b) užrašuose išvengti daugybės jungiamųjų žodžių, kuriuos būtinai reikėtų užsirašyti siekiant kuo didesnio aiškumo. Kai literatūroje kalbama apie užrašų vertikalumą, omenyje turimas ne tik reikšminių segmentų žymėjimas vertikaliai vienas po kitu, bet ir blokais paliekant tarpus (*Le décalage* – Rozan; *Auf-Lücke-Schreiben* – Matyssek). Be to, beveik kiekvienas autorius rekomenduoja minties atkarpas žyminčius blokus puslapyje išdėlioti iš kairės į dešinę pakopomis (*tiering* – Gilles, 79; *diagonal lay-out* – Jones, 49), t. y. žemėjančios įstrižinės kryptimi nuo kairiojo kampo lapo viršuje link dešiniojo kampo lapo apačioje. Todėl ir šiame darbe vartojama užrašų vertikalumo sąvoka apima ne tik vertikalų minties segmentų išdėstymą lape, bet ir žymėjimąsi su tarpais, pakopiškumą ir įstrižumą.

Užrašų bloknoto lapą rekomenduojama padalyti į 4 skiltis, nors grafiškai atskiriama tik kairioji lapo paraštė, kurioje dažniausiai pažymimos loginės jungtys. Kitos trys skiltys yra tik įsivaizduojamos, lape niekaip neatskirtos ir gana paslankios. Siekiant kuo didesnio užrašų aiškumo ir informatyvumo, subjekto grupės žymenys rašomi kairėje lapo pusėje, veiksmą reiškiančios sąvokos – lapo viduryje, o ketvirtoje, įsivaizduojamoje

skiltyje išdėliojami veiksmo objektą plačiąja prasme ir aplinkybes nusakantys denotatai. Toks reikšminių vienetų suskaidymas į kategorijas yra sąlygiška metodinė užrašų technikos priemonė, denotatų ir jų reikšmės diferencijavimo kriterijus. Kadangi nuosekliojo vertimo diskursas įvairialypis, kalbėtojų pranešimų tekstai kuriami ir iš anksto, ir tikruoju laiku, tai jiems taip pat ne visada būdingas logiškas minčių dėstymas, gramatiškai taisyklinga sintaksė, nuosekli struktūra. Todėl vertėjas, derindamasis prie konkretaus diskurso teksto, privalo lanksčiai reaguoti ir kūrybiškai naudoti užrašų bloknoto plotą. Jei užrašų bloknoto lape pasižymima keletas idėjų (dažniausiai vienu reikšminiu vienetu, žodžių junginiu ar mintimi neapsiribojama), tai jos viena nuo kitos atskiriamos horizontaliu brūkšniu.

Jungtys	Subjektas	Veiksmas	Objektas
	Subjektas	Veiksmas	Objektas
	Subjektas	Veiksmas	Objektas

Vadovaujantis principu, kad idėjos užrašų bloknote turėtų būti žymimos vertikaliai ir paliekant tarpus tarp jų, pirmiau aptarto teksto idėjas perkėlus į užrašus bloknoto lapo struktūra atrodytų maždaug taip:

	We discussed situation in the car industry future policy All stakeholders agreed diagnosis adopted conclusions Their implementation will help the European car industry emerge from downturn continue as world leader in vehicles Economic crisis started financial sector reached mainstream sectors real economy European car market downturn Low consumer confidence led to decline in sales Situation can get worse 2009 will be difficult
--	---

Vertikaliai, o ne horizontaliai užrašų lape išdėstant kalbėtojo idėjas ir bent minimaliai laikantis principo, pagal kurį subjektą, veiksmą ir objektą žyminčios sąvokos pasižymimos bloknoto lapo kairėje, viduryje ir dešinėje skiltyje, minimaliomis sąnaudomis pasiekiamas optimalus rezultatas – skaitant užrašus vertėjui pakanka trumpo žvilgsnio į užrašų bloknoto lapą, kuriame tiksliai atkartota kalbėtojo kalbos struktūra, minčių dėstymo eiga, grafiškai atskirti ir išryškinti svarbiausi pranešėjo kalbos turinio segmentai, sudėliotos loginės jungtys. Susijusius, vienaarūšius, papildomus minties segmentus užsirašant vertikaliai vieną po kitu, žodžiai, sąvokos ar kiti žymenys vizualiai labai aiškiai atskiriami vienas nuo kito.

nors	<i>Dėkoju už galimybę pristatyti LT pirmininkavimo Taryboje prioritetus Ekonomikos ir pinigų politikos komitetui</i>
	<i>Ekonomikos ir pinigų politikos komitetas svarbus partneris įstatymų leidyboje</i>
	<i>tikiuosi konstruktyvaus bendradarbiavimo visą pirmininkavimo laiką</i>
	<i>laikotarpis sudėtingas daug iššūkių</i>
	<i>konsolidacija sudėtinga situacija ekonomikoje versle</i>
	<i>viltis politiniai sprendimai ekonomika 2014 augs</i>

bet	<i>būkim budrūs</i> <i>finansuokim MVI</i> <i>kurkim darbo vietas</i> <i>(ypač jaunimui)</i>
	<i>pirmininkavimo siekis</i> <i>Europa (patikima, auganti)</i>
	<i>sveikinu</i> <i>Kroatiją = 28 ES narė.</i> <i>Pasiekimas jai ir ES</i>
	<i>įrodymas</i> <i>ES integracija patraukli</i> <i>Europos modelis gyvybingas ir krizėje</i>

Kaip parodyta pavyzdyje, keletą informacinių blokų išdėstydamas viename lape vertikalčiai ir su tarpais, vertėjas, tiksliai išdėliojęs jau išgirstą ir suvoktą informaciją ir toliau klausydamasis naujos, gali ją papildyti ankstesnę, arba suformuoti minties bloką. Atskiriems minties bloko segmentams numatant pastovią vietą bloknoto lape, tiksliai nurodomi hierarchiniai ryšiai tarp denotatų. Labai svarbu susijusius, vienaarūšius tos pačios reikšminės grupės elementus užsirašyti vertikalčiai vieną po kitu ir vizualiai susieti juos su bendru (jei toks yra) požymiu, sąvoka, veiksmu:

European car market downturn

low consumer confidence

led to decline in sales

laikotarpis

sudėtingas

daug iššūkių

sudėtinga situacija

*ekonomikoje
versle*

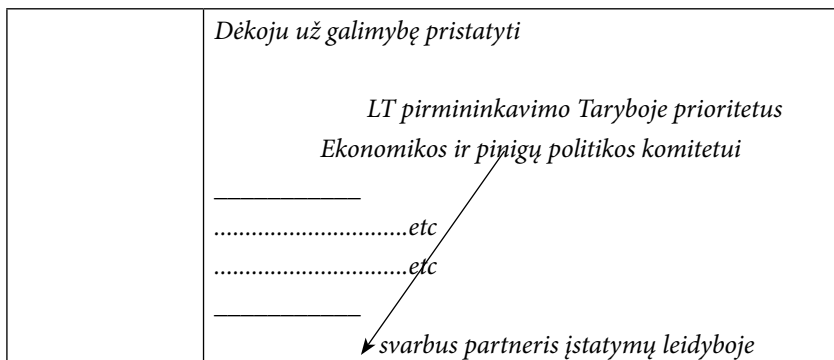
bet

*būkim budrūs
finansuokim MVI
kurkim darbo vietas
(ypač jaunimui)*

įrodymas

*ES integracija patraukli
Europos modelis gyvybingas ir krizėje*

Žymintis užrašų lape nesuspaudžiant eilučių ir paliekant pakankamai didelius tarpus tarp subjekto, veiksmo ir objekto blokų, suteikiama galimybė ne tik tikslinti, taisyti, papildyti įrašus, bet ir išvengti pakartotinio rašymo pastangų tais atvejais, kai tame pačiame lape subjektas, veiksmas ar objektas kartojasi. Pakartotino žymėjimosi galima išvengti vertikalia ar įstriža rodykle „pasigaunant“ reikšminį žymenį (žodį, sąvoką ar net ištisą sakinį) ir nukreipti jį į tą lapo vietą, kurioje pasikartojantis denotatas turėtų būti pasižymimas:



Apibendrinant būtų galima nurodyti šiuos vertikalumo principo taikymo užrašuose privalumus:

- Atkuriant kalbėtojo kalbos mintis, nereikia šifruoti užrašų, nes viename užrašų bloknoto lape pasižymima tik keletas idėjų, kurias greitai pagauna vertėjo akis.
- Visiškai priešingai nei rašant horizontaliai, kalbos struktūra matoma vos pažvelgus į užrašus.
- Kaip ir skaitant bet koki kitą tekstą, akys natūraliai juda iš kairės į dešinę ir perskaičius mintį grįžta į kairę.
- Naujos minties pradžios žymenį (dažniausiai subjektą ar veiksmą) užsirašius bloknoto lapo kairėje skiltyje, dėmesys iš karto atkreipiamas į pagrindinį denotatą.
- Išvengiama sintaksės interferencijos. Tai ypač aktualu, kai verčiama į vokiečių kalbą, kurios sakinio žodžių tvarka yra labai griežta ir ją pažeidus kyla rizika, kad mintis gali būti klaidingai perteikta klausytojui.
- Lieka pakankamai vietos papildymams, taisymams ir patikslinimams.

4.5.3.3. Trumpinimas

Kad vertėjui iš užrašų atkuriant kalbėtojo mintis nekiltų abejonių dėl pasižymėtų leksinių vienetų reikšmės, tikslinga pagal galimybes užsirašyti visą žodį arba kuo didesnę jo dalį. Tačiau taupant laiką ir laikantis užrašų ekonomiškumo principo žodžius, susidedančius iš daugiau nei 5 raidžių, vertėjo užrašuose rekomenduojama trumpinti. Prieš aptariant žodžių trumpinimo taisykles ir būdus, vertėtų patikslinti toliau vartojamas sąvokas. Vertėjo užrašuose kaip trumpinimo veiklos rezultatas naudojami žymenys vadinami *trumpiniais*, iš pirmųjų keliažodžių pavadinimų raidžių sudaryti sutrauktiniai trumpiniai – *santrumpomis* (*akronimais*), paprasti žodžių ir žodžių grupių trumpiniai – *sutrumpinimais*, o bet koks kitas raidinis ar vaizdinis sutartinis ženklas – *simboliu*.

Kiekvienoje kalboje yra daugybė visuotinai priimtų beveik kiekvienam piliečiui suprantamų šalies realijas žyminčių (VRK, UAB, VĮ, PVM, VU, NTT) ir tarptautinių (EŽTK, ESBO, NATO, ES, PPO, JT, EP, TVP, ET, ETT) *santrumpų*, kurias vertėjas gali sėkmingai pritaikyti savo užrašų sistemoje. Kai kurios tarptautinių organizacijų santrumpos gimtąja kalba vartojamos neplačiai, neįprastos arba pernelyg sudėtingos, todėl vertėjas jas turėtų žymėti ta kalba, kuria jos vartojamos dažniausiai, arba kalbėtojo kalba. Spontaniškai versti santrumpas į kitą kalbą ir sudarinėti naujas gana rizikinga – tokie trumpiniai gali atnešti daugiau žalos negu naudos. Tačiau kai verčiama dalykiniame konkrečios srities seminare ar derybose, kuriose aptariami ilgo pavadinimo dokumentai ar sutartys, vertėjas gali konkrečiai vertimo situacijai iš keliažodžio pavadinimo žodžių pirmųjų raidžių susikurti vienkartinės (*ad hoc*) santrumpas, kurias jis tą pačią dieną pamirš, o kitame teminiame seminare galbūt pakartos jau visai kitame kontekste. Pavyzdžiui, santrumpa MTP viename kontekste galėtų reikšti miestų teritorijų planavimą, o kitame – mokslo ir technologijų parką, mokyklų tobulinimo programą ar *Mobile Transfer Protocol*.

Tokios spontaniškos kontekstinės santrumpos pasiteisina, kai, vartojamos konkrečiame dalykiniame kontekste, leidžia vertėjui sutaupyti laiko. Atkuriant tekstą, jas būtina išskleisti, išskyrus atvejus, kai seminare susitariama, kad tokia santrumpa yra suprantama ir priimtina klausytojams. Kita vertus, transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo polisą pavertus kontekstine santrumpa TPVCAP nebūtų nusizengta santrumpų darybos principams, tačiau taupant žymėjimosi laiką ją vertėtų dar trumpinti, pasižymint TPDP, TDP ar tiesiog P, nes konkrečiame seminare vis tiek bus nusistovėjęs vienoks ar kitoks trumpesnis aptariamo dokumento pavadinimo variantas. Tuo labiau kad santrumpos (ypač spontaniškos – kontekstinės), kaip ir bet kokie kiti žymenys, vertėjo užrašuose atlieka tik atminties sužadinimo funkciją.

Vertėjui visada naudinga žymintis šalių pavadinimus, kalbas, valiutas vadovautis tarptautiniais ISO standartų kodais: LT – Lietuva, LV –

Latvija, EE – Estija, PL – Lenkija, lt – lietuvių kalba, lv – latvių kalba, et – estų kalba, pl – lenkų kalba, LTL – litas, EUR – euras, USD – JAV doleris. Taigi, santrumpos yra veiksminga užsirašymo laiko taupymo priemonė, kurią kiekvienas vertėjas turėtų įtraukti į savo užrašų sistemą – sudaryti profesinės veiklos prioritetinių sričių labiausiai vartojamų santrumpų teminius sąrašus ir nuolat juos papildyti ir tikslinti.

Sutrumpinimai yra viena iš pagrindinių ir bene patikimiausių žymėjimosi laiko taupymo priemonių, jei jie yra aiškūs, informatyvūs ir neklaidinantys. Kad žvelgiant į sutrumpinimą nekiltų abejonių dėl jo reikšmės, Jean Rozan ([1956] 1984, 15) rekomenduoja užsirašyti tik vieną ar dvi pirmąsias žodžio raides ir kuo daugiau paskutinių raidžių, kitaip sakant, nurodyti žodžio priesagą arba galūnę. Pavyzdžiui, jeigu žodis *production* būtų trumpinamas tik *prod*, tai skaitant užrašus vertėjui galėtų kilti abejonių, ar šis trumpinys reiškia *production*, ar *producteur*, *produit* ar *productivité*. Todėl siekiant palengvinti minties atkūrimo procesus Rozan rekomenduoja pasižymėti pirmąsias raides ir priesagą: *pr-ion*, *pr-eur*, *pr-uit*, *pr-té*. Minjar-Beloručev (1969, 14) rekomenduoja trumpinant žodžius rusų kalba atsakyti žodžio viduryje esančių raidžių, pagal galimybes vengti balsių, nenurodyti būdvardinių žodžių giminės. Toks trumpinimo būdas, autoriaus manymu, yra greitai įsisavinamas ir idealioje vertimo situacijoje (kai homonimiški trumpiniai nekelia abejonių vertėjui atkuriant informaciją) leidžia sutaupyti iki 40 proc. užrašų apimties. O kai trumpinant žodžius pasižymima jų pradžia ir galūnę, sutaupoma tik 24 proc. Balsių išleidimas kai kuriais atvejais taip pat gali būti sėkmingai pritaikomas vokiečių ir anglų kalbų sutrumpinimuose: *Zusammenhang* (*Zshg*), *Bedeutung* (*Bdtg*) ar *Verfassung* (*Vrfssg*), *Fortschritt* (*Frtsrt*), *Zusammenfassung* (*Zsfg*), *Bahnhof* (*Bhfh*), *build* (*bld*), *legal* (*lgl*), *bulletin* (*bltn*), *save* (*sv*), *budget* (*bjt*), *office* (*ofs*), *value* (*vlu*), *open* (*opn*), tačiau toli gražu ne visada. Turint omenyje, kad vokiečių kalboje labai dažni ilgi sudurtiniai daiktavardžiai, bandymas juos pasižymėti sutrumpinimu be balsių kartais gali reikalauti labai daug pastangų, pvz., *Vrbrchbkfg* (*Verbrechensbekämpfung*), *Wdstkpf*

(*Widerstandskämpfer*). Nepriklausomai nuo kalbos, kuria žymimasi, beveik visada pasiteisina žodžio pirmojo ir viso arba dalies antrojo skiemens žymėjimas: *Mö* (*Möglichkeit*), *Wiss* (*Wissen*, *Wissenschaft*), *Wirt* (*Wirtschaft*). Pagal lietuvių kalbos trumpinimo taisykles žodžiai taip pat trumpinami užsirašant pirmąjį ar pirmąjį ir antrąjį skiemenis – *ež* (ežeras), *sav* (savivaldybė), *aut* (autorius), *sen* (seniūnija), arba pirmąjį skiemenį ir po jo einančio kito skiemens pirmąją raidę ar dvi raides – *mok* (mokinys), *sekr* (sekretorius), *apskr* (apskritis).

Trumpinant žodžius, sudarytus su tomis pačiomis priesagomis, galima sutaupyti laiko pasižymint jas pastoviu simboliu arba ženklų. Pavyzdžiui, *vokiečių kalbos priesagą -ion* galima pasižymėti simboliu ~ : *Union* – Un~, *Definition* – Def~. Anglų kalbos sutrumpinimuose taip galima pritaikyti priesagas pakeičiančius raidžių simbolius. Žodžius su priesagomis *-ision*, *-ition*, *-ation*, *-ution* galima pasižymėti simboliu *n*: *provision* – provⁿ, *constitution* – constⁿ, *probation* – probⁿ, *institution* – instⁿ. Priesagoms *-itive*, *-isitive*, *-ative* žymėtis tiktų *v* raidė: *executive* – exec^v, *comprehensive* – comp^v, *inclusive* – incl^v. Priesagas *-ivity*, *-ility* galima pakeisti *y* ženklu: *productivity* – prod^y, *vulnerability* – vuln^y. Priesagą *-ment* galėtų nurodyti *t*: *government* – gov^t, *development* – dev^t. Priesagos *-able* pakaitalu galėtų būti *b* simbolis: *biodegradable* – biodegrad^b.

Jau ne kartą minėta, kad vertėjo užrašai nėra sietini su konkrečia kalba, todėl, nors šie trumpinimo būdai grindžiami vienos ar kitos kalbos žodžių morfologinėmis ypatybėmis, jie taikytini užrašuose, kuriuos kuriantis vertėjas išmano ar bent supranta, kokių trumpinimo pagrindų vadovaujamasi. Kadangi vertėjas moka mažiausiai dvi kalbas, aptartus žodžių trumpinimo būdus jis gali išmaniai taikyti ne tik trumpindamas bet kurios kalbos žodžius, bet ir derindamas juos su simboliais. Pavyzdžiui, vertėjas sutrumpinimą *prod* galėtų vartoti skirtingoms įvairių kalbų sąvokoms pasižymėti. Viename kontekste *prod* galėtų reikšti gaminį, produktą, prekę, kitame – gamybą, produktyvumą, efektyvumą, trečiame – gamintoją. Ir visai nesvarbu, ar *prod* sąvokai sukonkretinti jis pasirinktų anglų, prancūzų, ar vokiečių kalbos priesagos žymenį, *prod*~,

prodⁿ reikš gamybą, o *prod^{te}* ir *prod^y* – produktyvumą, veiksmingumą, vaisingumą ar įgis kitą kontekstinę reikšmę.

Veiksmažodiniuose sutrumpinimuose kartais naudinga specialiu žymeniu nurodyti veiksmo laiką. Jean Rozan rekomenduoja būtąjį laiką žymėti pasitelkiant anglų kalbos būtojo laiko galūnę *-ed* arba tiesiog *-d*: *transferred* – *trnsf^{ed}*, *performed* – *per^{ed}*, *developed* – *dev^d*, arba prancūzų kalbos būtojo laiko galūnę *-é*: *refuser* – *ref^e*, *indiquer* – *ind^é*. Ir anglišką, ir prancūzišką priesagą galima pritaikyti ir lietuviškos veiksmo sąvokoms patikslinti, pvz., *rekomendavo* – *rekom^{ed}*, *pirmininkavo* – *pir^{m^{ed}}*. Kartais užrašuose naudinga pasižymėti ir veiksmažodžio būsimąjį laiką. Jeigu šiam tikslui būtų pasirenkamos prancūzų kalbos būsimąjo laiko galūnės, tai tikėtų *-a* arba *-ai*: *transf^a* (*transfèrera*), *obl^a* (*obligerà*), *dev^{ai}* (*développerai*), *term^{ai}* (*terminerai*).

Nurodant daiktavardžių daugiskaitą, gana patogu naudoti anglų kalbos daugiskaitos raiškos galūnę *s*: *countries* – *cntr^s*, *systems* – *sist^s*, *objectives* – *obj^s*.

Giminės kategorijai pažymėti Jean Rozan, remdamasis prancūzų kalbos pavyzdžiu, rekomenduoja moteriškosios giminės galūnę *e*, lietuvių kalbą mokantis vertėjas galėtų pritaikyti *è*, *i* arba *a*: *solidarité* – *sol^e*, *dalyvė* – *dal^e*, *ministre* – *min^e*, parama – *prm^a*.

Užrašuose kai kada naudinga ne tik pasižymėti patį būdvardį, bet ir nurodyti jo laipsnį. Pasižymint aukštesnįjį būdvardžių laipsnį vartotina anglų ir vokiečių kalbų aukštesniojo laipsnio priesaga *-er* (*important* – *imp^{er}*, o aukščiausiąjį laipsnį – priesaga *-st* (*most important* – *impst*).

Ir vartojant *s* kaip daugiskaitos kategorijos žymenį, ir *-er* arba *-st* kaip laipsnio kategorijos žymenis, santrumpos kilmė neturėtų būti lemiamas veiksnys. Raidiniai žymenys tinka bet kuria kalba ar simboliu pažymėtoms sąvokoms patikslinti: vok. *Länder* – *Lä^s*, liet. žmonės – *žm^s*, pranc. *investissements* – *invest^s*, angl. *programmes* – *progr^s*, vok. *wichtiger* – *wi^{er}*, *wichtigst* (*-e, -er, -es*) – *wist*, liet. žalingesnis – *žal^{er}*, žalingiausias – *žalst*. Kai laipsniuojami netaisyklingi būdvardžiai keičia kamieną, juos sutrumpintai pasižymint užrašuose galima vartoti tas pačias prie-

sagas nekeičiant kamieno: *gut^{er}*, *gutst*, *good^{er}*, *goodst*, *bien^{er}*, *bienst*, arba pasižymėti kalbos požiūriu visai neutraliu laipsniuojamu trumpiniu *ok^{er}*, *okst*.

Kai trumpinami vienodos rašybos, bet skirtingų kalbos dalių žodžiai, pavyzdžiui, daiktavardžiai ir būdvardžiai, daiktavardinius sutrumpinimus galima pradėti rašyti didžiąja raide, o visus kitus – mažąja. Vokiečių kalbos daiktavardžių rašyba didžiąja raide gali būti pasiremta pasižymint bet kurios kalbos daiktavardinių sąvokų sutrumpinimus. Įsisavinęs ir aktyviai taikydamas bendruosius žodžių trumpinimo principus, vertėjas galėtų sutaupyti daug laiko klausydamas ir užsirašydamas. Tačiau kadangi kiekviena vertimo situacija yra unikali, vertėjas, atsižvelgdamas į aptariamą temą, renginio pobūdį, pranešimo atkarpos trukmę ir kitus veiksnius, užrašuose gali pasižymėti ir spontaniškai sukurtytus trumpinius, net ir pažeisdamas bendruosius žodžių trumpinimo principus.

Labai svarbi kalbėtojo santykio su visu pasakymo, jo fragmento ar atskiuro turinio elementu reiškimo priemonė yra modaliniai veiksmažodžiai (*galėti*, *norėti*, *privalėti*, *mėgti*). Todėl juos vertėjas turėtų visada pasižymėti. Nors beveik visose indoeuropiečių kalbose šie veiksmažodžiai yra neilgi žodžiai, vis dėlto vertėtų susikurti jų reikšmę perteikiančius sutrumpinimus pagal vienos kurios nors ar kelių kalbų modalinius veiksmažodžius. Jei būtų pasirenkami vokiečių kalbos modalinių veiksmažodžių sutrumpinimai, tai jie galėtų būti ir tokie: *wollen* – *wll*, *sollen* – *sll*, *können* – *knn*, *müssen* – *mss*, *dürfen* – *drf*, *mögen* – *mö*. Iš anglų kalbos būtų galima susikurti tokius sutrumpinimus: *should* – *shd*, *must* – *mst*, *can* – *c*, *could* – *cd*, *would* – *wd*, *may* – *may*. Atsiribojant nuo kalbos, norėjimo sąvoką būtų galima žymėti *vol*. Kaip jau ne kartą minėta, svarbiausia sutrumpintai pasižymėti ne konkretų žodį, o juo reiškiamą sąvoką. Kadangi kiekvienoje kalboje kalbėtojo žiūros taškas išreiškiamas skirtingais leksiniais vienetais, o sąvokos plačiąja prasme sutampa, tai pagrindinėms modalumo sąvokoms pažymėti reikėtų susikurti kuo pastovesnius nuo konkrečios kalbos atsietus sutrumpinimus.

Kitas būdas mažinti užsirašomų ženklų skaičių – žymėtis žodžius taip, kaip girdima, nekreipiant dėmesio į rašybą. Šis patarimas galbūt nebus vertingas vertėjams, kurių darbo kalbų rašybą yra fonologiška, tačiau kartais gali praversti, pvz., anglų ar prancūzų kalba besizymintiems vertėjams, kai užsirašant visą ar trumpinant sudėtingos rašybos žodį imama abejoti dėl jo rašybos, taisoma, braukoma ir gaišamas laikas, pvz., pranc. *technique* – *technik*, *enrichissement* – *enrišsm*, angl. *aproach* – *aproč*, *acknowledge* – *agnolidž*, *before* – *b4*.

Labai sparčiai diegiant naujas technologijas, plečiasi internetiniai socialiniai tinklai, kurių dalyviai, ypač jaunimas, kuria ir vartoja tausius sutartinius daiktų, veiksmų ir modalumą reiškiančių sąvokų sutrumpinimus. Nors šiame žargone apstu žodžių ir posakių, nederančių su bendrinės kalbos dėsniais ir normomis, vis dėlto kai kurie išradingi sutrumpinimai ar santrumpos gali būti pritaikomi ir vertėjo užrašuose. Visi šie trumpiniai yra sukurti kaip dažnai vartojamų anglų kalbos žodžių junginių santrumpos, reiškiančios kalbėtojo požiūrį į veiksmą ar reiškinį, pvz., *aamof* – *as a matter of fact*, *afaic* – *as far as I'm concerned*, *afaics* – *as far as I can see*, *afaict* – *as far as I can tell*, *afaik* – *as far as I know*, *aisi* – *as I see it*, *aiui* – *as I understand it*, *imj* – *in my judgement*, *imo* – *in my opinion*, *impov* – *in my point of view*. Kaip minėta aptariant spontaniškų santrumpų darybą, skaitant užrašus svarbu iš karto atpažinti iš pirmųjų žodžio junginio raidžių sudaryto trumpinio reikšmę. Turint omenyje, kad šie junginiai anglų kalboje vartojami labai dažnai, sąmoningai ir tikslingai pasižymėjus tokias santrumpas, neturėtų kilti didelių atkodavimo rūpesčių. Tokiomis sakinių santrumpomis galima pasižymėti emociją (*omg* – *oh my gosh*), žinomą sentenciją (*fcfs* – *first come, first served*) arba laiko nuorodą (*asap* – *as soon as possible*, *atm* – *at the moment*). Kaip matoma iš pateiktų pavyzdžių, žodžiams trumpinti nuosekliojo vertimo reikmėms galima pritaikyti įvairiausius būdus, nebūtinai laikantis griežtų taisyklių ir nepriklausomai nuo kalbos, kuria trumpiniai kuriami ir užsirašomi.

4.5.3.4. Jungtys

Jau ankstesniuose skyriuose ne kartą pabrėžta, kad, vertėjas, išsamiais arba sutrumpintais žymenimis ar ženklais ir simboliais pasižymėjęs idėjas, turėtų jas susieti loginėmis jungtimis (angl. *links*) ir perteikti klausytojui taip, kaip jos buvo susietos kalbėtojo pranešime (*Links signal the way the speaker wants the listener to relate what is about to be said to what has been said before*) (Baker 1992, 190). Kadangi atskirų kalbos idėjų tarpusavio santykis nulemia visos kalbos pagrindinę idėją, akivaizdu, kad vertėjas turi turėti būdų ir priemonių joms glaustai ir aiškiai pasižymėti. Priežasties, papildymo, padarinio, sąlygos, apibendrinimo, išvados, nuolaidos, priešpriešos ir kitiems santykiams reikšti kiekvienoje kalboje yra daugybė leksinių, morfologinių, oratorinių, intonacijos priemonių, todėl žymintis užrašuose reikėtų atsiriboti nuo konkrečioje kalboje vartojamų jungiamųjų žodžių ir turėti nuo kalbos nepriklausomą žymenų sistemą.

Kuriant tokią sistemą, konkrečiam santykiui pažymėti reikėtų susikurti vieną ar kelis žymenis, kurie atstovautų apibendrintai santykį reiškiančiai sąvokai ir aprėptų ištisą tokių santykį reiškiančių leksinių vienetų grupes (*families of links* – Jones 1998, 58). Tai svarbu dar ir todėl, kad kalbėtojas ne visada tą santykį išreiškia jungiamaisiais žodžiais. Loginė sąsaja tarp atskirų kalbėtojo idėjų taip pat gali būti reiškiamą intonacija arba numanoma iš bendro konteksto. Ir, priešingai, kalboje vartojami jungiamieji žodeliai ne visada yra sąsajos, kartais jie reikšmę įgauna tik konkrečiame kontekste, o kai kada yra tiesiog oratorinė priemonė, pertara ar kamšalas. Todėl vertėjui pačiam tenka atsakomybė įvertinti, ar kalbėtojo pranešime buvo reiškiamas santykis ir, jei taip, koks. Jei kalboje buvo vartojamas santykį reiškiantis jungtukas, tačiau, vadovaujantis kalbėtojo minčių dėstymo logika, joks konkretus santykis neišreikštas, vertėjas turėtų jį tiesiog ignoruoti. Kai vertėjas nustato tokį santykį, jis privalo kuo akivaizdžiau ir aiškiau jį pasižymėti.

The day was very hot, and we stayed inside the house.

The day was very hot, so we stayed inside the house.

The day being very hot, we stayed inside the house.

Because it was hot, we stayed inside the house.

As it was hot, we stayed inside the house.

Since it was hot, we stayed inside the house.

On account of it being hot we stayed inside the house.

Due to the heat we stayed inside the house.

As a result of the heat we stayed inside the house.

Owing to the heat, we stayed inside the house.

The heat induced us to stay inside the house.

The heat made us stay inside the house.

The heat kept us inside the house.

(Pavyzdžiai iš D. Bowen, M. Bowen 1984, 54)

Išanalizavus šio pavyzdžio sakinius tampa aišku, kad jais reiškiamos dvi pagrindinės idėjos „buvo karšta“ ir „mes likome namuose“ susietos priežasties santykiu. Todėl, nepriklausomai nuo to, kokiomis konkrečiomis sintaksinėmis, leksinėmis ar intonacinėmis priemonėmis šis santykis būtų reiškiamas kalbėtojo diskurse, vertėjas, nustatęs priežasties santykį, turi pasižymėti jį kuo pastovesniu žymeniu. Žymėdamasis konkretaus santykio pobūdį, vertėjas turėtų išsirinkti iš mokamų kalbų (ženklų ar simbolių) sistemų kuo akivaizdesnius, informatyvesnius ir trumpesnius apibendrintą santykį reiškiančius žymenis, o ne žymėtis tuo metu sakomą jungiamąjį žodį originalo kalba. Šiuo konkrečiu atveju galbūt tiktų *cos* arba *nes*. Kad ir kokią žymenį vertėjas pasirinktų, rekomenduotina jį vartoti kaip pastovų panašiose vertimo situacijoje. Sutrumpintai žymin-tis vis kitus tą patį santykį reiškiančius originalo kalbos leksinius viene-tus (angl. *because, the main reason for this, what is causing this, what is behind this* ir kt; vok. *weil, da, aufgrund, da, denn, nämlich, weil* ir kt.; pranc. *parce que, autant plus, à fin que* ir kt; liet. *nes, kadangi* ir kt.) arba juos išsamiai užsirašant, per daug dėmesio būtų skiriama pačiam rašy-mui, blaškomasi, taisoma ir dėl to gali nukentėti klausymas.

Pasekmės santykiui reikšti (angl. *hence, this means that, the result of this is that, so, that, because of this, therefore, this is why, also* ir kt.; vok. *dadurch, daher, damit, dann, darum, demnach, demzufolge, deshalb, deswegen, folglich, hierdurch, hiermit, infolgedessen, insofern, insoweit, mithin, sodass, somit, weshalb* ir kt.; liet. *todėl, iš to matyti* ir kt., pranc. *de là, pour cette raison, de ce lieu-là* ir kt.) galbūt tikrą krypties rodyklės → žymuo. Jeigu vertėjas idėjų tarpusavio santykį sakinyje *higher prices lead to a reduction of consumption* pasižymėtų lygybės ženklų *higher prices = reduction of consumption*, atkurdamas tekstą jis galėtų pasakyti, kad kainų padidėjimas tolygus vartojimo sumažėjimui, o tai nereikštų to, ką iš tiesų pasakė kalbėtojas. Pasirenkant žymenį, reikia stengtis, kad jis ne tik turėtų apibendrinamąją reikšmę, bet ir būtų nedviprasmiškas, aiškus ir neklaidinantis. Viskas priklauso nuo to, kokį turinį vertėjas suteiks savo vartojamam žymeniui apskritai ir kokią prasmę šis įgaus konkrečiame kontekste.

Iš skirtingų kalbų priešpriešos santykio kategorijos jungtukų ir jungiamųjų žodžių gausybės (angl. *but, however, nonetheless in spite of this, all the same* ir kt.; vok. *aber, allein, allerdings, dagegen, demgegenüber, während, wohingegen trotz, trotzdem, ungeachtet* ir kt.; liet. *o, bet, tačiau, priešingai* ir kt.; pranc. *mais tout de même, pourtant, malgré tout, malgré* ir kt.) vertėjas galėtų išsirinkti, pvz., lietuvių kalbos *bet* arba anglų kalbos *but*, nes jų reikšmė yra akivaizdi bet kuriame kontekste, jie yra labai trumpi ir patogūs užsirašyti.

Sąlygos santykis (angl. *if then, provided that, given a....then b, under condition that* ir kt.; vok. *angenommen dass, falls, gegebenenfalls, gesetzt den Fall dass, sofern, sosehr, vorausgesetzt dass, wenn, zumal* ir kt.; liet. *jei, su sąlyga, kad* ir kt.; pranc. *à condition, pourvu que, si tant est que, à condition que* ir kt.) galėtų būti žymimas *jei* arba *if*.

Tikslo santykiui (angl. *in order to, in such a way as to, so that with the aim of, the purpose being to* ir kt.; vok. *auf dass, damit, dazu, wozu* ir kt.; liet. *tuo tikslu, kad, siekiant, norint* ir kt.; pranc. *afin de, de sorte à, assez pour, de sorte que, afin que, pour que, afin de, de façon que, si bien que* ir kt.) žymėti tikrą angliško *in order to* trumpinys *to* arba *i.o.*

Ribojimo santykiui (angl. *despite, although, even though, while, whilst, notwithstanding* ir kt.; vok. *insofern, insofern als, insoweit, insoweit als, jedenfalls, nur, nur dass, soviel, soweit, vorbehaltlich dessen* ir kt.; liet. *nepaisant, nežiūrint to, kad, nors* ir kt. ; pranc. *malgré tout, quand même, tout de même* ir kt.) pažymėti rekomenduotinas nors.

Papildymo santykį (angl. *in addition, also, and, not only, on top of that, there is, furthermore* ir kt.; vok. *auch, außerdem, ebenfalls, ebenso ferner, sowie; umsomehr dass* ir kt.; liet. *be to, ir, papildomai, pratęsiant* ir kt.; pranc. *également, aussi, pareillement, de plus, uniformément, de façon égale, de manière égale* ir kt.) vienas vertėjas galbūt žymėsis pliuso ženklu, kitas *de+* o trečias *t.p.*

Išvardijimo santykio (for example, in particular, amongst other things, inter alia, not least the ir kt.; vok. *das heisst, nämlich, und zwar, zum Beispiel* ir kt.; liet. *pavyzdžiui, būtent, konkrečiai, tai yra, tai reiškia* ir kt.; pranc. *en particulier, notamment, particulièrement, spécialement* ir kt.) žymėjimosi variantus galima rinktis iš įvairiose kalbose nusistovėjusių trumpinimo formų, tokių kaip dvitaškis, z.B ar pvz.

Pažymimajį santykį reiškiančių žodžių kiekvienoje kalboje yra gana daug, todėl, kad kiekvieną kartą juos girdint nereikėtų abejoti, kaip ir kokia kalba pasižymėti, užrašų sistemoje konkretaus pažymimojo santykio raiškos funkciją vertėtų suteikti tik kuriam nors vienam žymeniui. Pavyzdžiui, lyginamąjį santykį žodžių junginiais *arba, arba, entweder oder, either or* reiškiamas sąvokas būtų galima pastoviai žymėtis taip: *a.a., e.o., nei... nei, neither... nor, weder noch – n.n.*; *viena vertus, kita vertus, einerseits andererseits, on the one hand, on the other hand – v.v.k.v.*, arba susikurti neraidinį simbolį, kuriame vaizduojamas taškas ar dvitaškis, pereinantis iš vienos pusės į kitą pusę „:/“ („iš vienos pusės“), „/“ („iš kitos pusės“). Žinoma, nei šie, nei kiti trumpiniai nėra privalomi vertėjo užrašų sistemoje ir į juos reikėtų žvelgti kaip į paskatą ieškoti sau labiausiai priimtinių trumpinimo būdų. Galbūt savo atmintimi pasikliaujančiam vertėjui net neprireiks kaip nors žymėtis pažymimuosius, patikslinamuosius santykius konkrečiais žymenimis, nes jie ir taip aki-

vaizdūs bendrame diskurse, tačiau pradedantysis vertėjas bent jau turėtų susipažinti su įvairiausiais trumpinimo būdais, o savo užrašuose pritaikyti tuos ir tiek, kiek jam pasirodys naudinga.

Taip pat rekomenduotina turėti pastovų bendrą žymenį nuliniam santykiui tarp idėjų pasižymėti. Kai kalbėtojas išsako idėjas, tarp kurių nėra akivaizdžių tarpusavio santykį nusakančių jungiamųjų žodžių, ir kai vertėjas analizuodamas girdimą informaciją mintyse taip pat nenustato kokio nors konkretaus ryšio, tada reikėtų viengubu ar dvigubu brūkšniu užrašų lape tai pasižymėti. Toks žymuo taptų užuomina vertėjui, kad atkuriant kalbą ieškoti tarpusavio ryšio tarp tų informacinių segmentų nereikia.

Priežasties santykis	angl. <i>because, the main reason for this, what is causing this, what is behind this</i> ir kt.; vok. <i>weil, da, aufgrund, da, denn, nämlich, weil</i> ir kt.; pranc. <i>parce que, autant plus, à fin que</i> ir kt.; liet. <i>nes, kadangi</i> ir kt.
Pasekmės santykis	angl. <i>hence, this means that, the result of this is that, so, that, because of this, therefore, this is why, also</i> ir kt.; vok. <i>dadurch, daher, damit, dann, darum, demnach, demzufolge, deshalb, deswegen, folglich, hierdurch, hiermit, infolgedessen, insofern, insoweit, mithin, sodass, somit, weshalb</i> ir kt.; pranc. <i>de là, pour cette raison, de ce lieu-là</i> ir kt.; liet. <i>todėl, iš to matyti</i> ir kt.
Priešpriešos santykis	angl. <i>but, however, nonetheless in spite of this, all the same</i> ir kt.; vok. <i>aber, allein, allerdings, dagegen, demgegenüber, während, wohingegen trotz, trotzdem, ungeachtet</i> ir kt.; pranc. <i>mais tout de même, pourtant, malgré tout, malgré</i> ir kt.; liet. <i>o, bet, tačiau, vis dėlto, priešingai</i> ir kt.

Sąlygos santykis	angl. <i>if then, provided that, given a....then b, under condition that</i> ir kt.; vok. <i>angenommen dass, falls, gegebenenfalls, gesetzt den Fall dass, sofern, sosehr, vorausgesetzt dass, wenn, zumal</i> ir kt.; pranc. <i>à condition, pourvu que, si tant est que, à condition que</i> ir kt.; liet. <i>jei, su sąlyga, kad</i> ir kt.
Tikslo santykis	angl. <i>in order to, in such a way as to, so that with the aim of, the purpose being to</i> ir kt.; vok. <i>auf dass, damit, dazu, wozu</i> ir kt.; pranc. <i>afin de, de sorte à, assez pour, de sorte que, afin que, pour que, afin de, de façon que, si bien que</i> ir kt.; liet. <i>kad, siekiant, norint</i> ir kt.
Ribojimo santykis	angl. <i>despite, although, even though, while, whilst, notwithstanding</i> ir kt.; vok. <i>insofern, insofern als, insoweit, insoweit als, jedenfalls, nur, nur dass, soviel, soweit, vorbehaltlich dessen</i> ir kt.; pranc. <i>malgré tout, quand même, tout de même</i> ir kt.; liet. <i>nepaisant, nežiūrint to, kad, nors</i> ir kt.
Papildymo santykis	angl. <i>in addition, also, and, not only, on top of that, there is, furthermore</i> ir kt.; vok. <i>auch, außerdem, ebenfalls, ebenso ferner, sowie; umsomehr dass</i> ir kt.; pranc. <i>également, aussi, pareillement, de plus, uniformément, de façon égale, de manière égale</i> ir kt.; liet. <i>be to, ir, papildomai, pratešiant</i> ir kt.
Išvardijimo santykis	angl. <i>for example, in particular, amongst other things, inter alia, not least the</i> ir kt.; vok. <i>das heisst, nämlich, und zwar, zum Beispiel</i> ir kt.; pranc. <i>en particulier, notamment, particulièrement, spécialement</i> ir kt.; liet. <i>pavyzdžiui, būtent, konkrečiai, tai yra, tai reiškia</i> ir kt.

4.5.3.5. Simboliai

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne simbolis apibrėžiamas kaip ženklas (daiktas, jo vaizdas, savybė), turintis visuomenei suprantamą kurios nors abstrakčios sąvokos, idėjos reikšmę, raidinis ar vaizdinis kitoks sutartinis ženklas ar meninis vaizdas, turintis apibendrintą perkeltinę idėjos reikšmę. Taigi, simbolis yra ženklas, kuris vienokia ar kitokia forma atlieka vaizdinio arba reikšminės sąvokos funkciją, nepriklausomai nuo to, ar tai būtų žodelis *kadangi*, parodantis dviejų minties elementų priežasties santykį, ar raidė A, kuriai suteikiama sąvokos „atomas“ reikšmė, ar raidė D (*Deutschland*), ar Bk (*Bundeskannzler*), ar § simbolis, kuriuo žymimasi viskas, kas susiję su teise. Matyssek simbolius laiko labai svarbiu užrašų technikos elementu ir nesutinka su tais⁴, kurie priešiška nusiteikę jų atžvilgiu.

Sutrumpinimai, santrumpos, ženkilai ir simboliai privalo tarnauti vieninteliam tikslui – padaryti vertėjo užrašus kuo informatyvesnius ir veiksmingesnius. Šiam tikslui pasiekti šalia jau anksčiau minėtų minties, o ne žodžių žymėjimosi, užrašų vertikalumo, trumpinimo principų ir kitų užrašų technikos gudrybių pravartu pasitelkti visas įmanomas priemones ir būdus ir neįdedant daug papildomų pastangų pritaikyti juos savo reikmėms. Prieš imantis simbolių ir naujų ženklų kūrimo, pirmiausia vertėtų atlikti ilgalaikėje atmintyje saugomų mokykloje, universitete, profesinėje veikloje, buityje, viešajame sektoriuje pasitaikančių ženklų ir simbolių, piktogramų, užrašų, kodų inventorizaciją. Pakanka įdėmiau pažvelgti į gatvėse, įstaigose, reklamos stenduose, prietaisų naudojimo instrukcijose, informaciniuose lapeliuose naudojamus ženklus, simbolius ir trumpinius ir iš jų pasisemti idėjų užrašams. Eismo ženklai, cheminių elementų pavadinimai, fizikos, matematikos, chemijos san-

⁴ *It is time to lay the ghost of interpreter's notes, burying it at midnight, at a crossroads with a wooden stake through its heart. Symbols, for the average student, hold a fascination which is quite unwarranted. In many instances they are more harm than help: why draw a smoking factory when you can simply write Indor IND* (Bowen, D., Bowen, M. 1984, 22).

trumpos, valiutų trumpiniai gali tapti neišsenkančiu įkvėpimo šaltiniu. Pavyzdžiui, P ženklas (stovėjimo vieta) užrašuose galėtų įgyti labai plačią pertraukos, sustojusio proceso, neveikimo, delsimo reikšmę, ženklas $\nless$ (aukšta įtampa) – rizikos ar pavojaus, išpėjamasis trikampio formos ženklas Δ – atsargumo reikšmę. Matematikos ženklus $+$, $-$, $>$, $<$, $\neq$, $\equiv$, $\pm$, $\times$ užrašuose taip pat galima išmaniai vartoti išsaugant jų pirminę matematinio veiksmo, taip pat suteikiant daug platesnę reikšmę. Pavyzdžiui, pliusas ($+$) užrašų sistemoje gali būti pritaikomas, kai reikia pasižymėti ne tik tai, kas yra daugiau, bet ir bet kokią abstraktų kokybinį ir (arba) kiekybinį padidėjimą apskritai, pvz., (importo) augimą, (pajamų) padidėjimą, naudą (vartotojui), pridedamąją vertę (*added value*), pranašumą, privalumą ir t. t. Minuso ženklui ($-$) suteikus platesnę prasmę, juo galėtų būti žymimas nuostolis, sumažėjimas, smukimas, trūkumas, nepriteklis ir kt. Lygybės ženklas ($=$) užrašuose gali reikšti atitikimą, sutapimą, pasekmę, nelygybės ženklas ($\neq$) – neatitikimą, nesutapimą, nelauktą rezultatą, priešingą pasekmę. Daugiau ($<$) ir mažiau ($>$) reiškiantys ženklai šalia pirminės matematinės reikšmės gali įgyti visai kitokią žymėjimosi paskirtį dėl jų grafinio vaizdo. Pasitelkus šiek tiek vaizduotės, didėjimo ženklo $<$ formą galima susieti su paukščio snapo vaizdiniu ir priskirti jam kalbėjimo, sakymo, nuomonės reiškimo, o ženklui $>$ atsakymo, reagavimo į sakymą reikšmę. Abu ženklus užrašuose vartojant kartu kaip vieną ženklą $<>$, galima pasižymėti bet kokią diskusijas, dialogą, pokalbį ir kt. reiškiančią sąvoką. Abejojimo, neapibrėžtumo, neužtikrintumo, nekonkretumo sąvokai žymėti tiktų $\pm$ ženklas. Ar dvitaškio ženklas ($:$) būtų perimamas iš matematikos, ar iš skyrybos ženklų sistemos, vertėjo užrašuose jo reikšmė iš esmės nesikeistų. Juo galima nurodyti, kad kalbėtojas apibendrina ankstesnę mintį ir sukonkretindamas pateikė pavyzdžių, išvardijo minties elementų seką, išreiškė norą, pageidavimą ir t. t. Apibendrintoms sąvokoms pažymėti užrašuose gali būti vartojami ir skyrybos ženklai, jungtukai, jaustukai. Jau pirmiau kalbėta, kad užrašų kairiojoje paraštėje rekomenduotina pasižymėti logines jungtis, tačiau paraštėje pasižymėjus šauktuką ar klaustuką šie žodeliai gali reikšti, kad

konkrečios atkarpos mintis kelia abejonių ar problemų kalbėtoji (taip pasižymimas kalbėtojo požiūris į aptariamą temą aspektą), arba pats vertėjas, parašėję pasižymėjęs klausuką, gali atkreipti savo dėmesį į tai, kad atkurdamas pažymėtą kalbos atkarpą privalo būti labai atidus, nes klausydamasis kalbėtojo jos gerai nesuprato. Tą patį galima pasakyti ir apie šauktuko platesnio pritaikymo galimybes. Nenorint kiekvieną kartą užrašuose žymėti įprastinių kalbėtojo pasveikinimo frazių, kuriomis kreipiamasi į svečią ir klausytojus (Jūsų Ekselencija Prezidente, gerbiamas pirmininke, ponios ir ponai ir kt.), vertėjui pakanka pasižymėti šauktuką kaip užuominą, kad toje kalbos atkarpoje reikia kita kalba pasakyti sveikinimo žodžius, kurie dažniausiai būna įprastos visuotinai priimtose frazės, išskyrus atvejus, kai į klausytojus kreipiamasi ypatingomis progomis ar pristatomas ypatingas svečias. Taigi, šauktukas gali tapti ištiso žodžių junginio ar net kelių sakinių sutrumpinimą pakeičiantis simbolis. Šauktuką galima užrašuose vartoti ir kaip įspėjamąjį ženklą, reiškiantį „dėmesio“, „atsargiai“, „svarbu“ ir t. t.

Šiais pavyzdžiais norėta pabrėžti, kad visuomenėje plačiai vartojami ženklai ir simboliai yra neišsenkantis idėjų šaltinis individualią užrašų sistemą kuriančiam vertėjui. Iš kitos sistemos į užrašus perkeltas ženklo įprastinę reikšmę jis išplečia susiedamas su atmintyje saugomais vaizdiniais ir paverčia jį abstraktesniu, talpesniu, kintančiame kontekste pritaikomu simboliu. Plačiai vartojamus ženklus pritaikant užrašams, būtina įvertinti, ar jie atitinka kuriamos užrašų sistemos bendrąją logiką, ar žymėtis simboliais nebus sunkiau ir sudėtingiau, negu užsirašyti mintį ar sąvoką žodžiais ar trumpiniais. Naujų simbolių kūrimas neturi užkrauti papildomos naštos vertėjui, nes norint, kad simboliai veiktų, būtina įdėti daug pastangų ne tik kuriant jų grafinį vaizdą, bet ir lavinant ir automatizuojant greito rašymo įgūdžius. Simbolis pasiteisins tik tada, kai jis bus lengvai ir greitai užrašomas, informatyvus ir neklaidinantis. Be to, simbolis turi būti grafiškai ir semantiškai motyvuotas. Simbolių negalima perkelti į užrašus mechaniškai kaip atmintinai išmoktos daugybės lentelės ar cheminių elementų sąrašo, nes jie gali neprigyti, jei

vertėjas neįterps jų į savo mąstymo struktūras kaip loginių predikatų, plačią sąvoką ar mintį atspindinčių grafinių vaizdų. Todėl, kaip ir kuriant sutrumpinimus, simbolių diegimui į užrašų sistemą reikia iš anksto ir atsakingai ruoštis. Jei vertėjas žymėdamasis ims improvizuoti ir spontaniškai kurti iki tol nevartotus simbolius, tai atkuriant informaciją gali kilti abejonių dėl jų reikšmės.

Į klausimą, kiek simbolių vertėjui reikėtų įsisavinti, kad bet kokioje vertimo situacijoje jis galėtų jaustis saugiai, vienareikšmio atsakymo negali būti. Rozan savo sistemoje nurodė tik dvidešimt, jo manymu, būtinausių simbolių, Kautz (2000, 319) teigia, kad optimalus skaičius yra trisdešimt, kiti (Seleskovitch, Herbert, Jones, Becker) tiesiog ragina neperkrauti užrašų sistemų simboliais ir nenurodo rekomenduojamo skaičiaus. Bet kuriuo atveju kiekvienas vertėjas privalo pats apsispręsti, kiek ir kokių simbolių įtraukti į savo užrašų sistemą. Tuo labiau kad vieni simboliai įsitvirtina, o kiti migruoja – išeina iš sistemos ir vėl sugrįžta išsaugoję savo grafinį vaizdą ir reikšmę arba pakeitę ir formą, ir turinį.

Kuriant simbolius, svarbu laikytis ekonomiškumo, vaizdingumo ir universalumo principų. Ekonomiškumo principas apima ne tik grafinio vaizdo paprastumą ir rašymo spartą, bet ir suderinamumą su kitais trumpiniais bei semantinį talpumą. Vertėjas pirmenybę teiks simboliui, kuris bus ne tik greičiau užrašomas, bet ir galės atstovauti (priešingai nei trumpinant žodžius) kuo platesnėms įvairiais leksiniais vienetais reikšiamoms sąvokoms. Pavyzdžiui, vartojant džiaugsmą, malonumą, pasitenkinimą reiškiantį simbolį ☺ atsiribojama nuo kalbinių sąvokos reikšimo priemonių (*patinka, malonu, džiugu, es freut mich, happy, welcome* ir kt.) ir pereinama į abstraktesnę žymėjosi lygmenį, kai ekonomiškam grafiniam vaizdui suteikiama išplėstinė reikšmė.

Vaizdingumas suprantamas kaip simbolio ypatybė sukelti asociacijas, nutiesti sąsajas su atmintyje saugoma informacija, daiktais, vaizdiniais ir patirtimi. Todėl kiekvienas vertėjas simbolius, jeigu jie nėra mechanškai perkeltami į individualią užrašų sistemą, interpretuoja savaip. Pavyzdžiui, simbolis ⊙, susidedantis iš apskritimo ir taško jo centre,

vienam vertėjui gali reikšti esminį dalyką, klausimą ar aspektą, nes tašką apskritimo viduryje galima susieti su vok. *Mittelpunkt*, angl. *main point*, pranc. *point central*, *point principal*, liet. – esminiu, pagrindiniu klausimu, diskusijos esme, o kito⁵ vertėjo užrašų sistemoje jis reikš diskusiją, debatus, klausimo nagrinėjimą.

Simbolio universalumas grindžiamas pritaikomumu kintančiame kontekste, siejant jį su kitais trumpiniais bei simboliais ir atsiribojant nuo kalbos. Pavyzdžiui, Matyssek rekomenduojamas kontrolės simbolis  gali būti pritaikomas bet kokiose situacijose, kai kalbama apie patikrinimus, kontrolę, auditą ir pan. Jeigu simbolis būtų kuriamas konkrečiam leksiniam vienetui ar žodžių junginiui pažymėti, tektų kurti vis naujus simbolius beveik kiekvienam leksiniam vienetui. Tai prieštarautų užrašų ekonomiško principui, nes simbolių esminis privalumas yra būtent tas, kad jie užrašomi „jokia kalba“, bet perskaitomi vertimo kalba. Jeigu vertėjui tektų užrašuose sutrumpinimu ar simboliu pasižymėti Lietuvos valstybės kontrolės sąvoką, tai atkuriant kalbėtojo kalbą nei sutrumpinimo LVK, nei „LT valst. kontr.“ trumpinio vis tiek nebūtų galima pažodžiui išversti į užsienio kalbas nepatikslinant sąvokos turinio. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė yra aukščiausioji valstybinio audito institucija ir šis pavadinimas negali būti verčiamas į užsienio kalbas kaip *Staatskontrolle*, *state control* ar *contrôle de l'Etat*, kas reikštų valstybės saugumo tarnybas. Taigi, užrašuose pritaikius neutralų, abstraktų ir universalų kontrolės simbolį, būtų išvengiama pažodiškumo žymintis ir neteisingo turinio perteikimo klausytojui rizikos. O tai, kad kalbama apie konkrečią kontrolę (valstybės turto ir finansų auditą), žymintis simboliu nėra taip svarbu, nes lemiamas veiksnys, padedantis vertėjui susieti abstrakčią simbolio reikšmę su konkrečiu semantiniu turiniu, yra kontekstas.

Kaip užrašų sistemoje apskritai, taip ir kuriant simbolius būtina siekti paprastumo, aiškumo, universalumo, informatyvumo ir ekono-

⁵ *To me it means a round conference table, and in the middle...the big astray with lots of reeking cigars* (Hamerik 1996, 16).

miškumo. Jean Rozan ([1956] 1984, 224) teigia, kad vertėjo pastangos kuriant simbolius pasiteisins, jeigu bus laikomasi apibendrinimo (*generalia*) ir sistemiškumo (*systematica*) principų. Vadovaujantis apibendrinimo principu, simbolius rekomenduojama kurti ne atskiriems žodžiams, o semantiniams laukams žymėti. Sistemiškumas reiškia, jog simboliai turi būti kuriami pagal nuoseklią sistemą, kurioje pavieniai simboliai gali būti išplėtojami ir logiškai sujungti, kad sudarytų ištisas simbolių grandines. Žymėjimasis sutrumpinimais ir simboliais vertėjui įdedant pastangų ir skiriant užtektinai laiko palaipsniui tampa natūraliu kūrybos procesu, kuriame nauji simboliai atsiranda ne mechaniškai perkelti iš kitų šaltinių, o sistemiškai plečiant turimą arsenalą naujomis formomis ir vediniais.

Kuriant naujus ir pritaikant kitų sistemų ar pavienių vertėjų simbolius individualioje sistemoje, rekomenduojama laikytis šių reikalavimų:

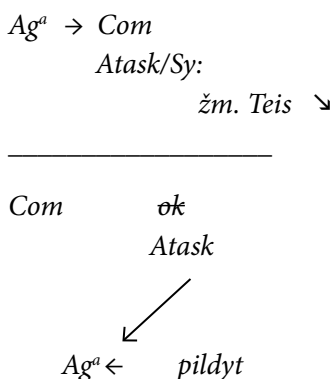
- Semantinių laukų, ne žodžių žymėjimas
- Ekonomiškumas
- Paprastumas, aiškumas, informatyvumas
- Formos ir turinio motyvacija
- Kalbinis neutralumas
- Sistemiškumas
- Suderinamumas su kitais žymenimis
- Variantiškumas

4.5.3.5.1. Rodyklė

Kiekvienoje kalboje yra daugybė leksinių vienetų, kuriais reiškiami kokybiniai ir kiekybiniai jais reiškiamų sąvokų turinio pokyčiai – augimas, didėjimas, silpnėjimas, vystymasis, tęstinumas ir t. t. Vertėjas, užrašuose siekdamas atsiriboti nuo žodžių, turi naudoti žymenis, kuriais galėtų kuo abstrakčiau pasižymėti kalbėtojo mintį, atkarpą ar sąvoką. Rodykle užrašuose galima pasižymėti fizinius ir abstrakčius pokyčius, pvz., judėjimą, persikėlimą iš vienos vietos į kitą, tendencijas, siekius, veiklos rezultatą, pasekmę, virsmą iš vienos būklės ar kokybės į kitą.

Atsižvelgdamas į kontekstą, vertėjas krypties rodyklei gali suteikti įvairiausių reikšmių. Į dešinę pusę nukreipta rodyklė ($\Rightarrow$) gali simbolizuoti judėjimą į priekį, vystymąsi, tendencijas, eksportą, pasekmę, išvadą, apibendrinimą ir kt. Į kairę nukreipta horizontali rodyklė ($\Leftarrow$) galėtų būti atžangos, grįžimo į pradinę padėtį, būvį, kokybę ženklas. Didėjimą, augimą, stiprėjimą galima žymėtis įstriža rodykle į viršų ($\nearrow$), o įstriža rodykle į apačią ($\searrow$) – silpnėjimą, mažėjimą, kokybės ar kiekybės požymių menkėjimą. Jeigu didėjimo ar mažėjimo tendencija ar procesas nebuvo nuoseklus, tai irgi galima išreikšti pakoreguojant rodyklės trajektoriją. Rodyklės užrašuose galima derinti su kitais žymenimis ir taip patikslinti jais reiškiamų sąvokų turinį, ir, priešingai, su kitu žymeniu derinama rodyklė gali įgauti papildomų reikšmės niuansų. Pavyzdžiui, praeitį žymintį ženklą sujungus su didėjimą ar augimą reiškiančia rodykle, bus patikslinta, kad procesas vyko praeityje. Taigi, rodyklės žymens pritaikymo individualioje užrašų sistemoje galimybės yra didžiulės ir verta jomis išmaniai pasinaudoti.

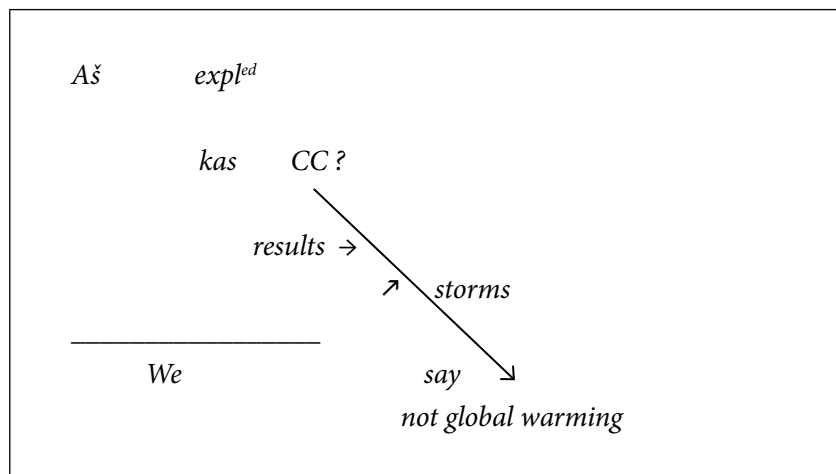
Agentūra pateikė Europos Komisijai ataskaitą apie žmogaus teisių padėtį Sirijoje, kurioje teigiama, kad padėtis nuolat blogėja. Komisijos nerenkina ataskaitos kokybę ir ji grąžino ją Agentūrai papildyti.



Tos pačios tiesiai į viršų (↑) ir į apačią (↓) nukreiptos rodyklės gali būti naudojamos ne palaipsniui didėjimui ar mažėjimui, o rezultatui, progresui, esminiam lūžiui, pokyčiui, žlugimui ir kt. reikšti. Jeigu kainų didėjimas būtų žymimas $\nearrow P$, kainų mažėjimas – $\searrow P$, tai kainų padidėjimas – $\uparrow P$, kritimas arba sumažėjimas – $\downarrow P$. Užrašuose taip pat naudinga pritaikyti dvikryptes rodykles $\updownarrow$ ar $\leftrightarrow$ kintantiems dvikrypčiams procesams pažymėti.

Kaip jau minėta, norint išvengti tame pačiame bloknoto lape tas pačias sąvokas reiškiančių sutrumpinimų, santrumpų ar leksinių vienetų kartotinio užsirašymo arba susieti užrašų bloknoto segmentus, ilgos krypties rodyklės gali būti labai veiksminga priemonė.

But I have already explained you how climate change looks like. One of the significant consequences expected from climate change is an increase in the frequency and severity of extreme weather events. This is why we use the term climate change in preference to global warming.



4.5.3.5.2. Skaičiai

Jau anksčiau ne kartą minėta, kad vertėjas visada privalo tiksliai pasižymėti datas ir skaičius. Išsamus ar sutrumpintas datos žymėjimas – kiekvienam įprastas dalykas, o skaičius vertėtų trumpinti pagal bendrą principą, ypač pasižymint tūkstantį, milijoną ir milijardą. Užsirašant galima trumpinti vadovaujantis tarptautiniais standartais (1000 – *mil*, milijonas – *mio*, milijardas – *mld*) arba tris nulius pasižymint sutartiniu ženklu, pvz. 3000 – 3¹, 500 milijonų – 500², 850 milijardų – 850³ arba 3', 500'', 850'''.

4.5.3.5.3. Dvitaškis

Dvitaškis, sutartinis aiškinamosios reikšmės dalybos, santykio, atitikties ir kitoks ženklas, gali būti išmaniai pritaikomas ir vertėjo užrašuose. Dvitaškis užrašuose gali tapti sakymo sąvokos plačiąja prasme sutartiniu ženklu ir būti žymimas vietoj „pasakė“, „pareiškė“, „išreiškė nuomonę“, „teigė“ ir kitų šios semantinės grupės veiksmazodžių. Dvitaškis kaip sakinio skyrybos ženklas taip pat nepakeičiamas, kai reikia pasižymėti, kad toliau bus apibendrinama arba vardijama tai, apie ką kalbėta iki tol. Taigi, dvitaškis taip pat yra labai svarbi užrašų nuoseklumo ir junglumo užtikrinimo priemonė.

4.5.3.5.4. Skliausteliai

Vertėjo užrašuose skliausteliams gali būti suteikiama ne tik rašybos ženklo, bet ir ganėtinai svarbaus žymėjimosi simbolio reikšmė. Skliausteliuose įterpus kalbėtojo idėjų segmentus pasižymima, kad viso pasakymo kontekste ta mintis nėra pagrindinė, o patikslinanti ar papildanti. Tai, žinoma, nėra vertėjo užuomina sau, kad, atkuriant pasakymą, skliausteliuose pažymėtą mintį apskritai galima išleisti ir nepaminti. Tuo labiau kad vertėjas skliausteliuose kartais pasižymi ir labai

svarbią kalbėtojo mintį, kurią jis ypač akcentavo savo pasakyme. Taigi, skliausteliai padeda vertėjui aiškiau atspindėti kalbėtojo minčių eigą, kai jis kalbėdamas kai kurioms atkarpoms suteikia skirtingą svarbą bendrame pasakymo kontekste. Skeptikai galėtų teigti, kad skliausteliuose žymintis ne tik antraeilę, papildančią, bet ir svarbią informaciją jų, kaip konkrečią semantinę reikšmę turinčio simbolio, vertė sumenksta. Turint omenyje pagrindinį principą, kad vertėjas turėtų žymėtis kiek įmanoma mažiau, žymenų terpimo į skliaustelius apskritai būtų galima atsisakyti. Jeigu vertėjas tiksliai įsimena visą kalbėtojo mintį su niuansais, sugeba tinkamai sudėlioti svarbesnes ir antraeiles idėjas remdamasis kontekstu, tai skliausteliai jo užrašų sistemai iš tiesų nereikalingi. O jei pasitelkiant juos pavyksta tiksliau pasižymėti kalbėtojo minčių eigą, aiškiau sudėlioti pasakymo akcentus, tai galėtų būti naudinga, daug pastangų nereikalaujanti, paprasta ir veiksminga užrašų technikos priemonė.

4.5.3.5.5. Įstrižasis brūkšnys

4.5.3.5.5.1. Neigimo simbolis

Kiekvienoje užrašų sistemoje rekomenduojama laikytis bendro principo pasižymint sąvokas, idėjas, kuriomis reiškiamas neigiamas požiūris į daiktus, reiškinius ir veiksmus nurodant, kad kažkas buvo nepadaryta, nesukurta, neaptarta, neįvertinta. Užuot telkus dėmesį į neigimą reiškiančių dalelių, priesagų, priešdėlių, neigiamųjų žodžių žymėjimąsi, vertėjui pravartu susikurti individualų metodą neigimo santykiui pasižymėti. Kaip jau minėta, Rozan rekomenduoja įstrižuoju brūkšneliu perbraukti sąvoką, ženklą ar simbolį skliausteliuose ir taip suteikti reikiamam turiniui neigiamą prasmę. Pavyzdžiui, užrašuose pasižymėjus sutikimą ar pritarmą reiškiančią sąvoką *accept* išsamiai ar sutrumpintai, pvz., žymeniu *ok*, ir tą trumpinį perbraukus įstrižuoju brūkšniu, jai būtų suteikiama priešinga – nesutikimo, nepritarimo reikšmė. Minjar-Beloručev (1969, 54–55), kalbėdamas apie neigiamuosius sakinius,

siūlė tiesiog perbraukti įstrižai tą sakinio dalį, prieš kurią turėtų stovėti neigiamasis žodelis. Toks paneigiamųjų žodžių žymėjimosi būdas ypač palankus žymintis vokiškai kalbančių pranešėjų mintis, nes vertėjams su įtampa tenka laukti kalbėtojo sakinio pabaigos nežinant, ar prie tarinio vardinės dalies, kuri šalutiniame sakinyje visada nurodoma paskutinė, nebus prikabinas visą iki tol pasakytą minties atkarpą apverčiantis ir vertėją dažnai į nepatogią padėtį statantis neiginys *nicht*. Sinchroniškai verčiantys vertėjai neturi teisės laukti, kol kalbėtojas iki galo suformuluos sakinį paneigdamas ar nepaneigdamas iki tol išsakytą idėją, t. y. pridurdamas ar nepridurdamas tą viską nulemiantį *nicht*. Todėl vertėjai, nors ir nedarydami pauzių, taiko delsimo taktiką, įvertina bendrą kalbėtojo minčių eigos kryptį, prognozuoja, rizikuoja, spėja ir dar nesulaukę sakinio pabaigos vertimo kalba mintį formuoja įtraukdami leksines neigimo priemonės, tikėdamiesi, kad neigimo žodelis bus ištartas, arba nesitikėdami neigiamąjį sakinį formuluoja pozityviai. Jeigu vis dėlto žodelis *nicht* ištariamas (vertėjo spėjimas nepasiteisina), tai nelieta nieko kito, tik tiesiog pasitaisyti, pasakant, kad kalbėtojas vis tik nepritaria, nesutinka, nepalaiko ir t. t. Tokiais atvejais nuosekliai verčiančio vertėjo padėtis daug palankesnė. Jis visą girdimą turinį žymisi taip, tarsi neiginio nebūtų, o jei tas sakinio gale ir atsiranda, pasižymėtą sąvoką, žodžių junginį ar bet kokią paneigtiną žymenį, nors ir vėliau, bet ne pavėluotai gali perbraukti ir jokie informacinio turinio atitaisymai nereikalingi. Tačiau šis paneigiamosios minties žymėjimosi būdas bus veiksmingas, jei vertėjas jį derins su kitomis ekonomiško žymėjimosi priemonėmis. Jeigu vertėjui nepavyks pakeisti savo psichologinio požiūrio į žodžių ar žodžių junginių perbraukimą (išbraukimą) kaip apskritai jų atsiskykimą, išbraukimą, tai perbraukimas kaip paneigimo žymuo gali tapti klaidinančiu. Taigi, perbraukimą kaip ženklą vertėjas turi taikyti nuosekliai, iš anksto apgalvoti patį perbraukimo būdą, kad atkuriant tekstą perbraukimas nereikštų išbraukimo. Paneigiamąją sąvoką reiškiančio žymens perbraukimas yra daug greitesnis ir veiksmingesnis būdas nei paneigiamojo žodelio *no* parašymas priešais. Būtent tokį sąvokos panei-

gimo būdą kaip antrąjį variantą nurodo Rozan. Tačiau nežinia, ar toks žymėjimasis gali padėti sutaupyti laiko, tuo labiau kad vertėjui tektų užrašų lape grįžti prie paneigiamojo ženklo ir prieš jį, o ne po jo ar kitoje vietoje įterpti *no*. Be to, nors vertėjas visada stengiasi atsiriboti nuo originalo kalbos teksto leksinių ir sintaksinių struktūrų, didesnės ar mažesnės interferencijos kartais išvengti nepavyksta. Todėl, savo užrašų sistemoje neturėdamas konkretaus, aiškaus, pastovaus sąvokos neigimo ženklo ar simbolio, jis gali griebtis žodelių *nicht*, *non*, *nein*, *by no means*, *ne*, kurie patys savaime nėra kritikuotini, tačiau situacinis jų vartojimas nesuteikia užrašams, kaip sistemai, nuoseklumo. Todėl į žymens perbraukimą vertėtų pažvelgti kaip į žodžiu, ženklu ar simboliu žymimos sąvokos paneigimą. Taikant perbraukimą kaip neigimo žymenį, galima pasižymėti ir papildomus neigimo niuansus. Pavyzdžiui, žymenį perbraukus ne vienu, o dviem lygiagrečiais brūkšniais galima išreikšti kalbėtojo reiškiamą ypač neigiamą požiūrį į subjektą, reiškinių, veiksmą ar objektą.

4.5.3.5.5.2. Kilmininko reikšmės simbolis

Nors ne kartą minėta, kad užrašuose sutrumpinta forma žymimos idėjos, vis dėlto be žodžių ir žodžių junginių neapsieinama. O kai žodžiai ekonomiškumo tikslais pasižymimi be galūnių ir be prielinksnių, kartais sunku atkurti jų tarpusavio semantinį santykį. Pranešimuose anglų ir vokiečių kalbomis pasitaiko labai daug ilgų daiktavardinių konstrukcijų (vokiečių kalboje – dar ir labai ilgų, sudėtingų sudurtinių daiktavardžių), kurių žymėtis pažodžiui, neperpratus tarpusavio ryšio, nepatartina. Tačiau panašiai, kaip laukiant išganingojo *nicht*, nerekomenduotina laukti ir patartina iš karto pasižymėti pažymimąjį žodį ar sąvoką, o ją paaiškinančius, patikslinančius elementus – po įstrižojo brūkšnio, kurio paskirtis – nurodyti, kad pažymimąjį ir pažyminčiąją sąvokas sieja kilmininko semantinis santykis. Kitaip tariant, nurodoma, kad tie du žymenys susiję kilmininko linksniu reiškiamu subordinacijos,

priklausomybės, partityvinių (dalies), sudėties, vietos, rūšies, tikslo ar kitokių santykiu.

town and country planning	plan/town+country
capacity of democratic institution	capy/dem inst ^s
democratic in both their structures and policies	dem/str ^s + plc ^s
ideals and practices within the government	idl ^s + prcts/govt ^s
manufacturing of diamonds	prod/dmnt ^s

4.5.3.5.6. Veiksmo laiko žymėjimas

Mtysssek (122) teigimu, laiko nuoroda nuosekliajame vertime yra bene svarbiausias veiksnys, lemiantis, ar kalbėtojas klausytojo bus suprastas teisingai, ar klaidingai. Adekvačiai perteiktas, bet į klaidingus laiko rėmus įterptas kalbos turinys neleis pasiekti kalbėtojui pagrindinio bet kokios žodinės komunikacijos tikslo – susikalbėti. Todėl vertėjas, kaip kalbos ir kultūros tarpininkas, privalo labai tiksliai nurodyti vyksmo laiką. Tai suvokia kiekvienas vertėjas, tačiau bent jau pradedantysis dažnai mano, kad tokio savaime suprantamo dalyko užrašuose žymėtis nereikia, esą iš konteksto visada aišku, ar veiksmas vyko, vyksta ar vyks. Tačiau praktika rodo, kad klausantis ilgų kalbėtojo kalbos atkarpų veiksmo laiko matmuo gali būti lemiamas ir todėl vertas žymėjimosi pastangos. Tuo labiau kad žymėtis vyksmo laiką galima labai paprastai. Jeigu vertėjo užrašų sistemoje laiko atskaitos tašku būtų laikomas modifikuotas laiko ženklas *t* žymuo – vertikalus brūkšnelis I, kuris simboliizuotų dabartį, tai viskas, kas būtų pasižymima brūkšnio kairėje pusėje, reikštų praeitį (—↑ arba —|), o dešinėje – ateitį (↑— arba |—). Toks laiko žymėjimosi būdas yra labai paprastas, logiškas ir nereikalauja jokių papildomų pastangų:

veiksmas praeityje	play ↑
veiksmas ateityje	↑ play
prieš 15 minučių	<u>15 min</u>
po 15 minučių	<u>15 min</u>

Vietoje vertikalaus brūkšnelio kaip laiko atskaitos taško sutrumpintai pasižymint valandą (h), dieną (d), savaitę (S; w; W), mėnesį (m), metus (Y; J) atsiranda dar daugiau tikslaus laiko žymėjimosi variantų:

prieš tris valandas	<u>3</u> h
po trijų valandų	h <u>3</u>
prieš 5 dienas	<u>5</u> d
po 5 dienų	d <u>5</u>
prieš tris savaites	<u>3</u> s
po trijų savaičių	s <u>3</u>
prieš 4 mėnesius	<u>4</u> m
po 4 mėnesių	m <u>4</u>
prieš 5 metus	<u>5</u> y
po 5 metų	y <u>5</u>

Pasižymint vertikalių brūkšnelį kaip laiko atskaitos tašką, dienas, metus, mėnesius, savaites ir kt. galima pasižymėti perkeliančią tašką ar taškus į praeitį ir į ateitį:

šiandien	·
rytoj	·
vakar	·

poryt

užvakar ..|

Jeigu reikia, pritaikius daugiskaitos simbolių s , galima nurodyti neapibrėžtą ilgą laiką praeityje ir dabartyje:

išstis valandas ateityje h^s _____išstis valandas praeityje _____h^sištisas dienas ateityje d^s _____ištisas dienas praeityje _____^{d^s}ištikus metus ateityje y^s —ištikus metus praeityje $\text{---}y^s$

Kaip matyti iš nurodytų pavyzdžių, laikui žymėtis galima pritaikyti įvairius būdus. Ar metai, mėnesiai, dienos ir kt. bus žymimi vienos ar kitos kalbos žodžių pirmosiomis raidėmis, ar kitais trumpiniais, priklauso nuo vertėjo pasirinkimo ir rašymo įgūdžių. Svarbu, kad pasirinktą žymenį būtų lengva užsirašyti. Žymėjimo sklandumo ir spartos negalima pasiekti iš karto, todėl vertėjas turėtų išmėginti įvairius rašysenos variantus stengdamasis pasižymėti sudurtinį žymenį neatkeldamas rankos.

4.5.3.5.7. Abstrakčių sąvokų semantinis laukas

Kaip minėta, Rozan yra vienintelis autorius, sukūręs nuoseklia, išbaigtą ir metodiškai pagrįstą žymėjimosi simboliiais sistemą. Nors ji susilaukė labai daug kritiškų vertinimų, vis dėlto kai kurie 24 „sąvokų laukuose“ (*Begriffsfelder*) nurodomi simboliai ir jų vediniai galėtų būti pritaikyti bet kurioje kitoje, ne tik simboliiais grindžiamoje užrašų sistemoje. Toliau pateikiami iš Matyssek ir kitų šaltinių perimti ir apibendrinti bei paties autoriaus adaptuoti, modifikuoti simbolių pavyzdžiai,

kuriuose ryškiausiai atspindi simbolių darybos principai ir jų reikšmės bei formos motyvacija.

Kadangi abstrakčios sąvokos atsiranda žmogaus galvoje, tai apskritimo simbolio ○ (veidas, galva) pasirinkimas yra pakankamai motyvuotas. Be to, žmogaus emocijas jau seniai įprasta reikšti visuotinai priimtais simboliais⁶: -); :-(; ☺; ☹, todėl juos verta įtraukti į vertėjo užrašų sistemą, pagal poreikį išplėtojant ir suteikiant papildomos reikšmės.

džiaugsmas	☺
liūdesys	☹
susirūpinimas	☹
baimė	☹
galvojimas, mąstymas	☹
spaudimas, įtampa	☹
poveikis, įtaka	☹
sutikimas, pritarimas	⊕
nesutikimas, nepritarimas	⊖
diskusija	⊗
pamiršti	☹
atsiminti	☹
kalbėti	☹
draugas	☹

⁶ Maždaug prieš ketvirtį amžiaus Karnegio Mellono universiteto profesorius Scotto E. Fahlmano sukurtas simbolis :-)) pažįstamas milijonams interneto ir mobiliųjų telefonų vartotojų. Uždaromąjį skliaustą pakeitus atidaromuoju, atsirado liūdesio ženklas :-(. Vėliau šie emocijų ženklai sutrumpėjo – nustota rašyti brūkšnelį. Norint pasakyti „labai linksma / juokinga“ arba „labai liūdna“, pridedama daugiau skliausto ženklų – :)) arba :((. Šiandien šis simbolis turi šimtus išvestinių variantų, reiškiančių įvairiausias žmogaus emocijas.

nedraugas, varžovas, priešas	⊕
matyti	☺
klausyti	⊙
dalis	⊗
didelė dalis, dauguma	⊗
privalumas	⊗
trūkumas	⊗
dalyvis	⊗

4.5.3.5.8. Žmogaus semantinis laukas

Iprastiniai vyro (♂; ∇) ir moters (♀; Δ) simboliai vertėjo užrašų sistemoje dėl savo trumpumo ir vienareikšmiškumo vartojami vietoje leksinių vienetų „vyras“ ir „moteris“ sutrumpinimų. Mažo apskritimo simboliu O vaizduojančiu žmogaus galvą, sugyvinamas ir suasmeninamas bet koks kitas sutrumpinimas ar simbolis.

žmogus	⊙
vaikas	⊙
šeima	⊙ ⊙
pasveikinimas	⊙ ♀ ∪
atsisveikinimas	⊙
pasveikinimo žodis / kalba	⊙
valstietis, ūkininkas	⊙
tauta, gyventojai	⊙ ⊙ ∪

vadovas	
kareivis	
stiprus žmogus	
silpnas žmogus	
atstovas	
pavaduotojas	
policija, stebėjimas	
spaudos atstovas, kalbėtojas	
neįgalus žmogus, neįgalumas	
pažanga	
atžanga	
pabėgėlis	
pensininkas	
priklausomybė	

4.5.3.5.9. Teisės semantinis laukas

teisė	
teisininkas	
teismas	
teisėjas	
žmogaus teisės	
teisinė valstybė	

teisinė apsauga



teismo sprendimas



4.5.3.5.10. Ekonomikos semantinis laukas

ekonomika



ekonomistas



ekonomikos augimas



ekonomikos nuosmukis



stipri ekonomika



silpna ekonomika



atsilikusi ekonomika



pažangi ekonomika



4.5.3.5.11. Rinkos semantinis laukas

rinka



uždara rinka



pelninga rinka



deficitinė rinka



stipri rinka



silpna rinka



rinkos politika



rinkos dalyvis	 
rinkos kaina	
pasaulio rinka	
vidaus rinka	
rinkos vystymasis	 
rinkos lyderis	
paklausa	
rinkos paklausa	
pasiūla	
rinkos pasiūla	
rinkos ekonomika	
darbo rinka	

4.5.3.5.12. Pramonės semantinis laukas

pramonė	
gamintojas	
gamybos pramonė	

4.5.3.5.13. Produkto semantinis laukas

produktas, gaminys	
gamintojas	

žemės ūkio produktas	⌘
pramonės gaminys	⌚
vidaus produktas	⓪

4.5.3.5.14. Darbo semantinis laukas

darbas	ℒ
darbdavys	ℒ̇
darbuotojas	ℒ̈
nedarbas	ℒ̸
darbo birža	ℒ̂
darbo jėgos trūkumas	ℒ ⁻
darbo jėgos perteklius	ℒ ⁺
didėjantis užimtumas	ℒ [↑]
mažėjantis užimtumas	ℒ [↓]
streikas	⓪
darbo laikas	ℒ̣
darbo pasidalijimas	ℒ̤
darbo teisė	ℒ§
darbo teisės teismai	ℒ§̂
darbo rinka	ℒ̂
darbo politika	ℒπ

4.5.3.5.15. Kainos semantinis laukas

kaina	p
kainos didėjimas	$\nearrow p$
kainos mažėjimas	$\searrow p$
kainų tendencijos	p_m
rinkos kaina	$P \quad \pi p$
kainų politika	$p\pi$
derybinė kaina	$\neg p$

4.5.3.5.16. Politikos semantinis laukas

politika	π
dešiniųjų politika	π
kairiųjų politika	$\neg\pi$
agresyvi politika	$\pi \rightarrow$
gynybos politika	$\neg\pi \rightarrow$
politinis pareiškimas	$\pi <$
politinė priklausomybė	$\pi \vdash$
vidaus politika	π
išorės politika	$\pi \bigcirc \quad e\pi \quad a\pi$
ekonominė politika	$\varepsilon\pi$
politikas	π
politinis lyderis, vadovas	π

centristas	
kairysis	
dešinysis	

4.5.3.5.17. Valstybės semantinis laukas

valstybė	
pilietis	 
valstybės vadovas	
valstybių sąjunga	
pramoninė valstybė	
žemės ūkio šalis	
teisinė valstybė	
policinė valstybė	
valstybės sekretorius	
valstybės politika	

4.5.3.5.18. Parlamento semantinis laukas

parlamentas	
parlamento atstovas spaudai	
parlamento narys	
parlamentinė diskusija	

parlamento pirmininkas	$\overset{\circ}{P}ar$
valdyba	$\textcircled{h}$
delegacija	$\triangle$
delegacijos narys	$\triangle \circ$
delegacijos vadovas	$\triangle \circ$
demokratija	$\mathcal{D}$
demokratas	$\mathcal{D}^\circ$
vizitas	$\dashv \sqcap$
nuomonių skirtumas	$\neq$
pirmininkas, prezidentas	$\overset{\circ}{H}$
prieštaravimas	$\succ \prec$
pabrėžti	$\underline{\quad}$
komisija	Kom
derybos	$\sqcap$
derybų dalyviai	$\overset{\circ}{\sqcap} \overset{\circ}{\quad}$
klausimas	$?$
nuspręsti	$\dashv \rightarrow$
atsakymas į klausimą	$\overset{?}{A}$
partija	$\mathcal{P}$
partijos narys	$\mathcal{P}$
partijos vadovas	$\mathcal{P}$
partijos politika	$\mathcal{P}\pi$
partijos programa	$\mathcal{P}m$

ES plėtra	$EU \rightarrow$
kontaktai	$\bowtie$
silpni kontaktai	$\rightharpoonup$
požiūrio taškas	$\triangleright$
konfliktas	$\times$
aukščiausio lygio susitikimas	$\wedge$
sutartis	$\vee$ Agr. S

4.5.3.5.19. Ginkluotės semantinis laukas

karas	$\mathcal{W}$
puolimas	$\rightarrow$
ginklas	$\hookrightarrow$
gynyba	$\leftarrow$
gynėjas	$\leftarrow$
agresija, puolimas	$\rightarrow$
agresorius	$\rightarrow$

4.5.3.5.20. Pasaulio šalių žymėjimas

Europa	$\sqcup$ E
europietis	$\overset{\circ}{E}$
Vakarų Europa	$\updownarrow$
Centrinė Europa	$\updownarrow$

Rytų Europa	
Pietų Europa	
Šiaurės Europa	
Vokietija	
Vakarų Vokietija	
Rytų Vokietija	

4.5.3.6. Simbolių variantiškumas

Nurodyti semantinių laukų simboliai nevertintini kaip galutiniai ir nekeitantys. Skirtingose užrašų sistemose tos pačios sąvokos gali būti žymimos kitokio grafinio vaizdo simboliais arba visiškai vienodiems simboliams suteikiama kita reikšmė. Pavyzdžiui, šalies semantinis laukas dažnai žymimas ir kvadrato simboliu , kurį truputį modifikavus žymimai sąvokai galima suteikti papildomą (išsivysčiusi šalis , besivystanti šalis , neišsivysčiusi šalis , valstybė narė , valstybė kandidatė , valstybės teritorija ) arba visai naują reikšmę (eksportas , importas ). Kiekvienas vertėjas simbolius susikuria sąvokoms ar semantiniams santykiams, kurie jo profesinėje veikloje pasitaiko dažniausiai, pažymėti. Be to, rengdamasis atlikti apibrėžtos dalykinės srities (politika, ekonomika, pasienio apsauga, muitai, mokesčiai, transportas ir t. t.) nuoseklųjį vertimą vertėjas susikuria ir laikinų simbolių, kurių skaičius priklauso nuo pasirengimo konkrečiam renginiui laiko, iš anksto gautos medžiagos, temos sudėtingumo ir daug kitų veiksnių. Be to, simboliai vertėjo užrašų sistemoje gali keistis, įgauti kitą grafinę išraišką arba, vartojami kitame kontekste, ir kitokią reikšmę. Vertėjas kiekvienam į individualią sistemą įtraukiamam ar paties kuriamam originaliam simboliui dažniausiai suteikia specifinę reikšmę, atsižvelg-

damas į savo patirtį ir supančio pasaulio suvokimą. Pavyzdžiui, kai kurie vertėjai norą, pageidavimą žymisi simboliu, kurio semantinė motyvacija grindžiama kiaušinio krepšyje vaizdiniu: ☺. Du kiaušiniai krepšyje ☺☺ reiškia siekį, troškimą, o trys ☺☺☺ – reikalavimą. Kuriant originalius simbolius svarbu juos susieti su patirtais reiškiniiais, matytais objektais ir priskirti jiems abstraktų semantinį turinį. Vaikystėje yra tekę stebėti Kūčių būrimus. Degtukų dėžutės viršuje skirtingose pusėse būdavo įbedami ir uždegami du degtukai. Degdami jie kryptavo į skirtingas puses, lenkdavosi vienas link kito, vienas linkdavo link antrojo, o šis nuo jo gręždavosi ir t. t. Šio burto imdavosi merginos, norėdamos nuspėti tikruosius savo ir vaikino, kuriam simpatizavo, jausmus. Jei abu degtukai linkdavo vienas link kito, reiškėdavo, kad abu jaučia vienas kitam simpatiją. Jei abu degtukai linkdavo į priešingas puses – vienas kitam nieko nejaučia, o jei vienas lenkdavosi link antrojo, o pastarasis gręždavosi į priešingą pusę – vienas puoselėja jausmus, kitas nusigręžia ir t. t. Šis atmintyje išlikęs vaizdinys praėjus net keliems dešimtmečiams išliko „artintis ir tolti“ semantinio lauko simbolių inspiracijos šaltiniu. Atmetus degtukų dėžutės vaizdinį ir degtukus supaprastintai vaizduojant kaip du vertikalius brūkšnelius ir keičiant jų formą, įvairiais variantais išlenkiant į tą pačią ar priešingas puses, pasižymimas:

palankumas, derinimas, prisitaikymas, harmonizavimas	⌈ ⌋
išsiskyrimas, priešiškus, izoliavimasis	⌈ ⌈
artinimasis, prisitaikymas, palankumas	⌋ ⌋
nutolimas, santykių blogėjimas	⌈ ⌋

Simbolių kūrimas, pritaikymas ir vartojimas užrašų sistemoje priklauso nuo vertėjo asmeninių savybių ir individualaus požiūrio. Žymėjimasis ženklais ir simboliais yra nesibaigiantis kūrybinis procesas, kuriame vertėjo patirtis, mąstymas, išiminimo būdai, išmonė, kūrybiškumas, nuoseklumas, sistemingumas lemia sistemos pritaikomumą ir sėkmę.

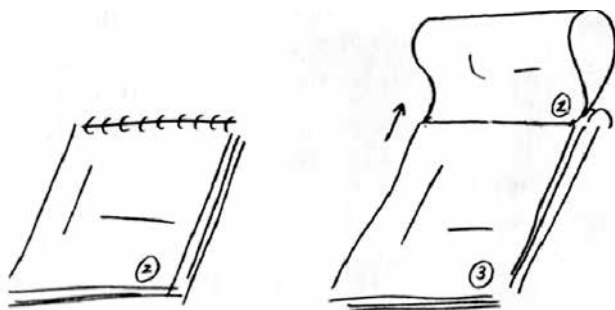
Todėl pirmiau pateikti ir aptarti simbolių kūrimo būdai vertintini kaip pasiūlymas, pavyzdys, inspiracijos šaltinis, o ne kaip vienintelis tinkamas būdas. Be to, simboliai vertėjo užrašuose yra tik viena iš sutrumpinto ir taupaus žymėjimosi priemonių, kurią rekomenduotina taikyti su saiku ir nesistengti kurti naujos simbolių kodų kalbos, kurią, atkuriant kalbėtojo mintis, tektų iššifruoti. Vertėjo užrašai atlieka ne išsamaus konspekto, o tik mnemoninę funkciją, t. y. vos pažvelgus į žymenis primena kalbėtojo išsakytas idėjas ir padeda jas perteikti vertimo kalba natūraliai, laisvai ir nesisaistant su originalo kalbos sintaksinėmis struktūromis ir leksiniais vienetais⁷.

4.5.4. Atkūrimas

Kalbėtojui nustojus kalbėti, vertėjas baigia žymėtis užrašų bloknote ir pradeda versti pasakymą į vertimo kalbą. Jeigu vertėjas praleido skaičių, užrašuose paliko minties tarpą, kurį tikėjosi užpildyti vėliau, neišgirdo ar nespėjo užsirašyti pavadinimo ar termino, jis gali užduoti kalbėtojui vieną ar keletą trumpų klausimų. Išklausęs atsakymus jis iškart pereina prie užrašų skaitymo (angl. *reading back*). Jau minėta, kad užrašai vertėjui yra tik pagalbinė priemonė atminčiai sužadinti, todėl skaitymo sąvoka nevisiškai atspindi minties atkūrimo procesą, nes užrašai nėra skaitomi grynąja šio žodžio prasme, į juos tik kartkartėmis pažvelgiama. Vertimas iš užrašų yra specifinis veiksmas, reikalaujantis iš vertėjo ir oratorinių įgūdžių, ir ypatingos technikos. Vertėjas, kaip bet kuris kitas oratorius, privalo kalbėti taip, lyg pats būtų kalbėtojas. Todėl jis neskaito to, ką užrašuose pasižymėjo, o į bloknotą pažvelgia tik norėdamas prisiminti pasakymo turinį ir kalbėtojo išdėstytų idėjų seką. Versdamas vieną kalbos atkarpą po kitos,

⁷ Priede palyginimui pateikiami Vokietijos federalinės kanclerės Angelos Merkel Romos Sutarties 50-mečio minėjime Berlyne 2007 m. kovo 26 d. pasakytos kalbos ištraukos užrašai, kuriuos pasižymėjo trys skirtingų kalbų (anglų, prancūzų, vokiečių) vertėjai.

jis privalo žvelgti bloknoto užrašuose truputį į priekį, kad žinotų, apie ką turės kalbėti versdamas kitą atkarpą. Formuluodamas vieną kalbėtojo idėjų atkarpą ir žinodamas kitos turinį, vertėjas susieja jas tinkamomis loginėmis jungtimis ir nuosekliai verčia nesustodamas. Jones (1998, 72) nuosekliojo vertimo žvelgiant į užrašus veiksmą lygina su natas skaitančiu pianistu, kuris grodamas visada žiūri vieną ar keletą taktų į priekį. Pianistas dažniausiai moka kūrinį ir gali jį pagroti be natų, tačiau žvelgdamas į jas nerizikuoja suklysti ir išvengia klaidų. Versdamas iš užrašų panašiai elgiasi ir vertėjas – trumpai pažvelgęs į užrašus, jis auditorijai sako visą atkarpos tekstą, o prieš baigdamas jį formuluoti vėl trumpai žvilgteli į užrašų bloknotą. Kai vertėjas taip skaitydamas užrašus pasiekia bloknoto lapo apačią, jis privalo kuo greičiau pažvelgti į kitą užrašų lapą, kad nenutrūktų nuoseklus kalbėjimas. Tačiau skaitomo užrašų lapo dar negali užversti, nes į jo apačioje esančius žymenis kartais tenka žvilgtelėti, ypač jei ten nurodyti skaičiai, datos ar kita svarbi informacija. Todėl vertėjas imasi dar vienos techninės gudrybės – jis skaitomo lapo neužverčia, o perlenkdamas stumteli jį iš apačios link viršaus, kad viename plote būtų matyti dar tebeverčiamos atkarpos ir kito lapo užrašai. Tai suteikia vertėjui galimybę sklandžiai pereiti nuo vieno užrašų bloknoto lapo prie kito ir versti nesustojant.



(paveikslėliai iš Gilles 2005, 74)

Atkurdamas originalo kalbos tekstą vertėjas jį persako į tos pačios komunikacinės paskirties ir to paties turinio tekstą vertimo kalba (Pažūsis 2014, 359). Šiame procese jis, žvelgdamas į užrašus arba iš atminties, kuria naują tekstą pasitelkdamas atmintyje saugomus vertimo kalbos leksinius ir sintaksinius atitikmenis. Vertėjas kalbėtojo mintis reiškia trumpiau, glausčiau ir aiškiau, išleidžia pasikartojančius ar mažiau reikšmingus elementus, pasako žodžiais tai, ko kalbėtojas nesuformulavo, tačiau turėjo omenyje, išryškina svarbiausius minties akcentus, iš kalbėtojo verbalinės ir neverbalinės kalbos nuspėja iki galo neišsakytas mintis ir kontroliuoja savo paties suvokimo logiką ir formuluojamo teksto vertimo kalba nuoseklumą ir teisingumą. Pagrindinė sėkmingo originalo teksto perdarymo vertimo kalba prielaida – pakankamas vertėjo užsienio kalbos mokėjimas, bendrosios ir dalykinės žinios. Anksčiau, kalbant apie teksto supratimą, pabrėžta, kad vertėjas ilgalaikėje atmintyje saugomas bendrąsias žinias ir informaciją susieja su kalbos atkarpose užkoduotu informaciniu turiniu ir taip konceptualizuoja kalbėtojo mintis. Jei vertėjas gerai išmano aptariamą temą, turi pakankamai dalykinių žinių ir žino nagrinėjamos srities terminus abiem kalbomis, tai perkodavimo procesas vyksta greičiau ir sklandžiau. Kita vertus, vertėjui nežinant tikslaus termino atitikmens, tačiau suprantant juo reiškiamą semantinį turinį gali būti verčiama ir aprašomuoju būdu, pasakant tą patį, tačiau kitais žodžiais. Kuriant adekvatų vertimo kalbos tekstą labai svarbi ir dar viena (nors, palyginti su sudėtinga originalo kalbos suvokimo veikla, mažiau reikšminga) prielaida – puikus vertimo kalbos (gimtosios ar užsienio) mokėjimas, leidžiantis labai greitai, beveik spontaniškai pasirinkti tinkamiausias kalbines priemones sakomam turiniui išreikšti. Minties formulavimo sparta taip pat yra svarbus nuosekliojo vertimo kokybę lemiantis veiksnys. Kadangi vertėjo kuriamas tekstas klausytojui yra vienintelis kalbėtojo minčių šaltinis, nuosekliai verčiantis vertėjas, priešingai nei vertėjas, verčiantis raštu, neturi galimybės kelis kartus gilintis į pasakytą mintį ir reformuluoti ją keletą kartų. Be to, formuluodamas vertimo kalbos tekstą nuosekliai verčiantis vertėjas atsižvelgia ir

į pragmatinius vertimo situacijos aspektus. Kaip ir suvokdamas tekstą, taip ir persakydamas jį vertimo kalba, vertėjas remiasi turima informacija ir žiniomis apie originalo kalbos teksto kūrėją (kalbėtoją) ir adresatą (klausytoją). Pasirinkdamas kalbinės raiškos priemones, jis atsižvelgia į klausytojų dalykinį pasiruošimą, profesines žinias, suinteresuotumą ir intelektualio informacijos įsisavinamumo prielaidas. Todėl kalbėtojo minčių atkūrimas verčiant nuosekliai nėra tik mechaninis originalo kalbos teksto keitimas vertimo kalbos tekstu kitomis raiškos priemonėmis, tai unikalus, tik konkrečiomis sąlygomis atliekamas ir prie tikslinio klausytojo poreikių priderintas kalbėtojo minčių persakymas.

Kai renginio dalyvių, derybų partnerių pasakymai verčiami ir į gimtąją, ir į užsienio kalbas (atliekamas dvikryptis vertimas), vertėjo vaidmuo ir padėtis tokioje komunikacinėje vertimo situacijoje šiek tiek skiriasi nuo vienkrypčio vertimo situacijos. Atliekant dialoginį vertimą kalbėtojas ir adresatas nuolat keičiasi vaidmenimis, o nuosekliai verčiamų pasakymų atkarpos yra trumpesnės. Todėl vertėjui nebūtina išsamiai žymėtis užrašuose, jam kartais pakanka labai įdėmiai klausytis vienos ir kitos derybų šalies argumentų ir lanksčiai reaguoti į nuolat kintančią situaciją. Nors per dialoginį arba derybinį vertimą vertėjui tenka susidurti su ne visada taisyklingomis sintaksinėmis struktūromis, nevisiškai suformuluotais ar eliptiniais sakiniais, netikslia leksika, pasikartojimais, performulavimu, pertarais ir neverbalinės raiškos elementais (gestai, veido išraiška, kūno kalba), jis, kaip kalbos ir komunikavimo tarpininkas, privalo suvokti ir adekvačiai perteikti bet kokiomis priemonėmis reiškiamą semantinę turinį, tuo labiau kad dažniausiai iš anksto žino derybų partnerių nuostatas ir galutinius siekius. Nors tokioje vertimo situacijoje vertėjas yra labiau įtraukiamas į derybinį procesą, jis turi išlikti neutralus ne tik tada, kai derybų partneriai ar oficialaus susitikimo dalyviai siekia bendrų tikslų (problemos sprendimo, sutarties suderinimo ar pasirašymo), bet ir tada, kai jie sąmoningai nutyli faktus, nereaguoja į pašnekovo klausimus ar argumentus, diplomatiškai išsisukinėja nuo tiesaus atsakymo.

4.6. Sinchroninis vertimas

Sinchroninis vertimas – tai vairavimas be stabdžių ir atbulinės eigos.
(Vertėjas Piotr Avaliani)

Sinchroninis vertimas atliekamas vertėjui klausantis ir lygiagrečiai verčiant kalbėtojo sakomą informaciją: kalbėtojas posėdžių salėje kalba į mikrofoną, vertėjas jo sakomą tekstą girdi per ausines ir beveik tuo pačiu metu persako jį vertimo kalba į vertėjo kabinoje esantį mikrofoną, o posėdžių salėje sėdintys delegatai klausosi vertimo norima kalba. Šis vertimo būdas taikomas dvikalbėse ir daugiakalbėse tarptautinėse konferencijose ir kituose dideliuose renginiuose, kad dalyviai, nors ir kalbėdami skirtingomis kalbomis, galėtų keistis informacija, suprasti vieni kitus ir dalyvauti diskusijose nejausdami kalbos barjero. Tokiuose renginiuose naudojama speciali konferencijų vertimo įranga, kurią sudaro puikios garso izoliacijos vertėjų kabinos su vertėjų pulteliais, mikrofonais ir ausinėmis, mikrofonai tribūnoje ir (arba) ant konferencijos dalyvių stalų, centrinis valdymo pultas, kanalų parinkikliai ir ausinės konferencijos dalyvių vietose. Užsidėjęs ausines ir kalbos kanalų parinkikliu pasirinkęs tinkamą kalbą, kiekvienas konferencijos dalyvis gali tikruoju laiku klausytis kalbėtojo jam suprantama kalba. Pastaruoju metu sinchroniniam vertimui naudojami ir mažyčiai ultratrumpųjų bangų imtuvai, kurie konferencijos dalyviams leidžia per ausines girdėti kalbėtojus ar jų kalbų vertimą net nebūnant posėdžių salėje.

4.6.1. Sinchroninio vertimo procesas

Kognityvinės psichologijos pradininkai ilgai laikėsi nuostatos, kad sakant nesudėtingą tekstą ar kartojant paprastų žodžių seką sumažėja dėmesingumas tuo pačiu metu girdimai informacijai. Broadbent (1952, 271), atlikęs tyrimą, per kurį buvo prašoma klausytis informacijos ir

atsakyti į labai paprastus klausimus, padarė išvadą, kad žmogus negali vienu metu girdėti kito asmens ir pats sklandžiai kalbėti. Vėliau vis dėlto buvo prieita prie nuomonės, kad žmogaus informacijos apdorojimo centrai yra pajėgūs atlikti keletą funkcijų vienu metu tolygiai paskirstant dėmesį kelioms veiklos rūšims, bet nepereikvojant smegenų centrų pajėgumo (Gerver 1971, 15).

Sinchroninis vertimas ypatingas būtent tuo, kad vertėjas, klausydamasis kalbėtojo ir persakydamas jo pasakymą vertimo kalba, paneigia nuostatą, jog žmogaus smegenys nesugeba atlikti dviejų sudėtingų operacijų vienu metu. Sinchroniškai verčiantis vertėjas ne tik nesustodamas verčia tai, ką išgirdo iš kalbėtojo, bet formuluodamas tekstą klauso tolesnio pasakymo ir jį įsimena, kad užbaigęs versti ankstesnio pasakymo mintį sklandžiai pereitų prie kitos. Be to, vertėjas dar ir klausosi savo pasakymo vertimo kalba ir, jei reikia, jį koreguoja. Anksčiau buvo manoma, kad sinchroniškai verčiantis vertėjas verčia per trumputes pauzes, neišvengiamai atsirandančias kalbėtojui kalbant, tačiau atlikti tyrimai parodė, jog originalo kalboje natūraliai atsirandančių 1–2 sekundžių pausių nepakanka, kad per jas vertėjas suspėtų išversti kalbėtojo pasakytą mintį. Todėl mokslininkai ir psichologai sutaria, kad verčiant sinchroniškai klausymas ir kalbėjimas vyksta vienu metu. Šiuolaikiniai psichologai teigia, kad žmogaus dėmesio kanalai gali būti ne tik perjungiami, bet ir nevienodai apkraunami. Vadinas, susitelkdamas į vieną kalbinę veiklą vertėjas nebūtinai turi visiškai išsijungti iš kitos kalbinės veiklos. Kad sinchroniškai verčiantis vertėjas gali suprasti kalbėtojo kalbą tuo pačiu metu, kai pats kalba, patvirtina ir atliktų tyrimų rezultatai. Išanalizavus kalbėtojo kalbos sinchroninio vertimo įrašus, nustatyta, kad vertėjas didelę originalo kalbos dalį (vidutiniškai 60–70 %) girdi ir suvokia savo paties šnekos fone. Taigi, turint omenyje, kad vertimas yra procesas ir kad jo rezultatas gali atsirasti tik po to, kai suvokiamas originalas, sinchroninio vertimo sinchroniškumas yra santykinis. Kadangi vertėjas verčia tai, ką išgirdo ir suprato, nedidelis atsilikimas nuo kalbėtojo yra savaime suprantamas dalykas. Todėl nepaneigiant fakto, kad sinchroniškai ver-

čiantis vertėjas didesnę laiko dalį tuo pačiu metu klauso kalbėtojo kalbos ir pats kalba (šiuo atžvilgiu jo vertimo veiklos sinchroniškumas yra absoliutus), vis dėlto pripažįstama, jog tarp originalo kalbos fragmentų pasakymo ir vertimo kita kalba susidaro vidutiniškai 2–4 sekundžių laiko tarpas, arba *atsilikimas nuo kalbėtojo*, kuris mokslinėje literatūroje vadinamas *décalage* (angl. *time lag*). Priklausomai nuo originalo ir vertimo kalbos struktūros, atsilikimas kartais gali išsityti iki 10 sekundžių.

Lederer (1981, 50) sukūrė labai detalų sinchroninio vertimo modelį, susidedantį net iš aštuonių vienu metu trimis lygmenimis vykstančių procesų:

- Nuosekliai vykstantys nuolatiniai procesai
 - Klausymas
 - Suvokimas
 - Konceptualizacija (lingvistinės informacijos nukreipimas į kognityvinę atmintį ir susiejimas su joje saugomomis žiniomis)
 - Formulavimas
- Nuolatiniai giluminiai su protrūkiais vykstantys procesai
 - Komunikacinės situacijos vertinimas
 - Savikontrolė
- Pertraukiami procesai
 - Perkodavimas
 - Specifinių leksinių vienetų ir pasakymų paieška

Nors atliekant sinchroninį vertimą visi sudėtingi originalo kalbos klausymo, minties suvokimo ir atkūrimo procesai vyksta žaibiškai ir beveik vienu metu, būtų klaidinga manyti, kad vertėjas verčia nenukreipdamas girdimos informacijos į atmintį. Kaip ir nuosekliai verčiantis vertėjas, sinchroniškai verčiantis vertėjas naudojasi ir ilgalaikėje atmintyje sukauptomis bendrosiomis žiniomis, ir trumpalaikėje atmintimi, tačiau įsiminimo ir atkūrimo procesas sinchroniniame vertime vyksta truputį

kitaip. Nuosekliai verčiantis vertėjas suvoktą informacinį turinį į trumpalaikę atmintį nukreipia kalbėtojui galutinai užbaigus mintį ir ją ten išsaugo nuo kelių iki keliolikos minučių, o paskui žvelgdamas į užrašus jį atkuria. Sinchroniškai verčiančio vertėjo trumpalaikėje atmintyje informacijos segmentai saugomi tol, kol vertėjas šiek tiek atsilikdamas nuo kalbėtojo baigia formuluoti anksčiau pasakytą kalbėtojo mintį ir suvokia kitos atkarpos mintį pasitelkdamas ilgalaikėje atmintyje saugomas žinias. Kadangi minties suvokimas įmanomas tik kalbėtojui pasakius bent dalį rišlaus teksto, vertėjui svarbu įsiminti ir fonologinius bei leksinius vienetų, kurie tik vėliau, sujungus su kitais elementais į žodžių junginius ir sakinius, įgauna prasmę bendrame verčiamos atkarpos kontekste. Taigi, klausydamasis kalbėtojo sinchroniškai verčiantis vertėjas girdimos informacijos atkarpos pirmiausia nukreipia į darbinės atminties⁸ *fonologinę saugyklą* (*phonological store*), kurioje ji užtrunka tik 1,5–2 sekundes (Baddeley, Hitch, 1993). Akustiškai ir fonologiškai atpažinti informacijos segmentai toliau apdorojami semantinėje saugykloje, kurioje girdimam fonologiniam turiniui suteikiama leksinė, sintaksinė ir kontekstinė reikšmė. *Darbinės atminties* saugyklose atskiri žodžiai su jiems priskirta semantine reikšme susiejami su kitų leksinių vienetų reikšmėmis ir sujungiami į sudurtinius *prasminius blokus* (*chunks*), iš kurių minties atkūrimo procese sudaromi žodžių junginiai ir sakiniai. Fonologinės saugyklos labiau skirtos fonologiniam turiniui trumpam išsaugoti, o semantinėse laikmenose jis labai greitai apdorojamas. Be to, *semantinė atmintis* ne tik įvertina kalbėtojo žodžiais ir kitomis priemonėmis (gestais, mimika, pauzėmis, balso tonu) išreikštą informacinį turinį, bet ir patikrina jį perleisdama per vertėjo originalo kalbos žinių filtrą. Kad į darbinę atmintį atskirais segmentais patenkanti *fonologinė* įvestis (*input*) įgautų semantinį turinį, ji įvertinama pagal ilgalaikėje atmintyje saugomus originalo kalbos morfologijos ir sintaksės kriterijus. Pavyzdžiui, artikelis automatiškai susiejamas su daiktavardžiu, tam tikros se-

⁸ Kalbant apie sinchroninį vertimą, vietoje sąvokos *trumpalaikė atmintis* vartojama sąvoka *darbinė atmintis*, siekiant išryškinti joje vykstančius aktyvaus minties apdorojimo procesus.

mantikos veiksmazodis – su konkretaus linksnio papildiniu, sudurtinio tarinio veiksmazodinė dalis – su vardine dalimi ir t. t. Morfologiniais ir sintaksiniais filtrais nenutrūkstamai tikrinama kiekviena darbinę atmintį papildanti fonologinė atkarpa, o konteksto ir bendrųjų žinių filtras suaktyvinamas tada, kai darbinėje atmintyje susikaupia keletas informacinių blokų ir būtina nustatyti jų tarpusavio ryšį bei reikšmę bendrame kontekste. Taigi, darbinė atmintis atlieka ne tik į ją nukreipiamos informacijos saugojimo, bet ir daugialypės aktyvaus jos apdorojimo, suvokimo ir paruošimo prieš persakant vertimo kalba platformos funkciją. Kitaip tariant, darbinė atmintis panaši į nuolat pasipildančią *sankaupą* (*buffer*), į kurią pavieniai žodžiai patenka kalbėtoji tęsiant pasakymą ir rikiuojami į sintaksės struktūras, kol vyksta ankstesnės kalbėtojo informacijos apdorojimas ir vertimas. Sankaupoje susitelkiančių žodžių skaičius priklauso nuo darbinės atminties talpos (mokslinėje literatūroje teigiama, kad darbinėje atmintyje galima išsaugoti iki 7 leksinių vienetų), vertėjo gebėjimo prisitaikyti prie kalbėtojo kalbėjimo tempo ir vertimo technikos. Kadangi atliekant sinchroninį vertimą vyksta labai sudėtingi ir dar nepakankamai ištirti kognityviniai procesai, vertėjas privalo taupiai naudoti darbinės atminties išteklius, kad suspėtų visą apdorotą ir suvoktą informaciją išversti prieš jai palaipsniui išsitrinant iš aktyviosios atminties. Jeigu vertėjas per daug atsilieka nuo kalbėtojo ir darbinės atminties talpyklose sukaupia per daug informacijos, anksčiau ar vėliau jis bus priverstas gerokai paspartinti vertimo kalbos tempą ir ištuštinti sankaupos talpyklas, kad atsirastų vietos jas nuolat papildančiai naujai informacijai, arba tiesiog praleisti kai kurias atkarpas ir jų neperteikti klausytojui.

Kadangi visi minėtieji sudėtingi, susipinantys mentaliniai procesai sinchroniškai verčiančio vertėjo sąmonėje vyksta patiriant didžiulį laiko spaudimą (vertėjas raštu per dieną išverčia 2000–3000 žodžių, o sinchroniškai verčiantis vertėjas pasako apie 150 žodžių per minutę), labai svarbus veiksnys, siekiant išvengti informacijos apdorojimo galimybių pereikvojimo, yra dėmesio paskirstymas. Tyrimais įrodyta, kad suvokimo spartą lemia žmogaus mentaliniai *informacijos apdorojimo gebėjimai*

(*processing capacity*) ir tinkamas dėmesio paskirstymas atliekant keletą procesų vienu metu (*multi-tasking*). Atsižvelgdamas į būtinybę tinkamai paskirstyti intelektualius informacijos apdorojimo išteklius, Gile (1985) savo kognityviniame-psichologiniame *pastangų modelyje* (*effort model*) pagrindžia, kad žmogaus mentalinės energijos ištekliai yra riboti ir sėkmingo vertimo galima tikėtis tuomet, kai atskirų sinchroninio vertimo procese vykstančių kognityvinių pastangų suma neviršija vertėjo galimybių ir gebėjimo apdoroti nuolat papildomą informaciją.

Dėmesio paskirstymą, įsiminimą ir suvokimą sinchroninio vertimo procese lemia ne tik vertėjo gebėjimas greitai apdoroti informaciją, bet ir originalo kalba perteikiamos informacijos pobūdis bei ypatumai. Kad prasidėtų originalo kalbos teksto ar pasakymo apdorojimo procesai, būtina akustiškai išgirsti kalbėtojo sakomą informaciją. Todėl girdimos informacijos garso kokybė yra viena iš esminių apdorojimo procesų inicijavimo prielaidų. Jeigu vertėjui klausantis kalbėtojo tenka įdėti daugiau nei įprastai pastangų dėl to, kad garso kokybė nėra pakankamai gera, nukenčia kiti lygiagrečiai vykstantys procesai. Garso lygį ausinėse vertėjas nustato pagal savo klausymo įgūdžius, kalbėtojo balso tembrą, pašalinius garsus salėje ir vertėjo kabinoje. Kad vertėjas girdėtų klausytoją ir pats save (vidine ar išorine ausimi), svarbu kalbėtojo klausytis kuo patogesniu žemesniu garsu, nes proceso, kai vienu metu klausoma ir verčiama, fiziologija verčia vertėją tarsi konkuruoti su kalbėtoju ir kalbėti garsiau nei jis. Kuo didesniu garsu vertėjas klausosi kalbėtojo, tuo labiau nesąmoningai siekia jį perrėkti, todėl nukenčia ne tik informacijos klausymo ir suvokimo procesai, bet ir pasakymo vertimo kalba nuoseklumas, balso ir klausytojui transliuojamo garso kokybė. Klausytojui per garsiai kalbančio vertėjo nėra malonu klausytis, įtampa vertėjo balse vargina ir sumažina dėmesį klausantis net ir tinkamai verčiamo teksto.

Sinchroniškai verčiant kalbėtojo pasakymą taip pat svarbi kalbėtojo tartis ir artikuliacija. Kalbos supratimo procese šnekos garsų atpažinimas grindžiamas klausytojo kalbos žiniomis, todėl bet koks didesnis nukrypimas nuo fonetinių kalbos normų daro originalo kalbos fonolo-

ginių ir leksinių elementų atpažinimą sudėtingesnę. Kalbėtojai kalbant negimtąja kalba ir su originalo kalbai nebūdingu ryškiu akcentu, vertėjams tampa sunku versti ne tik dėl atskirų fonemų tarimo, bet ir dėl netaisyklingos leksinių vienetų ir sintaksės struktūrų vartosenos. Anglų kalbai pasaulio mastu ir tarptautinėse konferencijose tampant dominuojančia *lingua franca*, vis daugiau kalbėtojų, kuriems anglų kalba nėra gimtoji, skaito pranešimus būtent anglų kalba. Sinchroniškai verčiančiam vertėjui klausantis negimtakalbio pranešimo, neretai sunkumų sukelia intonacija, kalbėjimo tempas ir ritmas. Jeigu kalbėtojas per minutę ištaria nuo 100 iki 120 žodžių, tai toks kalbėjimo tempas sinchroniniame vertime laikomas patogiu ir priimtiniu. Jei per minutę pasakoma daugiau nei 120 žodžių, padidėja ne tik klaidingo vertimo, bet ir didesnio atsilikimo nuo klausytojo, pauzių rizika. Per lėtas kalbėjimo tempas taip pat negerina vertimo kokybės, nes į darbinės atminties laikmenas patekusioms fonologinėms atkarpoms laiku nesuteikus semantinio turinio ir nesusiejus jų su kitomis atkarpomis padidėja atotrūkis tarp girdimos ir apdorojamos informacijos. Originalo kalbos pobūdis, jos sakymo būdas (iš anksto parengto teksto skaitymas ar spontaniškas pasakymas), sąvokinės leksikos tankis, kondensuotos gramatinės formos, terminai, abstraktai, sudėtingos sintaksinės konstrukcijos iš vertėjo taip pat pareikalauja papildomų pastangų, todėl mažiau laiko ir dėmesio lieka kitiems veiksams – informacijos įsiminimui ir atkūrimui. Sinchroniškai verčiantis vertėjas gali palengvinti ir paspartinti kalbėtojo sakomos informacijos suvokimo procesus, jei rengdamasis konferencijai iš anksto susipažins su darbotvarke, dokumentais, išanalizuos pranešėjų kalbas, susidarys svarbiausių aptariamų dalykinės srities terminų ir jų atitikmenų originalo ir vertimo kalba žodynėlius.

Klausydamas, apdorodamas ir suvokdamas į darbinę atmintį patenkančią informaciją vertėjas jau vykstant sinchroninio vertimo procesui taiko įvairias taktikas. Labai dažnai (priklausomai nuo originalo ir vertimo kalbos poros) vertėjas, nors ir sulaukęs fonologinės atkarpos virsmo semantine atkarpa darbinėje atmintyje, taiko *laukimo* (*waiting*) taktiką

ir nepradeda versti tol, kol ji nesusiejama su vėliau pasakomu leksiniu vienetu. Apskritai atsakyti į klausimą, kada vertėjas privalo pradėti versti, nėra paprasta. Vertinant iš klausytojo požiūrio taško ir įvertinant jo lūkesčius, versti reikėtų pradėti kuo greičiau. Nesulaukęs vertimo, klausytojas gali imti nerimauti, perjunginėti kalbų kanalus ar rodyti ženklus, kad vertimo pageidaujama kalba negirdėti. Nuosekliai verčiantis vertėjas prieš pasižymėdamas užrašų bloknote laukia „aha“ momento – jo turėtų sulaukti ir sinchroniškai verčiantis vertėjas. Tačiau kartais kalbėtojai prireikia daugiau laiko įsibėgėti, o vertėjas negali pradėti versti, kol kalbėtojas dar nieko prasmingo nepasakė. Todėl vertėjas dažnai pradeda kalbėti dar nesulaukęs galutinio „aha“ efekto, kitaip tariant, vos išgirdęs pirmuosius kalbėtojo pasakymo prasminius leksinius vienetus, kurie suprantami kaip kalbėtojo reiškiamos minties kognityvinis atspindys klausytojo (sinchroniniame vertime – vertėjo) sąmonėje. Kognityvinę pasakymo atkarpos reikšmę nulemia ne tik kalbėtojo ištartų leksinių vienetų reikšmė, bet ir vertėjo bendrosios žinios, renginio ir sakomos kalbos kontekstas ir reikšminių atkarpų sąsajos su prieš tai pasakytomis atkarpomis. Taigi, kognityvinis kalbėtojo pasakymo reikšmės atspindys („aha“ efektas) vertėjo sąmonėje netapatintinas su pasakytais ir išgirstais žodžiais ar sakiniais. Kartais ir minimalaus dydžio reikšminė atkarpa vertėjo sąmonėje gali sukurti išsamų reiškiamos minties atspindį. Todėl sinchroniškai verčiančiam vertėjui reikšmine atkarpa gali tapti vienas žodis, žodžių junginys ar sakiny. Tad vertėjas turėtų pradėti versti, kai kalbėtojo pasakymo reikšminis atspindys susiformuoja vertėjo kognityvinėse struktūrose. Vieną po kitos versdamas reikšmines atkarpas ir išlaikydamas nedidelį atstumą tarp verčiamo ir girdimo teksto, vertėjas gali jaustis saugiai ir valdyti kalbėtojo minties perteikimo procesą. Jones (1998, 82) pritaria reikšminės atkarpos kaip ženklo pradėti versti idėjai, bet nurodo ir šio metodo trūkumus. Jo manymu, vertėjui patiriant nuolatinę įtampą nelengva visą laiką sąmoningai laikytis reikšminės atkarpos vertimo taktikos. Tuo labiau kad verčiant iš kai kurių kalbų reikšminės atkarpos tenka laukti gana ilgai ir pauzes daryti ne sakinio

pabaigoje, o viduryje. Pavyzdžiui, vokiškai kalbantis kalbėtojas pasakymo prasmę nulemiantį veiksmažodį, paneigiamąjį žodelį *nicht*, kuriuo paneigiamas visas iki tol pozityviai formuluotas informacinis turinys, arba veiksmažodžio atskiriamąjį priešdėlį, kuris kartais visam sakiniui suteikia galutinę prasmę, pasako tik ilgiausio sakinio pabaigoje. Todėl Jones siūlo šalia reikšminės atkarpos vertimo metodo taikyti mažiau abstraktų lingvistinį metodą, pagal kurį pagrindinė nuostata, jog vertėjas privalo pradėti versti kuo greičiau (vos supratęs reikšminę atkarpą) ne tik išsaugoma, bet ir papildoma principu, kad vertėjas turi pradėti kalbėti, kai mintyse sukaupia pakankamai kalbėtojo informacijos, kuri leistų užbaigti pradėtą formuluoti sakinį. Kitaip tariant, prieš pradėdant versti svarbu ne tik suvokti reikšminę atkarpą, bet ir pagalvoti apie tai, ar perteikiant ją vertimo kalba pavyks logiškai užbaigti (nors ir labai trumpą) sakinį. Ir visai nesvarbu, ar vertėjas, pradėdamas formuluoti, tikėjosi sakinį užbaigti vienaip, o dėstydamas mintis pasuko visai kitu formulavimo keliu ir surado kitokią sakinio pabaigą. Svarbiausia, kad kalbėtojo minties atkarpa būtų perteikta iki galo, nuosekliai ir neklaidingai. Kalbėdamas apie šio metodo privalumus, Jones, be kita ko, nurodo, kad iš anksto numatydamas bent vieną sakinio pabaigos variantą vertėjas niekada nepaliks neužbaigto sakinio netgi tuomet, kai kalbėtojas kalba ilgais, sudėtingais, kartais net neužbaigtais sakiniais, praleidžia veiksmažodžius ar papildinius. Be to, manytina, jog vertėjas, būdamas tikras, kad vienaip ar kitaip suformuluos sakinį iki galo, nedarys nenatūralių pauzių sakinio viduryje. Suvokęs kalbėtojo minties atkarpą ir intuityviai planuodamas trumpus, paprastus sakinius, vertėjas kalbės natūraliai ir priimtinau klausytojo ausiai.

Pradėjęs versti, vertėjas toliau taiko laukimo taktiką, kiek atsilikdamas nuo kalbėtojo. Atstumas tarp vertimo ir kalbėtojo kalbos gali priklausyti nuo kalbėtojo kalbėjimo greičio, ritmo, kalbos turinio, sintaksės konstrukcijų, pateikiamos informacijos pobūdžio ir metodo (statistiniai duomenys, skaičiai, lentelės, diagramos). Laukimo taktika ypač pasiteisina verčiant iš kalbų, kurių žodžių tvarka sakinyje nėra labai griežta,

o susijusių žodžių gramatiniai ir semantiniai santykiai reiškiami morfologinėmis ir sintaksinėmis priemonėmis. Jeigu kalbėtojo pasakyme atstumas tarp gramatiškai ir semantiškai susijusių sakinio elementų (veiksnių ir tarinio, pažyminio ir vieno ar kelių pažymimųjų žodžių, sakinio pradžioje vardijamų aplinkybių ir veiksnių) tampa per didelis, sakinyje vienas nuo kito per toli atsidūrę žodžiai apsunkina minties suvokimą, o tarp jų įsiterpę kiti žodžiai gali semantinius ryšius visiškai suardyti. Priverstinis papildomų išgirstos atkarpos prasminių vienetų laukimas kartais tampa tikslinga *delsa* (*stalling*), kai vertėjas dirbtinai sulėtina savo kalbėjimo tempą ir užpildo pasakymo spragą neutraliais kamšalais arba pertarais. Tokia atsilikimo nuo kalbėtojo strategija taikytina tik išimtiniais atvejais, kai vertėjas, į darbinę atmintį negaudamas pakankamai informacinio turinio, negali nei sustoti sakinio viduryje, nei jo rišliai užbaigti. Pernelyg ilgai delsti gana pavojinga, nes darbinės atminties fonologinėje ir semantinėje sankaupose gali susidaryti iki galo neapdorotų ir neišverstų informacijos atkarpų perviršis, kurio vertėjas gali nebespėti išversti atminties talpykloms nuolat pasipildant naujos fonologinės ir leksinės medžiagos. Todėl vertėjas turi stengtis visada išlaikyti kuo mažesnę atstumą tarp verčiamos ir kalbėtojo sakomos atkarpos. Didindamas atsilikimą nuo kalbėtojo, vertėjas labiau apkrauna darbinę atmintį ir kokybiškiau išverčia anksčiau pasakytą kalbos atkarpą, tačiau kartu mažiau dėmesio skiria toliau sakomos informacijos klausymui ir suvokimui. Dėl to padidėja rizika, kad ji bus išversta nepakankamai išsamiai ir tiksliai, atsiras formulavimo vertimo kalba klaidų arba dėl skubos sakiniai liks neužbaigti. Nors *delsa* kai kuriose situacijose tampa neišvengiamai taikytina taktika, ji negali tapti vertėjo įpročiu. Pernelyg delsti vertėjas negali ir todėl, kad kalbėtojo kalboje visada pasitaiko tarptautinių žodžių, terminų, sąvokų, pavadinimų, kuriuos klausytojai originalo kalboje atpažįsta ir tikisi kuo greitesnio jų vertimo. O ką kalbėti apie pašmaikštavimus, metaforas, posakius ar anekdotus, kurie iškart sukelia klausančiųjų originalo kalba reakciją, o klausantieji vertimo ilgai nesupranta, kodėl buvo juokiamasi, piktinamasi ar plovama.

Skaičiai, pavadinimai, sutrumpinimai, išvardijimai nėra su kognityvinėje atmintyje esančiomis žiniomis asociatyviais ryšiais susijusi informacija, todėl patekę į darbinę atmintį gali pernelyg apkrauti loginius-semantinius procesus ar net tapti minties apdorojimo proceso apsunkinančiu balastu. Vieną ar keletą paprastų aritmetinių skaičių vertėjas keletą sekundžių gali išsaugoti trumpalaikėje atmintyje ir perteikdamas kalbėtojo mintį įterpti juos į sakomą tekstą netgi šiek tiek atsilikdamas nuo kalbėtojo, o perteikdamas daug sudėtingų sudurtinių skaičių jis pasikliauti vien atmintimi negali, nes ji ir taip labai apkraunama. Todėl, jei tik įmanoma, vertėjas turėtų stengtis skaičius tiesiai iš fonologinės atminties perkelti į savo pasakymą nelaukdamas, kol jie bus įtraukti į informacijos apdorojimo ir išsaugojimo procesus. Vos išgirdęs skaičius, pavadinimus ir terminus, vertėjas turi pasistengti juos kuo greičiau pasakyti. Yra keletas būdų: numanydamas, kad bus pateikiami skaičiai, vertėjas gali paspartinti kalbėjimo tempą ir skaičius ištarti neatsilikdamas nuo kalbėtojo arba, jei kalbėtojas pasako „norėčiau pateikti keletą šiuos teiginius patvirtinančių statistinių duomenų“, „atliktos apklausos duomenys rodo“ ar pan., pirmiau pasakyti skaičius, o po jų – susijusią informaciją. Kai kalbėtojas kalba greitai ir pasako daug skaičių, tai net ir paspartindamas kalbėjimo tempą vertėjas ne visada suspėja juos laiku ir tinkamai įterpti į savo pasakymą vertimo kalba. Todėl vertėjai stengiasi skaičius pasižymėti popieriaus lape vos tik juos išgirdę. Užsirašydami skaičius vertėjai mažiau apkrauna atminties saugyklas statistiniais duomenimis ir palieka daugiau vietos girdimos informacijos semantiniam apdorojimui. Be to, užsirašant skaičius sumažėja klaidingo jų pakartojimo vertimo kalba rizika, nes įterpiant juos į tekstą vėliau lengviau susieti su turimomis bendrosiomis žiniomis ir įvertinti aptariamos temos kontekstą. Užsirašęs kartais net klaidingai išgirstą milijoną ir kritiškai įvertinęs suvoktą informaciją, vertėjas dar suspėja milijoną paversti milijardu ir išvengti klaidos, kurią būtų sunku ištaisyti, jeigu skaičius būtų buvęs ištartas neužsirašant. Kai kuriose kalbose sudurtiniai skaičiai nurodomi kita seka, nei įprasta vertėjo gimtojoje kalboje (pvz., vokiečių kalboje

vienetai pasakomi prieš dešimtis), todėl, kad pati užsirašymo pastanga nenukreiptų dėmesio nuo tolesnio klausymo, vertėjas turėtų tokius skaičius užsirašyti ta pačia seka, kaip girdi – pirmiau vienetus, o prieš juos – dešimtis. Verčiant iš klausos nepatogumų sukelia datose šimtais nurodomi tūkstančiai (vok. *neunzehnhundert*, liet. *tūkstantis devyni šimtai*) ir skaičiais nuo vieno iki dešimties įvardijami 10 metų laikotarpiai, kai vertėjui prie girdimo skaičiaus būtina vieną vienetą pridėti (vok. *fünfziger Jahre*, angl. *fifties*, liet. šeštasis dešimtmetis). Siekdami pasakyti visus arba kuo daugiau skaičių, vertėjai kartais juos suapvalina arba pakartoja kuo trumpesne forma, pvz., vietoje „47,9 proc.“ pasakę „beveik 50 proc.“ arba vietoje „6 milijonai 750 tūkstančių“ – „šeši kablelis septyni penki milijono“ jie informacijos neiškraipo, bet sutaupo laiko. Kadangi skaičiai bet kurioje sinchroninio vertimo komunikacinėje situacijoje yra labai svarbi informacija, vertėjas privalo ją perteikti klausytojui labai tiksliai, nepraleisdamas ir neiškraipydamas. Todėl vertėjams kabinoje dirbant keliese svarbu padėti vienas kitam. Dažniausiai arčiausiai šalia verčiančio vertėjo sėdintis kolega taip pat užsirašo sakomus skaičius taip, kad juos matytų ir kolega. Kadangi neverčiantis kolega klausydamas kalbėtojo nepatiria tokios didelės įtampos kaip verčiantysis, jis skaičius išgirsta ir užsirašo tiksliau ir aiškiau, todėl jo pagalba verčiančiajam, kai šis nėra tikras pasižymėto skaičiaus teisingumu arba apskritai nespėja jo pasižymėti, suteikia galimybę išsigelbėti pažvelgus į kolegos žymenis. *Komandinis darbas* (*team work*) sinchroniškai verčiant svarbus ir pageidautinas, kai kalbėtojo kalboje yra daug statistinės informacijos ir skaičių, bet visą vertimo laiką keičiantis vaidmenimis – kai vienas vertėjas verčia, bent vienas neverčiantis (kabinoje gali būti du ir daugiau pakaitomis dirbančių vertėjų) vertėjas gali daugiau dėmesio skirti tik klausymui ir geriau suvokti sudėtingas kalbėtojo sakymo atkarpas, nes jo darbinė atmintis nėra apkraunama papildomomis formulavimo ir savikontrolės pastangomis. Todėl jis gali kabinos kolegai padėti ne tik užrašydamas skaičius ar pavadinimus, bet ir atlikdamas terminų ir santrumpų paiešką žodynuose ir internete (vertėjai kabinose gali naudoti

nešiojamuosius, knyginius kompiuterius ir kitą judriojo ryšio įrangą). Be to, neverčiantis vertėjas gali padėti verčiančiam kolegai surasti reikiamą posėdžio dokumento pastraipą, citatą ar formuluotę. Kilus turinio suvokimo, atitikmens, formulavimo ar kitai problemai, verčiantis vertėjas dar nespėja nukreipti pagalbos žvilgsnio į kolegą, o jis jau būna užrašęs pavadinimą, skaičių, terminą, santrumpą – belieka tai perskaityti ir įterpti į verčiamą tekstą. Jei vertėjas nespėjo išgirsti, perprasti sąvokos ar žodžių junginio, netinkamai pavartojo terminą, o kolega žinojo ar dokumentuose surado tinkamesnį atitikmenį, tai vertėjas gali jį patikslinti performuluodamas arba tinkamai išversti vėliau, kai terminas pasikartos kitoje pasakymo vietoje. Kad tokia komandinio darbo taktika pasiteisintų, būtina, kad neverčiantys kolegos ne tik neišeitų iš kabinos vos pabaigę versti savo atkarpą, bet ir būtų nusiteikę bendradarbiauti. Pagal nusistovėjusią profesinę etiką, kai kabinoje verčia trys vertėjai, abu neverčiantys vertėjai vienu metu neišeina iš kabinos, kad verčiantysis joje neliktų vienas. Kai kabinoje dirba du vertėjai, neverčiantis vertėjas išeina tik labai trumpam ir grįžta į kabiną ne tik padėti kolegai, bet ir ruošti savo vertimo atkarpai skaitydamas tolesnių darbotvarkės punktų medžiagą. Kartais savo laiko atkarpą verčiantys kolegos dėl psichologinių, sociologinių ar kitokių priežasčių nepageidauja, kad kitas kolega liktų sėdėti šalia kabinoje ir aktyviai klausytųsi jo vertimo. Jie labiau linkę pasitikėti savo jėgomis, atsiriboja nuo pašalinių garsų ir kolegų pagalbos ir visą dėmesį sutelkia į girdimo teksto suvokimą bei vertimą, patys kontroliuoja formuluojamo teksto logiškumą, nuoseklumą ir teisingumą. Vis dėlto, kadangi sinchroninį vertimą atlieka keli pakaitomis verčiantys vertėjai, komandiniu darbu ne tik geriau sprendžiamos praktinės vertimo proceso problemos, bet ir teikiama kokybiškesnė kalbos ir kultūros tarpininkavimo paslauga.

Kad atsilikimas nuo kalbėtojo būtų kuo mažesnis, rekomenduojama laikytis *performulavimo (reformulation)* metodo, pagal kurį ilgi sudėtiniai sujungiamieji ir prijungiamieji sakiniai verčiami paprastais vientisiniais sakiniais arba dalyvinėmis konstrukcijomis, keičiama

veiksmazodžio veiksmo rūšis, vietoj daiktavardinių konstrukcijų vartojamos veiksmazodinės ir t. t. Kadangi, kaip ne kartą minėta, vertėjas klausytojui perteikia kalbėtojo pasakytas mintis, performulavimas yra nuoseklus tokį požiūrį į vertimą įtvirtinantis metodas. Perleidęs kalbėtojo mintis per asmeninę suvokimo prizmę, vertėjas neprivalo vertimo kalba kartoti tuos pačius žodžius ar sintaksines konstrukcijas (išskyrus pavadinimus, skaičius, terminus ir kt.), nes kalbėtojo sakomą informaciją perkelia į kitos kalbos sistemą su savais leksiniais, sintaksiniais ir stilistiniais ypatumais. Ne pažodžiui kuriamas tekstas savo sintaksinėmis, gramatinėmis, leksinėmis, stilistinėmis ir oratorinėmis priemonėmis turi būti natūralus, įprastas ir priimtinas gimtąja kalba klausančiam klausytojui ir skatinti jį bent kartkartėmis pamiršti, jog klausosi vertimo. To pasiekama vertėjui nepriekaištingai mokant originalo ir vertimo kalbas ir suvokiant savo, kaip skirtingų kalbų sistemų tarpininko, vaidmenį. Nuosekliai laikantis performulavimo taktikos, vertėjui pradėjus versti iš kitos originalo kalbos (dažniausiai konferencijų vertėjai moka dvi ir daugiau), klausytojas neturėtų pajusti skirtumo, net jei originalo ir vertimo kalbos sintaksinės-semantinės sistemos iš esmės skiriasi.

Performulavimas tampa neišvengiamas, kai vertimo kalboje nėra tikslaus originalo kalbos leksinio vieneto ar termino atitikmens arba kai originalo kalbos sąvoka vertimo kalboje gali turėti keletą reikšmių. Be to, performulavimo taktika taikoma ne tik tais atvejais, kai vertimo kalba tiesiogiai išverstas žodis, terminas ar metafora gali klaidinti, bet ir tada, kai vertėjas nesuvokia originalo kalbos žodžio ar termino reikšmės, neprisimena ar nežino tikslaus atitikmens vertimo kalboje. Tokiais atvejais nuosekliai verčiantis vertėjas gali palikti tarpą užrašų bloknote, klausuku ar kitaip pasižymėti, jog prie nežinomo termino ar sąvokos teks grįžti vėliau, ir tikėtis, kad jos reikšmė paaiškės iš tolesnio konteksto, kad vertėjas ją prisimins, arba galiausiai prieš pradėdamas versti iš užrašų paklausti kalbėtojo. Sinchroniškai verčiantis vertėjas, sėdėdamas kabinoje, negali stabdyti kalbėtojo, todėl privalo pasikliauti bendruoju renginio ir specialiuoju girdimos atkarpos kontekstu ir surasti laikiną,

gal ir nevisiškai tikslų sąvokos atitikmenį. Jeigu versdamas toliau vertėjas terminą ar sąvoką prisimins pats arba jam padės tuo metu neverčiantys, bet įdėmiai posėdžio eigą stebintys kolegos, kitą kartą versdamas tą terminą ar sąvoką vertėjas jau pateiks tinkamą variantą. Gali atsitikti ir taip, kad išgirdęs nepažįstamą terminą vertėjas nesusieja jo su jokia sąvoka, objektu, veiksmu ar reiškiniu vertimo kalboje. Jei problemos nepavyksta išspręsti su kabinos kolegų pagalba, pažvelgus į dokumentus ir žodynus, vertėjas sprendimą privalo priimti žaibiškai – arba pakartoti girdėtą terminą originalo kalba, arba jo visai neminėti. Pakartojus terminą ar sąvoką originalo kalba, galima tikėtis, kad klausytojas žinos savo dalykinės srities terminą, todėl nenustebs jį išgirdęs originalo kalba. Praleisdamas terminą vertėjas savo profesiniu įvaizdžiu rizikuoja labiau nei jį pakartodamas originalo kalba. Kadangi vertėjas privalo kuo tiksliau perteikti klausytojui kalbėtojo pasakymo turinį vertimo kalba, performulavimas gali pasirodyti kalbėtoją šiek tiek išduodanti taktika. Tačiau paradoksalu būtent tai, kad kuo labiau vertėjas performuluoja savais žodžiais, tuo tiksliau jam pavyksta perteikti kalbėtojo mintis. Jeigu vertėjas sintaksiniu, gramatiniu, leksiniu požiūriu verčia ne taip, kaip pasakė kalbėtojas, bet perteikia visą informacinį turinį, laikytina, kad jis savo, kaip kalbos tarpininko, funkciją atlieka sėkmingai. Kita vertus, jeigu vertėjas verstų pažodžiui, galėtų reikšti, kad jis nepakankamai išanalizavo ir suvokė kalbėtojo tekstą, nes kalbėtojo kalbos atkarpos fonologinei, leksinei ir sintaksinei medžiagai po darbinėje atmintyje vykusių procesų tapus loginiu-semantiniu turiniu į kitos kalbos sistemą prasmė perkeliama kitomis leksinėmis ir sintaksinėmis priemonėmis. Jei vertėjas sistemiškai verčia pažodžiui, tai gali būti ženklas, kad jo darbinėje atmintyje nevyksta informacijos apdorojimo ir suvokimo procesai, jie nėra pakankamai spartūs arba vertėjas savaip supranta savo, kaip kalbos tarpininko, vaidmenį.

Siekiant išvengti performuluojamo ir vertimo kalba perteikiamo originalo pasakymo informacinių nuostolių, rekomenduojama taikyti *skaidymo* (*chunking*, *salami*) taktiką, pagal kurią prasminiai kalbėtojo pasakymo junginiai verčiami mažesnėmis dalimis nelaukiant, kol

kalbėtojas suformuluos visą frazę ar sakinį. Toks kalbėtojo pasakymo atkarpų skaidymas į smulkesnius prasminius vienetus suteikia vertėjui galimybę nuosekliai versti nedarant pauzių ir sumažina klaidingo minties interpretavimo riziką. Sudėtinių sakinių skaidymas į vientisinius sakinius tampa ypač aktualus tada, kai kalbėtojas skaito iš anksto raštu parengtą kalbos tekstą, kuris nėra pritaikytas klausymui ir sinchroniniam vertimui. Klausytojas, klausydamas tokio pranešimo originalo kalba, gali sekti kalbėtojo mintis ir suprasti bendrą sakomą turinį, o vertėjas, turint omenyje, kad į jo darbinę atmintį kalbėtojo sakoma informacija patenka nuosekliai ir kas keletą sekundžių iš jos pradingsta, nes yra išverčiama arba tiesiog pamirštama, ilgiau nei 4–5 sekundes laukti negali ir privalo logiškai užbaigti pradėtą minties atkarpą anksčiau, nei ją galutinai suformuluos kalbėtojas. Nors labai ilgų sudėtinių ir įterptinių sakinių pasitaiko įvairiomis kalbomis kalbančių kalbėtojų tekstuose, vis dėlto vokiečių kalba šiuo požiūriu yra nepralenkiamą⁹.

⁹ Citata iš Marko Tveno esė „Die schreckliche deutsche Sprache“ („Baisioji vokiečių kalba“) (Twain, M., 1880, A Tramp Abroad): *Der Durchschnittssatz in einer deutschen Zeitung nimmt so ziemlich eine viertel Spalte ein und enthält sämtliche zehn Satzteile, allerdings nicht in regelmäßiger Folge, sondern durcheinandergemischt. Der ganze Satz hat vierzehn bis fünfzehn verschiedene Subjekte, von denen jedes in seinem besonderen Nebensatz steht, von dem wieder ein Nebensatz abhängt, auf den sich weitere drei oder vier abhängige Nebensätze beziehen. Zu guter Letzt erkennt man, dass die Nebensätze und die Nebennebensätze zwischen ein paar Hauptsätze eingeschaltet sind. Das erste Hauptsubjekt steht in der obersten Zeile des ganzen majestätischen Satzes, während das zweite erst auf der letzten Zeile nachfolgt. Dann erst kommt das leitende Verb, aus dem sich ergibt, worüber der Schreiber dieser Zeilen eigentlich hat reden wollen. Hinter dem Verb aber sind, soweit ich das beurteilen kann, lediglich zum Schmuck noch ein paar Hilfszeitwörter wie „haben“, „sind gewesen“, „gehabt haben worden sein“ oder ähnliche wirksame Wörter angehäuft.* „Vidutiniškas sakinyso vokiškame laikraštyje užima gerą ketvirtį pastraipos ir susideda bent iš dešimties sakinio dalių, kurios išdėstomos visai ne nuoseklia tvarka, o bet kaip. Sakinyje yra bent 14–15 veiksnių, kiekvienas iš jų nurodomas atskirame šalutiniame sakinyje, nuo kurio priklauso dar vienas šalutinis sakinyso, o su šiuo susiję dar trys ar keturi priklausomi šalutiniai sakiniai. Galiausiai suvoki, kad šalutiniai ir šalutiniai šalutinių sakinių sakiniai yra įterpti tarp kelių pagrindinių sakinių. Pirmasis pagrindinis veiksnys stovi pirmoje didingo sakinio eilutėje, antrasis atsiranda tik paskutinėje eilutėje, o po jo pasirodo pagrindinis veiksmazodis, iš kurio galiausiai paaiškėja, apie ką eilučių autorius ketino kalbėti. O po veiksmazodžio, jeigu aš teisingai suprantu, puošmenai dar prikabinami pagalbiniai veiksmo laiką nurodantys ar kiti veiksmingi žodeliai *haben, sind gewesen, gehabt haben worden sein*.“ (Autoriaus vertimas)

Pirmiau teigta, jog pradėdamas versti vertėjas turėtų būti sukaupęs tiek informacijos, kurios pakaktų bent trumpam sakiniui suformuluoti, kad versdamas pernelyg neatsiliktų nuo kalbėtojo, bet ir paskubomis nepradėtų formuluoti sakinių, kurių negalėtų užbaigti. Siekiant šių tikslų naudinga įsisavinti *numanymo* (*anticipation*) strategiją, kuri suprantama kaip informacinis lūkestis suvokimo procese apskritai ir kaip tikslinga vertėjo taktika pasakyti vertimo kalba formuluojamo sakinio reikšminį elementą anksčiau, nei jį pasako kalbėtojas. Toks numanymas gali būti pagrįstas bendrosiomis žinios apie skirtingų kalbų atstovų viešojo kalbėjimo ir argumentavimo modelius, išankstiniu dalykiniu pasirengimu vertimo užduočiai, bendra komunikacinės vertimo situacijos konteksto ir jau išgirstos bei verčiamos kalbėtojo pasakymo atkarpos logika (nelingvistinis numanymo būdas) arba konkrečiais leksiniais-gramatiniais originalo kalbos teksto lūkesčiais (lingvistinis numanymo būdas). Jeigu posėdyje tariamai pasveikinimo ar padėkos žodžiai arba apgailestaujama, tai vertėjas, aktyvus komunikacinės vertimo situacijos dalyvis, vos tik išgirdęs įvadinį sakinio žodžius numano, kas yra sveikinamas ir kokia proga, kam ir už ką dėkojama arba dėl ko apgailestaujama. Pavyzdžiui, ES Ministrų Tarybos darbo grupių posėdžiuose įprasta pasveikinti pirmininkavimą perėmusią valstybę narę, palinkėti sėkmės siekiant prioritetinių pirmininkavimo tikslų ir pažadėti visapusišką paramą. Todėl vienos valstybės narės atstovui pradėjus kalbą būtent tokiais pasveikinimo ir palinkėjimo žodžiais, verčiant kitos šalies atstovo pasakymą vertėjui pakanka išgirsti žodžius „sveikiname“ ir „linkime“ ir nelaukiant kalbėtojo sakinio pabaigos kartu su juo pasakyti numanamus tradicinius sveikinimo ir palinkėjimo žodžius. Vertėjui nesunku numanyti kalbėtojo tekstą ir tada, kai pirmininkaujanti valstybė pateikia valstybėms narėms naują aptariamo teisės akto projekto redakciją. Prieš išsakant nuomonę apie padarytus pakeitimus, pirmiausia padėkojama pirmininkaujančiai valstybei už įdėtas pastangas tobulinant tekstą ir pasakoma, kad jis „yra geras pagrindas siekti kompromiso“, po to pereinama prie konkrečių pastabų ir pasiūlymų. Versdamas aktualiomis temomis politinių frakcijų ar specialių komitetų

posėdžiuose, vertėjas taip pat dažnai gali numanyti, kokiais žodžiais ir už ką bus dėkojama pranešimą parengusiam pranešėjui, kad po *efforts to complete the internal market while...* turėtų eiti *strengthening competition and creating new jobs*, o po Kioto pavadinimo bus minimi *targets, commitments* arba *objectives*. Kai kalbėtojo minties argumentai dėstomi nuosekliai, sakomas tekstas yra rišlus ir kryptingas, vertėjui numanyti pasakymo atkarpos pabaigą nėra labai sudėtinga. Tačiau kai verčiama iš kalbos, kurios sintaksės struktūros iš esmės skiriasi nuo vertimo kalbos struktūrų, vertėjas stengiasi nuspėti tolesnę originalo kalbos sakinio eigą ir pasakyti leksinius vienetus anksčiau nei kalbėtojas, remdamasis tam tikrais sintaksiniais ir morfologiniais signalais. Pavyzdžiui, verčiant iš vokiečių kalbos, kurioje sudurtinio tarinio vardinė dalis pasakoma tik sakinio pabaigoje, numanyti veiksmažodį padeda jo valdomas prielinksnis, pasakomas sakinio pradžioje: *Ich möchte mich zunächst einmal sehr herzlich bei Ihnen für die Gastfreundschaft bedanken; Gestatten Sie mir kurz auf drei wichtige Punkte – unseren bilateralen Handel, Direktinvestitionen und die Chancen für unsere zukünftige Zusammenarbeit – einzugehen ar Ich war sehr von der Kreativität der litauischen Fachkräfte in der Schmuckerzeugung sehr beeindruckt*. Kadangi vokiečių kalboje yra labai daug pastovių veiksmažodinių junginių, išgirdus vieną sudėtinę dalį numanyti antrąją tampa visai nesudėtinga: *Abschliessend möchte ich noch einmal betonen, dass die Wiedervereinigung Europas wohl den bedeutendsten Schritt in der bisherigen Geschichte Europas darstellt; Die eingeladenen Experten werden den österreichischen Unternehmen Informationen aus der ersten Hand über die Geschäftsmöglichkeiten in Litauen bieten*. Numanymas verčiant iš vokiečių kalbos, kurioje gausiai vartojami ilgi sudurtiniai žodžiai, sudėtiniai ir įterptiniai sakiniai, reikšminis veiksmažodis ir visą ankstesnę mintį paneigiantis neigimo žodelis *nicht* nurodomas sakinio gale ir t. t., yra bene pagrindinė sinchroninio vertimo strategija, leidžianti vertėjui per daug neatsilikti nuo kalbėtojo, nuspėti galimą sakinio baigtį, pakeisti daiktavardines pasakymo konstrukcijas veiksmažodinėmis, prognozuoti kalbėtojo minties dėstymo kryptį ir galimą reakciją į kitų kalbėtojų pasakymus.

Išankstinis spėjimas, arba numanymas, neišvengiamai susijęs su potencialios *klaidos* ar netikslumo rizika, nors klaidų sinchroniniame vertime gali pasitaikyti ir dėl kitų priežasčių. Vertėjas dėl nepakankamai geros garso kokybės, foninio triukšmo, kalbėtojo artikuliacijos gali klaidingai išgirsti ar visai neišgirsti žodžio, netinkamai interpretuoti pasakymą, supainioti datas ar skaičius, žodį ar frazę išgirsti ir suprasti gerai, tačiau apsirikti versdamas ir pasakyti ką kita (*slip of the tongue*). Jeigu vertėjas padaro ir pats pastebi klaidą, kuri nekeičia vertimo kalba perteikiamos minties esmės, nebūtina iš karto bandyti ją ištaisyti. Jeigu padaroma akivaizdi turinio suvokimo klaida, klaidingai pasakomi skaičiai, statistiniai duomenys, pavadinimai, nuorodos į kitus dokumentus, profesionalus vertėjas neturėtų elgtis taip, tarsi nieko nenutiko, ir net jeigu klausytojas klaidos nepastebėjo, rasti būdų ją kuo skubiau ištaisyti. Todėl vertėjas privalo išmokti girdėti ir kontroliuoti savo sakomą tekstą. *Savikontrolė (self-monitoring)* sinchroniniame vertime ypatinga tuo, kad ji atliekama vienu metu klausant kalbėtojo ir verčiant jo anksčiau pasakytą atkarpą. Pagrindinis savikontrolės tikslas yra ne siekti kalbinės raiškos tobulumo ir taisyti formulavimo, tarimo ar gramatikos netikslumus, o tikrinti pasakymo vertimo kalba teisingumą, logiškumą, sąsajas su aptariama tema ir bendrosiomis žiniomis ir įvertinti jo poveikį klausytojui. Pagrindinė savikontrolės prielaida – girdėti savo paties sakomą tekstą. Vieni vertėjai savęs klausosi vieną ausinę silpniau prispausdami prie ausies, šiek tiek atitraukdami ją nuo ausies kaušelio arba ją visai nušimdami, o kiti sugeba klausytis savęs vidine ausimi. Nepriklausomai nuo savikontrolės būdo, vertėjas privalo tinkamai suvoktą turinį tinkamai perteikti formuluodamas vertimo kalba. Vertėjui patiriant didelę įtampą dėl greito kalbėtojo tempo ir pernelyg toli nuo jo atsiliekant, verčiant skaičių ir terminų pilną pasakymą netikslumai neišvengiami ir kartais pateisinami, tačiau neretai kalbėtojas kalba vertėjui palankiu tempu, nevartoja sudėtingų sintaksės struktūrų ar terminų, o vertėjui išsprūsta žodžiai ar skaičiai, kurie niekaip nedera su sakomu turiniu ir kurių vertėjas net neketino pasakyti. Kitaip tariant, vertėjas turi omeny-

je viena, bet pasako ką kita. Priežasčių gali būti įvairių: nuovargis, dėmesio stoka, išsiblaškymas, nepakankama savikontrolė ir paties vertėjo sakomo teksto negirdėjimas: „norėčiau *padėkoti* pirmininkaujančiai valstybei sėkmingo pirmininkavimo“ (palinkėti); „dažniausiai vaikai iki *dvejų* metų amžiaus tampa lytinio išnaudojimo internete aukomis“ (iki 12 metų amžiaus); „Komisija siūlys valstybėms narėms taikyti mokes-
tines *paskaitas*“ (paskatas); „susiduriame su sunkiais ištekliais“ („išsūkiais“), „aš viršijau man skirtą kalbėjimo laiką 12 savačių“ (sekundžių), „kiaulienės sektorius“ (kiaulienos); „ryšių palaikūnai“ (pareigūnai), „alyvuogių uogienė“ (aliejus).¹⁰ Tyrimais įrodyta, kad net *atkartojant sakomą tekstą* ta pačia kalba (*shadowing*) nuo kalbėtojo vidutiniškai atsiliekama 1,5–2 sekundėmis, todėl vertėjui stengiantis išversti visą kalbėtojo kalbos atkarpą su pasitaisymais, pasikartojimais, performulavimais atsilikimas pernelyg išsitęstų. Kadangi vertėjas verčia ne girdimą tekstą, o juo sakomą mintį, ir vertimo kalba perteikia sakomų atkarpų turinį, jis neišvengiamai taiko girdimo informacinio turinio *suspaudimo* (*compression*) metodus, kurie leidžia atrinkti, suspausti, sujungti kai kurias labai intensyvios įvesties informacinio turinio atkarpas.

Jean Herbert (1952, 67) kalbėdamas apie nuoseklųjį vertimą teigė, kad vertėjas versdamas iš užrašų turėtų užimti ne ilgiau kaip 75 proc. kalbėtojo laiko, bet pasakyti viską, kas pasakyta originalo kalba. Jis turėjo omenyje, kad toks laiko sutrumpinimas pasiekiamas kalbant greitesniu tempu, vengiant pasikartojimų, stabtelėjimų ir praleidžiant pertarus bei kamšalus. Verčiant sinchroniškai girdimos informacijos suspaudimo taktika suteikia vertėjui galimybę tinkamai išversti pasakymo mintį, o ne pasakyti absoliučiai viską su visais stilistiniais ir semantiniais niuansais. Ar vertėjas verčia mintį, ar viską, priklauso nuo to, kokios vertimo taktikos laikomasi. Vienu atveju pirmenybė teikiama formaliesiems girdimos informacijos aspektams (leksiniams ir sintaksiniais vienetais), kitu

¹⁰ Tokių netyčinių apsirikimų ir pasakymų klausytojas kartais net nepastebi, tačiau jie retai prapūsta pro ES institucijose dirbančių lietuvių kalbos vertėjų kolegų ausis. Jie tokius „perliukus“ pristato linksmoms kasmetinėms vertėjų oskaru vadinamoms „Ančių“ nominacijoms.

atveju dėmesys sutelkiamas į kalbėtojo pasakymo minties arba semantinio turinio persakymą vertimo kalba. Jeigu pasirenkamas sintetinio, sutankinto minties perteikimo būdas, vertėjas pats nusprendžia, ką būtina aiškiai pasakyti žodžiais, o ką klausytojas turėtų numanyti kaip savaime suprantamą informaciją. Toks informacijos turinio numanomumas siejamas su konkrečiomis vertimo kalbų poromis ir jomis kalbančiųjų kultūros panašumais ir skirtumais. Kiek ir kokio informacinio turinio būtina pasakyti žodžiais ir kiek jo palikti klausytojui numanyti, priklauso ir nuo konkrečios komunikacinės vertimo situacijos. Kai kalbėtojas ir renginio dalyviai yra tos pačios dalykinės srities specialistai, vartoja tuos pačius terminus ir sąvokas, vertėjui pakanka perteikti kalbėtojo pasakymo turinį glaustai, paliekant klausytojui laisvės pačiam numanyti tą informaciją, kuri akustiškai nebuvo suformuluota, tačiau turėta omenyje. Vertėjo *pritaikymo* (*adaptation*) prie kalbėtojo pasakymo turinio, kalbėjimo greičio ir klausytojų lūkesčių strategija dažnai apima ir *paaiškinimą* (*explicitation*). Kai vertėjas mano, kad dėl sociologinių ir kultūrinių originalo ir vertimo kalbų ypatumų pažodžiui verčiant kalbėtojo pasakymą galėtų kilti lingvistinių nesusipratimų ar klaidingo minties suvokimo pavojus, jis imasi atsakomybės savo nuožiūra išplėsti sakomą atkarpą arba paaiškinti sąvoką aprašomuoju vertimu neekvivalentiško leksinio vieneto reikšmę perteikdamas išplėstiniais žodžių junginiais, nusakančiais pagrindinius sąvokos požymius, arba apytikrių vertimu vietoje neekvivalentiško leksinio vieneto vartodamas panašiausią savo reikšmę leksinį vienetą vertimo kalboje. Tačiau turint omenyje, kad vertėjas turi stengtis kuo mažiau atsilikti nuo kalbėtojo, girdimo turinio išplėtimas paaiškinant gali kainuoti keletą brangių sekundžių. Todėl vertėjas pats nusprendžia, ar nepaaiškinęs sąvokos, neperteikęs jos aprašomuoju būdu neapsunkins verčiamos minties suvokimo, ar vis dėlto išskleis ilgo pavadinimo santrumpą versdamas ją pirmą kartą, o jai kalbėtojo pasakyme kartojantis minės originalų ar sutrumpintą pavadinimą (ŠESD – šiltnamio efektą sukeliančios dujos; FISCALIS – Bendrijos veiksmų programa vidaus rinkos netiesioginių mokesčių sistemoms gerinti).

Kai kuriais atvejais vertėjas neturi kito pasirinkimo ir taupydamas laiką bei mažindamas atsilikimą nuo kalbėtojo išvardijamus elementus, medžiagas, daiktus apibendrina viena ar keletu bendrinių sąvokų. Tokia girdimo turinio apibendrinimo, arba *generalizacijos* (*generalization*), strategija taikytina vertėjui atsakingai įvertinus vertimo komunikacinę situaciją, atsižvelgiant į klausytojų dalykinės žinias ir lūkesčius ir kalbėtojo intencijas. Kalbėtojiui kiekvienas minimas išvardijimo elementas yra vienodos svarbos, tai vertėjas privalo juos visus tiksliai perteikti vertimo kalba.

Siekdamas neatsilikti nuo kalbėtojo, vertėjas greta informacijos suspaudimo ir apibendrinimo gali tikslingai taikyti informacijos atkarpų ar leksinių vienetų *praleidimo* (*omission*) taktiką. Ji tampa neišvengiama, kai kalbėtojas kalba labai sudėtinga dalykine tema, kurios vertėjas pakankamai neišmano, kai kalbėjimo tempas per didelis arba kai susiduriama su abiem veiksniais iš karto. Kartais dalį informacinio turinio vertėjas praleidžia nesąmoningai dėl per didelės atminties struktūrų apkrovos ir nepakankamos darbinės atminties galios. Tokioje situacijoje vertėjas tiesiog turi tęsti minties apdorojimo procesus ir nuosekliai analizuodamas girdimo teksto atkarpas perteikti svarbiausius minties elementus, o papildomą informacinį turinį, kurį klausytojas gali suvokti iš vaizdinės medžiagos (lentelių, diagramų, skaidrių), paminėti nekommentuodamas. Kadangi vertėjas, norėdamas suvokti sakomos atkarpos turinį, turi šiek tiek atsilikti nuo kalbėtojo, o versdamas sudėtingą dalykinę kalbą minčiai suvokti įdeda daugiau pastangų nei įprastai, tai netgi tada, kai kalbėtojas kalba labai dideliu greičiu, vertėjas neturi leisti į greitakalbės lenktynes su kalbėtoju. Dirbtinai sumažinęs atsilikimą nuo kalbėtojo, vertėjas paliks mažiau laiko minčiai apdoroti ir suvokti, skubotai formuluos tekstą vertimo kalba, vis labiau laikysis kalbėtojo leksikos, o vertimas taps pažodinis, nenuoseklus ir nenatūralus. Paradoksalu, bet, ypač tada, kai kalbėtojas kalba labai greitai, vertėjas privalo šiek tiek atsilikti, taikyti skaidymo, suspaudimo, apibendrinimo ir praleidimo metodus ir stengtis glaustai, ramiai ir aiškiai perteikti kalbėtojo pasakymo esmę.

Suvokdamas, kad neperteikė klausytojui svarbios informacijos, ir nematydamas kito būdo ištaisyti klaidą, vertėjas pasielgs etiškai, jei pripažins klaidą pasakydamas, pvz. „...ir autorius, kurio pavardės vertėjas neišgirdo“ arba „vertėjas atsiprašo, tačiau paskutinio skaičiaus neprisiėmė“. Į tokią vertėjo pastabą klausytojas gali visai nesureaguoti arba, jei praleistas pavadinimas ar skaičius svarbus, paprašyti kalbėtojo pakartoti arba patikslinti praleistą informaciją per pertrauką. Tačiau jei nepamirėta informacija nėra svarbi kalbėtojo minčiai suvokti ir nekeičia jo pasakymo esmės, vertėjo prisipažinimas gali atnešti daugiau žalos nei naudos. Įterpdamas savo pastabą, jis dar labiau padidina atsilikimą nuo kalbėtojo ir, kadangi klausytojui nesvarbu, ar vertėjui kyla problemų ir kokios jos, taisydamasis, performuluodamas ar atsiprašydamas dėl neišsamiai perteiktos informacijos vertėjas mažina jo pasitikėjimą.

Didelę reikšmę girdimos informacijos klausymui ir suvokimui turi kalbėtojo teksto sakymo būdas. Kai kalbėtojas skaito iš anksto parašytą kalbos tekstą, pasižymintį sudėtinėmis sintaksinėmis konstrukcijomis ir semantiškai prisodrinta leksika, vertėjas tiesiog privalo imtis sakinio elementų skaidymo, informacinio turinio suspaudimo, numanymo ir išleidimo taktikų. Netgi tada, kai vertėjas kalbėtojo kalbos tekstą gauna iš anksto ir spėja su juo išsamiai susipažinti, o kalbėtojas jį perskaito pažodžiui nieko nekeisdamas, performuluoti tekstą nepaprastai sunku. Todėl kitos minėtos taktikos (laukimas, delsa, paaiškinimas) taikomos labai ribotai. Iš anksto gavęs ir išanalizavęs kalbos tekstą, vertėjas gali jį visą raštu išsiversti ir perskaityti vienu metu su kalbėtoju. Tačiau skaitydamas iš anksto parengtą vertimą vertėjas išjungia minties apdorojimo procesus ir nesutelkia pakankamai dėmesio į kalbėtojo pasakymo turinį. Jeigu kalbėtojas nelauktai nukrypsta nuo teksto, vertėjas privalo labai greitai sužadinti įdėmaus klausymo ir suvokimo procesus ir įdėti daug pastangų lygindamas vertimo raštą ir pasakymo turinį. Siekiant išvengti tokių netikėtumų, patartina teksto vertimą turėti prieš save ir versti klausantis kalbėtojo, o ne skaitant iš anksto parengtą vertimą. Klausant kalbėtojo ir žvelgiant į vertimą, patogiu sekti minties atkarpas ir užtikrin-

tai perkelti į vertimo kalbą tą informaciją (skaičius, datas, pavadinimus ir kt.), kurią verčiant iš klausos būtų reikėję pasižymėti.

Kiek lengviau suvokti ir versti iš anksto parengtų kalbų tekstus, kuriuos kalbėtojas skaito stabtelėdamas ir pakomentuodamas, pabrėždamas ir išryškindamas svarbiausius elementus. Tačiau ir tokiais atvejais vertėjas privalo išlikti budrus ir dėmesingas, nes kalbėtojai nukrypęs nuo teksto, praleidęs keletą pastraipų ar net puslapių tampa sunku sekti jo minčių eigą ir tuo pačiu metu ieškoti sakomos atkarpos tekste. Todėl, kalbėtojai dažnai nukrypstant nuo raštu suformuluotos kalbos teksto ir praleidžiant dideles atkarpas, vertėjui patogiau padėti kalbos tekstą į šalį ir versti iš klausos. Nors tuomet vertėjui tenka įdėti daugiau pastangų klausantis ir apdorojant informaciją, mažiau blaškomasi vartant kalbos teksto lapus ir ieškant sakomos atkarpos, įgyjama daugiau laisvės interpretuoti pasakymo turinį.

Kai kalbėtojas vertėjui savo kalbos nepateikia apskritai ir greitai skaito raštu parengtą tekstą, vertėjui tenka beveik neįveikiama užduotis. Kadangi raštu suformuluotas tekstas dažniausiai nėra skirtas sakyti, jo sintaksinė sandara yra sudėtinga, sakiniai ilgi, vartojama semantiškai prisodrinta leksika, terminai, pavadinimai, skaičiai ir kt., todėl vertėjas negali taikyti nei skaidymo, nei apibendrinimo, nei sąmoningo praleidimo taktikos. Vienintelis būdas išsigelbėti – išversti tiek informacijos, kiek jis pajėgia suvokti, stengtis sakomas mintis dėstyti rišliai, logiškai ir užbaigti sakinius. Kraštutiniu atveju vertėjas turi galimybę kabinoje nuspausti mygtuką, kuriuo kalbėtojai ir klausytojams siunčiamas signalas, kad vertėjas nespėja versti, arba visai išjungti mikrofoną.

4.6.2. Sinchroninio vertimo būdai

Šiuo metu tarptautiniuose renginiuose dažniausiai taikomos dvi sinchroninio vertimo kalbų sistemos. Pagal pirmąją sistemą renginyje vertėjų kabinų yra tiek, kiek konferencijoje vartojama kalbų. Tokia sistema vadinama baigtine ir simetrine. Taikant tokią sistemą delegatai gali

kalbėti ir klausytis vertimo ta pačia kalba. Pavyzdžiui, kai ES institucijose taikomas 24–24 kalbų režimas, verčiama iš visų oficialiųjų kalbų ir į visas oficialiąsias kalbas. Pagal antrąją sistemą, kai taikomas asimetrinis kalbų režimas, delegatai gali kalbėti daugiau kalbų, negu klausytis vertimo. Dažniausiai delegatai kalba gimtąja arba kita konferencijos kalba, tačiau verčiama tik į kelias kalbas. Kai renginyje taikoma 15–3 sistema, delegatai gali kalbėti 15 oficialiųjų kalbų, bet verčiama tik į tris, pavyzdžiui, anglų, prancūzų ir vokiečių. Posėdyje, kuriame taikoma 5–2 sistema, delegatai gali kalbėti penkiomis kalbomis, o verčiama tik į dvi. Kadangi delegatai dažnai supranta vieną ar daugiau plačiai vartojamų ES kalbų, asimetrinis vertimas leidžia veiksmingiau naudoti turimus išteklius. Jeigu renginyje kalbama visomis oficialiosiomis ES kalbomis ir verčiama į visas oficialiąsias kalbas, vienu metu reikia 72 vertėjų (kabinose dažniausiai dirba po 3 vertėjus), o jeigu verčiama tik į tris kalbas, pakanka 9 vertėjų.

Konferencijos ar kito daugiakalbio renginio kalbų sistemoms apibūdinti vartojamos aktyviosios ir pasyviosios kalbos sąvokos. Kalbos, kuriomis renginio dalyviai gali kalbėti, vadinamos aktyviosiomis, o kuriomis klausosi vertimo – pasyviosiomis. Tomis pačiomis aktyviosios ir pasyviosios kalbos sąvokomis apibūdinamas ir vertėjo darbo kalbų mokėjimo lygis. Vertėjo aktyvioji kalba yra ta, kuria vertėjas verčia, o delegatas klausosi, o pasyvioji – ta, kurią vertėjas supranta ir iš kurios verčia. Konferencijų vertėjai dažniausiai verčia iš vienos ar kelių pasyviųjų kalbų į gimtąją kalbą, kuri visada yra aktyvioji kalba, dažnai vertėjų žargonu vadinama A kalba.

Kartais vertėjai, neskaitant gimtosios kalbos, puikiai moka kitą kalbą, į kurią gali versti iš gimtosios ar užsienio kalbos. Toks vertimas vadinamas vertimu į negimtąją, B kalbą. Vertėjų, galinčių versti iš dviejų ar daugiau kalbų į antrą aktyviąją kalbą, yra labai nedaug. Jie gali dirbti ir pirmosios, ir antrosios aktyviosios kalbos kabinose, o toks „šokinėjimas“ iš vienos kabinos į kitą vadinamas cheval vertimu. Kai vertėjas nemoka kalbos, kuria kalba kalbėtojas daugiakalbiame renginyje, jis įsijungia į

kalbos, kurią moka, kanalą ir verčia iš jos kaip tarpinės kalbos atlikdamas relinį vertimą (relay). Kai delegato kalbą moka ir iš jos sugeba versti tik vienas ar keli vertėjai, jie vadinami vertėjais vedliais. Iš jų atliekamo vertimo iš originalo į gimtąją kalbą (pivot) visų kitų kalbų vertėjai verčia į savo aktyviasias kalbas. Kai konferencijoje vartojamos mažiau paplitusios kalbos, kurių nemoka kitų kalbų vertėjai, verčiama iš gimtosios kalbos į negimtąją arba antrąją aktyviąją kalbą. Toks vertimas vadinamas retour. Kad konferencijose vertimas iš gimtosios kalbos į užsienio kalbą netaptų vienintele tarpine kalba, visų kitų kabinų vertėjams konferencijų organizatoriai dažniausiai numato du iš retos kalbos į skirtingas užsienio kalbas verčiančius vertėjus. Tačiau vis dėlto neišvengiama situacijų, kai renginyje abu pivot vertėjai verčia į tą pačią užsienio kalbą. Tokiais atvejais jie verčia pakaitomis ir visos kitos kabinos tampa priklausomos nuo vienintelio tarpinės kalbos vertėjo (pivot unique).

4.6.2.1. Relinis vertimas

Daugiakalbiuose renginiuose vertėjo vertimo gali klausytis ne tik salėje sėdintys klausytojai, bet ir kitų kalbų kabinų vertėjai, kurie nesupranta kalbėtojo kalbos ir iš kolegos vertimo verčia į gimtąją kalbą. Nors profesionalus vertėjas visada stengiasi adekvačiai, rišliai, aiškiai perteikti kalbėtojo mintis, žinodamas, kad jo vertimas kitų kabinų kolegoms yra vienintelis informacijos šaltinis, jis gali šiek tiek pakoreguoti savo vertimo strategiją. Versdamas tik savo klausytojui vertėjas gali sau leisti atsilikti nuo kalbėtojo, prireikus taikyti laukimo, delsos, numanyto metodus, o perteikdamas originalo kalbos pasakymo turinį ir kitų kabinų vertėjams jis turi paspartinti klausymo ir suvokimo procesus ir stengtis kuo mažiau atsilikti nuo kalbėtojo, kad kitų kalbų vertėjai galėtų kuo greičiau pradėti versti, taip pat per daug neatsilikytų nuo kalbėtojo ir baigtų versti beveik kartu su juo. Kaip minėta, mažindamas atsilikimą nuo kalbėtojo vertėjas trumpina minties suvokimo procesus, todėl gali nukentėti minties suvokimas, o vertimas tapti pažodinis. Šiuo atveju

susiduriama su paradoksalia situacija, kai vertėjas negali ilgai delsti, privalo trumpinti suvokimo procesų trukmę ir mintį formuluoti kuo nuosekliau ir aiškiau. Versdamas tik savo klausytojui vertėjas kai kurią informaciją gali palikti numanyti, o versdamas ir kolegoms jis privalo mintį suformuluoti iki galo. Būtina ne tik tiksliai ir aiškiai perteikti minties turinį, bet ir formuluoti ją gramatiškai taisyklingai, nesudėtingomis sintaksinėmis struktūromis ir aiškia tartimi. Be to, vertėjas turi atsižvelgti į tai, kad jo vertimo kalba kitos kabinos vertėjui nėra pirmoji vertimo kalba, o viena iš pasyviai mokamų kalbų, kurias jis supranta, bet kurios nėra aktyvios jo darbo kalbos. Nors versdamas į gimtąją kalbą vertėjas turi didžiulį gramatinių, sintaksinių, leksinių minties raiškos priemonių pasirinkimą, turėdamas omenyje, kad jo sakomo teksto kalba kitų kabinų kolegoms yra ne pagrindinė, o n-toji užsienio kalba (kai kurie vertėjai verčia iš 10 ir daugiau kalbų!), jis turėtų vengti per daug sudėtingų konstrukcijų, posakių, metaforų, palyginimų, realijų, kurias kolegoms būtų sunku suprasti. Žinoma, vertėjas neprivalo keisti savo kalbėjimo stiliaus ir registro, tačiau kolegoms bus lengviau suprasti pasakymą, jei jis vartos kuo paprastesnes gramatines struktūras ir leksiką, vengs įmantrybių, tekstą formuluos aiškiai ir tiksliai. Ypač svarbu labai aiškiai ištarti pavadinimus, pavardes, be klaidų nurodyti skaičius, aptariamo dokumento skyrius, straipsnius ir kt. Neišgirdęs šios informacijos kolegoms vertime arba dėl neaiškios artikuliacijos negalėdamas jos suprasti, iš vertėjo vedlio per relę verčiantis kolega turės ją praleisti. Taigi, nors relinis vertimas savo technika nesiskiria nuo įprastinio vertimo, vis dėlto jis netiesiogiai padidina vertėjo atsakomybę ne tik už savo, bet ir už kitų kabinų kolegų vertimo kokybę. Todėl, žinodamas, kad vertimo klausysis ne tik klausytojai, bet ir sakomą tekstą į savo gimtąją kalbą turintys versti kolegoms, formuluodamas pasakymą vertėjas privalo atsižvelgti ir į specifinius antrojo adresato lūkesčius. Kadangi daugiakalbiuose renginiuose dirbantiems ES institucijų vertėjams tenka versti ne tik iš originalo kalbos (visų 24 oficialiųjų ES kalbų nemoka nė vienas vertėjas), bet ir per relę, kiekvienas labai gerai žino, koks originalo teksto persakymas kita

kalba yra priimtinas ir patogus versti. Be to, beveik kiekvienas vertėjas būna ir relinio vertimo adresantas, ir adresatas, todėl puikiai suvokia atsakomybę už savo vertimo kokybę ir žino antrojo vertimo kalbos adresato lūkesčius.

4.6.2.2. Vertimas į užsienio kalbą (retour)

Vadovaujantis Tarptautinės konferencijų vertėjų asociacijos (AIIC) apibrėžtimi, vertėjo B kalba yra negimtoji kalba, kurią jis puikiai moka ir į kurią verčia iš vienos ar kelių gimtųjų kalbų. Tačiau šią apibrėžtį vertėtų papildyti patikslinant, kad vertėjas B kalba turi sugebėti mąstyti besikeičiančioje komunikacinėje situacijoje (įskaitant vertimą žodžiu), adekvačiai, tiksliai ir aiškiai perteikti kalbėtojo pasakymo turinį klausytojui ir rele verčiantiems kolegoms.

Centrinės ir Rytų Europos valstybėse vertimas į užsienio kalbą visada buvo ir išlieka sudėtinė konferencijų vertimo dalis. Nacionaliniu lygmeniu rengiamose tarptautinėse konferencijose beveik kiekvienas vertėjas verčia į abi kalbas. Konferencijų organizatoriai retai sudaro kalbų kabinų ekipas tik iš gimtakalbių, verčiančių į gimtąsias kalbas iš visų konferencijos darbo kalbų. Nors pastaruoju metu Centrinės ir Rytų Europos valstybių konferencijų vertėjai jau moka dvi ir daugiau užsienio kalbų ir verčia iš jų į gimtąją kalbą, vis dėlto konferencijose, vykstančiose, pavyzdžiui, Latvijoje, Estijoje, Lietuvoje, be vertimo į užsienio kalbą išsiversti neįmanoma. Kadangi šalies, kurioje vyksta konferencija, valstybinė kalba dažniausiai būna viena iš renginio darbo kalbų, privaloma numatyti ir relinį vertimą, ir vertimą į užsienio kalbą.

Iš Jungtinių Tautų Organizacijos renginiuose ir konferencijose vartojamų šešių darbo kalbų į negimtąją verčiama tik iš arabų ir kinų kalbų. Europos Taryboje pirmenybė taip pat teikiama vertimui į gimtąją kalbą, o teisė versti iš B į A ir iš A į B kalbą suteikiama dvi kalbas kaip gimtąsias (dažniausiai anglų ir prancūzų) mokantiems vertėjams.

NATO organizuojamuose renginiuose dominuoja vertimas iš užsienio kalbos į gimtąją kalbą. ES institucijos (Komisija, Ministrų Taryba, Europos Parlamentas, Teisingumo Teismas) taip pat ilgą laiką laikėsi nuostatos, kad geriausia vertimo kokybė pasiekama verčiant iš užsienio į gimtąją kalbą. Be to, daugiakalbėse konferencijose, kuriose būdavo verčiama iš ir į pagrindines darbo kalbas (anglų, prancūzų, vokiečių, ispanų, italų), kalbų kabinų ekipos (3–4 vertėjai) būdavo sudaromos tik iš gimtakalbių, siekiant, kad vienos kabinos vertėjai užtikrintų vertimą iš visų konferencijos darbo kalbų ir būtų išvengta relinio vertimo. Po 2004 metų ES plėtros atsiradus vertimo iš mažiau paplitusių ES kalbų poreikiui, ES institucijų vertimo tarnybos buvo priverstos keisti požiūrį į vertimą į užsienio kalbą ir relinį vertimą. Kadangi ES institucijose dirbančių vertėjų, galinčių į gimtąją kalbą versti iš naujųjų ES šalių narių kalbų, neatsirado, laikinai buvo suteikta galimybė naujųjų valstybių narių vertėjams versti ne tik į gimtąją, bet ir į užsienio kalbą tikintis, kad po kelerių metų, kai kitų kalbų vertėjai išmoks „egzotiškas“ Rytų Europos valstybių kalbas, bus galima grįžti prie įprastos praktikos. Nuo 2004 metų plėtros praėjus daugiau nei dešimtmečiui, situacija radikalčiai nepasikeitė, nors naujųjų šalių narių kalbų mokymuisi buvo skiriama pakankamai daug dėmesio. Tiesa, Europos Parlamento ir Europos Komisijos vertimo tarnybose atsirado vertėjų, kurie išmoko mažųjų ES valstybių narių kalbas ir verčia iš jų į gimtąją kalbą, tačiau jų yra tik vienetai¹¹. Todėl vertimas į negimtąją kalbą ES institucijose palaipsniui tapo ne išimtinis, o įprastu reiškiniu. Požymių, kad artimiausiu metu situacija iš esmės pasikeis, nematyti, todėl galima teigti, jog ES institucijose ir kitose tarptautinėse organizacijose ir toliau bus taikomas vertimas į negimtąją kalbą.

Vertimo į užsienio kalbą klausimas visada kėlė kontroversiškas diskusijas tarp konferencijų vertėjus rengiančių universitetų pedagogų, vertėjų asociacijų ir privačios vertimo rinkos dalyvių bei profesiona-

¹¹ Autoriaus žiniomis, šiuo metu iš lietuvių kalbos į gimtąją kalbą (italų ir vokiečių) verčia po vieną EP ir EK vertėją.

lių vertėjų. Pradinę vienos iš žymiausių konferencijų vertimo mokyklų ESIT nuostatą bene geriausiai atspindi Seleskovitch (1968, 224) teiginys, kad vertimo į gimtąją kalbą kokybė visada geresnė nei vertimo į užsienio kalbą: *On peut affirmer qu'à qualité égale d'interprète, l'interprétation en A (langue maternelle) est toujours supérieure à l'interprétation en B (langue acquise)*. Tokį požiūrį galima vertinti kaip reakciją į anuometinės sovietinės vertimo žodžiu mokyklos pedagogų požiūrį, kad vertėjas geriau verčia į B kalbą, nes tik būdamas gimtakalbis geriausiai suprantą pasakymą originalo kalba. Dejean de Féal (1998) išreiškė susirūpinimą, kad vis dažniau atliekant vertimą į B kalbą gali nukentėti profesinis konferencijų vertimo įvaizdis, o 1999 m. Paryžiaus konferencijų vertėjų rengimo instituto (ESIT) vertimo žodžiu pedagoginė komisija dar kartą patvirtino savo griežtą požiūrį į vertimą į užsienio kalbą: ESIT visada laikėsi nuomonės, kad aukščiausia sinchroninio vertimo kokybė užtikrinama tik verčiant verčiant į vertėjo gimtąją kalbą ir teigė, kad bet kokie bandymai pateisinti vertimą į negimtąją kalbą neišvengiamai mažina sinchroninio vertimo kokybę. Iki šiol besitęsiančioje diskusijoje išsakomos prieštaringos nuomonės dėl to, ar svarbiau nepriekaištingai suprasti originalo kalbą, ar kuo sklandžiau ir tinkamiau versti į vertimo kalbą. Vertimo tik į gimtąją kalbą šalininkai visada laikėsi nuomonės, jog vertėjas privalo perteikti originalo kalbos mintį labai gerai jausdamas vertimo kalbos niuansus ir klausytojui įprasta raiška, kad adresatui nereikėtų mintyse reformuluoti girdimo teksto, siekiant padaryti jį kuo priimtinesnį gimtakalbio ausiai. Todėl, jų manymu, adekvačiai ir natūraliai perteikti kalbėtojo mintį įmanoma tik verčiant į gimtąją kalbą, kuriai negali prilygti net ir labai gerai išmokta užsienio kalba. Laikantis šio požiūrio didesnis dėmesys skiriamas pasakymo aiškumui, tikslumui, tarimui, gramatikai. Priešingo požiūrio atstovai pasitelkia iš esmės tą patį argumentą, tačiau pritaiko jį originalo kalbai ir teigia, kad kalbos ir kultūros tarpininko vaidmenį geriau atlieka į užsienio kalbą verčiantis vertėjas, nes jis originalo kalbos pasakymo niuansus supranta geriau nei iš užsienio kalbos į gimtąją verčiantis vertėjas. Nors verčiant į užsie-

nio kalbą kartais jaučiamas nedidelis svetimkalbio akcentas, o sakomas tekstas idiomatiniu požiūriu gali atrodyti šiek tiek skurdesnis, vis dėlto tam tikrose vertimo situacijose kalbėtojo pasakymo turinį geriau perteikti gali tas vertėjas, kuris jį suvokia su semantiniais niuansais, o ne tas, kuris gimtąją kalbą nepriekaištingai formuluoja, tačiau dėl objektyvių priežasčių (nebūdamas kalbėtojo socialinės-kultūrinės terpės atstovas) negali perprasti kalbėtojo pasakymo poteksčių. Šiuo požiūriu įsimintina vertimo situacija EP, kai Strasbūro plenarinėje sesijoje svarstant padėtį Gruzijoje Lietuvos parlamentaras alegoriškai paminėjo dainą „Suliko“ ir mergaitę, kurią „dar kartą nuskriaudė prieš metus: apiplėšė, sumušė ir išprievartavo“.¹² Nors buvo kalbama anglų kalba, net ir puikiai ją mokantiems kitų kalbų kabinų vertėjams nuskriaustos mergaitės Suliko ir Gruzijos sąsajos taip ir liko iki galo nesuprastos. Jeigu kalbėtojo pasakymas būtų buvęs verčiamas iš lietuvių kalbos į užsienio kalbą, tikėtina, kad suvokdamas pasakymo originalo kalbą potekstę, į užsienio kalbą verčiantis vertėjas būtų pasistengęs kuo aiškiau ir paprasčiau suformuluoti kalbėtojo mintį, ją labiau iššifruodamas ir perteikdamas aprašomuoju būdu.

Tarptautiniuose daugiakalbiuose renginiuose vis labiau įsigalint dvikrypčiam vertimui, ryškios metodologinės priešpriešos tarp vertimo iš gimtosios kalbos ir vertimo į gimtąją kalbą iš esmės nebelieka, nes ir vienu, ir kitu atveju pagrindinis vertėjo uždavinys lieka nepakitęs – padėti komunikacinės situacijos dalyviams kuo geriau suprasti vieniems kitus. Turint omenyje, kad, išskyrus dvikalbystės atvejus, vertimo procese viena kalba visada bus vertėjo gimtoji, o kita (arba kitos) – negimtoji, apie vertimo į užsienio kalbą privalumus ir trūkumus prasminga kalbėti tik tuomet, jei vadovaujamosi konkrečiais ir kuo objektyvesniais kriterijais. Nors vertinant sinchroninio vertimo kokybę dažnai pasitelkiami įvairūs lingvistiniai ir ekstralingvistiniai kriterijai, klausytojai, paprašyti įvertinti vertimo į užsienio kalbą kokybę, neretai nurodo, kad konkrečioje komunikacinėje vertimo situacijoje jiems svarbiausia sekti posėdžio eigą ir suprasti, kas sa-

¹² <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20091215+ITEM-016+DOC+XML+V0//LT>.

koma, o ne gilintis į individualaus vertėjo vertimo techniką ir turinio perteikimo ypatumus. Be to, atlikus vertimo klausančių konferencijų dalyvių apklausas paaiškėjo, kad daugelis pastebi, jog vienas ar kitas vertėjas kalba su ryškesniu akcentu, tačiau į tai nekreipia dėmesio, jei mintis perteikiama aiškiai ir be didelių gramatinių klaidų (Donovan 2002).

Sinchroniškai verčiant į užsienio kalbą vertėjo sąmonėje vyksta iš esmės tie patys kognityviniai procesai kaip ir verčiant į gimtąją kalbą, tačiau tikėtina, kad klausantis pasakymo gimtąja kalba fonologinio turinio atpažinimo ir semantinio minties suvokimo procesai užtrunka trumpiau nei klausantis pasakymo negimtąja kalba, nes gimtakalbis vertėjas kalbėtojo pasakymo semantinį ir komunikacinį turinį atpažįsta ir intuityviai numano remdamasis bendra kalbėtojo ir savo kultūrine, socialine, kalbine patirtimi, bendrosiomis žiniomis ir gimtajai kalbai būdingais leksinių, gramatinių, sintaksinių, pragmatinių reiškinių denotatais. Kadangi pasakymo mintį į užsienio kalbą verčiantis vertėjas negali spontaniškai remtis tokiu pačiu sintaksinių, leksinių, stilistinių, retorinių priemonių arsenalu kaip gimtojoje kalboje, tikėtina, kad kalbinės raiškos priemonių atrankos ir minties formulavimo procesas užtrunka santykinai ilgiau. Todėl vienu iš svarbiausių ir patikimiausių metodų verčiant į užsienio kalbą laikomas minties skaidymas į trumpas logiškai – semantiškai išbaigtas atkarpas (*salami technique*, arba KISS – *Keep it Short and Simple*). Kalbėtojai kalbant natūraliai ir įprastu tempu, versti į užsienio kalbą iš esmės nėra sudėtingiau nei į gimtąją kalbą, jei vertėjas turi pakankamai platų kalbinės raiškos ir leksinių priemonių pasirinkimą. Tačiau turint omenyje, kad B kalba formuluojamas tekstas daugiakalbiuose renginiuose adresatą dažnai pasiekia ne tiesiogiai, o per relinį vertimą, originalo teksto vertėjas privalo taikyti visas įmanomas taktikas, leidžiančias kuo mažiau atsilikti nuo kalbėtojo ir stengtis jo sakomą informaciją kuo greičiau nukreipti į relinio vertimo grandinę, kad originalo kalbos nesuprantantys kitų kabinų vertėjai savo klausytojui galėtų nedelsdami išversti kalbėtojo pasakymą. Kai versdamas į užsienio kalbą vertėjas atlieka *relinio vertimo grandinės vedlio* (*pivot*)

funkciją, jam tenka papildoma atsakomybė ne tik klausytojui (tiesioginiam adresatui), bet ir kolegoms, kuriems vertimas iš originalo kalbos į užsienio kalbą kartais yra vienintelis (*pivot unique* atveju) informacinis šaltinis. Todėl KISS taktikos nebepakanka. Verčiant tiesioginiam adresatui galima tikėtis, kad jis kai kurią informaciją numanys iš konteksto, o iki galo ir aiškiai nesuformuluojantis minties vertėjas vedlys apsunkina kitų kolegų darbą. Todėl verčiant į užsienio kalbą svarbu ne tik kalbėti paprastai, sklandžiai, greitai, taisyklinga tartimi ir gramatika, bet ir logiškai užbaigti kiekvieną pasakymo atkarpą, po kiekvieno sakinio sudėlioti intonacinius taškus, vengti nutylėjimų ir dviprasmybių. Tikrinus žodžius, pavadinimus, terminus, skaičius būtina tarti ypač aiškiai, realijas versti aprašomuoju būdu, leksines spragas (kai vertimo kalboje nėra adekvačios sąvokos) užpildyti laisvais žodžių junginiais. O turint omenyje, kad siekiant aiškiai perteikti kalbėtojo mintį svarbūs ir ekstralingvistiniai veiksniai (intonacija, ramus kalbėjimas, malonus balsas, nuoseklus formulavimas be garsinių ir tylos pauzių ir kt.), kartais gali susidaryti įspūdis, kad į užsienio kalbą verčiančiam vertėjui tenka įveikti beveik neįmanomą uždutį. Vis dėlto profesionalūs vertėjai dažniausiai sėkmingai susidoroja su šiuo tikrai neeiliniu iššūkiu. Kita vertus, net ir puikiai mokant užsienio kalbą ne visada pavyksta atrinkti ir vartoti pačius tiksliausius terminus, optimalius leksinius vienetus ir sintaksines struktūras. Negalėdamas delsti, vertėjas kartais aukoja semantinius ir stilistinius niuansus ir vartoja platesnės ar siauresnės semantikos dalinės atitikties leksiką, vertinius, kurių įprastomis sąlygomis nevartotų. Aiškiai, paprastai, tiksliai versti į užsienio kalbą dar sunkiau, kai kalbėtojas ne kalba laisvai, o skaito iš anksto parašytą kalbą. Kaip minėta anksčiau, aptariant bendrąsias sinchroninio vertimo taktikas, vertėjas, gavęs kalbos tekstą likus vos kelioms minutėms iki vertimo pradžios, peržvelgia jį ir pasibraukia svarbiausius semantinius segmentus (subjektas–veiksmas–objektas), kurie tampa atspirties tašku, leidžiančiu sekti kalbėtojo minčių dėstymo eigą, semantiškai reikšmingų atkarpų vertimą užsirašo tarp eilučių arba verčia „iš lapo“ (*sight translation*): vienu metu klausy-

damas kalbėtojo ir skaitydamas pasakymo tekstą. Jei vertėjas kalbėtojo tekstą gauna iš anksto, jis gali išsiversti jį į užsienio kalbą ir sklandžiai perskaityti. Toks vertimo būdas dalinai pateisinamas tik tada, kai pasakymo vertimo kalba klausosi tiesioginis adresatas – salėje sėdintis klausytojas. Tačiau kai į užsienio kalbą išverstas kalbėtojo pasakymas reličio vertimo grandinėje kitų kabinų vertėjams atstoja originalą, minties skaidymo, suvokimo, semantiškai nereikšmingų elementų praleidimo procesų negalima perkelti ant netiesioginio informacijos gavėjo – kitos kalbos vertėjo – pečių. Būdamas kalbėtojo pasakymo adresatas ir vertimo kalbos teksto adresantas, į užsienio kalbą verčiantis vertėjas privalo savo sakomą tekstą padaryti kuo aiškesnį, logiškesnį ir paprastesnį, kad kitos kabinos vertėjui netektų versti apibendrinant arba visai praleisti akustiškai neatpažintų pavadinimų ar nepakankamai aiškiai perteiktų realijų. Jeigu vertėjas iš anksto išsiverčia kalbėtojo tekstą į užsienio kalbą ir ketina jį perskaityti nuo pradžios iki galo, tai jis turėtų pasirūpinti, kad vertimo kopijas gautų ir kitų kabinų vertėjai. Turėdami jį prieš akis, jie ne tik klausysis verbalizuoto kalbėtojo pasakymo jiems suprantama kalba, bet prirėkus galės pažvelgti į išverstą tekstą ir pasitikslinti neišgirstą ar nevysiškai aiškiai išgirstą skaičių, pavadinimą, terminą, sutrumpinimą, realiją arba tiesiog atlikti vertimą „iš lapo“.

Kai kalbėtojas kalbą pasirašo iš anksto ir žino, kad ji bus verčiama sinchroniškai, vertėjui būtų lengviau versti, jei adresantas ją suformuluotų sakytinei raiškai būdingomis sintaksinėmis, leksinėmis ir gramatinėmis priemonėmis (trumpi sakiniai, nedidelė kondensacija, mažai abstrakčios leksikos, ilgų daiktavardinių konstrukcijų ir kt.). Tačiau, verčiant lietuvių kalba iš anksto parengtus kalbėtojų tekstus į užsienio kalbą, dažnai tenka konstatuoti, kad juose vyrauja ilgi didelio informacinio tankio sudurtiniai sakiniai, vartojama daug dalyvinių, pusdalyvinių ir padalyvinių žodžių grupių, daiktavardinių konstrukcijų, įterptiniais sakiniiais vienas nuo kito atskiriamas veiksnys ir tarinys, pažymins ir pažymimasis žodis. Todėl išversti tokius sudėtingus sakinius iš klausos labai sunku, o kartais neįmanoma, juo labiau kad jie neretai perskaitomi

labai greitai ir nedarant loginių pauzių. Tokiais atvejais vertėjas negali taikyti nei skaidymo nei numanymo strategijos. Jis tiesiog privalo laukti veiksnio, tarinio ar pažymimojo žodžio, prieš kurį dažnai sutelkiamos ilgos daiktavardžių kilmininku ar šalutiniais sakiniais išreikštų pažyminių grandinės pramaišiu su derinamaisiais pažyminiais. Laukdamas reikšminio leksinio vieneto vertėjas ne tik daugiau nei įprasta atsilieka nuo kalbėtojo, bet priverčia laukti kitų kalbų kabinų vertėjus, kuriems vertimas į B kalbą yra vienintelis informacijos šaltinis.

Lietuva raštu pateikė informaciją apie didelę įtaką mūsų ir kitų ES šalių aplinkai galinčių turėti atominių elektrinių, kurios planuojamos statyti Baltarusijoje ir Kaliningrade, statybų ir poveikio vertinimo procedūrų vykdymo eigą.

Ateityje reikėtų spręsti klausimą ir dėl nepriklausomų ekspertų vykdomų tyrimų, kuriais būtų analizuojamas ilgalaikis genetiškai modifikuotų organizmų ar jų produktų poveikis aplinkai ir žmonių sveikatai, finansavimo galimybių. Lietuvos nuomone, situacija, kai Taryboje priimant sprendimus dėl genetiškai modifikuotų organizmų produktų pateikimo rinkai nesurenkama kvalifikuota balsų dauguma, o Komisija pati nusprendžia dėl genetiškai modifikuotų produktų pateikimo rinkai, nėra priimtina.

Įvertinus 2012 m. lapkričio 20 d. Europos Komisijos pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl biržinių bendrovių direktorių pareigas einančių asmenų lyčių lygybės pusiausvyros gerinimo ir atitinkamų priemonių svarstymų Europos Sąjungos Tarybos socialinių klausimų darbo grupėje eigą, parengtas kompromisinis pasiūlymo tekstas.

Neretai tos pažyminių grandinės būna dar ir daugiaprasmės, todėl norint suvokti pasakymo prasmę mintyse tenka pažyminius ar dalyvines konstrukcijas keisti kitomis formomis ar net pertvarkyti viso sakinio struktūrą. Kai vertėjui pakanka laiko pasiruošti vertimui, jis, norėdamas

suvokti kalbėtojo mintį, pirmiausia kondensuotą ir sudėtingą rašytinį tekstą turi suskaidyti į trumpesnes semantiškai susijusias atkarpas, vėliau sujungti jas naujomis loginėmis jungtimis ir tik po to kurti pasakymą užsienio kalba sakytinei kalbai būdingomis gramatinėmis priemonėmis. Kai vertėjas kalbėtojo teksto negauna iš anksto, adekvačiai išversti tokius tekstus į užsienio kalbą tampa labai sunku.

Atsižvelgiant į saugumo padėties Europoje pokyčius dėl artimiausios kaimynystės šalyse kilusių naujų konfliktų ir perversmų, didėjančio radikalizmo, keliančio smurtą ir terorizmo pavojų, ES vidaus saugumo strategijos atnaujinimas tampa dideliu iššūkiu eliminuoti pavojingus procesus, kurie įgauna naujų bruožų. Sparčiai auga ES piliečių, kurie vyksta į konflikto zonas turėdami tikslą prisijungti prie teroristinių organizacijų ir vėliau grįžta į ES teritoriją, skaičius. Nauja strategija ir nauji iššūkiai negali sukelti nepagrįsto kiekvieno piliečio sekimo ir įtarinėjimo, visuotinės elektroninių susižinojimo priemonių kontrolės bei išankstinių nuostatų dėl vieno ar kito piliečio lojalumo savo valstybei ir tautų Europos idėjai.

Be to, kartais sudėtingas dalykinis diskursas pajvairinamas vaizdinėmis metaforomis ir palyginimais, kurie nei turi tiesioginių atitikmenų vertimo kalboje, nei vartojami dalykiniame tekste.

Mūsų sprendimai skendi nuolatinėje pasiūlymų ir terminų, kaip tuos sprendimus įgyvendinti ir kaip kontroliuoti tų sprendimų įgyvendinimą, jūroje, nešiojami nuo vieno užutėkio prie kito. Jūra banguoja, kartais ir stipresnis vėjas kyla – veikla atrodo audringa. O iš tiesų – tik dar viena saviapgaulė, dar vienas svarbumo pliūpsnis, aidint vis piktesne tampančios visuomenės atskirų individų šūvių papliūpoms.

Tokiais atvejais vertėjas privalo įvertinti renginio pobūdį ir pritaikyti tokį vertimo kalbos registrą, kuris geriausiai atspindėtų pranešėjo

mintį konkrečioje komunikacinėje situacijoje, o ne stengtis surasti metaforos atitikmenį vertimo kalboje. Jeigu toks atitikmuo vertimo kalboje ir būtų vartojamas, tai nereiškia, kad jis tinka konkrečiame kontekste. Jei vertėjas metaforišką žodžių junginį išverčia pažodžiui, neatmestina, kad jis vertimo kalba skambės neįprastai ir sukels klausytojo nuostabą. Todėl vertėjas pasielsgs tinkamai ir atsakingai, jei ir čia pritaikys KISS strategiją ir metaforomis reiškiamą mintį perteiks paprastai, trumpai ir aiškiai: *sprendimai skendi pasiūlymų ir terminų jūroje* į užsienio kalbą dar būtų įmanoma išversti vartojant jūros ar vandenyno metaforą, o *dar vienas svarbumo pliūpsnis* ir *aidint šūvių papliūpoms* neišvengiamai turėtų būti keičiami panašios semantikos stilistiškai neutraliais leksiniais vienetais.

4.7. Konferencijų vertimo kokybė

Pradėjus teikti profesionalias konferencijų vertimo paslaugas, vertėjai nuo pat pradžių ypač didelį dėmesį skyrė klausytojo lūkesčiams konkrečioje komunikacinėje situacijoje. Dar praėjusio šimtmečio šeštajame dešimtmetyje Jean Herbert (1952, 82) rašė, kad diplomatų konferencijoje ypač svarbu perteikti žodžių reikšmės niuansus, verčiant dalykinės srities žinovams būtina tinkamai išversti terminus, į literatūrą ar menininkų auditoriją rekomenduojama kreiptis sklandžiu ir elegantišku stiliumi, o politikų forumuose – įtaigiai perteikti kalbėtojo pasakymo mintį. Jau pačiose konferencijų vertimo ištakose buvo suprata, kad vertėjo kalbos stilius ir registras skiriasi, kai verčiama keliems apskritojo stalo diskusijos dalyviams, keletui dešimčių konferencijos dalyvių ar tūkstantinei demonstrantų miniai. Pasak Seleskovitch (1986), vertimas visada vertintinas iš klausytojo požiūrio. Jam pritarė Dejean le Féal (1990, 155): jos manymu, svarbiausias vertėjo uždavinys – pateisinti klausytojo komunikacinius lūkesčius. Snelling (1989, 142) atkreipė dėmesį į tai, kad pasakymas vertimo kalba visada nukreipiamas į tikslinę klausytojų au-

ditoriją, todėl vertinant vertimo kokybę būtina atsižvelgti į jos specifiką. Thiéry (1990, 41) nuomone, vertėjas visada turi įvertinti renginio pobūdį, komunikacinius tikslus ir vertimo poveikį klausytojui.

Konferencijų vertimui tampant vis profesionalėsne veikla, palaipsniui pradėta kreipti dėmesį į konferencijų vertimo, kaip kalbos ir kultūros tarpininkavimo paslaugos, kokybę. Šalia AIIC ir Europos Sąjungos institucijų vertimo tarnybų keliamų aukštojo mokslo ir specializuotų vertimo studijų kvalifikacijos pažymėjimo reikalavimų praėjusio šimtmečio devintajame dešimtmetyje buvo žengti pirmieji žingsniai siekiant konkrečiais kriterijais įvertinti konferencijų vertimo kokybę. Bühler (1986) bene pirmoji atliko AIIC narių apklausą, jos dalyvių buvo prašoma nustatyti svarbiausius vertėjams keliamus reikalavimus ir balais įvertinti vertimo kokybę pagal 16 kriterijų (gimtakalbio akcentas, malonus balsas, sklandumas, logiškumas, nuoseklumas, taisyklinga gramatika, terminai, stilius ir kt.). Apibendrindama tyrimo rezultatus, Bühler, be kita ko, konstatavo, kad idealus vertėjas yra tas, kuris atlieka idealų vertimą konkrečioje situacijoje ir konkrečiu tikslu. Tuo ji patvirtino kiek anksčiau išsakytą Reiss (1983) požiūrį, kad vertimas laikytinas geru tada, kai juo pasiekiamas komunikacinis tikslas. Praėjus keletui metų Kurz (1989) atliko medicinos konferencijos dalyvių apklausą, kuri iš esmės patvirtino Bühler apklausoje dalyvavusių vertėjų požiūrį į svarbiausius vertimo kokybę nulemiančius kriterijus: ir vertėjai, ir konferencijos dalyviai didžiausią dėmesį skyrė minties aiškumui, logiškumui ir terminologijai. Tačiau vėlesnių tyrimų rezultatai parodė, kad vertimo kokybės vertinimas tiesiogiai sietinas su klausytojo profesija ir lūkesčiais konkrečioje komunikacinėje situacijoje. Kitų profesijų atstovų vertinimas iš esmės nesiskyrė nuo pirmosiose apklausose kaip pagrindinių nurodytų kriterijų, o žiniasklaidos atstovai kaip svarbiausius minėjo šiuos kriterijus: malonus balsas, gimtakalbio akcentas, sklandumas (Kurz 1993). Kadric (2001) apklausoje dalyvavę teisėjai kaip svarbiausius kriterijus nurodė vertimo įgūdžius ir lingvistinę bei kultūrinę vertėjo kompetenciją, o teisinių žinių, teismų sandaros ir teis-

minių procedūrų išmanymo nelaikė pagrindiniais vertimo kokybę lemiančiais veiksniais. Kadangi konferencijų vertimas ir anksčiau, ir pastaruoju metu dažnai suprantamas kaip vienos kalbos teksto pakeitimas kitos kalbos tekstu gerai mokant užsienio kalbą, išsiaiškinti klausytojų lūkesčius nėra lengva. Shlesinger (1997, 126) dar beveik prieš du dešimtmečius rašė, kad klausytojui vertimo kokybė yra labai miglota ir neaiški sąvoka, nes jis dažniausiai nežino, ko iš vertimo galima tikėtis ir ką reiškia geras ar adekvatus vertimas. Per beveik 30 metų laikotarpį, kai buvo pradėta rengti klausytojų apklausas siekiant įvertinti vertimo kokybę, klausytojų lūkesčių tyrimai tapo svarbiu vertimo mokslo aspektu. Klausytojų apklausos anketose dažniausiai prašoma balais įvertinti arba pagal svarbą išvardyti tyrėjų nurodytus vertimo kokybės kriterijus: tarimą, gimtakalbio akcentą, balso tembrą, sklandumą, logiškumą, nuoseklumą, išsamumą, taisyklingumą, terminus, gramatiką ir kt. Nors po kiekvienos apklausos gaunama pakankamai daug statistinių duomenų, jais vadovaujantis plačių apibendrinimų apie klausytojų lūkesčius daryti vis dėlto negalima. Pirmiausia todėl, kad net ir dalykinėje konferencijoje, kurioje visi klausytojai yra tos pačios srities specialistai, klausytojų lūkesčiai gali skirtis. Pavyzdžiui, klausytojas, pirmą kartą arba retai dalyvaujantis konferencijose, kuriose teikiamas vertimas į keletą kalbų, didesnę dėmesį skiria gramatikai, vertėjo kalbėjimo sklandumui, o patyręs daugiakalbių konferencijų dalyvis pirmenybę teikia pasakymo vertimo kalba minčiai, logiškumui, dalykinės srities terminams. Be to, vienas dalyvis gali mokėti užsienio kalbą ir vertimo klausytis tik kaip pagalbinio teksto arba kai įtemptai klausydamasis kalbėtojo užsienio kalba nori patikrinti smegenis, o kitas, priešingai, nemoka jokios užsienio kalbos, todėl klausosi vertimo visą laiką. Kai konferencijoje nėra aptariamų siauros dalykinės temos ir dalyvių sudėtis nevienalytė, klausytojų lūkesčiai dar labiau skiriasi. Vieniems svarbu kuo tiksliau suvokti kalbėtojo mintis, kitiems labiau rūpi kalbėtojo požiūrio į aptariamą klausimą ypatumai ar konkrečios dalykinės srities naujovės. Vieni konferencijos dalyviai gali būti deleguoti į renginį, kuris ne visai susijęs su jų profesine veikla, todėl

jų dėmesys vertimo kalba perteikiamam informaciniam turiniui ir vertimo kokybės lūkesčiai gali nesutapti. Kadangi kalbėtojo pasakymo turinį to paties renginio dalyviai dėl įvairių priežasčių gali vertinti skirtingai, komunikacinių lūkesčių patenkinimo, kaip vieno iš pagrindinių vertimo kokybės vertinimo kriterijų, nederėtų suabsoliutinti.

Siekdamos užtikrinti kuo geresnę konferencijų vertimo kokybę, Europos Sąjungos institucijų vertimo tarnybos reguliariai atlieka konferencijų, darbo grupių, politinių frakcijų posėdžių, įvairaus lygio politinių susitikimų, plenarinių sesijų dalyvių apklausas. Europos Komisijos Vertimo žodžių generalinis direktoratas kas keleri metai vykdomose konferencijų dalyvių apklausose prašo ne tik apskritai įvertinti vertimo paslaugų kokybę („labai gerai“, „gerai“, „patenkinama“, „nepatenkinama“), bet ir vadovaujantis tokiose apklausose įprastais kriterijais (minties suvokimas, aiškumas, logiškumas, terminai ir kt.) atskirai apibūdinti vertimo į gimtąją ir negimtąją kalbą kokybę. Atsakymai į anketos klausimus apibendrinami pagal tai, ar klausytojas klausosi vertimo apskritai, jei taip, tai kokia kalba (gimtąja ar užsienio), ar moka užsienio kalbas, kodėl klausosi (nesiklauso) vertimo, ir kitus kriterijus. Apibendrinus 2013 metų apklausos rezultatus¹³ paaiškėjo, kad vertimo kokybę „gerai“ ir „labai gerai“ vertina 89 proc. klausytojų, o vertimo į gimtąją kalbą – 91 proc. klausytojų. Minties suvokimą, aiškumą, vertėjų kalbos žinias „gerai“ ir „labai gerai“ įvertino 88–92 proc. respondentų, o vertime vartojamais terminais buvo patenkinti 83 proc. visų ES valstybių ir 79 proc. naujųjų valstybių narių atstovų. Be to, vertimo į gimtąją kalbą retai ar visai nesiklausantys respondentai nurodė tokias vertimo atsisakymo priežastis: gerai išmano temą ir gali klausytis kalbėtojo, sekti posėdžio eigą užsienio kalba, baiminasi vertimo netikslumų, rašo ataskaitas užsienio kalba, netikslus vertimas trukdo sekti posėdžio eigą ir kt.

¹³ http://ec.europa.eu/dgs/scic/docs/news_docs/2014-02-26_css_2013/scic_css_2013_final.pdf.

Atliekant apklausas galima išsiaiškinti, kaip konferencijos dalyviai vertina vertimo kokybę ir kokius vertimo aspektus reikėtų tobulinti. Tačiau vertimo kokybę siejant su klausytojų komunikaciniais lūkesčiais vis dėlto vertėtų kuo tiksliau apibrėžti kalbėtojo ir klausytojo tarpusavio santykį komunikacinėje situacijoje ir jų santykį su pasakymo turiniu. Pagal šnekos akto teoriją kalbėtojas, norėdamas įgyvendinti savo komunikacinius ketinimus, privalo ne tik tikslingai formuluoti pasakymą, bet ir atsižvelgti į adresato santykį su mintimis, reiškiamomis per šnekos aktą, ir galėjimą tinkamai jas suvokti. Kadangi ir adresantas, ir adresatas turi savo (kartais skirtingus) komunikacinius tikslus, nuo jų priklauso ne tik adresanto pasirenkamos leksinės bei gramatinės raiškos priemonės, stilius, kalbėjimo maniera, bet ir konkretaus pasakymo turinio interpretavimo galimybės. Todėl ir vertimo kokybė turėtų būti vertinama atsižvelgiant į tai, kokius komunikacinius tikslus šnekos akto dalyviai kelia ir kaip jiems pavyksta jų pasiekti klausantis vertimo. Dažniausiai adresantas yra šnekos akto kūrėjas ir atlikėjas (kalbėtojas), o adresatas – ir šnekos akto dalyvis, ir informacijos gavėjas. Tačiau gali pasitaikyti atvejų, kai pasakymo teksto autorius (šnekos akto kūrėjas) nesutampa su kalbėtoju, o adresatas nėra tikrasis informacijos gavėjas. Vertinant vertėjo vaidmenį šnekos akte, adresanto, kaip pasakymo autoriaus ir kalbėtojo, ir adresato, kaip klausytojo ir informacijos gavėjo, sutapimas ar nesutapimas nėra esminis veiksnys, tačiau į jį reikia atsižvelgti, kai vertimo kokybė vertinama pagal komunikacinės situacijos (šnekos akto) dalyvių lūkesčius. Kai pasakymo metu reiškiamos ne kalbėtojo, o kalbos tekstą sukūrusio kito adresanto mintys, o konferencijos salėje tiesioginio adresato nėra arba jis yra institucija, tai pagal šnekos akto teoriją adresato nepasiekęs šnekos aktas laikytinas nesėkmingu, nes adresantas nerealizuoja savo komunikacinių lūkesčių. Pavyzdžiui, kai Europos Parlamente sakomos vienos minutės kalbos, kuriomis siekiama atkreipti dėmesį į valstybės narės, regiono, parlamentaro rinkėjams rūpimą specifinę problemą, greitakalbe perskaitomas iš anksto parengtas (nebūtinai paties kalbėtojo) kalbos tekstas, neretai nėra skirtas kokiam nors kon-

krečiam adresatui. Savo pasakymu kalbėtojas tiesiog verbalizuoja rašytinį tekstą, kuris yra įtraukiamas į posėdžio protokolus ir vėliau gali būti nagrinėjamas pagal EP veiklos taisykles. Nors vertėjai, sinchroniškai versdami tokias vienos minutės kalbas, savo vertimo taktikos nekeičia ir stengiasi kuo profesionaliau atlikti savo darbą, vis dėlto vertimo kokybės negalima vertinti pagal tai, ar buvo patenkinti komunikacijos situacijos (šnekos akto) dalyvių lūkesčiai, nes adresantas siekė tik atkreipti dėmesį į problemą, adresatas nebuvo konkrečiai nurodytas ir pasakymu į jį nebuvo kreipiamasi. Todėl, jeigu vertimo kokybė negali būti įvertinama pagal šnekos akto dalyvių lūkesčius, tuomet būtina pasitelkti formalius kriterijus arba vadovautis nuostata, kad vertimo kalba perteiktas pasakymo turinys neturi skirtis nuo originalo kalbos, o jo poveikis turėtų būti toks pats, kokį padarytų originalo pasakymas, jeigu klausytojas jo klausytųsi tiesiogiai.

5. DAUGIAKALBYSTĖ ES

Daugiakalbystė Europos Sąjungoje buvo įteisinta pačiu pirmuoju Europos Ekonominės Bendrijos 1958 metais priimtu reglamentu, nustatančiu kalbas, kurios turi būti vartojamos Bendrijoje. Praėjusio šimtmečio 6-ojo dešimtmečio pabaigoje Europos Bendrijoms priklausė 6 valstybės – Belgija, Prancūzija, Vokietija, Italija, Liuksemburgas ir Olandija. Oficialiosiomis Bendrijų kalbomis buvo paskelbtos 4 kalbos: nyderlandų, prancūzų, vokiečių, italų. Po kiekvieno Europos Bendrijų plėtros etapo oficialiųjų kalbų skaičius nuolat didėjo. 15 valstybių vienijančioje Europos Sąjungoje buvo kalbama ir rašoma jau 11 oficialiųjų kalbų, po plėtros į Rytų Europos valstybes jų skaičius išaugo iki 23, o 2013 m. į ES įstojus Kroatijai – iki 24 kalbų (airių, anglų, bulgarų, čekų, danų, estų, graikų, ispanų, italų, kroatų, latvių, lenkų, lietuvių, maltiečių, olandų, portugalų, prancūzų, rumunų, slovakų, slovėnų, švedų, suomių, vengrų, vokiečių). Papildomai prie oficialiųjų ES kalbų pagal poreikį kartais vartojamos šalių kandidačių ir rusų, kinų, arabų, japonų ir kitos kalbos. Galėtų kilti klausimas, kam reikalinga tokia kalbų gausybė, ar nevertėtų apsiriboti tik keliomis labiausiai paplitusiomis kalbomis. Atsakymas labai paprastas: Europos Sąjungoje yra ir bus leidžiami įstatymo galią turintys teisės aktai, kuriuos vykdyti privalo valstybės narės. Nelabai tikėtina, kad valstybių narių piliečiai vykdys įstatymus, negalėdami su jais susipažinti gimtąja kalba ir nesuprasdami jų turinio. Tuo labiau kad Europos Sąjunga deklaruoja labai aišką tikslą: kurti „piliečių Sąjungą“, kurioje įstatymui visi yra lygūs. Danijos ūkininkas, Vokietijos verslininkas, Prancūzijos vyno gamintojas ar bet kurios kitos šalies gyventojas turi turėti vienodas galimybes ne tik ginti savo teisėtus interesus nacionaliniu lygmeniu, bet ir kreiptis į Europos Sąjungos institucijas savo gimtąja kalba. Minėtas pirminis daugiakalbystės principas nuolat buvo pabrėžiamas ir vėlesniuose teisės aktuose, o 1999 m. įtrauktas į

Amsterdamo sutartį. Joje kalbama ir apie tai, kad kiekvienas ES pilietis turi teisę susipažinti su Europos Parlamento, Tarybos ir Komisijos dokumentais. Taigi akivaizdu, kad pagrindiniai šių institucijų dokumentai turi būti verčiami į oficialiąsias kalbas, o Europos Parlamento, Tarybos, Komisijos ir Komitetų darbe dalyvaujantiems valstybių narių atstovams sudaromos sąlygos kalbėti gimtąja kalba.

Remiantis išsamiais kalbos poveikio kasdieniam ES piliečio gyvenimui tyrimais, 2005 m. lapkričio 22 d. buvo paskelbtas Komisijos komunikatas „Nauja daugiakalbystės strategija“, o 2007 m. įkūrus Komisijos nario, atsakingo už daugiakalbystę, pareigybę daugiakalbystės politika įgavo horizontalųjį pobūdį. Šia politika siekiama skatinti dinamišką daugiakalbę ekonomiką, stimuliuoti mokymąsi visą gyvenimą ir kultūrų dialogą, taip pat sukurti daugiakalbę aplinką Europos piliečių politiniam dialogui gimtąja kalba.

Prie daugiakalbystės politikos įgyvendinimo veiksmingai prisideda ES institucijų vertimų tarnybos, užtikrinančios, kad nebūtų kliūčių šalių narių atstovams suprasti vieniems kitus plenarinėse sesijose, įvairaus lygio politiniuose susitikimuose, derybose, darbo grupėse ir susikalbėti derintis dėl ES teisės aktų projektų.

6. KONFERENCIJŲ VERTIMAS ES INSTITUCIJOSE

Europos Parlamentas, Europos Komisija, Europos Sąjungos Ministrų Taryba, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas šalia Jungtinių Tautų Organizacijos šiuo metu yra didžiausios tarptautinės organizacijos, kuriose konferencijų vertimas yra tapęs kasdienybe.

Europos Parlamente, Europos Komisijoje ir Europos Teisingumo Teisme konferencijų vertimo paslaugas teikia savarankiškos konferencijų vertimo tarnybos. Didžiausia iš jų – Europos Komisijos Vertimo žodžiu generalinis direktoratas (anksčiau oficialiai vadintas ir dabar neformaliai tebevadinamas DG SCIC – *Service Commune Interprétation Conférences*). Direktoratas organizuoja daugiakalbius renginius Komisijos padaliniais ir užtikrina vertimą žodžiu Europos Komisijos, Ministrų Tarybos, Regionų komitetui, Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui, Europos investicijų bankui, taip pat šalyse narėse veikiančių ES agentūrų ir biurų rengiamuose posėdžiuose ir konferencijose. 2013 metų duomenimis, kasmet Vertimo žodžiu generalinis direktoratas konferencijų vertimo paslaugas teikia maždaug 11 tūkst. posėdžių, kasdien suorganizuoja daugiau kaip 50 posėdžių, kuriuose dirba 500–600 vertėjų. Pagal šią statistiką Vertimo žodžiu generalinis direktoratas yra didžiausia vertimo žodžiu paslaugas teikianti tarnyba pasaulyje. 30 proc. direktorato vertimo paslaugų apimtį tenka Komisijai, 61 proc. – Ministrų Tarybai, 6 proc. – Ekonominių ir socialinių reikalų komitetui, 2 proc. – Regionų komitetui, 1 proc. – kitiems užsakovams. Vertimas į anglų kalbą užtikrinamas 97 proc. posėdžių, į prancūzų – 74 proc., į vokiečių – 60 proc., į lietuvių – 13 proc. posėdžių. 2013 metais direktorate dirbo 560 etatinių ir laikinas darbo sutartis pasirašiusių vertėjų (14 lietuvių kalbos vertėjų), o akredituotų pagal poreikį samdomų vertėjų sąrašė buvo daugiau kaip 3 tūkstančiai (apie 70 lietuvių kalbos) vertėjų.

Vidutiniškai vienas vertėjas verčia iš 4 užsienio kalbų, penkių vertėjų darbo kalbų kombinacijoje nurodomos 8 kalbos.

Europos Sąjungos Ministrų Taryba, rengdamasi 2004 ir 2007 m. plėtrai ir Kroatijos stojimui į ES 2013 m. (perėjimui nuo 11 iki 24 oficialių kalbų) ir įvertinusi savo ribotas (dėl vertėjų ir posėdžių salių su vertimo įranga stygiaus) galimybes užtikrinti vertimą į visas kalbas, įvykdė reformą. Bendru valstybių sutarimu buvo gerokai sumažintas skaičius Tarybos darbo grupių, kuriose verčiama į visas oficialiąsias ES kalbas. Šiuo metu iš maždaug 170 Tarybos darbo grupių, rengiančių ES teisės aktų projektus, vertimas į visas 24 kalbas besąlygiškai užtikrinamas 20 darbo grupių. Apie 50 darbo grupių verčiama tik į ir iš anglų, prancūzų ir vokiečių kalbos, o likusios 100 grupių patenka į vadinamąją *request and pay* sistemą, pagal kurią kiekviena šalis narė pasirenka, kuriose darbo grupėse reikalingas vertimas į abi kryptis (iš užsienio kalbos į gimtąją ir atvirkščiai) ir kuriose – tik iš gimtosios į užsienio kalbą (*retour*). Tokį pasirinkimą šalis narė priversta daryti atsižvelgdama į ribotą vertimui skiriamų lėšų dydį ir konkrečios kalbos vertėjų pasiūlą. Pateikdamos paraiškas valstybės narės nurodo darbo grupes, kuriose, trūkstant vertėjų, vertimas turėtų būti užtikrinamas prioritetine tvarka.

ES Vadovų Tarybos, visuose oficialiuose Ministrų Tarybos ir penkiuose neoficialiuose Ministrų Tarybos (iš 9–12, vykstančių per vienos valstybės pirmininkavimo pusmetį) posėdžiuose vertimas besąlygiškai užtikrinamas į visas 24 oficialiąsias kalbas. Komisijos rengiamuose posėdžiuose dažniausiai verčiama į 5 kalbas (anglų, vokiečių, prancūzų, ispanų, italų).

Europos Parlamento požiūris į daugiakalbystę atspindi šūkyje „Europos Parlamentas kalba Jūsų kalba“. EP Darbo tvarkos taisyklių 146 straipsniu kiekvienam Parlamento nariui suteikiama teisė kalbėti viena iš pasirinktų oficialiųjų kalbų, tačiau 2014 m. EP biurui priėmus sprendimą dėl elgesio kodekso įgyvendinant tausių išteklių daugiakalbystės politiką (*resource-efficient full multilingualism*) vertimo žodžiu paslau-

gos teikiamos atsižvelgiant į realų poreikį ir taupant lėšas bei žmogiškuosius išteklius. Europos Parlamento Vertimo žodžiu direktoratas naudoja 330 etatinių (iš jų 10 lietuvių kalbos) vertėjų ir maždaug trijų tūkstančių akredituotų samdomų vertėjų paslaugomis ir užtikrina vertimą žodžiu EP plenarinėse sesijose, frakcijų ir komitetų posėdžiuose Briuselyje ir Strasbūre ir teikia vertimo žodžiu paslaugas kitoms institucijoms pagal patvirtintus prioritetus. Europos Parlamente dažniausiai atliekamas sinchroninis vertimas, mažos sudėties dvikalbiuose dvišaliuose posėdžiuose, priimant svečius, per EP narių oficialius vizitus verčiama nuosekliai. Nebyliems EP nariams užtikrinamas gestų kalbos vertimas.

Liuksemburge įsisteigusio Europos Teisingumo Teismo Vertimo žodžiu direktoratas yra trečioji pagal dydį ES konferencijų vertimo tarnyba, kuri užtikrina vertimą žodžiu Teisingumo Teisme, Bendrajame Teisme ir Tarnautojų Teisme. 2013 metais Europos Teisingumo Teisme dirbo 77 etatiniai (1 lietuvių kalbos) vertėjai. Kaip ir kitos ES institucijos, Teismo Vertimo žodžiu direktoratas pagal poreikį naudoja ir ES institucijų akredituotų samdomų vertėjų paslaugomis. Teisingumo Teismo posėdžiuose gali būti verčiama visomis 24 oficialiosiomis Europos Sąjungos kalbomis, tačiau baigtiės aprėpties simetrinis režimas taikomas gana retai. Dažniausiai konkretaus teismo posėdžio kalbų režimas nustatomas pagal teisėjų kolegijos sudėtį ir pagal tai, kokių valstybių atstovai dalyvauja bylos nagrinėjime. Jei byla nagrinėjama dalyvaujant svečiams ar lankytojų grupėms, pagal galimybes atsižvelgiama ir į jų poreikius. Teisingumo Teismo darbo kalba yra prancūzų kalba, todėl ją privalo mokėti visi etatiniai vertėjai. Kai Teismo posėdžiuose vartojama mažiau paplitusi ES kalba, užtikrinamas vertimas į užsienio kalbą (*retour*). Sinchroninis vertimas Teisingumo Teisme yra pagrindinis, o nuoseklusis – šalutinis, gana retai taikomas vertimo būdas. Nors sinchroniniam vertimui Teisingumo Teisme keliami tie patys bendrieji konferencijų vertimo kokybės reikalavimai, o vertėjai taiko tas pačias kalbėtojo pasakymo klausymo, suvokimo ir perteikimo klausytojui tak-

tikas, vertimas teismo posėdžiuose pasižymi ypatinga specifika. Vertėjas privalo būti susipažinęs su Teismo procedūromis, turėti teisinių žinių, išmanyti proceso teisę, mokėti svarbiausius teisės terminus gimtąja ir užsienio kalbomis, tinkamai juos vartoti užsienio kalba, jeigu atlieka vertimą į užsienio kalbą.

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA

- Ahrens, B. 2001. Einige Überlegungen zur Didaktik der Notizentechnik. In: Kelletat, A. F. (Hrsg.) *Dolmetschen. Beiträge aus Forschung, Praxis, Lehre*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 227–241.
- Alexieva, B. 1994. On teaching note-taking in consecutive interpretation. In: Dollerup, A., Lindegaard, A. (eds). *Teaching translation and interpreting 2*, Amsterdam: John Benjamins, 199–206.
- Alexieva, B. 1997. A typology of interpreter-mediated events. In: Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds) 2002. *The interpreting studies reader*. London: Routledge, 218–233.
- Allioni, S. 1989. Towards the grammar of consecutive interpretation. In: Gran, L., Dodds, J. (eds). *The theoretical and practical aspects of teaching conference interpretation*. Udine: Campanotto, 191–197.
- Anderson, W., Bruce, R. 1976. Perspectives on the role of interpreter. In: Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds) 2002. *The interpreting studies reader*. London: Routledge, 208–217.
- Baddelay, A. D., Hitch, G. J. 1993. The recency effect: Implicit learning with explicit retrieval. *Memory and Cognition* 21, 146–155.
- Baker, M. 1992. *In other words*. London: Routledge.
- Baker, M., Saldanha, G. 2008. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 2nd edition. London: Routledge.
- Becker, W. 1972. *Notizentechnik*. Germersheim: BBK.
- Blakemore, D. 1992. *Understanding utterances*. Oxford: Blackwell.
- Bowen, D., Bowen, M. 1984. *Steps to consecutive interpretation*. Washington, D. C.: Pen and Booth.
- Broadbent, D. E. 1952. Speaking and listening simultaneously. *Journal of Experimental Psychology* 43, 267–73.
- Brown, G., Yule, G. 1983. *Discourse analysis*. Cambridge: Cambridge University.
- Bühler, H. 1986. Linguistic (semantik) and extra-linguistic (pragmatic) criteria for the evaluation of conference interpretation and interpreters. *Multilingua* 5 (4), 231–235.
- Catford, J. C. 1965. *A linguistic theory of translation*. Oxford University Press.
- Consecutive interpreting: A brief review*, 2004: <http://home.earthlink.net/~terperto/id16.html>.
- Dam, V. H. 2006. *Interpreters' notes. On the choice of language*: <http://www.benjamins.com/jbp/series/INTP/6-1/art/0002a.pdf>.

- Dejean de Feal, K. 1990. Some thoughts on the evaluation of simultaneous interpretation. In: Bowen, D., Bowen, M. (eds). *Interpreting – Yesterday, Today and Tomorrow*. Binghamton: State University of New York at Binghamton, 154–160.
- Dejean de Feal, K. 2002. *L'interprétation simultanée vers le B. Les principes*. EMCI workshop.
- Directorate General for Interpretation: <http://ec.europa.eu/dgs/scic/>.
- Donovan, C. 2002. Survey of user expectations and needs. In: *Teaching simultaneous interpretation into a “B” language*. EMCI workshop.
- Eberstark, H. 1982. Dolmetschen und Übersetzen: Gemeinsamkeiten und Unterschiede. *Parallèles* 5, 83–89.
- European Parliament: <http://www.europarl.europa.eu/parliament/public/>.
- Falbo, C., Russo, M., Straniero, S. 1999. In: *Interpretazione simultanea e consecutiva. Problemi teorici et metodologie didattiche*. Milano.
- Gaiba, F. 1998. *The origins of simultaneous interpretation. The Nuremberg trial*. Canada: University of Ottawa Press.
- Gerver, D. 1971. *Aspects of simultaneous interpretation and human information processing*. Oxford University Press.
- Gile, D. 1985. Le modèle d'efforts et l'équilibre en interprétation simultanée. *Meta* 30 (1), 44–48.
- Gile, D. 1991. The processing capacity issue in conference interpretation. *Babel* 37 (1), 15–27.
- Gile, D. 1995. *Basic concepts and models for interpreter and translator training*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Gile, D. 1997. Conference interpreting as a cognitive management problem. In: Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds) 2002. *The interpreting studies reader*. London: Routledge, 163–176.
- Gile, D. 2001. Consecutive vs. simultaneous: Which is more accurate? *Interpretation Studies* 1, 8–20.
- Gillies, A. 2005. *Note-taking for consecutive interpreting - A short course*. Manchester: St. Jerome.
- Hale, S. 2004. *The Discourse of Court Interpreting* 12. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Hamerik, N. 1996. *Note taking techniques for consecutive interpreters*. Copenhagen Business School.
- Hanh, Pham Hong. 2006. *Note-taking in consecutive interpreting English*. Hanoi university of foreign studies.
- Hatim, B., Mason, I. 1999. *The translator as communicator*. New York: Routledge.
- Herbert, J. 1952. *The Interpreter's handbook: How to become a conference interpreter*. Genève: Librairie de l'Université Georg.

- Herbert, J. 1952. *Handbuch für den Dolmetscher*. Geneve: Librairie de l'Universite Georg.
- <http://interpreters.free.fr/consecnotes/howtonoteandres.html>.
- <http://interpreters.free.fr/consecnotes/symbolexamples2.htm>.
- <http://www.staff.uni-mainz.de/andres/Notizen.html>.
- Ilg, G., Lambert, S. 1996. Teaching consecutive interpreting. *Interpreting* 1, 69–99.
- Ilg, G. 1980. L'interprétation consécutive. Les fondements. *Parallèles* 3, 109–136.
- Incūraitė, L. 2013. Kognityvinis požiūris į žodžių darybą. *Taikomoji kalbotyra* 2: <http://www.taikomojikalbotyra.lt>.
- Johnson-Laird, P. N. 1983. *Mental models. Towards a cognitive science of language, inference, and consciousness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jones, R. 1998. *Conference interpreting explained*. Manchester: St. Jerome.
- Kade, O. 1968. *Zufall und Gesetzmässigkeiten in der Übersetzung*. Leipzig.
- Kadrić, M. 2001. *Dolmetschen bei Gericht. Erwartungen, Anforderungen, Kompetenzen*. Wien: WUV.
- Kaiser, W. 1979. Selection and training of conference interpreters. In: Gerver, D., Sinaiko, H. W. (eds). *Language interpretation and communication*. New York and London: Plenum Press.
- Kalina, S. 1986. Das Dolmetschen – Theorie und Praxis. *TextconTexT* 1 (3). Heidelberg: Julius Groos, 171–192.
- Kalina, S. 1998. *Strategische Prozesse beim Dolmetschen: Theoretische Grundlagen, empirische Fallstudien, didaktische Konsequenzen*. Tübingen: Narr.
- Kalina, S. 2002. Quality in interpreting and its prerequisites: Framework for a comprehensive view. In: Garzone, G, Viezzi, M. (eds). *Interpreting in the 21st century*. Amsterdam: John Benjamins, 121–130.
- Kalina, S. 2005. Quality assurance for interpreting processes. *Meta: Translators' Journal* 50(2), 768–784.
- Kautz, U. 2000. *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*. München: Iudicum.
- Kirchhoff, H. 1976. Simultaneous interpreting. Interdependence of variables in the interpreting process, interpreting models and interpreting strategies. In: Pöschhacker, F., Shlesinger, M. (eds) 2002. *The interpreting studies reader*. London: Routledge, 110–119.
- Kirchhoff, H. 1979. Die Notationssprache als Hilfsmittel des Konferenzdolmetschers im Konsekutivvorgang. In: Mair, W., Sallager, E. (eds). *Sprachtheorie und Sprachenpraxis*. Tübingen: Narr, 121–133.
- Kohn, K., Kalina, S. 1996. The strategic dimension of interpreting. *Meta* XLI (1), 118–138.
- Kurz, I. 2001. Conference interpreting: Quality in the ears of the users. *Meta: Translators' Journal* 46 (2), 394–409.

- Láng, G. Z. 2006. Note-taking in consecutive interpreting - European Masters in conference interpreting: <http://www.emcinterpreting.net/default.htm>.
- Lederer, M. 2003. *Translation: The interpretive model*. Manchester: St. Jerome.
- Lederer, M. 1981. *La traduction simultanée – Expérience et théorie*. Paris: Minard, Lettres Modernes.
- Mason, I. (ed) 1999. *Dialog interpreting. The Translator* (special issue). Manchester: St. Jerome.
- Matyssek, H. 1989. *Handbuch der Notizentechnik für Dolmetscher*, Teil 1 und 2. Heidelberg: Julius Groos.
- Mikulskas, R. 2009. Kognityvinė lingvistika ir leksikografijos problemos. In: Judžentis, A. (sud.). *Kalba ir žmonės*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 39–80.
- Minjar Beloručev, P. K. 1969. *Posledovatel'skij perevod*. Moskva: Voennoje izdatel'stvo Ministerstva oborony.
- Moser-Mercer, B. 1997. Process models in simultaneous interpretation. In: Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds) 2002. *The interpreting studies reader*. London: Routledge, 150–161.
- Munday, J. (ed) 2009. *The Routledge companion to Translation Studies*. London: Routledge, 175–204.
- Niska, H. 2005. Training interpreters: Programmes, curricula, practices. In: Tannet, M. (ed). *Training for the New Millennium. Pedagogies for translation and interpreting*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, 35–63.
- Nolan, J. 2005. *Interpretation: Techniques and exercises*. Cleveland/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters.
- Paneth, E. 1957. An investigation into conference interpreting. In: Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds) 2002. *The interpreting studies reader*. London: Routledge, 31–40.
- Pažūsis, L. 2014. *Kalba ir vertimas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Phelan, M. 2001. The interpreter's resource. Cleveland, Oh.: Multilingual Matters.
- Pöchhacker, F. 2001. Quality assessment in conference and community interpreting. *Meta: Translators' Journal* 46(2), 410–425.
- Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds) 2002. *The interpreting studies reader*. London: Routledge.
- Pöchhacker, F. 2004. *Introducing interpreting studies*. London and New York: Routledge.
- Rozan, J. F. 2006. The 7 principles of note-taking. *Interpreter training resources*: <http://interpreters.free.fr/consecnotes/rozan7principles.doc>.
- Rozan, J.-F. ([1956] 1984). *La prise de notes en interprétation consécutive*. Genève: George & Cie S.A., Librairie de l'Université.
- Santiago, R. 2004. *Consecutive interpreting: A brief review*: <http://home.earthlink.net/~terperto/id16.html>.
- Sauer, A. 1997. An invitation to conference interpreting. In: *Terminologie et Traduction - la revue des services linguistiques des institutions européennes* 3, 15–25.

- Seleskovitch, D. 1968. *L'interprete dans les conferences internationales. Problemes de langage et de communication*. Paris: Minard, Lettres Modernes.
- Seleskovitch D. 1974. Zur Theorie des Dolmetschens. In: Kapp, V. (ed). *Übersetzer und Dolmetscher*. Heidelberg: Quelle und Mayer, 32–50.
- Seleskovitch D. 1975a. *Langage, langues et mémoire: études de la prise de notes en interprétation consécutive*. Paris: Minard, Lettres Modernes.
- Seleskovitch, D. 1975b. Language and memory. A study of note-taking in consecutive interpreting. In: Pochhacker, F., Shlesinger, M. (eds) 2002. *The interpreting studies reader*. London: Routledge, 120–129.
- Seleskovitch, D., Lederer, M. 1989. *Pédagogie raisonnée de l'interprétation*. Collection "Traductologie" 4. Paris: Didier érudition.
- Seleskovitch, D. 1978a. *Interpreting for international conferences*. Washington, DC: Pen and Booth.
- Seleskovitch, D. 1988. Der Konferenzdolmetscher. Sprache und Kommunikation. In: *TexTconTexT*, Beiheft 2. Heidelberg: Julius Groos.
- Seleskovitch, D. 1991. Fundamentals of the interpretive theory of translation. In: Plant-Moeller, J. (ed). *Expanding Horizons*. Silver Spring, MD: Registry of interpreters for the deaf, 1–13.
- Shuttleworth, M., Cowie, M. 1997. *Dictionary of Translation Studies*. Manchester: St. Jerome.
- Smith, F. 1985. *Reading without nonsense*. New York: Teachers College Press.
- Stolze R. 1992. *Hermeneutisches Übersetzen. Linguistische Kategorien des Verstehens und Formulierens beim Übersetzen*. Tübingen: Narr.
- Szabo, C. 2003. *Interpreting from preparation to performance: Recipes for practitioners and teachers*. Budapest: British Council.
- The Court of Justice of the European Union: <http://curia.europa.eu/jcms/>.
- Thiéry, Ch. 1990. The sense of situation in conference interpreting. In: Bowen, D., Bowen, M. (eds). *Interpreting: Yesterday, today and tomorrow*. Binghamton: University of New York.
- Tulving, E., Donaldson, W. (eds) 1972. *Organization of memory*. New York: Academic Press.
- Vandepitte, S. 2001. Anticipation in conference interpreting: A cognitive process. In: *Revista Alicantina de Estudios Ingleses* 14, 323–335.
- Veisbergs, A. 2009. *Konferenču tulkošana*. Riga: Zinatne.
- van Hoof, H. 1962. *Theorie et pratique de l'interpretation*. Munchen: Max Huber.
- Wadensjö, C. 1998. Community interpreting. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London/ New York: Routledge, 33–37.
- Wei, H. Z. 2003. Memory in interpreting. *Translation Journal* 7(3): <http://accurapid.com/journal/25interpret.htm>.

Willet R. 1974. Die Ausbildung zum Konferenzdolmetscher. Übersetzer und Dolmetscher. In: Kapp, V. (Hrsg.) *Übersetzer und Dolmetscher: Theoretische Grundlagen, Ausbildung, Berufspraxis*. Heidelberg: Quelle and Meyer, 87–109.

PRIEDAS

Vertėjų užrašų pavyzdžiai

Presidents, Prime Ministers, Excellencies, Ladies and gentlemen,

Today we are celebrating the 50th anniversary of the signing of the Treaties of Rome. The venue of our celebrations today could hardly be more symbolic. For we are celebrating in Berlin. A city that until 18 years ago was divided by a Wall, by barbed wire, by soldiers with orders to shoot. In which people paid with their lives for seeking to escape to freedom.

I grew up east of this city, in the German Democratic Republic. When the Treaties of Rome were concluded I was just three years old. I was seven years old when the Wall was built. It divided also my own family. I did not believe I would ever be able to travel to the West until I was a pensioner. Only a few metres from here was the point where any walk I took would be at an end. But then the Wall collapsed after all. That was a defining moment for me: I realized that nothing ever has to stay the way it is.

That is a source of immense hope for all those who are not ready to countenance the injustices of our world. It is a source of immense hope, too, by the way, for all those in Europe who still endure oppression – like the people of Belarus. Today they are celebrating their independence day. Our thoughts are also with them today and our message to them is: Human rights are indivisible! Europe is with you!

Ladies and gentlemen, the reason we can celebrate this special anniversary here in Berlin of all places is because half a century ago a number of Europe's political leaders set about building a European peace project the like of which had never been seen before.

For let us be honest: 50 years of the Treaties of Rome – in the context of history that is hardly more than the blinking of an eye. And whether it will

one day be more than that, whether on 25 March 2057 the centenary of the Treaties of Rome will be celebrated in a Europe of peace and freedom, democracy and the rule of law? We do not know.

None of all this can be taken for granted. All of it must be repeatedly strengthened and defended anew. Stagnation means regression. Building trust takes decades. And overnight it can be undermined. Any cleavage will soon have Europe out of step - sooner than some might think. In short, European unification must be striven for and secured time and time again. That is our guiding mission for the future. That is what is at the heart of today's anniversary celebrations.

Certainly the world today is not the same as the world 50 years ago. The six founding members are now 27 Member States. What started with freedom from tariffs has now progressed into a common currency. A world dominated by two blocs is today a world with a number of different power centres.

In such a world we must ask ever anew what holds Europe together also in this century, what the essence of its identity is. For me the answer is clear. The source of Europe's identity are our shared, fundamental values. They are what holds Europe together.

Let us not forget: For centuries Europe had been an idea, no more than a hope of peace and understanding. Today we, the citizens of Europe, know that hope has been fulfilled.

It has been fulfilled because the founding fathers of Europe were thinking in terms well beyond their own generation. They were thinking in terms well beyond their own time. They were thinking in terms also well beyond purely economic freedoms.

The founding fathers of Europe knew that in the long run the economic and the political world could not be kept separate.

Fifty years of the Treaties of Rome – that means for me, to put it in a nutshell, a dream has come true!

This dream could come true because we, citizens of Europe, have learned over the past 50 years to make the most of our identities and diverse traditions, the lively variety of our languages, cultures and regions.

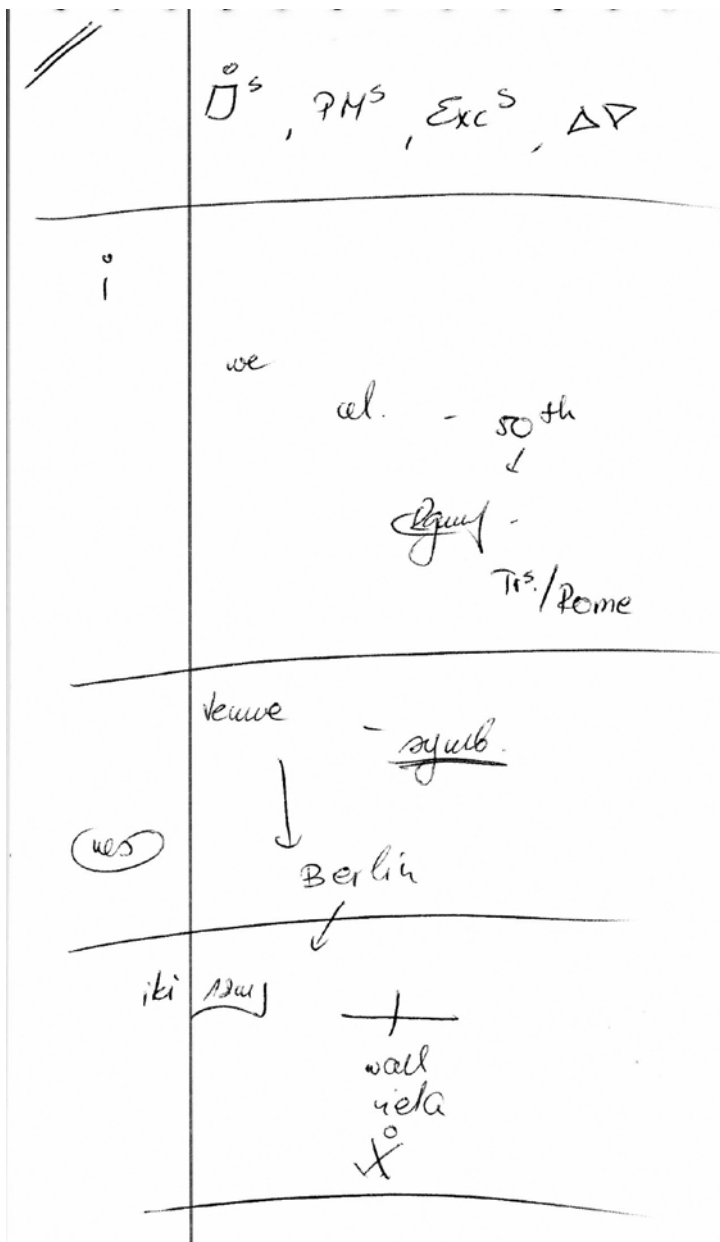
This dream could come true because we let ourselves be guided by that quality which for me gives Europe its true soul, that quality which made the Treaties of Rome possible.

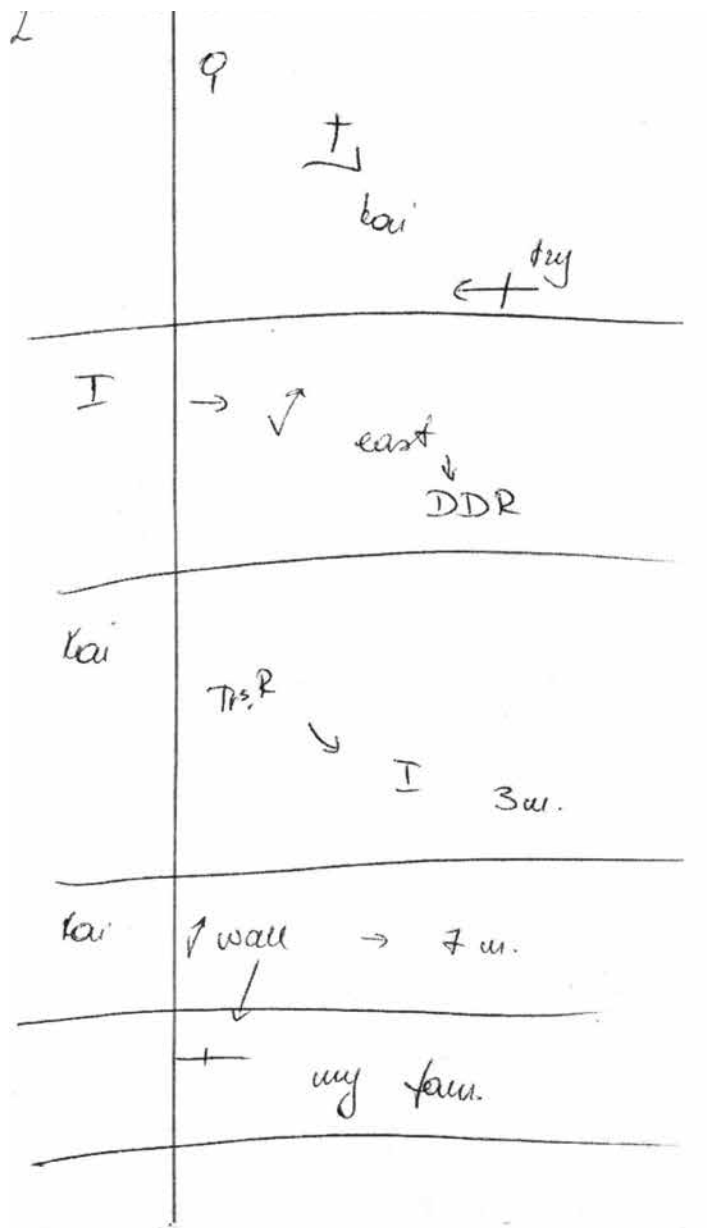
That quality is tolerance. We have taken centuries to learn this. On the way to tolerance we had to endure cataclysms. We persecuted and destroyed one another. We ravaged our homeland. We jeopardized the things we revered. Not even one generation has passed since the worst period of hate, devastation and destruction.

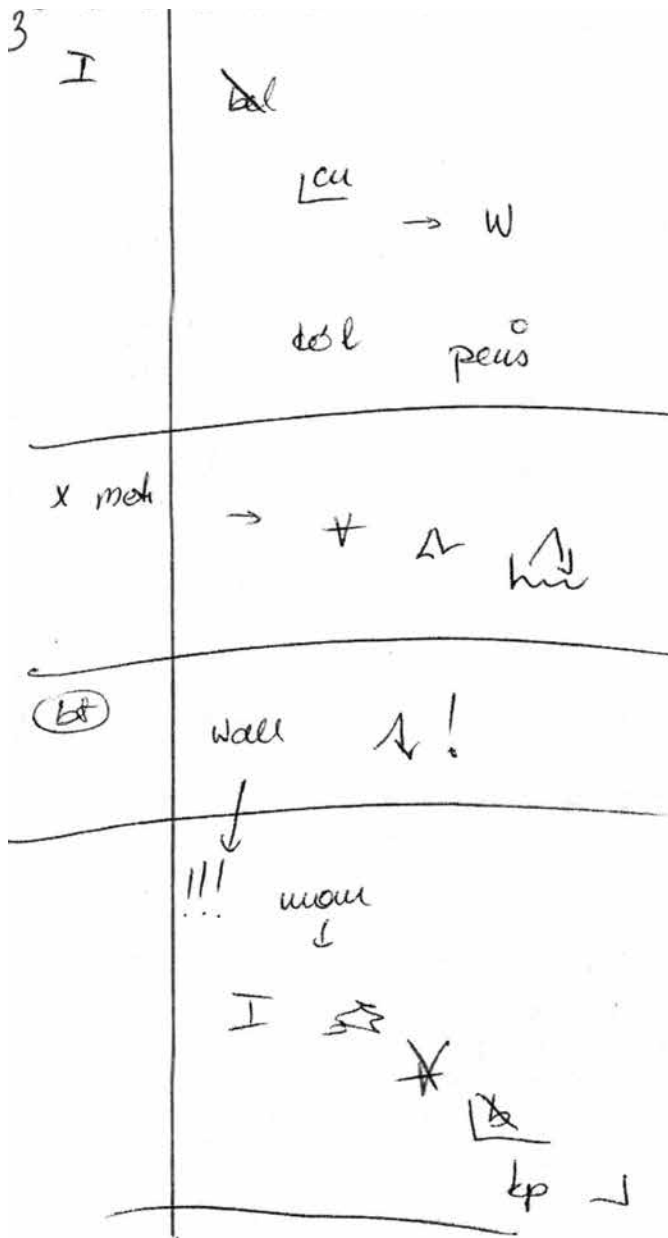
Today, however, ladies and gentlemen, we live together as was never possible before.

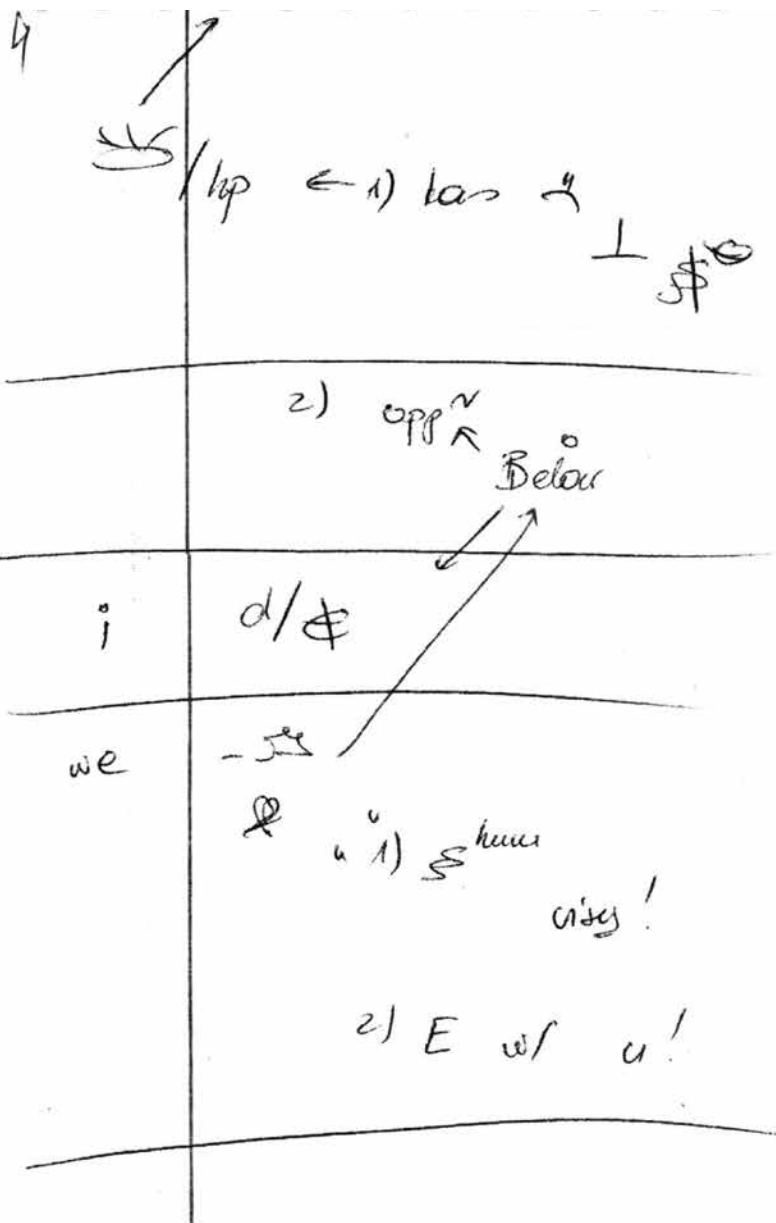
Each Member State has helped to unite Europe and strengthen democracy and the rule of law. Thanks to the yearning for freedom of the peoples of Central and Eastern Europe, the unnatural division of Europe is now consigned to the past.

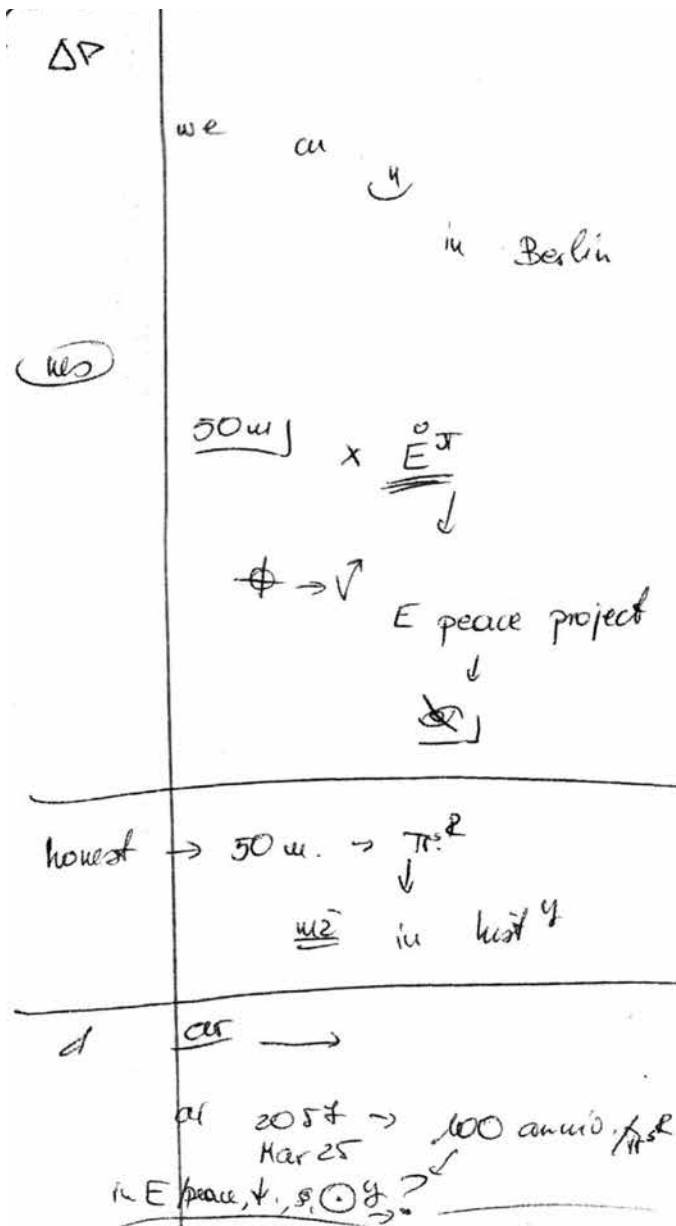
One of the men who signed the Treaties of Rome in 1957, Maurice Faure, is amongst us today, as I said earlier. Today, exactly 50 years later, we can assure Maurice Faure and his comrades, in the words of our Berlin Declaration, that „we have a unique way of living and working together in the European Union. We, the citizens of the European Union, have united for the better.“



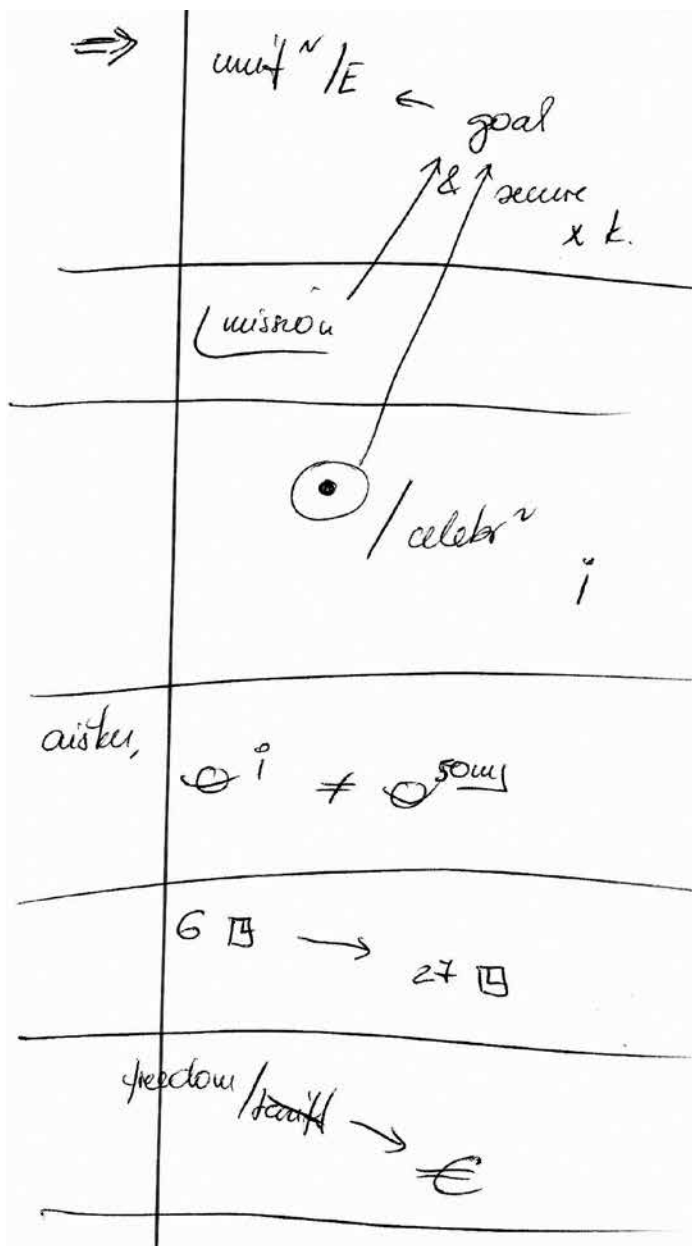








	de for granted
+	inst strengthen
	stagn ⁿ = reg ⁿ
(st)	↑ trust - 10 ⁵ m ↓ per wkty
any	curty ⇒ $\frac{1}{2} E$ <u>soon!</u>



8

$\odot / 2 \text{ blocks}$
 $\downarrow$
 $i \odot / dg \text{ cent. / power}$

$\odot$
 $\odot$

we want ?

$\downarrow$
 - has $\star E$

- has $\odot / DE$

$I \rightarrow \text{clear}$
 $\downarrow$

$\odot / DE \rightarrow \text{values}$

$\downarrow$
 hold E

~~forget!~~

100^3 m

$E \leftarrow$ idea

h'k

hp / peace & understand.

i

we

E^0

en

hp $\rightarrow$ true!



(yes)

$\vec{v}/E$

22

- i L

- beyond time

- u2 speed / energy

10

$\vec{v}^s / E$

$\frac{2W}{\downarrow}$

$ec^4 \quad \& \quad \pi^4$

~~out~~

$\longleftrightarrow$

Don

$po \quad Tr^s R$

$\downarrow$

(I)

sc

$\rightarrow$

dream $\rightarrow$ true!

(us)

mus guide

las (I^s)

$\downarrow$

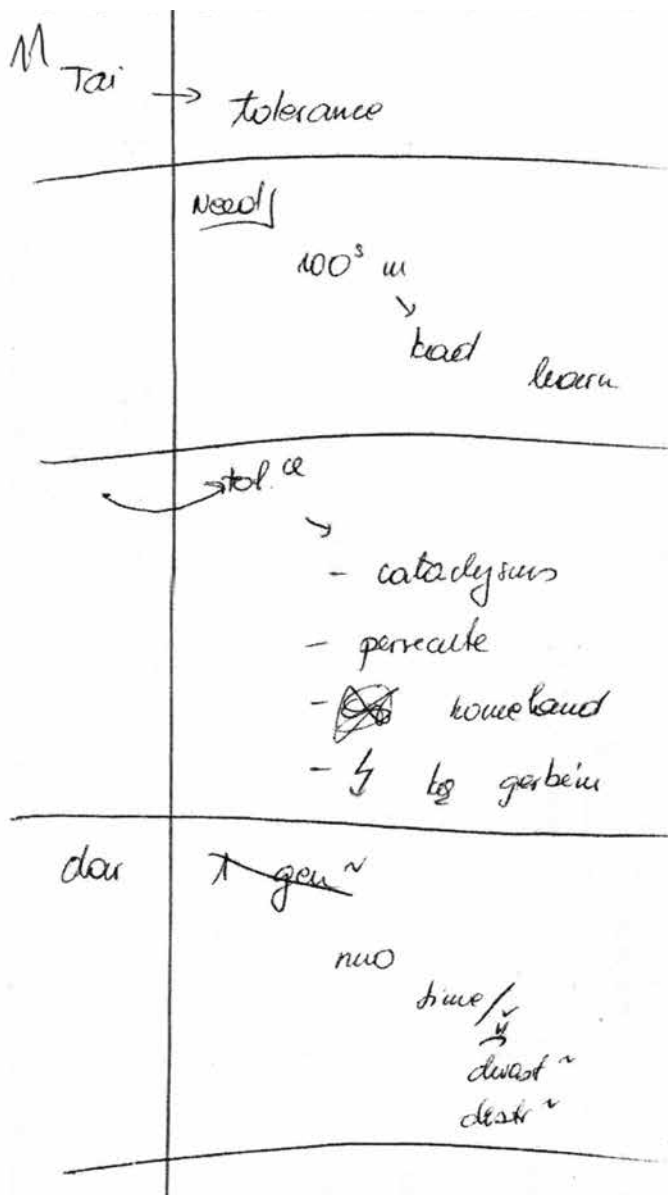
$\downarrow$

$\downarrow$ soul / E

$\downarrow$ mk

$Tr^s R$

pos



2
 (5)
 i

♀♂,

we = koutu

kp on

↓

w. 19

help

* E

& →

⊙ y

& rule \$

Acu

♀ E/E

→ ⊕ freedom

↓

(db)

+ nature

in E ↓

13 1 is ϕ^2 $\rightarrow$
 ngu T_R
 $\downarrow$
 Maurice Faure
 $\downarrow$
 ai i
 kp $\underline{u}$

 i 50m
 we au $\underline{u}$
 $\rightarrow$ H.F. & comrades
 kp Decl^v/Berlin

 u u ae ki unique way
 live & α koster
 in ES

 we, $\underline{E}$, * varden OK

Messieurs les Présidents, Messieurs les Ministres-Présidents, Excellences, Mesdames et Messieurs,

Nous célébrons aujourd'hui le cinquantième anniversaire de la signature des Traités de Rome dans un lieu des plus symboliques, à Berlin.

Une ville qui jusqu'il y a 18 ans était divisée par le Mur, les barbelés et l'ordre de tirer. Une ville où des personnes ont payé de leur vie la fuite vers la liberté.

J'ai grandi à l'est de cette ville, en RDA. Lors de l'adoption des Traités de Rome, j'avais trois ans. J'en avais sept lorsque le Mur fut construit. Il divisa aussi ma famille. Je ne pensais pas que j'aurais l'occasion de me rendre librement à l'Ouest avant l'âge de la retraite. Mes chemins se terminaient à quelques mètres d'ici.

Et pourtant, le Mur est tombé. J'ai appris par ma propre expérience que rien ne doit rester comme il est.

C'est là un grand espoir pour tous ceux qui ne veulent pas s'accommoder des injustices de notre monde. C'est d'ailleurs un grand espoir pour tous ceux en Europe qui continuent de souffrir sous l'oppression, comme les citoyens du Belarus. Ils célèbrent aujourd'hui l'anniversaire de leur indépendance. En ce jour, nous pensons aussi à eux et leurs lançons: les droits de l'homme sont indivisibles. L'Europe est à vos côtés!

Mesdames et Messieurs,

Si aujourd'hui nous pouvons célébrer cette fête ici à Berlin, c'est parce qu'il y a un demi-siècle, quelques hommes politiques européens ont décidé de créer une œuvre de paix européenne sans précédent.

Soyons honnêtes: les cinquante ans des Traités de Rome, ce n'est au fond rien d'autre qu'un battement de cil dans l'histoire. Aurons-nous un jour davantage à fêter, fêterons-nous, le 25 mars 2057, le centenaire des Traités de Rome également dans une Europe de paix et de liberté, de démocratie et d'État de droit? Nous ne le savons pas.

Rien de tout cela ne va de soi. Tout doit être sans cesse consolidé et défendu. S'arrêter signifie reculer. Créer un climat de confiance nécessite

des années. Une nuit suffit pour perdre cette confiance. Si l'Europe est divisée, elle trébuche plus rapidement que certains ne le croient.

En bref, il faut sans cesse s'engager pour préserver et réaffirmer l'unification européenne. C'est la tâche qui sera la nôtre à l'avenir. Tel est le message central des festivités d'aujourd'hui.

Il est vrai que le monde d'aujourd'hui n'est plus celui d'il y a cinquante ans. Des six membres fondateurs, on est passé à 27 États membres. De l'exemption des droits de douane est née une monnaie commune. Le monde des deux blocs a laissé la place à un monde de différents centres de forces.

Dans un monde de ce genre, il convient de se demander en permanence ce qui est le ciment de l'Europe au XXI^{ème} siècle, ce qui constitue son identité. Pour moi, la réponse est claire. L'idée que l'Europe se fait d'elle-même repose sur les valeurs communes et fondamentales. Voilà ce qui unit l'Europe.

Nous ne devrions pas oublier que pendant des siècles, l'Europe a été une idée, rien de plus qu'un espoir de paix et de compréhension. Nous, citoyens de l'Europe, savons que cet espoir s'est aujourd'hui concrétisé.

Et ce, justement parce que les pères fondateurs de l'Europe ont pensé bien au-delà de leur génération. Ils ont pensé au-delà de leur époque. Ils ont aussi pensé bien au-delà des seules libertés économiques.

Les pères fondateurs de l'Europe savaient que l'ordre économique et l'ordre politique ne pouvaient pas être séparés à long terme.

Les cinquante ans des Traités de Rome, cela se résume pour moi en une phrase: un rêve devenu réalité!

Ce rêve a pu devenir réalité parce que nous, citoyens d'Europe, avons appris au cours des 50 dernières années à exploiter au maximum notre identité et les traditions diverses, et la formidable diversité de nos langues, de nos cultures et de nos régions.

Ce rêve a pu devenir réalité parce que nous nous sommes souvenus de la qualité première qui, pour moi, fait l'âme de l'Europe, dans l'esprit de laquelle les Traités de Rome ont été possibles:

Cette qualité est la tolérance. Il nous a fallu des siècles pour l'apprendre. Sur le chemin de la tolérance, nous avons dû endurer des catastrophes. Nous nous sommes mutuellement persécutés et exterminés. Nous avons dévasté notre patrie. Nous avons mis en danger ce qui est pour nous sacré. La pire période de haine et de destruction n'a pas encore dépassé la durée de la vie d'un homme.

Mais aujourd'hui, Mesdames et Messieurs, nous vivons unis, comme jamais nous n'avons pu le faire par le passé. Chacun des États membres a contribué à l'unification de l'Europe et à la consolidation de la démocratie et de l'État de droit. C'est grâce au désir de liberté des hommes et des femmes d'Europe centrale et orientale que nous avons pu mettre un terme définitif à la division artificielle de l'Europe.

Un des hommes qui a apposé sa signature aux Traités de Rome en 1957 est, et je l'ai déjà dit auparavant, aujourd'hui parmi nous: Maurice Faure. Aujourd'hui, exactement 50 ans plus tard, nous pouvons adresser à Maurice Faure et à ceux qui ont contribué avec lui à cette œuvre les termes de notre „Déclaration de Berlin“: „La manière dont nous vivons et travaillons ensemble dans le cadre de l'Union européenne est unique en son genre. Notre chance pour nous, citoyennes et citoyens de l'Union européenne, c'est d'être unis.“

H^S, M-H^S, Exc^S, M^S

• šurc šom. ~

High Berlin
symbol!

→ 18m) - Mur
- spysl viel
- šaut!

čig im f
ur' laisog

As $\leftarrow$ pendi den DDR

Bist

Ka R. tr.

As $\leftarrow$ 3 met

met ka f Pur

3

Dano ggv $\left| \begin{smallmatrix} c \\ \hline \end{smallmatrix} \right|$

čio

Be

Mur $\overline{p_2}$

i sero exp

exp

~

Tai = hope

4



fiens



KO cijst^s
yir

Tai hope in? Ego

ex BY

→ suffer priesp

doja svenč
indop

5

• Mes .. juos + ~~juos~~

Ir ^{ne}cc:

- dr H^s nedalom

- E už jus!

11^s,

Si • mes šenė ~ Berl,

tai tolol → 50m

1^s pol Eur,

dėc 7 Paix

6

~~precedent~~

Aiken, 50m^{TR-R.} = akimirksm
hist

Ar 25/03/57

ma, $\rightarrow$ svēt 100 m ~

in E $\vec{e}$ $\rightarrow$ pair,

- Gibson

- Kinner

- Dr

?

me

7 Negazant

$\nabla d \vec{e}$
- consolidate
- defendu

$\hookrightarrow \text{stop} = \text{atgal}$

$\nabla \text{confidence} = F < t_{(m)}^0$

$\hookrightarrow E \text{ IIII}$

∇
 $r + \text{vite} / g \text{ atrodyti}$

8

Bref,

F. molat dr

○ &
- preserv
- suskpr



confiance

~~SAISON~~

= notre tâche

= message!!! •

9

• $\odot \neq \odot 50)$

EU 6 $\longrightarrow$ EU 17

~~Monet~~^s $\longrightarrow$ \$ unip

2 blas $\longrightarrow$ 1 poliai

• $\square \rightarrow Q$:

kas 219. E^{no} cemento?
E ident? $\rightarrow$

10

As • • • • •

valours - valour
- fouds

tai whit

clamat
E
(-)

X oulier

✓
| A siels |

E E

idél

hope & Pair
& supation

11

Nes, E^s

$\downarrow$
c
gme

$\downarrow$

lai = valgo

Nes

Pers $\mathcal{F}^s E$

$\downarrow$
visdomais. $\bar{A}$

12. jē ~~ā~~ ^o spē atēj

↓
+ / ^{At} elon laiv^s

P7^s

↓
~~ā~~
2

↓
eh i pol & atskiras
ilpa

13

50m. R Fr.

(x As)

rele realbe

Nes m_g E^s

/ 150m

max hand

- ident^s
- trubic^s vs
- 4lb^s vs

14 - react (réflect)

Nes

préliminaire

(!!) d'après

- 2me

(Tr. R)

possible

Ø

f. y. tolérance

il F

siècles ①

15

išmokyti

ir buvo katastrof

~~kas~~ per sec
indagai E

Nes niekoj E

Nes $f \Delta \rightarrow$ kas
saurė

Pire periode

maitan / im gyv.

16

Ref. n^s

Des unis $+/\sigma$

∇ sub ~~pridada~~

- unific E
- localid demo
- Δdr

Grice schein blente'
PELO^s

$\downarrow$
h3 p2 $///^s$ dirbt. E $\mathcal{J}$

17

is signatar T.R.J7

Čia NOTIS FOR

50m / gme

cc jam is lit. ka, $\frac{1}{2}$ r

is dēd Berlū

ofai lap

notis gzu

is dr. E. E. E.

unikalū.

Notis, E. E. E. = white

Sehr geehrte Herren Präsidenten, sehr geehrte Herren Ministerpräsidenten, Exzellenzen, meine Damen und Herren,

heute feiern wir den 50. Geburtstag der Unterzeichnung der Römischen Verträge. Wir feiern dieses Fest an einem Ort, wie er symbolträchtiger kaum sein könnte. In Berlin. In einer Stadt, die bis vor 18 Jahren durch Mauer, Stacheldraht und Schießbefehl geteilt war. In der Menschen die Flucht in die Freiheit mit ihrem Leben bezahlt haben.

Ich wuchs auf der östlichen Seite dieser Stadt in der DDR auf. Bei der Verabschiedung der Römischen Verträge war ich drei Jahre alt. Ich war sieben Jahre alt, als die Mauer gebaut wurde. Sie teilte auch meine Familie. Ich glaubte nicht, dass ich vor meinem Rentenalter frei in den Westen würde reisen können. Wenige Meter von hier endeten meine Wege. Aber dann fiel die Mauer doch. Ich habe am eigenen Leib die Erfahrung gemacht: Nichts muss so bleiben, wie es ist.

Das ist eine große Hoffnung für alle, die sich mit den Ungerechtigkeiten unserer Welt nicht abfinden wollen. Das ist eine große Hoffnung im Übrigen auch für diejenigen in Europa, die noch immer unter Unterdrückung leiden müssen – wie die Menschen in Weißrussland. Sie feiern heute ihren Unabhängigkeitstag. Auch an sie denken wir heute und rufen ihnen zu: Die Menschenrechte sind unteilbar. Europa ist auf Ihrer Seite!

Meine Damen und Herren, feiern können wir dieses Fest heute gerade hier in Berlin auch deshalb, weil sich vor einem halben Jahrhundert ein paar Politiker Europas auf den Weg gemacht haben, ein europäisches Friedenswerk ohne Beispiel zu begründen.

Seien wir ehrlich: 50 Jahre Römische Verträge – das ist im Grunde nicht mehr als ein Wimpernschlag in der Geschichte. Und ob es eines Tages mehr als das sein wird, ob am 25. März 2057 der 100. Geburtstag der Römischen Verträge auch wieder in einem Europa von Frieden und Freiheit, Demokratie und Rechtsstaatlichkeit gefeiert werden kann? Wir wissen es nicht.

Nichts von all dem ist selbstverständlich. Alles muss immer wieder aufs Neue gestärkt und verteidigt werden. Stillstand bedeutet Rückschritt.

Vertrauen aufbauen braucht Jahrzehnte. Vertrauen enttäuschen geht über Nacht. Bei einer Spaltung kommt Europa schneller aus dem Tritt, als mancher glauben mag.

Kurzum, die europäische Einigung muss immer wieder neu erarbeitet und gesichert werden. Das ist der Auftrag, der in die Zukunft weist. Das ist der Kern unserer heutigen Jubiläumsfeier.

Es ist wahr: Die Welt heute ist nicht mehr die von vor 50 Jahren. Aus sechs Gründungsmitgliedern sind 27 Mitgliedstaaten geworden. Aus der ursprünglichen Zollfreiheit ist eine gemeinsame Währung hervorgegangen. Aus der Welt der beiden Blöcke ist eine Welt verschiedener Kraftzentren geworden.

In einer solchen Welt geht es darum, immer wieder aufs Neue zu fragen, was Europa auch in unserem Jahrhundert zusammenhält, was seine Identität ausmacht. Für mich ist die Antwort klar. Europas Selbstverständnis beruht auf gemeinsamen, auf grundlegenden Werten. Das hält Europa zusammen.

Wir sollten nicht vergessen: Über Jahrhunderte war Europa eine Idee, nicht mehr als eine Hoffnung auf Frieden und Verständigung. Heute wissen wir Bürger Europas: Diese Hoffnung hat sich erfüllt. Und zwar weil die Gründerväter Europas weit über ihre Generation hinaus dachten. Sie dachten weit über ihre Zeit hinaus. Sie dachten auch weit über reine Wirtschaftsfreiheiten hinaus.

50 Jahre Römische Verträge – das heißt deshalb für mich, kurz und knapp und in einem Satz: Ein Traum ist wahr geworden! Wahr werden konnte dieser Traum, weil wir Bürger Europas in den letzten 50 Jahren gelernt haben, aus unserer Eigenständigkeit und den vielfältigen Traditionen, aus der lebendigen Vielfalt der Sprachen, Kulturen und Regionen das Beste zu machen.

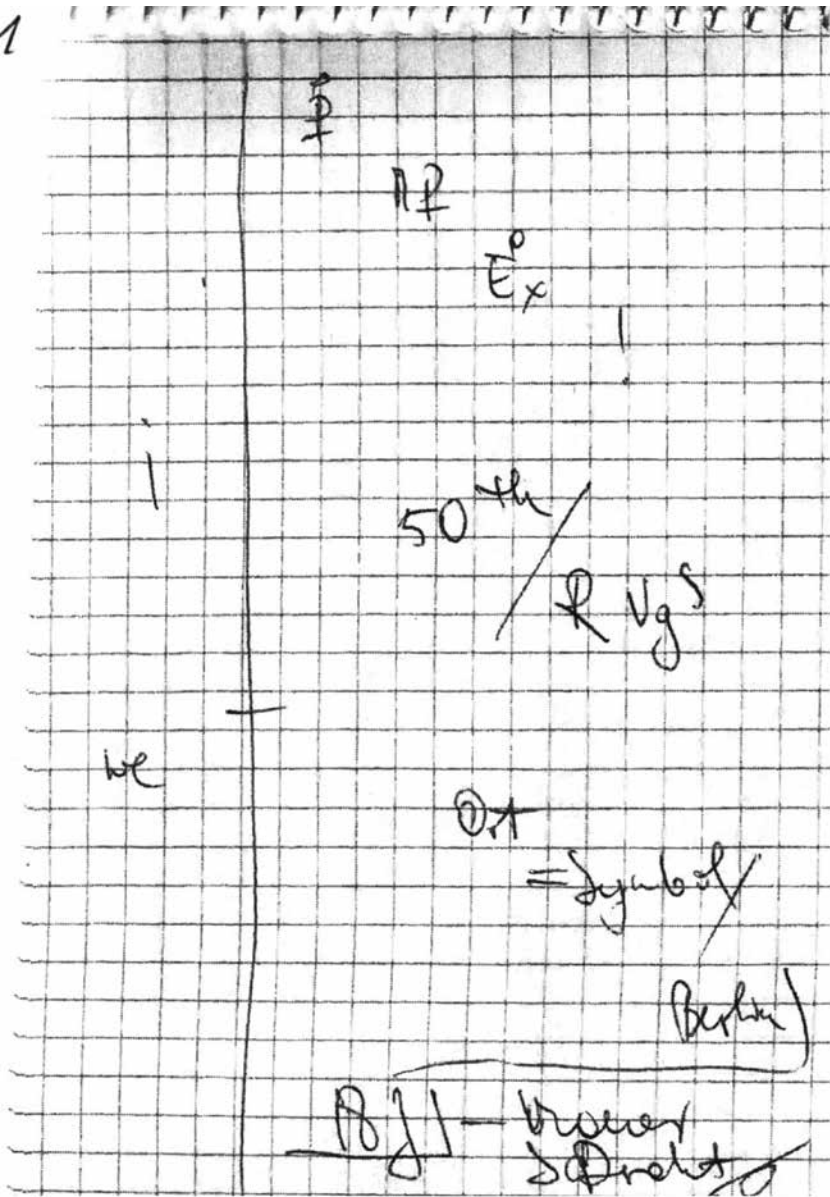
Wahr werden konnte dieser Traum, weil wir uns auf die Eigenschaft besonnen haben, die für mich die Seele Europas ausmacht, in deren Geist die Römischen Verträge möglich wurden: Diese Eigenschaft ist die Toleranz. Wir haben Jahrhunderte gebraucht, um das zu lernen. Auf dem

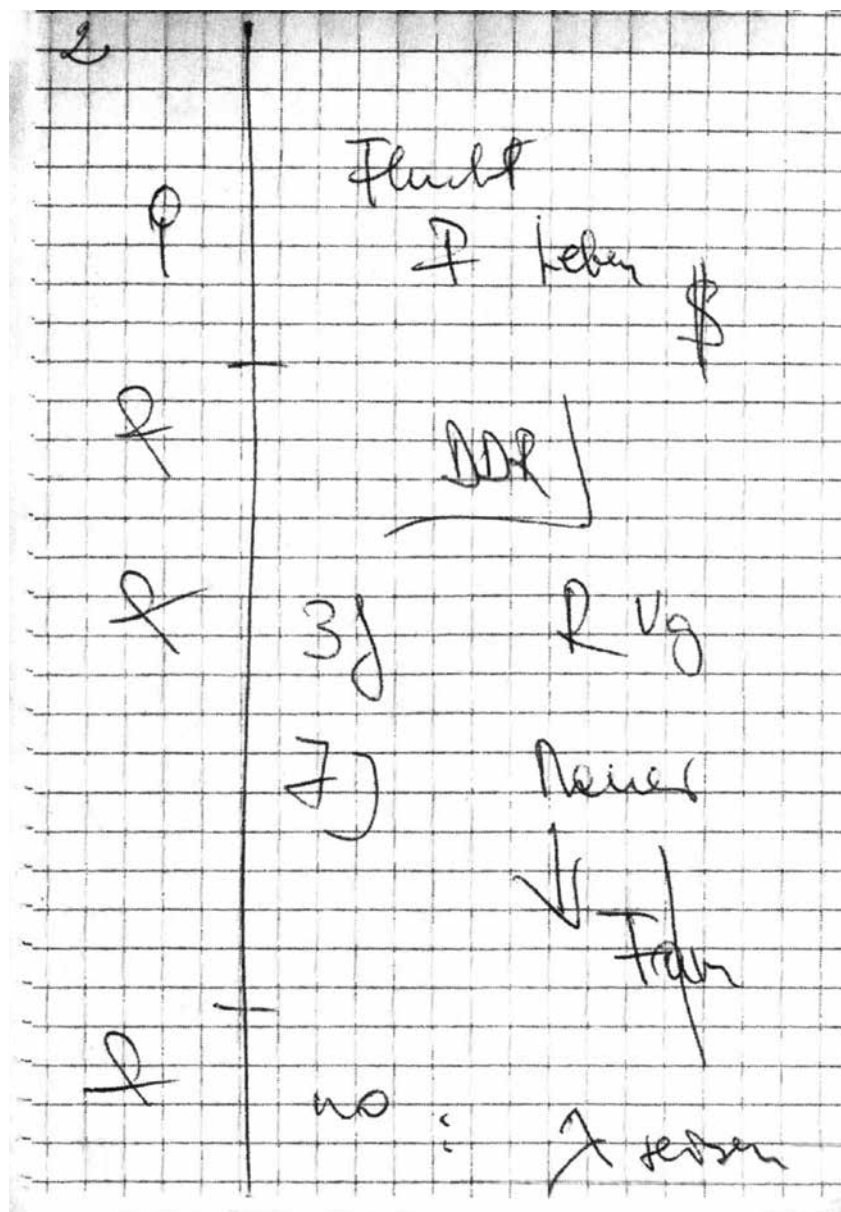
Weg zur Toleranz mussten wir Katastrophen durchleiden. Wir haben uns gegenseitig verfolgt und vernichtet. Wir haben unsere Heimat verwüstet. Wir haben gefährdet, was uns heilig ist. Die schlimmste Zeit von Hass und Vernichtung liegt noch kein Menschenleben hinter uns.

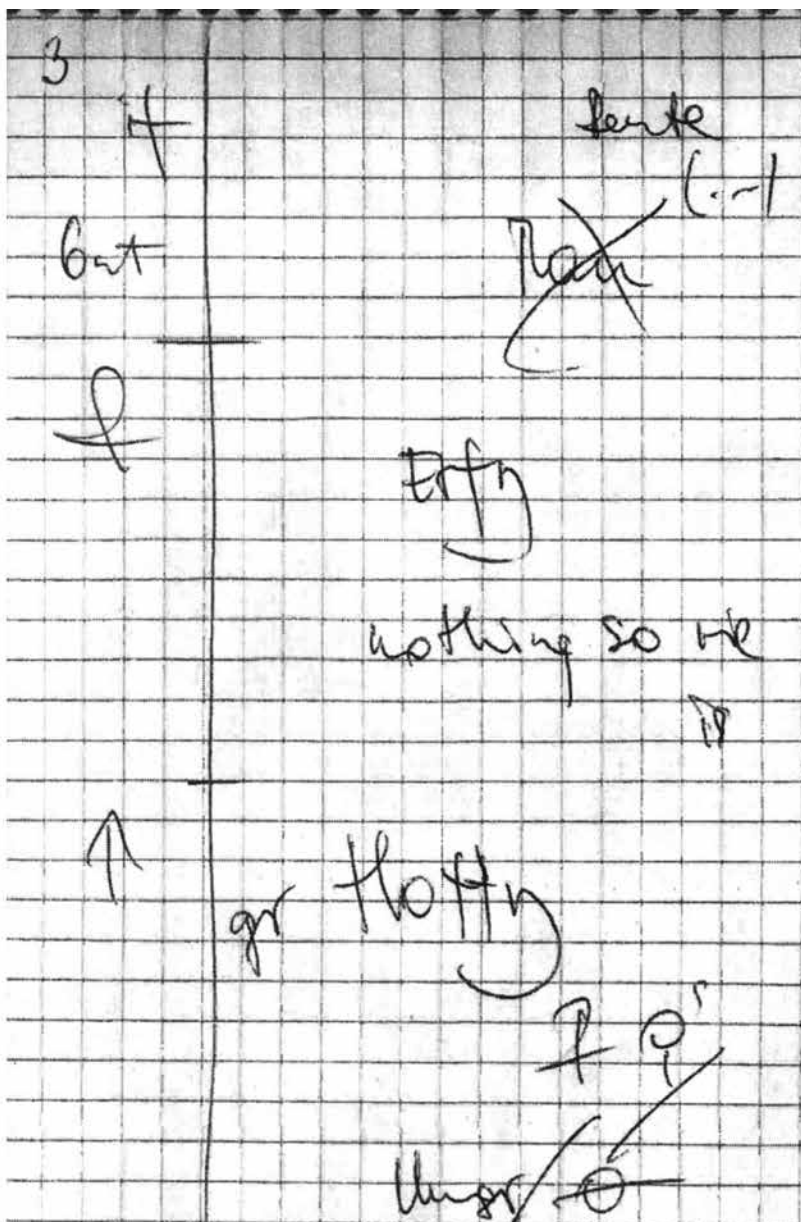
Heute aber, meine Damen und Herren, leben wir miteinander, wie es nie zuvor möglich war. Jedes Mitglied der Europäischen Union hat geholfen, Europa zu einigen und Demokratie und Rechtsstaatlichkeit zu stärken. Der Freiheitsliebe der Menschen in Mittel- und Osteuropa verdanken wir, dass heute Europas unnatürliche Teilung endgültig überwunden ist.

Einer der Männer, die die Römischen Verträge 1957 unterzeichnet haben, ist, ich sagte es zur Eröffnung vorhin schon, heute unter uns. Maurice Faure. Heute, auf den Tag genau 50 Jahre danach, können wir Maurice Faure und seinen Mitstreitern von damals mit den Worten unserer „Berliner Erklärung“ zurufen: Wir Bürgerinnen und Bürger leben und wirken in der Europäischen Union auf eine einzigartige Weise zusammen. Wir Bürgerinnen und Bürger der Europäischen Union, wir sind zu unserem Glück vereint.

1







4

$\frac{P}{Huy}$

$\frac{P^s}{E-a}$

Drna

we $\frac{P^s}{WRus}$

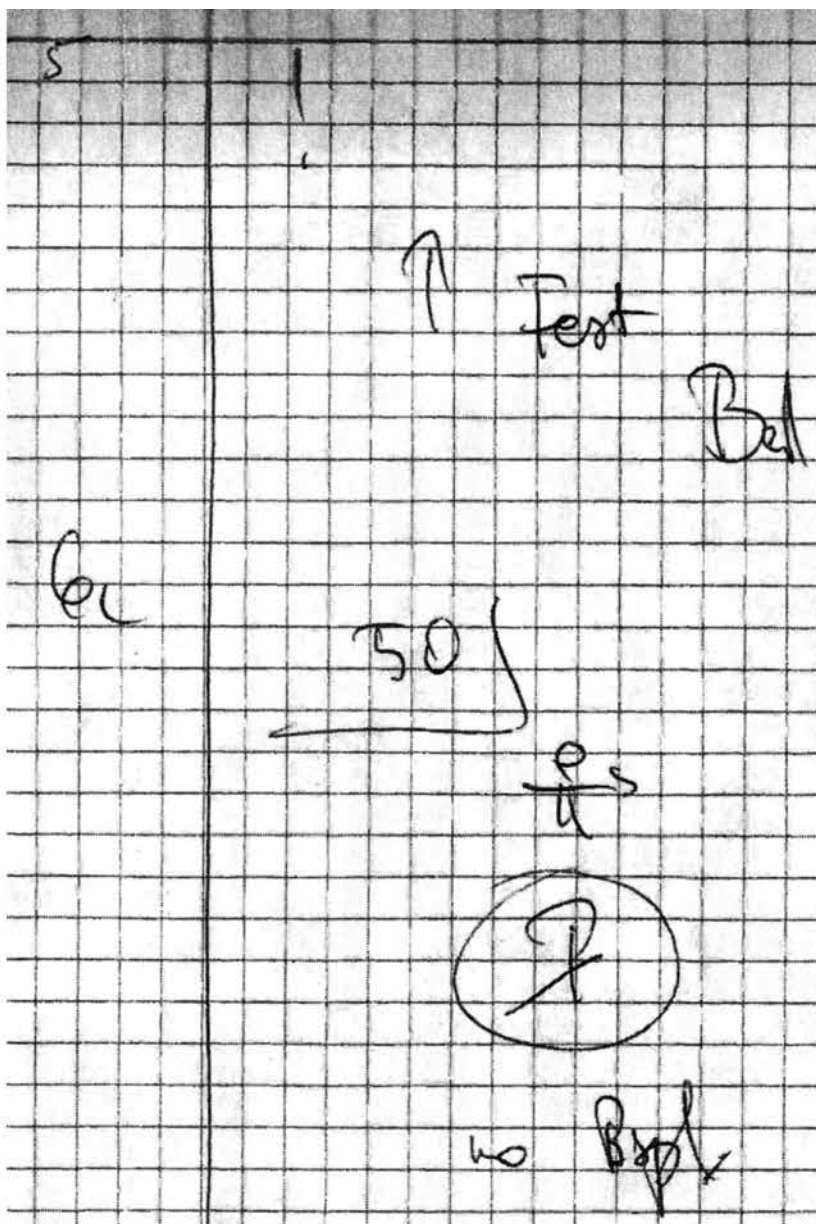
We T $\uparrow$

We $\times$

$\frac{P^s}{F-a}$

no tell 68

$\frac{P}{F}$



6

We

should

50 J 20g

= ~~20~~

/ Hist

if

-

↑

meat

if

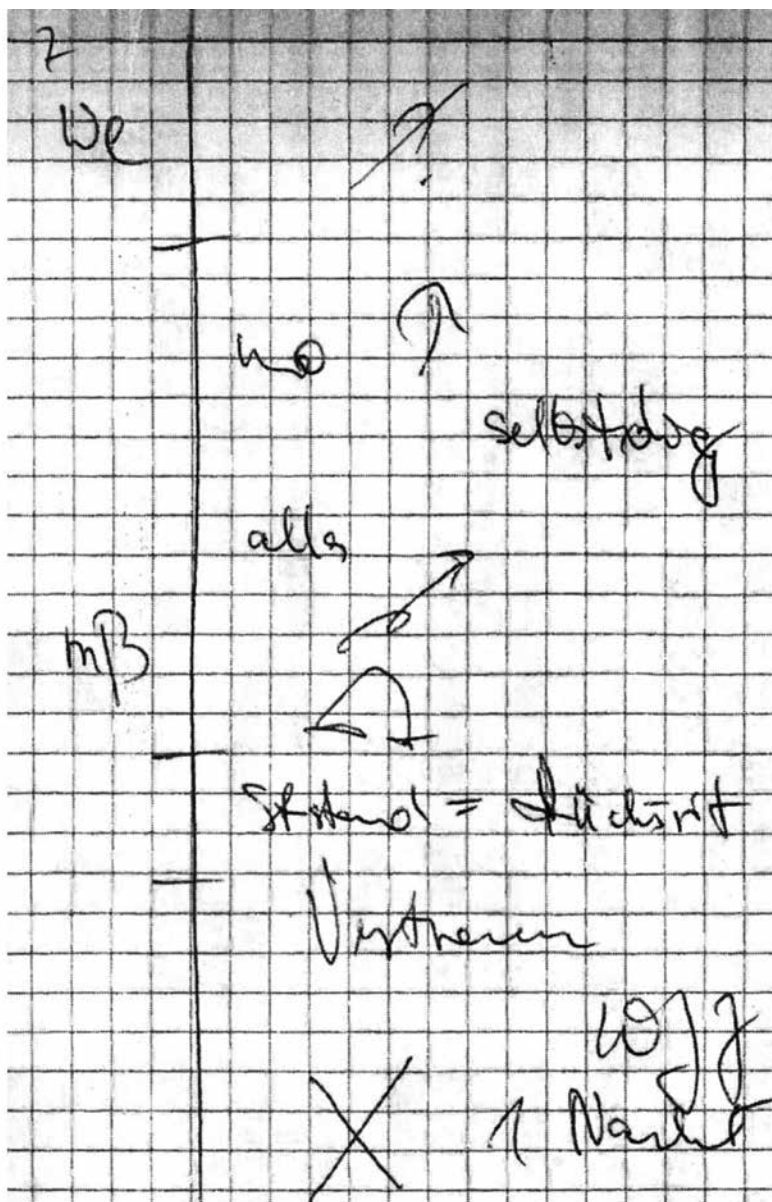
25. Mon

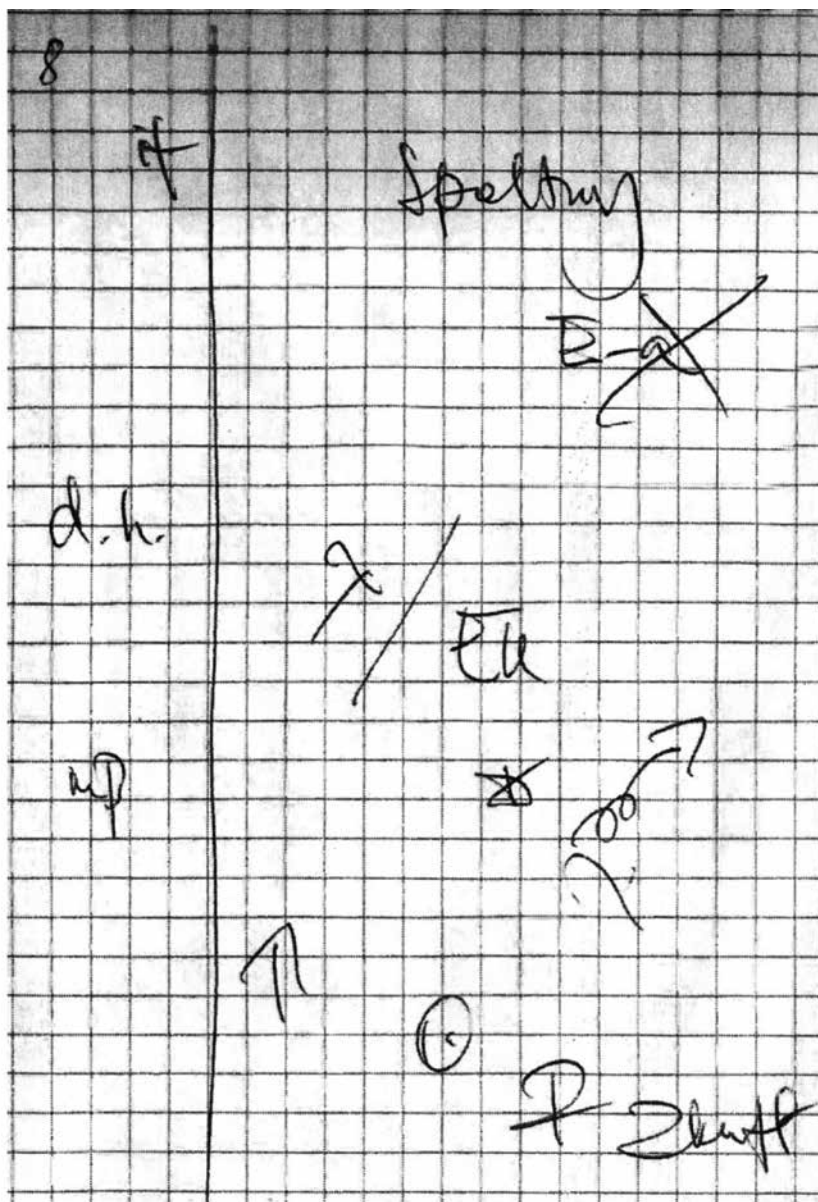
2057

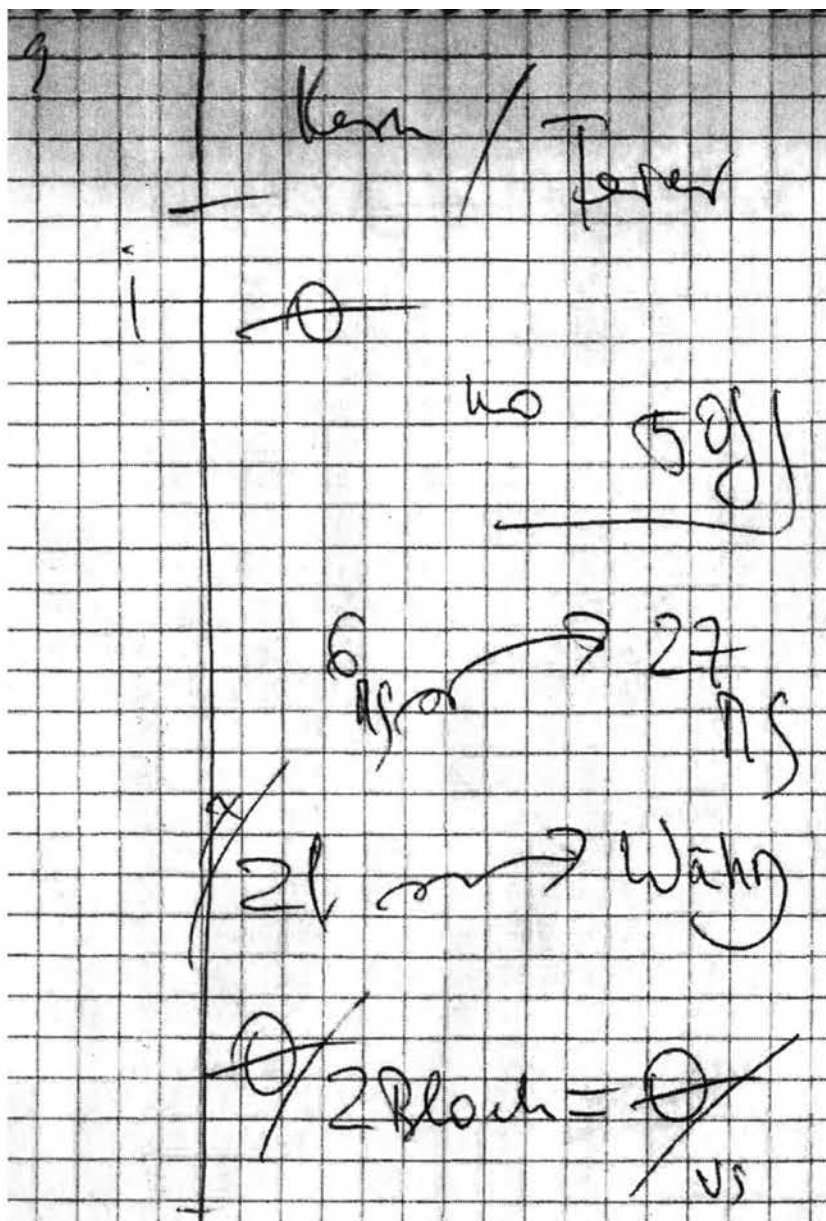
100 J 20g

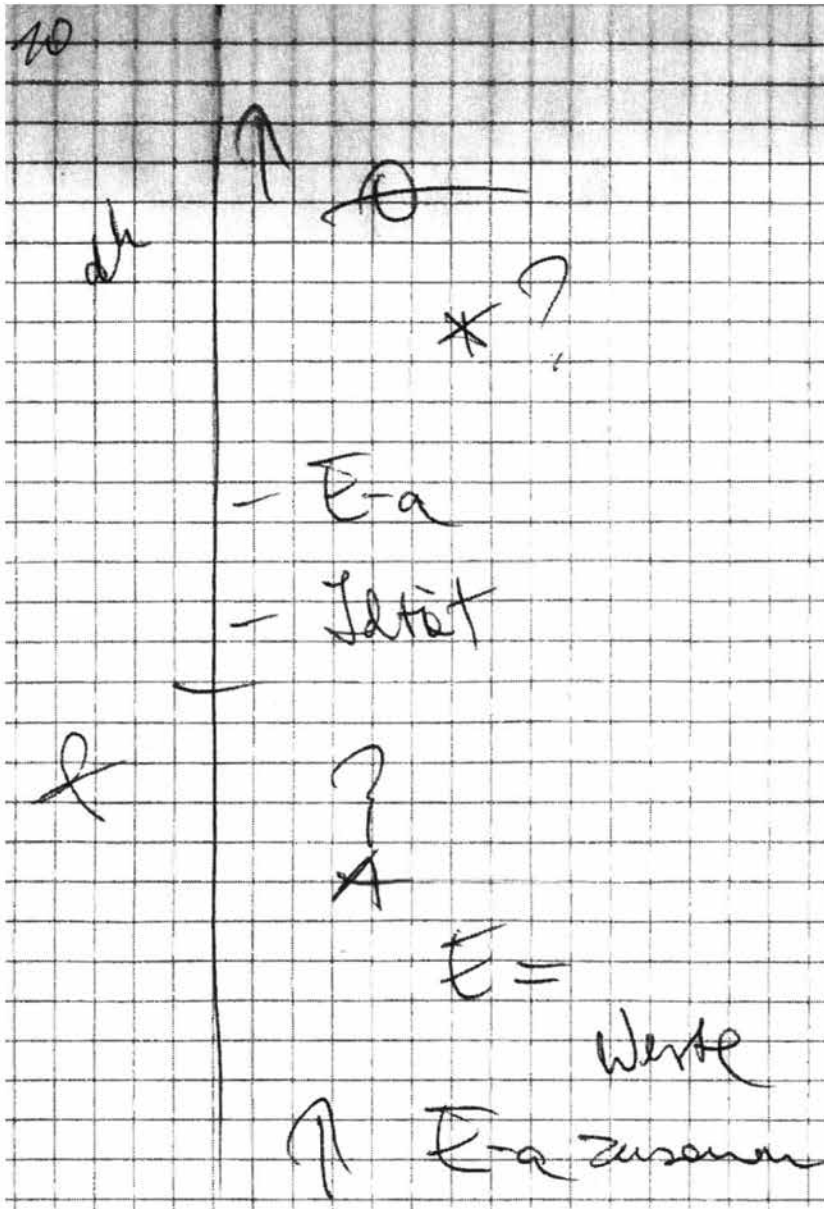
SE-a

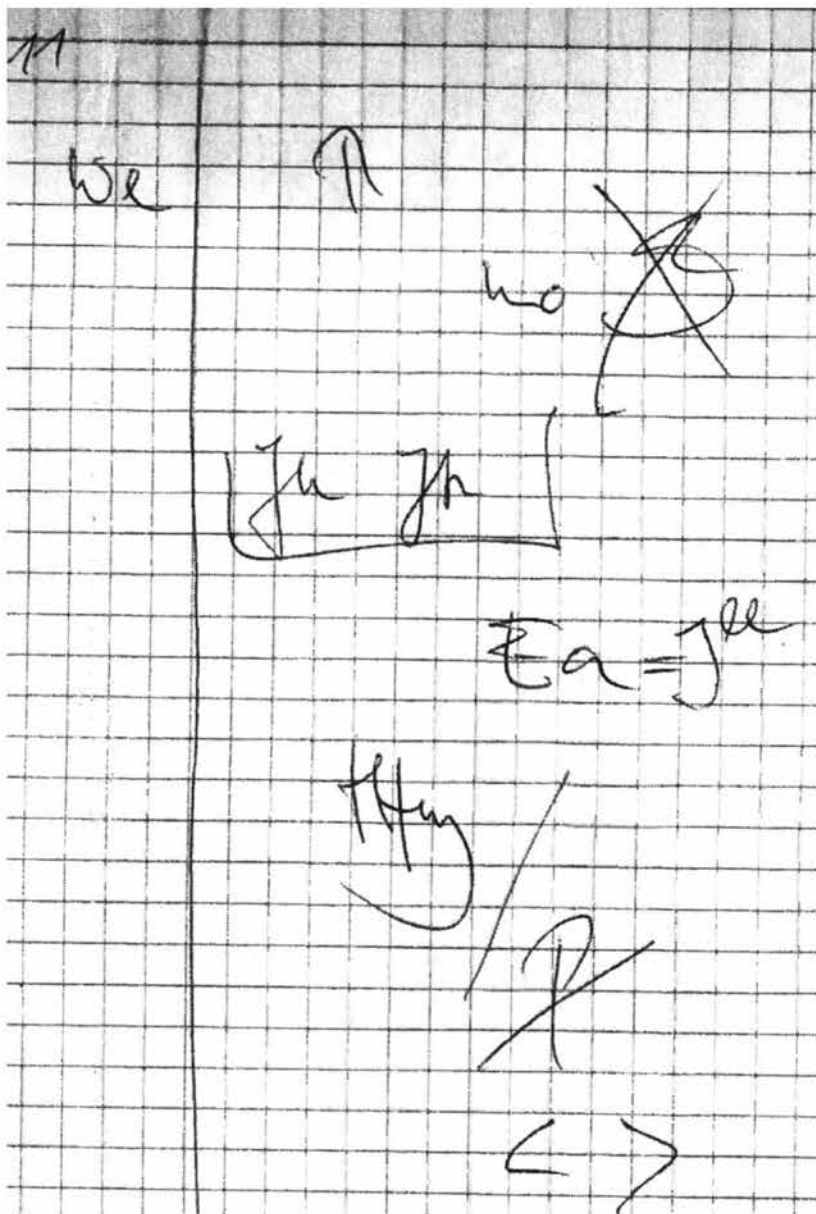
A
+ 250^{se}

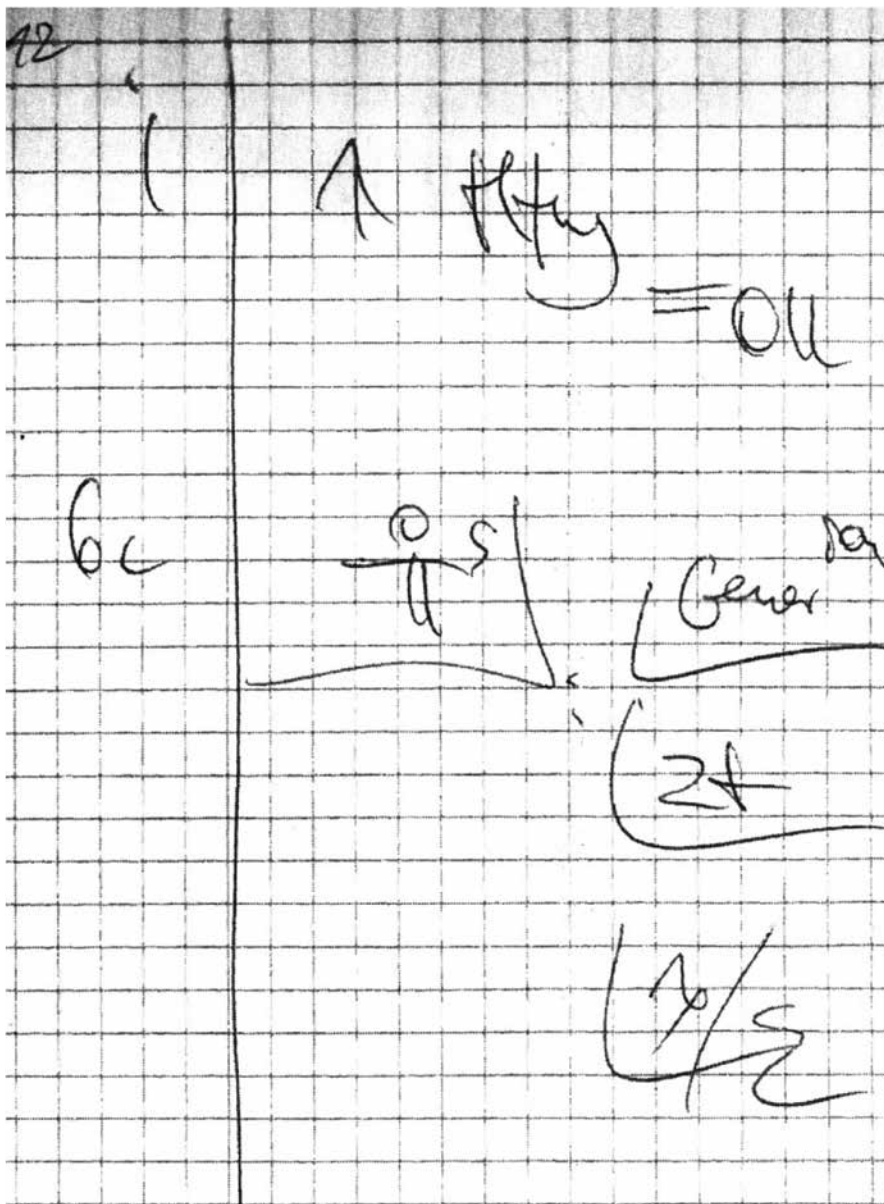


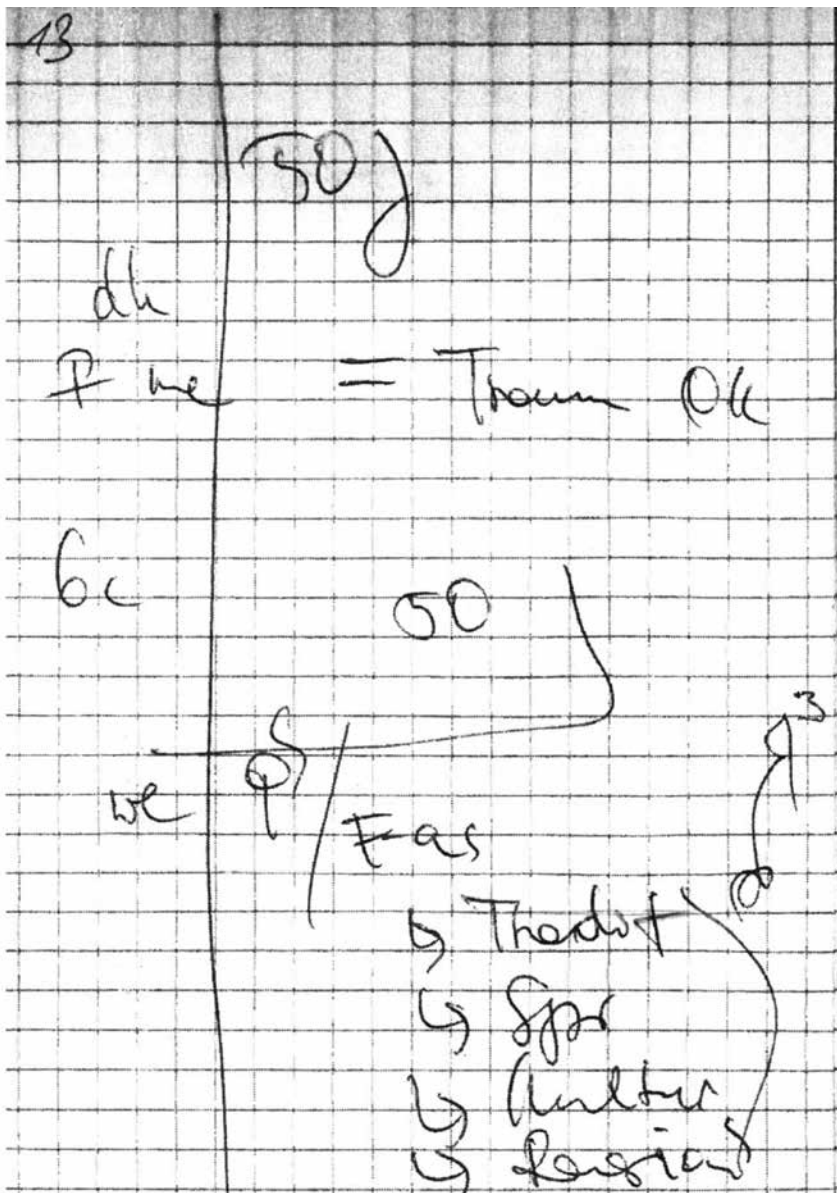












74

Thom ok

bc

we

11

Gerst

Ug

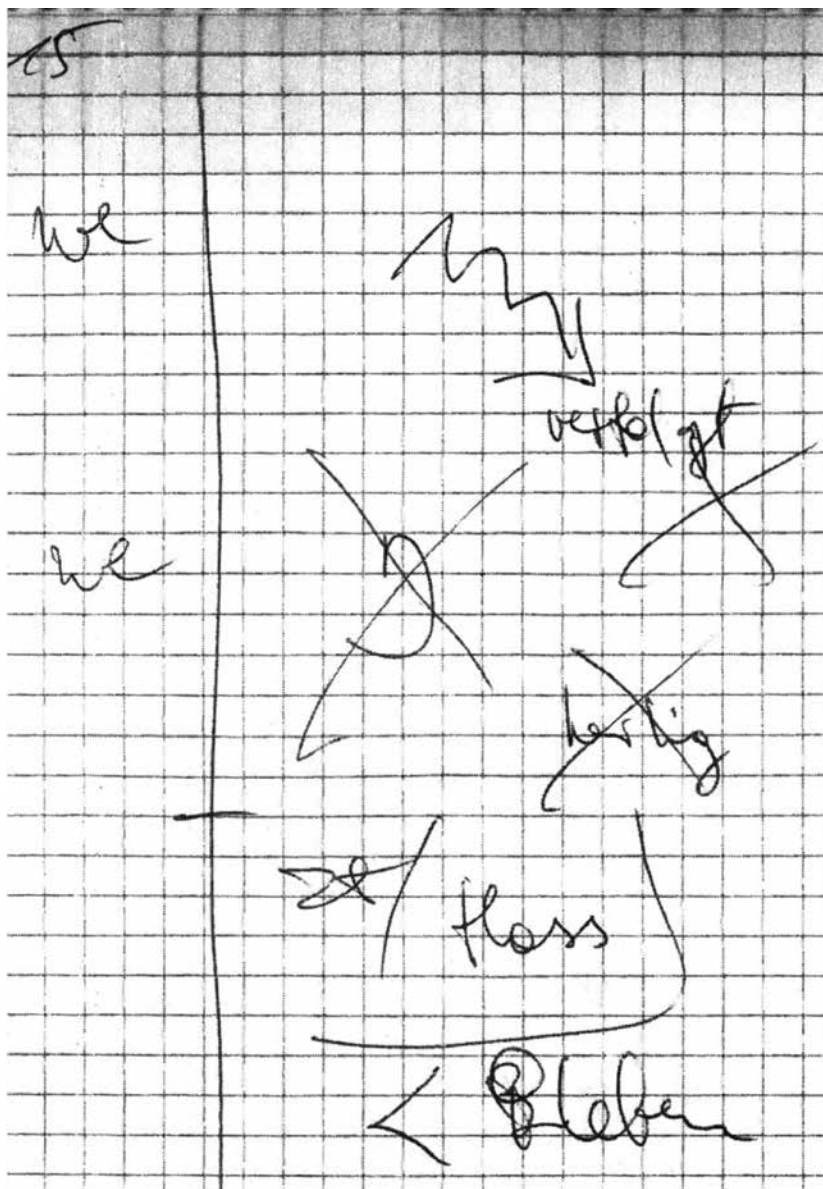
0

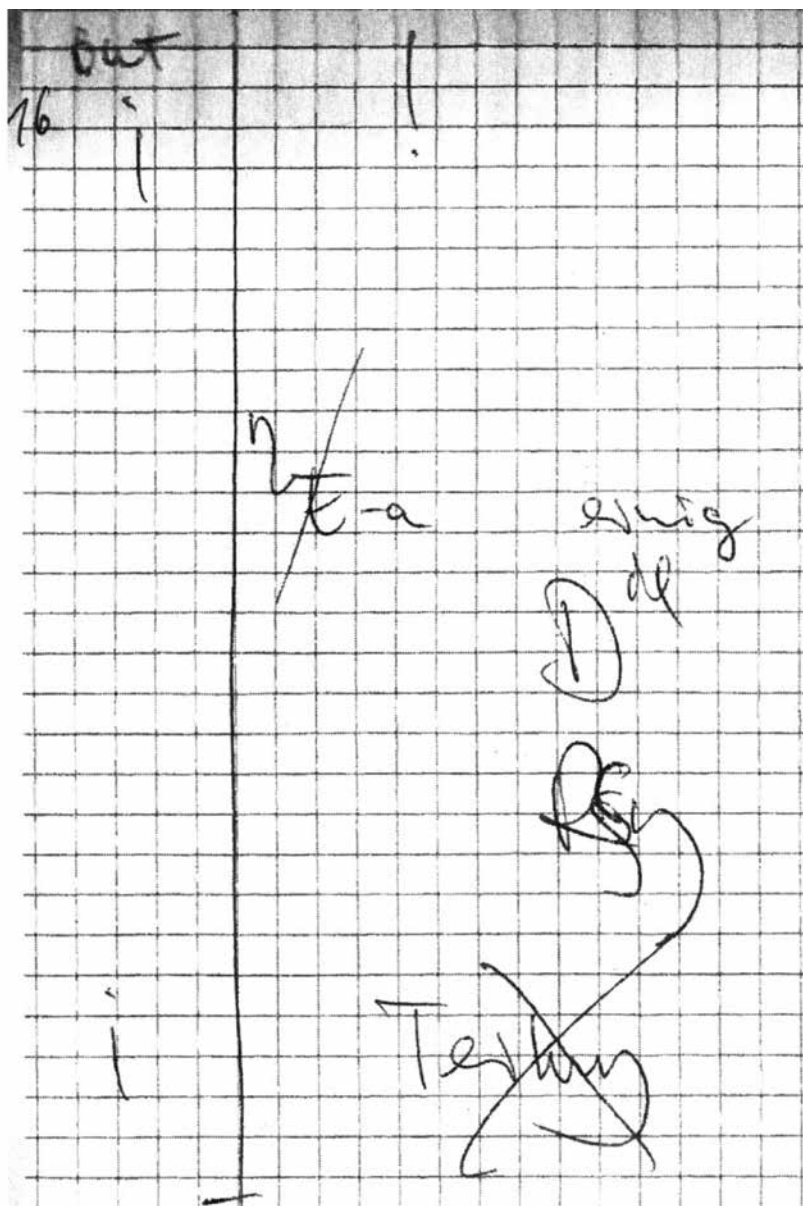
= Polman

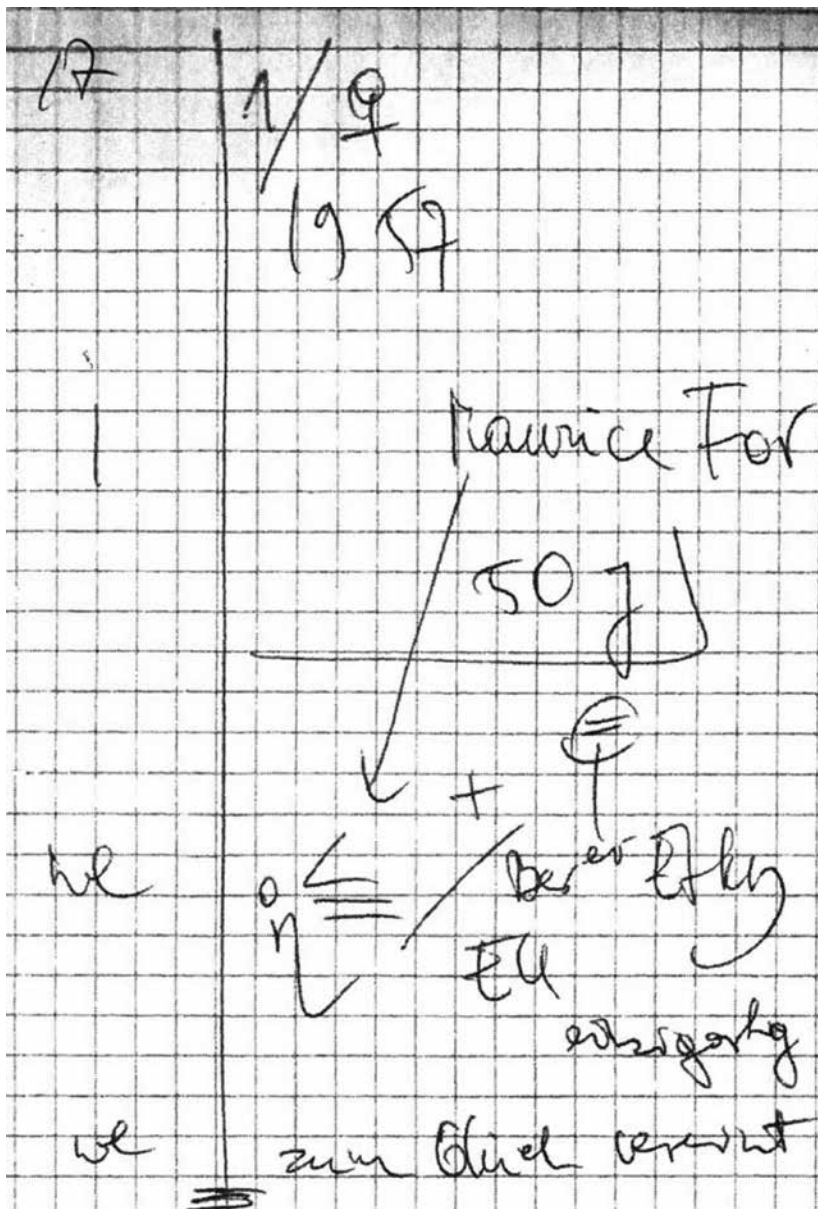
we

1007

7







Vytautas Vaišnoras

Vertimas žodžiu

Tiražas 120. Užs. Nr. 38702
Maketavo ir spausdino UAB „Lodvila“
www.lodvila.lt